

DET KONGELIGE
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

Prop. 120 S

(2018–2019)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

Endringer i statsbudsjettet 2019 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2019)

DET KONGELIGE
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

Prop. 120 S

(2018–2019)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

Endringer i statsbudsjettet 2019 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2019)

Innhold

1	Innledning	5	4	Utvikling i foredlings- og omsetningsledd	49
1.1	Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2019	5	4.1	Innledning	49
1.2	Politisk plattform	5	4.2	Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder	49
1.3	Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017)	8	4.3	Prisutviklingen på matvarer	50
1.4	Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi	11	4.4	Industri og konkurranseforhold ...	51
			4.5	Matpolitikken	53
2	Gjennomføringen av forhandlingene	12	5	Importvernet og internasjonale forhold	55
2.1	Jordbrukets krav	12	5.1	Importvernet for landbruksvarer	55
2.2	Statens tilbud	12	5.2	WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger	55
2.3	Det videre forløpet av forhandlingene	12	5.3	Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler	56
3	Utviklingen i jordbruket	14	5.4	Import fra u-land	56
3.1	Grunnlagsmaterialet	14	5.5	EUs felles landbrukspolitikk og forhandlinger med EU	57
3.1.1	Behandlingen av tørkesommeren 2018 i grunnlagsmaterialet	15	5.5.1	Utviklingen i EUs felles landbrukspolitikk (CAP)	57
3.1.2	Premissgrunnet og rapportering	16	6	Hovedtrekk i avtalen	58
3.2	Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon	16	6.1	Mål og rammer for oppgjøret	58
3.2.1	Produksjons- og markedsutvikling	16	6.2	Grunnlagsmaterialet	62
3.2.2	Inntektseffekter som følge av markedssituasjonen	17	6.3	Rammen	63
3.2.3	Økt selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel	18	6.4	Fordeling på priser og tiltak	64
3.2.4	Dyr på utmarksbeite	19	6.4.1	Økning i målprisene	64
3.3	Landbruk over hele landet	19	6.4.2	Endring i bevilgninger over avtalen	65
3.3.1	Arealutvikling og -fordeling	20	6.4.3	Utslag på referansebrukene	65
3.3.2	Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk	20	6.5	Andre hovedpunkter	65
3.3.3	Rekruttering og næringsutvikling	21	7	Nærmere om viktige politikkområder	69
3.4	Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen	32	7.1	Landbrukets utviklingsfond (LUF)	69
3.4.1	Inntektsutvikling	32	7.1.1	Økonomisk oversikt over fondet	69
3.4.2	Kostnadsutvikling og investeringer	33	7.1.2	Tilskuddsramme for LUF	70
3.4.3	Utvikling i sysselsetting	35	7.2	Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket	70
3.4.4	Strukturutvikling	35	7.2.1	Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler)	73
3.4.5	Produktivitet	36	7.2.2	Nasjonale tilretteleggingsmidler...	75
3.4.6	Overføringene til jordbruket	36	7.2.3	Videre utvikling av Inn på tunet....	75
3.5	Bærekraftig utvikling – miljø og klima	37	7.2.4	Regionale tilretteleggingsmidler i landbruket	76
3.5.1	Miljø og klima	37	7.2.5	Områderettet innsats	76
3.5.2	Økologisk jordbruk	45	7.2.6	Rekruttering og kompetanseheving i landbruket	76
3.5.3	Andre politikkområder	47			

7.2.7	Forskning og utvikling	77	7.8.2	Tilskudd sau/lam	98
7.2.8	PRESIS	78	7.8.3	Frakttilskudd slaktedyr	98
7.2.9	Matmerk	78	7.9	Velferdsordninger	98
7.2.10	Utviklingsprogrammet	79	7.9.1	Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.	98
7.2.11	Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologi-utvikling i landbruket	82	7.9.2	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	99
7.2.12	Skogbruk	82	7.9.3	Tilskudd til landbruksvikarvirksomhet	99
7.2.13	Handlingsplan mot villsvin	83	7.10	Andre politikkområder	99
7.2.14	Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	84	7.10.1	Erstatning ved klimabetingede skader i plante- og honningproduksjon	99
7.3	Miljø og klima	84	7.10.2	Markedsbalansering	100
7.3.1	Samlet oversikt over miljø- og klimasatsing i jordbruksavtalen	86	7.10.3	Tilskudd til dyreavl med mer	100
7.3.2	Nasjonalt miljøprogram	86	7.10.4	Tilskudd til frøavl m.m.	101
7.3.3	Regionale miljøprogram (RMP) ...	89	7.10.5	Norsk Landbruksrådgiving	101
7.3.4	Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)	91	7.10.6	Trekk i produksjonstilskudd og regionale miljøtilskudd (RMP)	102
7.4	Økologisk jordbruk	94	7.10.7	Finansiering av utredninger, evalueringer og elektroniske fagsystem	102
7.4.1	Utviklingsmidler	94	7.10.8	Tilskudd til råvareprisordningen	103
7.4.2	Bevilgning til økologisk jordbruk	95			
7.5	Korn, kraftfôr og mel	95			
7.5.1	Målpriser, prisnedskrivings-tilskudd, matkorntilskudd og kraftfôrpris	95	8	Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150.....	104
7.5.2	Tilpasninger i arealtilskuddet	95	8.1	Budsjettmessige forhold	104
7.5.3	Frakttilskuddsordningene til korn og kraftfôr	95	8.1.1	Innledning	104
7.5.4	Tilskudd til lagring av såkorn	96	8.1.2	Overførte beløp fra 2018 og om-disponering av bevilgninger i 2019	104
7.5.5	Investeringsstøtte i kornsektoren	96	8.1.3	Budsjettmessige endringer fra 2019 til 2020	107
7.6	Frukt, bær, grønnsaker og poteter	96			
7.6.1	Opplysningskontoret for frukt og grønnsaker	96			
7.6.2	Tilskudd til sertifisert settepotetavl	96			
7.7	Melk	96			
7.7.1	Nedskalering av melkeproduksjonen	96			
7.7.2	Inndragning av kvote solgt til staten	97			
7.7.3	Konvertering av melkekvote	97			
7.7.4	Høring av satser i prisutjevning-ordningen	97			
7.8	Kjøtt og egg	97			
7.8.1	Tilskudd storfekjøtt	97			
				Forslag til vedtak om endringer i statsbudsjettet 2019 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppjøret 2019)	114
				Vedlegg	
			1	Jordbruksforhandlingene 2019	115
			2	Forslag om heving av jordbruksfradraget ifm. statsbudsjettet for 2020	140
			3	Jordbruksforhandlingene 2019 Referat fra forhandlingsmøte 16. mai, kl. 16:30	142

DET KONGELIGE
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

Prop. 120 S

(2018–2019)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

Endringer i statsbudsjettet 2019 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2019)

*Tilråding fra Landbruks- og matdepartementet 24. mai 2019,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Solberg)*

1 Innledning

Regjeringen legger med dette fram en proposisjon om jordbruksavtalen for 2019–2020, inngått mellom staten, Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag 16. mai 2019. Jordbruksoppgjøret gjelder bevilgninger over statsbudsjettet omfatter forhandlingene kalenderåret 2020 og endringer og omdisponeringer innenfor rammen for 2019. Videre omfatter oppgjøret målpriser for perioden 1. juli 2019 til 30. juni 2020.

I kapittel 1–5 gjennomgås det politiske grunnlaget og en del utviklingstrekk som bakgrunn og ytre rammer for oppgjøret. Kapittel 6 gjengir hovedtrekkene i oppgjøret, og kapittel 7 går nærmere inn på noen sentrale politikkområder. Kapittel 8 omtaler overførte og innsparte midler, forslag til omdisponering av disse, samt detaljerte forslag til bevilgninger på de enkelte ordningene i 2020.

1.1 Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2019

Dette kapitlet gjennomgår det mest sentrale politiske grunnlaget for forhandlingene, som er regjeringens politiske plattform, Stortingets behandling av Prop. 94 S (2017–2018) i Innst. 404 S (2017–2018) og Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling* i Innst. 251 S (2016–2017). Oppfølgingen av Stortingets behandling skal gjennomføres over tid.

1.2 Politisk plattform

I Politisk plattform for en regjering utgått av Høyre, Fremskrittspartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti, Granavolden-plattformen, heter det om landbruk og mat:

«Regjeringen vil ta vare på det unike ved norsk matproduksjon, som lav medisinbruk, høy dyrevelferd og en lang verdikjede. Regjeringen baserer hovedlinjene i landbrukspolitikken på forståelsen som de fire partiene har stilt seg bak i forbindelse med behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*. Landbrukspolitikken skal fortsatt bygge på disse fire bærebjelkene: Et velfungerende importvern, samvirkebaserte markedsordninger, forhandlingsinstituttet med årlige jordbruksoppkjøp, og en eiendomspolitikk for å sikre den selveiende bonden. Regjeringen baserer sin landbrukspolitik på en klar forståelse av at bonden er selvstendig næringsdrivende.

Jordbruk

Jordbrukets viktigste samfunnsoppdrag er å produsere de mat- og fôrvarene som det er naturlig å produsere i Norge, og dekke mest mulig av innenlands etterspørsel og lønnsom eksport. Det sikrer også bosetting og ivaretagelse av kulturlandskapet. Regjeringen ønsker et aktivt og lønnsomt jordbruk over hele landet, med produksjoner og foretaksstrukturer som bygger på lokale jord-, beite-, skog- og utmarksareal. Et jordbruk der inntektsmuligheten også sikres for ulike bruksstørrelser, er en viktig forutsetning for å nå dette målet. Regjeringen vil, i dialog med landbrukets organisasjoner, utvikle strategier for bærekraftig matproduksjon som også bidrar til å nå mål på klima- og miljøområdet. Landbruket går gjennom en modernisering som vil fortsette, og som bidrar til landbruk i hele landet. Regjeringen vil legge grunnlaget for et livskraftig og framtidsrettet jordbruk og reduserte kostnader gjennom den økonomiske politikken generelt, og mer direkte ved å bidra til investeringer og bruk av ny teknologi i matproduksjonen. Handlingsrommet for en særnorsk prisutvikling er begrenset, og det vil bli avgjørende at næringen har et bærekraftig kostnadsnivå.

Regjeringen vil videreføre avtaleinstituttet med årlige separate jordbruksoppkjøp, og vurdere å fornye metodikken for å beregne pristap knyttet til markedsbalanse.

Regjeringen mener at et velfungerende og forutsigbart importvern for landbruksprodukter er en forutsetning for å kunne opprettholde et landbruk over hele landet og øke matproduksjonen. Regjeringen vil ta hensyn til de naturgitte konkurranseulempene for norsk landbruk. I bilaterale og multilaterale handels-

forhandlinger vil regjeringen ivareta interessene til norsk jordbruk og et velfungerende importvern.

Lokal matproduksjon er viktig for framtidens landbruk. Markedet for «lokalmat» og økologisk mat vokser, og økt forbrukerorientering kan gi landbruket flere ben å stå på. Regjeringen vil stimulere til større mangfold ved å øke satsingen på geografisk opprinnelsesmerking og spesialitetsmerking. Regjeringen vil også forenkle regelverket for foredling av mat på egen gård, under forutsetning av at helsemessig matvaretrygghet opprettholdes.

Landbruket er en viktig bidragsyter i det grønne skiftet, både gjennom binding av karbon og produksjon av fornybar, biobasert energi og drivstoff. Samtidig er reduserte klimagassutslipp fra landbruket helt nødvendig. Et bærekraftig jordbruk er en forutsetning for å sikre ressursene og miljøverdiene for framtiden. Regjeringen vil føre en politikk som gir insentiver til mindre utslipp og nødvendige klimatiltak i landbruket. Regjeringen vil forhandle med partene i jordbruket om en frivillig og forpliktende klimaavtale for jordbruket.

Regjeringen vil:

- Sikre et velfungerende importvern og politisk handlingsrom for å ivareta norsk matproduksjon i bilaterale og multilaterale forhandlinger.
- Videreføre produsentenes ansvar for markedsbalanseringen der produsentsamvirkene står for markedsbalanseringen. Samvirkenes tildelte markedsregulatorrolle må ikke være konkurransevridende for noen. Omsetningsrådets funksjon og sammensetning videreføres.
- Vurdere verktøyene for markedsbalansering i dialog med landbrukets organisasjoner i de årlige jordbruksoppkjørene.
- Gi bonden større næringsfrihet.
- Arbeide for at næringsutøverne i alle produksjoner og på alle typer bruk skal ha reell mulighet til inntektsutvikling på linje med andre i samfunnet. For å sikre rekruttering og inntektsmuligheter for dem som bruker hele eller mesteparten av arbeidskraften sin i næringen, er det viktig å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre i samfunnet. En bærekraftig kostnadsutvikling, god markedstilpasning og produktivtetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsutviklingen. Målet er at inntekter for bonden i størst mulig grad hentes fra markedet.

- Føre en landbrukspolitikk med utgangspunkt i at bønder er selvstendig næringsdrivende med muligheter og ansvar for å utvikle foretaket sitt til en lønnsom arbeidsplass med et trygt arbeidsmiljø og attraktive levekår.
- Gjennomføre flere forenklinger som reduserer byråkratiet og gjør bondens hverdag enklere.
- Sikre et landbruk over hele landet, og styrke arbeidsdelingen i norsk jordbruk slik at arealer til korn- og grøntproduksjon opprettholdes, mens tyngden av den gressbaserte husdyrproduksjonen blir liggende i distriktene.
- Konesjonsgrensen for svin og fjørfe skal ikke settes høyere enn i dag, og skal bidra til å sikre geografisk spredt produksjon. Kvoteordningen for melk videreføres.
- Bruke jordbruksoppkjørene til å styrke grunnlaget for en variert bruksstruktur og en geografisk produksjonsfordeling som sikrer produksjonsgrunnlaget i hele landet. Dagens tilskuddsprofil innebærer en nedtrapping i husdyrtilskuddene ved økt driftsomsfang, og det er naturlig at denne nedtrappingen holdes på dagens nivå for å bidra til at produksjon utover et visst driftsomsfang baseres på markedsinntektene.
- Legge til rette for en velfungerende varekjede for mat med effektiv konkurranse i alle ledd, både i matindustrien og handelen.
- Innføre lov om god handelsskikk med tilsyn som innehar selvstendig beslutningskompetanse i løpet av 2020.
- Fortsette satsingen på lokal mat og drikke, og forenkle regelverket for foredling på eget bruk.
- Styrke den selveiende bonden ved praktisering av jord- og konsesjonsloven. Det vil ikke bli gjennomført ytterligere liberalisering i jord- og konsesjonslovgivningen, og regjeringen vil videreføre bo- og driveplikten for å sikre at matjorda brukes til matproduksjon.
- Vurdere innrettingen på kapitaltilgangen og investeringsvirkemidlene for alle bruksstørrelser gjennom Innovasjon Norge for å bidra til fornying av driftsbygninger og rekruttering.
- Følge opp jordvernstrategien. Stortingets vedtatte jordvernmål skal nås, og deretter vil regjeringen vurdere et nytt måltall for nedbygging av dyrket jord.
- Stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet.
- Legge til rette for urbant landbruk.
- Styrke landbruksutdanningen og iverksette kompetanserettede tiltak for å stimulere til rekruttering i næringene.
- Ha en næringspolitikk som legger til rette for en effektiv og lønnsom næringsmiddelindustri, der konkurransen blir ivaretatt.
- Utrede nytteeffekten av opplysningskontorene, og om aktivitet, ressursbruk og organisering er målrettet for å løse dagens opplysningsbehov.
- Forsterke satsingen på god dyrevelferd, herunder gradvis innføring av dyrepolitikk i alle landets fylker.
- Styrke FOU med tanke på utvikling av plantesorter og dyreegenskaper som er godt tilpasset framtidige klimakrav og endrede produksjonsforhold.
- Sette ned et lovutvalg som kun har som formål å samle landbrukslovgivningen i færre og mer oversiktlige lover, men uten politikkendringer.
- Bedre miljøtilstanden i jordbruket gjennom økt skjøtsel og istandsetting av kulturlandskap, naturmangfold og kulturminner.
- Videreføre arbeidet for å sikre norske forbrukere trygg mat gjennom godt regelverk og tilsyn langs hele produksjonskjeden.
- At Norge fortsatt skal være et foregangsland når det gjelder lite antibiotikabruk og lav forekomst av antibiotikaresistens i husdyrholdet.

Skogbruk

Tilveksten i norske skoger er betydelig større enn hogsten. Det bidrar til karbonbinding, men viser også potensial for å skape nye og større verdier basert på skogens ressurser. Skog- og utmarksressursene kan spille en viktig rolle i bioøkonomien. Regjeringen vil derfor følge opp bioøkonomistrategien. Regjeringen vil føre en skogpolitikk som legger til rette for å skape økte verdier av norske skogressurser og som bidrar til frivillig vern av skog.

Regjeringen vil:

- Styrke grunnlaget for skogbruket gjennom kostnadsreducerende tiltak, fjerning av flaskehalsar i infrastrukturen og utbygging av skogsbilveier og tømmerkaier.
- Legge til rette for økt avvirking i skogen og samtidig styrke ivaretagelsen av miljøhensyn i skogbruket.
- Følge opp kravet til nyplanting etter hogst.

- Følge opp bioøkonomistrategien og videreutvikle de tiltakene som stimulerer til bruk av tre.
- Legge til rette for at nye lønnsomme arbeidsplasser skapes i bionæringene.
- Legge til rette for å videreutvikle skogressursene og forsterke skogens bidrag til CO₂-opptak og lagring av karbon, gjennom et aktivt skogbruk og utnytting av produksjonsmulighetene.

Klima og miljø

Den siste rapporten fra FNs klimapanel viser at klimaendringene vil bli dramatiske. Verden trenger derfor en langt større og raskere omstilling enn det vi tidligere har lagt til grunn. Klimaendringene medfører også en betydelig klimarisiko for både Norge og andre land. Regjeringens klimapolitikk har som mål å kutte utslipp raskest mulig og utvikle teknologiske løsninger som gjør det mulig for verden å nå felles utslippsmål. Regjeringen vil omstille norsk økonomi og bidra til at Norge blir et lavutslippssamfunn før midten av århundret. Denne omstillingen må også bidra til en utvikling som sikrer det biologiske mangfoldet og et bærekraftig velferdssamfunn.

Regjeringen vil:

- At Norges ikke-kvotepiktige utslipp skal reduseres med minst 45 prosent sammenlignet med 2005. Regjeringen har som mål at reduksjonen skjer gjennom innenlandske tiltak og planlegger for dette. Om strengt nødvendig kan fleksibiliteten i EUs rammeverk benyttes.
- Gjøre Norge til et lavutslippssamfunn i 2050, hvor klimagassutslippene reduseres med 90–95 prosent.
- Utarbeide en plan for å oppfylle Norges klimaforpliktelser med 45 prosent innenlandsk reduksjon i ikke-kvotepiktig sektor når en avtale med EU om felles oppfyllelse er på plass.
- Nasjonale tiltak skal ikke bidra til flytting av utslipp eller til økte globale utslipp.
- Bidra til å utvikle enklere teknologier for karbonfangst og -lagring som bruk av biokull, og nye jordbrukspraksiser som fører til økt karbonbinding i jord.
- Arbeide for å nå ambisjonene i Aichimålene, og følge opp naturmangfoldmeldingen i tråd med Stortingets innstilling.
- Følge opp strategien for bier og andre pollinerende insekter med konkrete tiltak.
- Styrke norsk vannforvaltning og følge opp vannforskriften.»

1.3 Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017)

Stortingets næringskomité har behandlet meldingen *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*, i Innst. 251 S (2016–2017). De fire overordnede målene som har ligget til grunn for jordbrukspolitikken føres videre, men komiteen har tilføyd noen delmål. Her gjengis noen sentrale merknader, mens spesifikke merknader på enkelttema er gjengitt i senere kapitler. Om målene for jordbrukspolitikken skriver en samlet komité:

«K o m i t e e n viser til innstillingen til jordbruksoppkjøret 2015 (Innst. 385 S (2014–2015)), der en samlet komité sa at «reell økt selvforsyningsgrad er avhengig av at økt matproduksjon skal være med grunnlag i norske ressurser. Dette må legges til grunn ved utforming av landbrukspolitikken». K o m i t e e n viser til at formålet med å øke matproduksjonen er å øke selvforsyningsgraden, styrke beredskapen og dekke etterspørselen. K o m i t e e n merker seg at det i meldingen vises til at landbrukspolitikken har fire overordnede mål:

- Matsikkerhet
- Landbruk over hele landet
- Økt verdiskaping
- Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser

Komiteen støtter at de fire overordnede målene for landbrukspolitikken videreføres, men presiserer at målet om matsikkerhet skal omfatte både matsikkerhet og beredskap. Komiteen registrerer også at regjeringen særlig peker på lavere utslipp av klimagasser i målet om bærekraftig landbruk, og støtter dette. K o m i t e e n ber regjeringen legge følgende målstruktur til grunn for jordbrukspolitikken:

- a. Matsikkerhet og beredskap
  - Sikre forbrukerne trygg mat.
  - Økt matvareberedskap.
  - God dyre- og plantehelse.
  - Satse på avl, forskning og utdanning for å øke bruken av de biologiske ressursene.
- b. Landbruk over hele landet
  - Sikre bruk av jord- og beiteressursene.
  - Sikre mulighetene for bosetting og sysselsetting.

- Et mangfoldig landbruk med en variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling.
- Sikre rekrutteringen.
- c. Økt verdiskaping
  - Utnytte markedsbaserte produksjonsmuligheter.
  - Sikre en konkurransedyktig og kostnadseffektiv verdikjede for mat med en jevnere maktfordeling.
  - Sikre en effektiv og lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser.
  - Videreutvikle Norge som matnasjon.
  - Sikre bondens inntekter og evne til å investere i gården.
- d. Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser
  - Redusere forurensingen og utslippene av klimagasser, økt lagring av karbon og klimatilpasning.
  - Bærekraftig bruk og et sterkt vern av landbrukets areal (jordvern) og ressursgrunnlag.
  - Sikre kulturlandskapet og naturmangfoldet.
  - God dyrevelferd.»

Om inntektsmålet og måling av inntekt skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig folkeparti og Venstre, erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottakere. Flertallet viser til at Totalkalkylen utarbeidet av Budsjett-nemnda for jordbruket er egnet til å beskrive inntektsutvikling, og i mindre grad egnet til å måle inntektsnivå. Inntektsnivået i jordbruket varierer betydelig mellom bruk, men er gjennomgående lavt.

Komiteen vil understreke at inntekt både er et mål og det viktigste virkemiddelet for å nå andre landbrukspolitiske mål. For å gi aktører i jordbruket forutsigbarhet og sikre rekruttering er det viktig at Stortinget formulerer et klart inntektsmål.

Komiteen legger til grunn at utøvere i jordbruket, som selvstendig næringsdrivende, skal ha muligheter til samme inntektsutvikling som andre i samfunnet. Inntektsmulighetene må være til stede innenfor en variert bruksstruktur for at norsk jordbruk skal kunne utnytte

landets produksjonsmuligheter. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen.»

Om investeringsvirkemidlene skriver komiteen:

«Komiteen mener det er viktig at offentlige virkemidler utnyttes slik at flest mulig får mulighet til å investere innenfor en variert og bærekraftig bruksstruktur med utgangspunkt i arealgrunnlaget. Komiteen mener derfor det bør legges tydeligere føringer for investeringsvirkemidlene i de årlige jordbruksoppkjørene. Komiteen mener at innenfor de investeringsmidlene som går til melkebruk, er det spesielt behov for å fornye 15–30 kyrfjøs. I tillegg til dette mener komiteen det innenfor slike tydelige føringer bør være et handlingsrom for det regionale partnerskapet til å gjøre prioriteringer av investeringsvirkemidler mellom produksjoner i den enkelte region.»

Om beiteordningene skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, støtter forslaget om styrking av utmarksbeite, men understreker at det ikke må gå på bekostning av virkemidler som skal sikre bruk av innmarksbeite som ikke kan høstes maskinelt. Nødvendig grenseoppgang og utforming av virkemidler blir foretatt som en del av jordbruksoppkjøret 2017.»

Om forenkling skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, peker på at de mange ordninger i jordbruket samlet sett gir en omfattende virkemiddelstruktur. Flertallet stiller seg positivt til forenklinger i form av endringer av ordninger som gir mer oversikt eller mindre arbeid for bonden og/eller forvaltningen. Flertallet viser til målene for jordbrukspolitikken, og legger til grunn at endringer i virkemidlene samlet sett ikke skal svekke mulighetene til å oppnå disse.»

Om geografisk produksjonsfordeling skriver komiteen:

«Komiteen vil understreke at disse ordningene er viktige for å sikre et landbruk i hele landet, og mener heller at de må styrkes og utvides enn å svekkes eller fjernes.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet, har merket seg at regjeringen i meldingen mener at de kraftfôrbaserte produksjonene i hovedsak bør finne sin lokalisering som et resultat av markedsbaserte rammebetingelser og produsentenes egen ressursutnyttelse. De kraftfôrbaserte produksjonene har vært, og er, viktige produksjoner på mange kombinasjonsbruk i distriktene for å sikre familien et levebrød fra gården. Produksjonen av svinekjøtt er også viktig for å sikre et tilstrekkelig volum gjennom hele året for slakterier i distriktene. Flertallet legger til grunn at de kraftfôrbaserte produksjonene fortsatt sikres rammevilkår som gjør det mulig å videreføre dagens geografiske produksjonsfordeling.»

Om strukturpolitikken skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, viser til at flere av produksjonstilskuddene er differensierte etter struktur for å stimulere til et mangfoldig landbruk. For å gi grunnlag også for små og mellomstore bruk mener flertallet at disse virkemidlene må videreføres i minst samme omfang som i dag. Dagens tilskuddsprofil innebærer en naturlig nedtrapping i tilskudd per dyr ved økt driftsomfang. Flertallet mener at dette er naturlig for at produksjon utover et visst driftsomfang i hovedsak baseres på markedsinntektene.»

Om markedsbalansering og ansvar for finansiering av balanseringstiltak skriver komiteen:

«Flertallet vil videreføre produsentenes ansvar for markedsbalansen og deres ansvar for å finansiere alle balanseringstiltak. Derfor ønsker flertallet at produsentsamvirkene fortsatt skal stå for markedsbalanseringen. Markedsordningene for ku- og geitemelk, kjøtt, egg, korn, eple og matpotet videreføres i samsvar med dette. Samvirkets tildelte markedsregulatorrolle må ikke være konkurransevidende for noen.»

Om miljø og klima skriver komiteen:

«Komiteen understreker at jordbruket gir utslipp av klimagasser, men mener likevel at utslipp fra biologiske prosesser i jordbruket ikke kan likestilles med utslipp av klimagasser som har sitt utspring i bruk av fossile kilder.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmet fra Sosialistisk Venstreparti, mener jordbrukets viktigste oppgave i klimasammenheng er å redusere utslippene per produsert enhet, i tillegg til å øke opptaket av CO₂ og tilpasse produksjonen til et klima i endring.

Komiteen vil understreke viktigheten av miljøarbeidet som gjøres i jordbruket. Minst mulig negativ påvirkning av naturen i form av forurensning og reduksjon av biologisk mangfold må vektlegges høyt.

Komiteen mener at arbeidet med å hindre forurensning i form av avrenning til vannmiljøer fortsatt skal være et prioritert satsingsområde.

Komiteen er opptatt av å videreføre og styrke miljøordningene for jordbruket. Regionalt miljøprogram (RMP), spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) og ordningen med utvalgte kulturlandskap må styrkes. Komiteen er opptatt av å videreføre en lokal forvaltning av disse midlene. Eventuelle forenklinger i ordningene må samtidig bidra til å styrke ordningene og gjøre dem mer målrettede og effektive.

Komiteen viser til at all matproduksjon starter med fotosyntesen, og at alt jordbruk er basert på opptak av karbondioksid. Komiteen mener likevel at arbeidet med å redusere klimagassutslipp fra norsk matproduksjon må prioriteres samtidig som målet om økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning ivaretas.

Komiteen understreker at tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte, og at effektene må kunne måles med relativt sikre metoder. Komiteen mener at landbruket skal bidra med sin del for å redusere klimagassutslipp, men understreker at det er komplekse sammenhenger knyttet til biologiske prosesser. Distriktpolitiske og landbrukspolitiske målsettinger skal ivaretas.

Komiteens flertall, alle unntatt Sosialistisk Venstreparti, mener at reduserte utslipp av klimagasser per produsert enhet er en naturlig del av jordbrukets mål om bærekraftig produksjon. Det er ikke god miljøpolitikk å gjennom-

føre tiltak som bidrar til karbonlekkasje, det vil si at produksjonen flyttes ut av Norge.

Komiteen mener at de biologiske prosessene i jordbruket ikke skal avgiftsbelegges slik Grønn skattekommisjon har foreslått.

Flertallet viser til at 31 pst. av Norges samlede klimagassutslipp kommer fra transport, og mener at det er viktig at også maskinparken i landbruket innlemmes i de generelle virkemidler innrettet mot å fase inn lavutslippskjøretøy og ny teknologi.»

1.4 Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi

Den økonomiske politikken

Regjeringen fører en ansvarlig økonomisk politikk basert på handlingsregelen for bruk av oljepenger. Etterhvert som veksten i norsk økonomi har tatt seg opp, har regjeringen i de siste budsjettene holdt igjen i utgiftene på statsbudsjettet. Det legger til rette for vekst og nye arbeidsplasser i næringslivet.

Vi ser at politikken virker. Det går godt i norsk økonomi. Flere kommer i jobb, og arbeidsledigheten går ned. Veksten i fastlandsøkonomien var høyere enn sin langsiktige trend i fjor, for første gang på tre år. Aktiviteten øker over hele landet og på tvers av bransjer, og bedriftene venter videre oppgang framover. Investeringene i fastlandsbedriftene har tatt seg markert opp de siste årene og har ikke vært høyere på ti år.

På lang sikt er det særlig vekstevnen i fastlandsøkonomien som bestemmer velferdsutviklingen i Norge. I tråd med handlingsregelen har regjeringen prioritert investeringer i kunnskap og infrastruktur, samt vekstfremmende skattelettelser. Regjeringen arbeider for at næringslivet skal ha gode rammebetingelser, et forutsigbart skattesystem, bedre infrastruktur, mulighet til å ansette kompetente medarbeidere og god tilgang på kapital. Det vil styrke næringslivets konkurransekraft. Konkurransedyktige bedrifter vil skape større verdier og trygge arbeidsplasser for fremtiden.

Den økonomiske utviklingen

Norsk økonomi er inne i en oppgangskonjunktur. En ansvarlig, vekstfremmende økonomisk poli-

tikk er en sentral forutsetning for at den gode utviklingen i norsk økonomi kan videreføres og forsterkes. Bedringen vi har hatt i konkurransevnen etter oljeprisfallet legger grunnlag for omstilling og vekst i norsk næringsliv.

Stadig flere kommer i jobb, over hele landet. Sysselsettingsandelen stiger. Også framover anslås sysselsettingen å vokse raskere enn befolkningen i yrkesaktiv alder. Både AKU-ledigheten og den registrerte ledigheten har falt de siste tre årene. Den registrerte ledigheten er nå godt under gjennomsnittet for de siste 20 årene, og ledigheten i februar var den laveste på ti år. AKU-ledigheten er også kommet ned siden toppen vinteren 2016 og ventes å fortsette å avta framover.

Den økonomiske veksten ute er fortsatt god, men har avtatt i flere land, og det ser ut til at konjunkturoppgangen ute dempes. Det kan etter hvert trekke ned etterspørselen etter norske varer og tjenester. På den annen side bidrar kostnadsutt i oljeselskapene til god lønnsomhet og høy aktivitet på norsk sokkel.

Høyere kjøpekraft hos norske husholdninger og økt aktivitet i norsk og internasjonal petroleumsvirksomhet ventes å bidra til videre oppgang i norsk økonomi. I tillegg har moderate lønnsoppgjør og svekkelsen av kronen etter oljeprisfallet i 2014 gitt bedring i konkurransevnen, og lagt grunnlag for høyere eksport og investeringer.

De økonomiske utsiktene tilsier tilbakeholdenhet i finanspolitikken. Etter hvert som kapasitetsutnyttningen i norsk økonomi tar seg opp, øker også risikoen for at en ekspansiv finanspolitikk kan framskynde økt pris- og kostnadsvekst. Det kan igjen føre til at Norges Bank framskynder sine planlagte renteøkninger, med en risiko for at kronkursen styrker seg. Av hensyn til norsk økonomi og konkurranseutsatt sektor, ble budsjettet for 2019 i fjor høst utformet med en nøytral innretning. Det vil si at budsjettet verken bidrar til å øke eller redusere veksten i økonomien. God konkurransevne gir det viktigste bidraget til omstilling og vedvarende vekst. Tilbakeholdenhet i finanspolitikken setter oss også i bedre stand til å møte et framtidig tilbakeslag i økonomien eller et fall i fondets verdi.

2 Gjennomføringen av forhandlingene

Jordbrukets krav ble lagt fram 29. april. Statens tilbud ble lagt fram 7. mai. Den 9. mai meddelte Jordbrukets forhandlingsutvalg at de ville gå i forhandlinger. Den 16. mai inngikk staten jordbruksavtale med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag for 2019–2020.

2.1 Jordbrukets krav

I sitt krav til jordbruksoppjøret var jordbrukets hovedprioriteringer å redusere inntektsgapet, øke bruken av norske ressurser, styrke lønnsomheten i kornproduksjon samt en innovasjons- og vekstpakke for grøntnæringen. Jordbruket prioriterte videre å bedre økonomien på små og mellomstore bruk, og foreslo å gjeninnføre maksimalgrenser for flere tilskudd samt å gjeninnføre strukturdiffensierte satser for arealtilskudd.

Jordbruket krevde en gjennomsnittlig netto inntektsøkning på 31 000 kroner (om lag 9 ½ pst.) fra 2019, før oppgjør, til 2020. I tillegg krevde jordbruket at jordbruksfradraget ved ligningen skulle utvides med en inntektsvirkning på 170 mill. kroner, ved å øke beløpet i bunnen som gir fullt fradrag til 100 000 kroner. Med de tekniske forutsetningene jordbruket har lagt til grunn, ga det et rammekrav på 1 920 mill. kroner, hvorav 1 360 mill. kroner i økt budsjettstøtte over jordbruksavtalen, 249 mill. kroner i økte målpriser, 49 mill. kroner i overførte midler fra 2018 og en beregnet økt verdi av jordbruksfradraget på 92 mill. kroner.

2.2 Statens tilbud

Statens forhandlingsutvalg la i sitt tilbud vekt på at 2018 var et krevende år for jordbruket, preget av den ekstreme tørken, og at markedsutviklingen, med et stagnerende og delvis fallende marked, gir utfordringer med å øke verdiskapingen i næringa. Grunnlagsmaterialet viste en svakere vekst i produktiviteten enn på mange år, noe som skyldes både svakere utvikling i bruttoproduktet og lavere reduksjon i arbeidsforbruket.

Statens forhandlingsutvalg viste til jordbruksavtalen fra 2018 der partene var enige om at bedre markedstilpasning hadde et inntektspotensial på 250 mill. kroner, og la til grunn en forbedring av markedsbalansen på tilsvarende beløp. Overproduksjon gir fortsatt betydelige inntektstap, men det ligger til rette for bedre markedsbalanse i 2020. Statens forhandlingsutvalg la ellers til grunn de samme tekniske forutsetningene som jordbruket, unntatt utvidelsen av jordbruksfradraget som jordbruket hadde i sitt krav.

Tilbudet hadde en ramme på 1 000 mill. kroner. Det var finansiert med 249 mill. kroner i økte målpriser, 641 mill. kroner i økt bevilgning over kapittel 1150 og 49 mill. kroner i overførte midler, som ikke ligger inne i grunnlagsmaterialet fra Budsjettnemnda. Økt verdi av det eksisterende jordbruksfradraget var anslått til 61 mill. kroner.

I tilbudet var det lagt vekt på å styrke inntektsmulighetene for dem som bruker hele eller mesteparten av arbeidskraften sin i næringa, og i tillegg i produksjoner med markedsmuligheter, som korn, frukt, grønnsaker og bær. Statens forhandlingsutvalg la også opp til flere tiltak for innovasjon og vekst i grøntsektoren.

2.3 Det videre forløpet av forhandlingene

Den 9. mai meddelte Jordbrukets forhandlingsutvalg i plenums møte at de ville starte forhandlinger. Det ble avholdt forhandlingsmøter i plenum i perioden 10.–12. mai, hvor partene gikk grundig gjennom krav og tilbud og utdypet standpunktene. I perioden 13.–16. mai ble det gjennomført sonderinger på lederplan. Den 16. mai mottok landbruks- og matministeren brev fra finansministeren hvor det ble varslet at regjeringen vil foreslå en økning av jordbruksfradraget i budsjettet for 2020. Utvidelsen skulle skje ved å øke det generelle fradraget innenfor en provenyramme på 90 mill. kroner. Utvidelsen vil ha en inntektsvirkning før skatt på 150 mill. kroner. Partene la det til grunn som en av rammebetingelsene for forhandlingene.

Statens forhandlingsutvalg la senere 16. mai fram et forslag til løsning med en ramme på 1 240 mill. kroner, der det ble foreslått å øke bevilgningen over kap. 1150 med 720 mill. kroner. Samtidig var det lagt til grunn økning i målprisene på 249 mill. kroner og den varslede utvidelsen av jordbruksfradraget tatt inn som del av finansiering av rammen.

I plenumsmøte samme dag gjennomgikk Statens forhandlingsutvalg og Jordbrukets forhandlingsutvalg sluttprotokollen fra forhandlingene. Statens forhandlingsleder konstaterte at det var

inngått jordbruksavtale mellom partene, og sluttprotokollen ble underskrevet. Protokollen følger proposisjonen som vedlegg 1. Brevet fra finansministeren, med forslag til økning av jordbruksfradraget ifm. statsbudsjettet for 2020, følger som vedlegg 2. Referat fra plenumsmøtet 16. mai følger som vedlegg 3.

Styrene i Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag har meddelt at organisasjonenes styrer har godkjent den inngåtte jordbruksavtalen.

3 Utviklingen i jordbruket

Dette kapitlet belyser utviklingen i jordbruket i forhold til de mål og retningslinjer Stortinget har fastsatt. For jordbrukere som selvstendige næringsdrivende, er det mange forhold, også utenfor forhandlingene, som påvirker inntektene og den løpende tilpasningen det enkelte år. Næringen vil oppleve årlige svingninger, f.eks. i avlinger og markedsforhold, også under ellers stabile politiske rammer. Dette ble særlig tydelig i 2018, da den tørre våren og sommeren hadde store konsekvenser for avlingene. Videre er jordbruket en kapitalintensiv næring med langsiktige tilpasninger. Derfor vil det ofte kunne ta flere år før en ser målbare resultater som følge av justeringer i politikk og virkemidler. Utviklingen i jordbruket bør derfor vurderes opp mot helheten i virkemiddelbruken.

Norsk landbruk består av om lag 184 000 landbrukseiendommer med minst 5 dekar jordbruksareal, og/eller 25 dekar produktivt skogareal. Det var i overkant av 39 600 jordbruksbedrifter i 2018. Utviklingen for gårdsbruk med ganske like muligheter varierer som følge av at bøndene, som selvstendige næringsdrivende, og deres familier, trefrer sine valg ut fra en helhetlig vurdering av hvilke muligheter landbruket gir, og hvordan den enkelte gårdbruker disponerer sin kompetanse, tid og økonomiske ressurser. Nær halvparten av jordbrukshusholdningene henter mindre enn 10 pst. av husholdningsinntekten fra næringen, inkludert ¼ som er uten næringsinntekt. Landbrukspolitikken må til enhver tid ta hensyn til kostnader og konkurransekraft, både for jordbruket og matindustrien. Alle ledd i verdikjeden er viktige for å oppnå et godt samlet resultat.

3.1 Grunnlagsmaterialet

Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) har som hovedoppgave å legge fram og bearbeide et grunnlagsmateriale for jordbruksoppjøret. Materialet består av følgende tre rapporter:

- Totalkalkylen for jordbruket: Jordbrukets totalregnskap og budsjett. Beregningene viser registrerte og normaliserte tall for inntekter,

kostnader, arbeidsforbruk, vederlag til arbeid og kapital og vederlag til arbeid og egenkapital.

- Referansebruksberegninger: Beregningene er basert på driftsgranskningene fra Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), og brukes til å vurdere utslag av et oppgjør for ulike produksjoner, distrikter og bruksstørrelser.
- Resultatkontrollen for gjennomføringen av landbrukspolitikken.

For mer utfyllende beskrivelse vises det til disse publikasjonene.

Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes i avtalesammenheng med utgangspunkt i normaliserte regnskaper i Totalkalkylen, inkl. inntektsverdien av jordbruksfradraget ved ligningen. Totalkalkylen omfatter inntekter fra jord- og hagebruk, og inkluderer effekten av strukturendringer, dvs. at produktivetsframgang fanges opp løpende i beregningen av inntekt per årsverk. Inntekter, kostnader og arbeidsforbruk knyttet til skogbruk og en del tilleggsnæringer er ikke med i Totalkalkylen, med unntak av kjøreinntekter der det er brukt maskiner som er kostnadsført i totalregnskapet. Totalkalkylen gir derfor ikke et fullstendig bilde av utviklingen i landbruksbefolkningens samlede næringsinntekter.

Totalkalkylen er et sektorregnskap for selvstendige næringsdrivende, og kan ikke ha samme presisjonsnivå som lønnsstatistikk. Data på foretaksnivå viser at det er betydelig variasjon rundt gjennomsnittet, også innen produksjoner og mellom bruk med likeartede forhold og forutsetninger. I tillegg kan revisjon av dataserier med grunnlag i nye data og endring av beregningsprinsipper, gjøre at både beregnet inntektsnivå og inntektsutvikling endres mellom beregningsår.

Hovedformålet med referansebrukene er å vise utslag av endringer i jordbruksavtalesammenheng. Referansebrukene er basert på regnskap fra 2017 for bruk som deltar i Driftsgranskningene, med prisjusteringer for 2018 og 2019. I tillegg beregnes en volumutvikling, og i årets beregninger ble det gjort en gjennomgang av metoden for volumframregning på referansebrukene. Prinsippene for beregning av prisfast

volumframregning er likevel uendret, men det ble gjort endringer i metoden for inflatering til basisår av verdier regnet i løpende priser. Som følge av at referansebrukene baserer seg på regnskap fra 2017, er de mindre påvirket av tørkesommeren 2018 enn resultatene i totalkalkylen.

3.1.1 Behandlingen av tørkesommeren 2018 i grunnlagsmaterialet

Tørken i 2018 påvirket mange bønders inntekt i betydelig grad, både gjennom reduserte inntekter og økte kostnader, særlig til kjøp av fôr. Kornproduksjonen ble redusert med 48 pst. fra 2017. I forhold til normalårsavlingen for 2018 var nedgangen på 43 pst. Det var også betydelig avlingssvikt for noen grønnsaker, mens andre grønnsaker, poteter og frukt og bær ble mindre påvirket økonomisk, i hovedsak som følge av vanning av arealene og økte priser. Engavlingene ble redusert med 25 pst. i forhold til avlingene i 2017, mens reduksjonen var på 29 pst. målt i forhold til normalårsavlingen for 2018. Nedbør på slutten av vekstsesongen gjorde at grovfôravlingene for vekstsesongen samlet ble klart høyere enn prognosene som lå til grunn for tilleggsforhandlingene til jordbruksavtalen i slutten av august.

I husdyrholdet medvirket risikoen for fôr-mangel gjennom vinteren til bla. økt slaktning av storfe. Melkekvotene for kvoteåret 2018 ble økt med 6 pst. for å unngå for lav leveranse av melk. Kvoteøkningen ga betydelig produksjonsrespons, og kan også ha gitt utsatt slaktning av kyr til 2019. Totalt sett ble endringene i bruttoinntektene i husdyrholdet mindre enn for planteproduksjonene.

Avlingssvikten gjorde at forbruket av kraftfôr økte og det ble importert betydelige mengder grovfôr. Halm fra kornproduksjonen ble også tatt i bruk i fôringen i vesentlig større omfang enn på mange år. Geografisk variasjon i behov og tilgang til grovfôr, ga unormalt høye fraktkostnader for grovfôr. Det finnes ingen sikre datakilder til samlede fraktavstander og -kostnader. Basert på det man har hatt tilgjengelig av data har Budsjettnemnda gjort et usikkert anslag på disse kostnadene.

Svært dårlig plantevekst og lave avlinger ga samtidig reduserte kostnader for noen poster, som plantevernmidler, gjødsling, fôrhøsting, skurtresking, tørking og transport av korn. Mange brukte ekstra diesel og strøm til vanning, men det ble også spart en del diesel til mindre kjøring i sprøyting, gjødsling og frakt. Tørkesituasjonen ga økt arbeidsinnsats til halmberging, flytting av dyr, gjerding og økt utnytting av utmarksbeite. På noen områder ga også tørken redusert arbeidsforbruk

Tabell 3.1 Anslag inntektstap og økte kostnader pga. tørken i 2018¹ mill. kroner

Korn, erter og oljefrø ²	-1 340
Grønnsaker ²	-70
Innenlandsk salg av høy ²	-30
Storfe ³	70
Buskapsverdi storfe	-280
Anslag inntektstap	-1 650
Anslag lagerendring grovfôr	-540
Kraftfôr drøvtyggere ⁴	450
Importert høy og halm ³	280
Frakt grovfôr ³	180
Frakt korn ²	-20
Fyringsolje korntørker ²	-30
Vanningskostnader ³	70
Fôrkonserveringsmidler, ammoniakk ³	50
Plantevernmidler ³	-90
Anslag økte kostnader	890
Anslag tap totalt	-3 080

¹ Samlet virkning for 2018 og 2019

² Målt i forhold til normalisert regnskap for 2018

³ Målt i forhold til Totalkalkylens budsjett for 2018

⁴ Regnskap 2018 i forhold til budsjett 2018 og økt kraftfôrforbruk 2019

pga. mindre fôrhøsting, gjødsling og sprøyting, Det har ikke vært mulig å framskaffe data for å beregne nettoeffekten på arbeidsforbruket samlet.

Totalkalkylen er et sektorregnskap for jordbrukssektoren. Det er omsetning til og fra sektoren som måles, med sikte på å måle utviklingen i avkastningen til arbeid og egenkapital satt inn i jordbruksproduksjon. Når en bonde kjøper grovfôr fra en annen bonde, blir kostnaden for den ene til inntekt for den andre. Lave avlinger ga betydelige kostnader til kjøp av fôr for husdyrprodusenter, mens selgere av grovfôr fikk klart høyere pris for en lavere avling og inntekten ble påvirket i mindre grad. Det er derfor økt import av grovfôr og innleid transport ved internomsetningen som er den økte kostnaden for sektoren som helhet. På samme måte blir det ført økte kostnader til innkjøp av driftsmidler for fôrbehandling av halm.

Tørken i 2018 vil ikke bare påvirke regnskapsåret 2018. Blant annet vil endringer i husdyr-

bestanden og økt førkjøp påvirke regnskapet i 2019. Periodiseringen av inntekter, tilskudd og kostnader vil på flere poster i regnskapet være ulik for de to årene. Det har gitt betydelige nye utfordringer i utarbeidingen av normalisert regnskap i 2019.

I tabell 3.1 har Budsjettnemnda gitt et anslag over inntektstapet og de viktigste postene som har fått økte kostnader som følge av tørken sett i forhold til om 2018 hadde vært et normalår. Tapene fordeler seg over både 2018 og 2019, og er derfor vist samlet i tabellen.

Produksjonsinntektene er anslått å bli redusert med totalt 1 650 mill. kroner mens kostnadene er anslått å øke med 890 mill. kroner. I tillegg viser førregnskapet for jordbrukssektoren som Budsjettnemnda har utarbeidet, at verdien av manglende tilgang på grovfôr for å dekke opp fôrbehovet til husdyra tilsvarer om lag 540 mill. kroner. Kraftfôrprisen er lagt til grunn som alternativverdi på grovfôret, og økt kraftfôrforbruk, import av grovfôr og at det ble berget store mengder halm er hensyntatt.

Budsjettnemnda har beregnet samlet produksjonstap, kostnadsvekst og lagernedbygging til om lag 3,1 mrd. kroner jf. tabell 3.1. Som kompensasjon for tørkeskadene ved tilleggsforhandlingene i fjor ble arealtilskuddet for 2018 økt med 24 mill. kroner, mens husdyrtillegget ble økt med 285 mill. kroner. I tillegg ble satsen for grovfôr i avlingsskadeerstatningen økt til 5,40 kr/Fem¹ og maksimal utbetaling økt til 1,5 mill. kroner per vekstgruppe, tilsvarende 216 mill. kroner. For skadeåret 2018 er kompensasjonen og erstatningene totalt beregnet til å bli om lag 2 400 mill. kroner.

Målt som vederlag til arbeid og egenkapital går likevel ikke inntektene fra 2017 til 2018 like mye ned i registrerte regnskaper som vist over. Det skyldes flere forhold. Tapet anslått i tabell 3.1 fordeler seg over to år, både 2018 og 2019. I tillegg er det andre poster som trekker resultatet opp. Blant annet ble avlingene av frukt, bær og en del grønnsakskulturer relativt gode, som følge av at mange produsenter benyttet vanningsanlegg. Samtidig var også prisene gode. Realrenta gikk ned med 550 mill. kroner i 2018, blant annet pga. økt prisvekst.

3.1.2 Premissgrunnlaget og rapportering

Flere resultatindikatorer er relevante for flere mål. Det må videre gjøres løpende avveininger mellom kryssende hensyn. Det er derfor nødven-

dig å gjøre en samlet vurdering av utviklingen i næringen. Utformingen av virkemidler og forvaltningen av dem må skje gjennom en organisering med god styring og kontroll, og der målretting og forenkling av virkemidlene er viktig.

3.2 Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon

I Innst. 251 S (2016–2017) sier en samlet komite at:

«Komiteen viser til at formålet med å øke matproduksjonen er å øke selvforsyningsgraden, styrke beredskapen og dekke etterspørselen.»

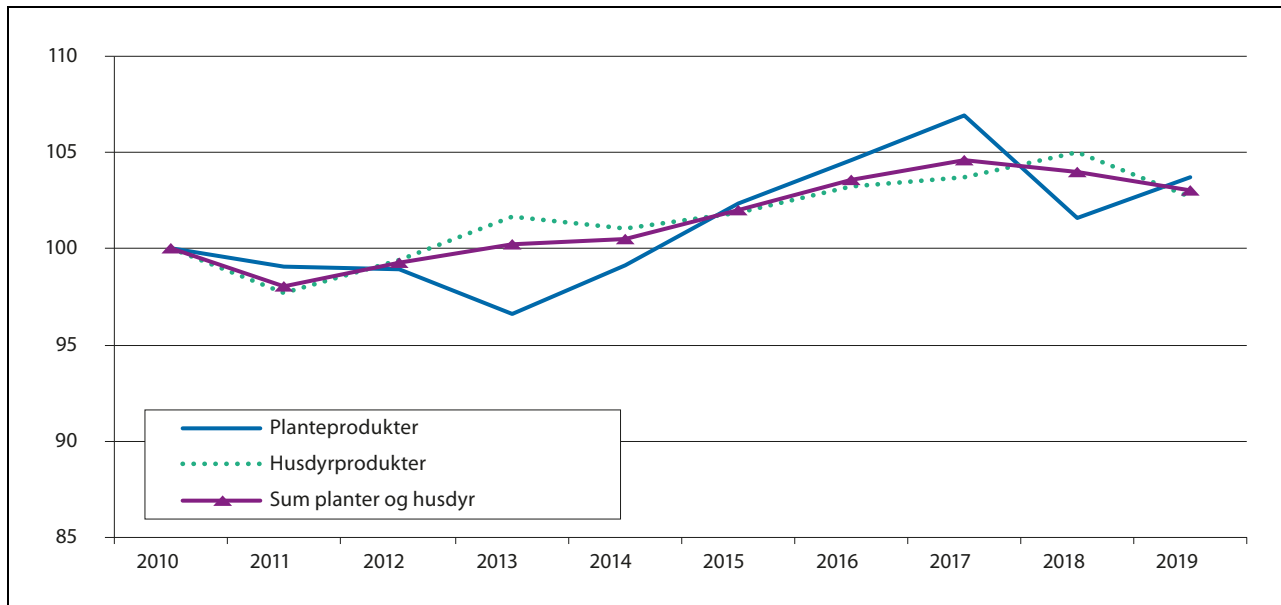
3.2.1 Produksjons- og markedsutvikling

Det siste tiåret har det samlede produksjonsvolumet i jordbruket økt med 3,0 pst. ifølge normalisert regnskap. Produksjonen av husdyrprodukter har økt med 2,7 pst., mens produksjonen av planteprodukter har økt med 3,7 pst.

I perioden 2010 til 2013 falt produksjonen av planteprodukter med i underkant av 3,5 pst. Produksjonsnedgangen skyldtes både redusert areal og svak avlingsutvikling for korn, knyttet til dårlige værforhold. Fra 2013 til 2017 økte produksjonen med nesten 11 pst. Dette skyldtes blant annet svært gode avlingsår som påvirker avlingstrendene. Den samlede produksjonen av planteprodukter er anslått å øke med to pst. fra 2018 til 2019, jf. figur 3.1. Produksjonen av grønnsaker har den siste tiårsperioden økt med over 30 pst., mens fruktproduksjonen har økt med tre pst. Produksjonen av bær er om lag uendret. I grøntsektoren har markedsforholdene vært utfordrende både som følge av nasjonale forhold, som endringer i eierskap og organisering i omsetningskanalene, og som følge av importkonkurranse. Målprisene oppnås i varierende grad. De siste sesongene har det imidlertid vært bedring for de fleste kulturer. Samlet sett er det markedsmuligheter for økt planteproduksjon, særlig for grøntsektoren.

Produksjonen av husdyrprodukter har hatt en jevn økning fram til 2018, mens det er anslått en reduksjon fra 2018 til 2019 på i overkant av to pst. Det har særlig vært det kraftfôrbaserte husdyrholdet som har økt, i tillegg til deler av det grovfôrbaserte. Produksjonen av fjørfe har økt med i underkant av 24 pst. over de siste ti årene, mens svin har hatt en økning på i underkant av to pst. Produksjonen av kumelk har gått noe ned de siste

¹ Fôrenheter melkeproduksjon.

Figur 3.1 Endring i produksjonsvolum fra 2010 til 2019, iflg. normalisert regnskap

Kilde: Budsjettnemnda

ti årene som følge av redusert etterspørsel. Storfekjøttproduksjonen har økt med 3,5 pst. siden 2010, men er anslått å få en reduksjon på om lag tre pst. fra 2018 til 2019. Fram til 2016 var det behov for import av saue- og lammekjøtt. Etter en påfølgende periode med overskudd, nærmer det seg nå markedsbalanse på sau/lam.

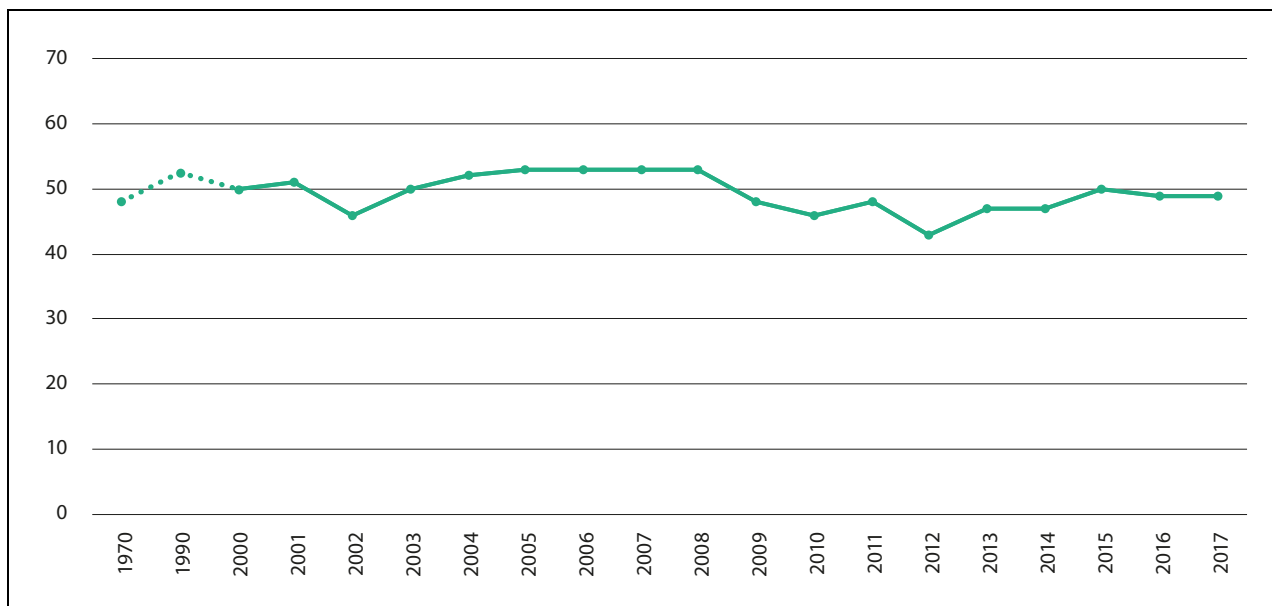
3.2.2 Inntektseffekter som følge av markedssituasjonen

Det er stor variasjon i markedsbalansen mellom de ulike produksjonene. Det generelle trekket har vært økt produksjon og forbruk i årene 2013 til 2016, og reduksjon eller mindre økning fra 2016 til 2019.

Tap som følge av markedsoverskudd er i henhold til avtalen jordbrukets eget ansvar. Budsjett-nemnda har tidligere beregnet inntektseffekter av ubalanse i markedet ved å beregne det samlede pristapet som følge av lavere prisuttak enn målpris. For produksjoner uten målpris brukte nemnda «planlagt gjennomsnittlig engrospris». Metoden som har blitt benyttet, hadde betydelige svakheter både for produkter med og uten målpris. Ifølge økonomisk teori kan overproduksjon defineres som tilfeller der grensekostnaden er høyere enn grenseinntekt. For å kunne beregne tap ved overproduksjon må en kunne beregne kvantum og pris ved markedsbalanse. Dette krever at en har kjennskap til etterspørsels- og tilbudselastisiteter (etterspørsels- og tilbudskurver). Nemnda

har ikke funnet grunnlag for en beregning som samsvarer med definisjonen av overproduksjon, og konkluderte med at de i 2019 ikke vil fortsette med den beregningsmetoden som har blitt benyttet tidligere. Nemnda har i stedet beskrevet ulike faktorer som illustrerer situasjonen i de ulike markedene.

For korn og i grøntsektoren er det udekkede markedsmuligheter for norskprodusert vare. Det har siden tidlig på 2000-tallet vært betydelig import av storfekjøtt ut over importkvotene Norge har forpliktet seg til, og produksjonen har økt siden 2014. Fra 2016 til 2018 har forbruket på engrosnivå gått ned med 5,7 pst., og ved inngangen til 2019 var det storfekjøtt på reguleringslager. For svin var det et markedsoverskudd til og med 2014, markedsbalanse i 2015 og 2016 og overproduksjon i 2017 og 2018 som følge av den sterke produktivitetsveksten i næringen. Omsetningsrådet har godkjent å bruke omsetningsavgiftsmidler til utkjøp av inntil 4 000 avlspurker i 2019 for å redusere produksjonen av svin. For egg er det tendenser til overproduksjon. Det har også vært overskudd av sau/lam de siste tre årene, etter at det har vært underdekning i mange år, men markedet nærmer seg nå balanse. I 2015 falt etterspørselen etter kyllingkjøtt mye som følge av oppmerksomhet rundt muligheten for antibiotikaresistente bakterier i fjørfeproduksjonen, men etterspørselen har tatt seg opp de siste årene. Det har vært store endringer i organiseringen i fjørfeproduksjonen, og produksjonen styres i stor grad

Figur 3.2 Selvforsyningsgrad på energibasis inkl. sjømat

Kilde: Budsjettnemnda

av kontrakter mellom produsenter og markedsaktører.

3.2.3 Økt selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden beskriver hjemmemarkedsandelen målt på energibasis, dvs. hvor mye av det vi spiser som er produsert i Norge, og er ett av flere mål på hvilken markedsandel den norske matsektoren har i det norske matmarkedet. Selvforsyningsgraden for varer produsert i jordbruket påvirkes av de naturgitte produksjonsforholdene, været, ulike kvalitetskrav, priser, landbrukspolitiske virkemidler og internasjonale handelsavtaler. Dette er ekstra tydelig etter tørken sommeren 2018. Det tas ikke hensyn til eksport, eller til muligheten til å legge om produksjonen til produkter med høyere energigrad dersom situasjonen skulle kreve det. Selvforsyningsgraden er derfor ikke et godt mål på mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlands produksjon. Selvforsyningsevnen forteller hva som kan gjøres i en krisesituasjon for å sikre befolkningen forsyning, med energi og andre næringsstoffer for et fullverdig kosthold. Det inkluderer omlegging av forbruk i retning energirike plantevekster, korn, poteter og grønnsaker, og dreining av produksjonen i den retningen. For å vurdere selvforsyningsevne må det imidlertid defineres hva slags krise det er snakk om.

Selvforsyningsgraden for jordbruksprodukter økte mye fra 1970 til 1990 som følge av økt norsk matkornproduksjon. Samtidig avtok sjømatens andel av energiinntaket. Derfor har selvforsyningsgraden inkl. sjømat variert rundt 50 pst. i flere tiår. Etter flere år med reduksjon i selvforsyningsgraden fra 2008, økte den med 2 prosentpoeng, fra 47 til 49 pst., fra 2014 til 2017. Dette skyldes i stor grad at kornavlingene har vært gode, og at mye av kornet holdt matkornkvalitet. Budsjettnemnda har ikke lagt fram noen beregning av selvforsyningsgraden for 2018. Som følge av den ekstreme tørken sommeren 2018, som gikk hardest ut over kornproduksjonen, vil selvforsyningsgraden for 2018 ikke være sammenlignbar med et normalår.

For husdyrprodukter er selvforsyningsgraden i Norge gjennomgående høy, mens den er klart lavere for plante produkter. Naturgitte forhold gjør at selvforsyningsgraden er lav for energirike plantevekster og høy for husdyrprodukter med større proteininnhold. Selvforsyningsgraden for protein er om lag 70 pst.

Selvforsyningsgraden sier ikke noe om opprinnelsen til innsatsvarene i produksjonen. Mange av jordbrukets produksjonsmidler importeres. Etter flere år med reduksjon, har den totale andelen norske råvarer i kraftfôret økt med 14 prosentpoeng i perioden 2014–2017. Dette skyldes i stor grad de gode kornavlingene og økt kornareal, men også økt oppmerksomhet rundt bruken av norsk råvare i kraftfôret de siste årene. Selvfor-

Tabell 3.2 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent

	1997	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Karbohydrater	77	82	89	77	65	61	73	80	78	73
Fett	100	87	62	50	46	45	49	57	56	52
Protein	49	37	16	17	8	6	5	6	5	4
Totalt	73	75	76	65	50	46	55	58	60	50

Kilde: Landbruksdirektoratet

syningsgraden justert for import av fôr var i 2017 42 pst. og har økt med 5 prosentpoeng siden 2014.

Tilgangen på norsk korn til kraftfôr avhenger av værforholdene. Krav til energi- og proteininnhold i kraftfôret gjør at andelen karbohydrater reduseres. Norskprodusert andel av karbohydratene i kraftfôret økte fra 61 pst. i 2014 til 80 pst. i 2016 og gikk ned til 73 pst. i 2018, jf. tabell 3.2. Reduksjonen i 2018 skyldes at tørkesommeren 2018 ga reduserte kornavlinger. Norskandelen karbohydrater avhenger også av videre fôrutvikling og bruk av andre råvarer. Norskandelen for karbohydrater påvirkes av hvilke proteinkilder som benyttes. De siste årene er bruken av soya redusert og erstattet med proteinråvarer som har et høyere karbohydratinnhold, som for eksempel rapspelletts. Det gir mindre rom for norsk fôrkorn. Andelen norskprodusert hvete i kraftfôret er økende. Økende produksjon av hvete kan bidra til å heve norskprodusert andel i kraftfôret.

Norskandelen av fett og protein i kraftfôret har gått mye ned de siste årene, spesielt som følge av forbudet mot bruk av animalsk protein (kjøttbeinmel og fiskemel) i dyrefôr fra henholdsvis 2003 og 2010. Dersom det importerte proteinet i kraftfôret skulle blitt erstattet av norskprodusert protein fra jordbruket, ville det gått på bekostning av kornproduksjonen, siden proteinrike vekster vil konkurrere med kornproduksjonen om de mest produktive arealene. I kraftfôret brukes fett fra råvarer som erter og oljefrø. Norskprodusert råvare holder god kvalitet, men bruken er likevel begrenset fordi egenskapene til fettene i disse råvarene ikke fullt ut kan erstatte importert vare. Andelen norskprodusert fettråvare har økt med 7 prosentpoeng fra 2014 til 2018.

3.2.4 Dyr på utmarksbeite

Ved omleggingen av forvaltningen av produksjonstilskuddene med søknad om tilskudd etter beitesesongen har tallgrunnlaget endret seg noe slik at sammenligninger mellom år i denne perio-

den er usikker. Andelen sau/lam som oppfyller vilkår for tilskudd på utmarksbeite har ligget stabilt på 83–85 pst. de seneste årene til tross for en økning i satsene per dyr. For storfe har økte tilskuddssatser gitt en viss økning i andelen dyr på beite, og ligger i 2018 på ca. 30 pst.

3.3 Landbruk over hele landet

I behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) i Innst. 251 S (2016–2017) uttalte en samlet næringskomité at:

«(...) Komiteen viser til at norske bønder over tid har hatt høyere produktivitetsutvikling enn de fleste andre næringer i Norge. For å nå målene for jordbrukspolitikken må norske bønder fortsette å utnytte gårdens ressursgrunnlag på en effektiv måte.»

Produktivitetsutviklingen i jordbruket skyldes blant annet økt avling og ytelse per produsert enhet, og redusert arbeidsinnsats som følge av teknologiske forbedringer og strukturendringer. Når markedet i hovedsak er avgrenset til innenlands forbruk som vokser lite, betyr det at samlet sysselsetting går ned. I forbindelse med Stortingets behandling av Meld. St. 31 (2014–2015) om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer, heter det i Innst. 177 S (2015–2016) bl.a. at:

«Komiteen er enig med regjeringen som i meldingen understreker at «ein langsiktig landbrukspolitikk som bidreg til å oppretthalde eit landbruk over heile landet er avgjerande for utvikling av nye næringar i landbruket, (...)»»

I Innst. 251 S (2016–2017) vises det til at måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:

- Sikre bruk av jord- og beiteressursene.

Tabell 3.3 Utviklingen i jordbruksareal, 1000 daa

	1989	1999	2014	2016	2017	2018	Endring 99–18	Endring 14–18
Korn og oljevekster	3 530	3 346	2 879	2 892	2 889	2 825	-16 %	-1,9 %
Åker og hage	4 403	3 996	3 326	3 332	3 318	3 270	-18 %	-1,7 %
Fulldyrket eng og beite	4 443	4 876	4 785	4 750	4 727	4 791	-2 %	0,1 %
Sum fulldyrket jord	8 846	8 871	8 111	8 082	8 045	8 061	-9 %	-0,6 %
Annen eng og beite	1 096	1 513	1 757	1 755	1 806	1 803	19 %	2,6 %
Jordbr.areal i drift i alt	9 942	10 384	9 868	9 837	9 851	9 864	-5 %	0,0 %
Areal daa/innbygger	2,35	2,34	1,93	1,90	1,90	1,86	-21 %	-3,6 %

Kilde: Budsjettmemnda

- Sikre mulighetene for bosetting og sysselsetting.
- Et mangfoldig landbruk med en variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling.
- Sikre rekrutteringen.

3.3.1 Arealutvikling og -fordeling

I perioden 1979–1999 økte det registrerte jordbruksarealet med 8,2 pst. I perioden 1999–2018 er det estimert en reduksjon i totalt jordbruksareal på ca. 5 pst., jf. tabell 3.3. Registrert totalareal var på sitt høyeste i 1998.

Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstilskudd. Overgangen er nå fullført. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av det nye kartverket i perioden 2005–2013 ga en reduksjon i arealet på ca. 3,3 pst. Effekten av nytt kartverk kan både skyldes mer nøyaktige målinger, og at endringer som har skjedd over tid først fanges opp når nytt kartverk tas i bruk. Arealnedgangen utenom nytt kartverk har vært på ca. 1,4 pst. i samme periode. Arealavgangen er redusert fra 60 000 daa per år i perioden med digitalisering til om lag 10 000 daa per år etter 2013. Siden 2010 har nesten 150 000 daa areal blitt godkjent til nydyrking. Både i 2016 og 2017 ble over 21 500 daa areal godkjent til nydyrking. Budsjettmemnda har ikke publisert tall for nydyrking i 2018.

Hvert år omdisponeres noe jordbruksareal til andre formål, til for eksempel boligområder og samferdselsprosjekter. I 2004 ble det satt et nasjonalt mål om at den årlige omdisponeringen av dyrket jord skulle reduseres til under 6 000 daa. Dette målet ble nådd i 2013. I 2016 fastsatte

Stortinget i Innst. 56 S (2015–2016) et nytt jordvernmål på under 4 000 daa per år innen 2020. I 2017 ble det omdisponert 4 025 daa dyrket jord, og foreløpige tall for 2018 er om lag på samme nivå.

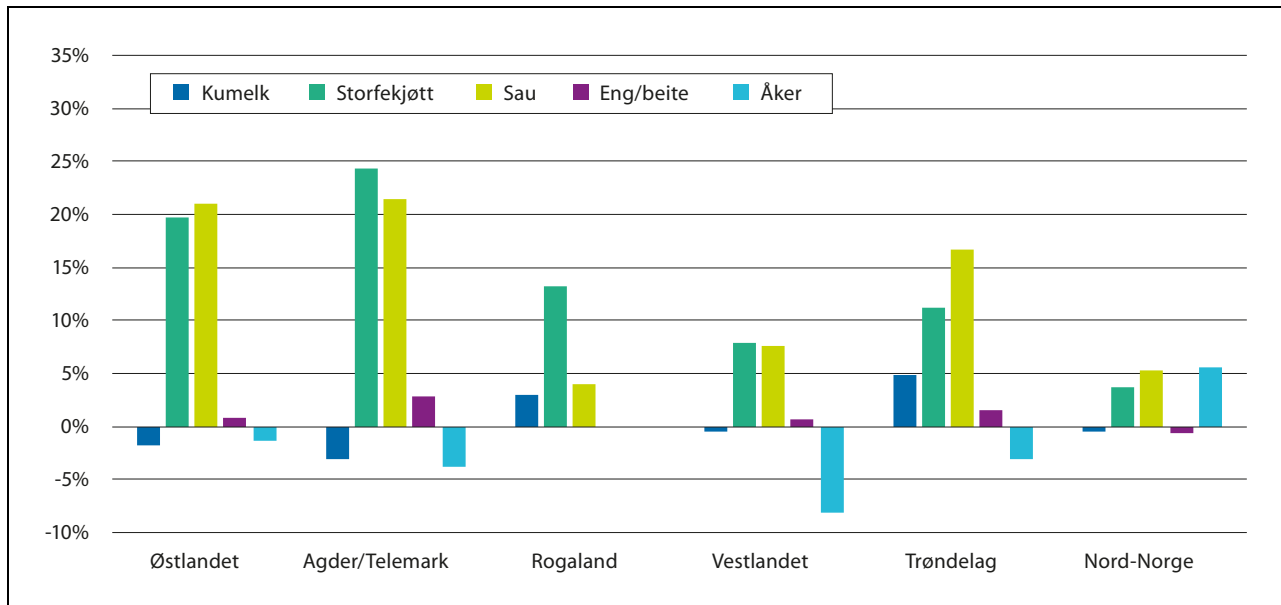
Reduksjonen i jordbruksareal i drift fra 1999 til 2018 har først og fremst skjedd på Vestlandet, i Agder-fylkene og i Nord-Norge. I perioden 2010–2018 ble arealet av åpen åker på Østlandet redusert med i underkant av 90 000 daa, mens arealet av eng og beite har økt med om lag 89 000 daa. Dette skyldes delvis økt hold av storfe og sau. En del steder bidrar det også til å redusere avrenning til vassdrag gjennom økt grasdekke mellom dyrka mark og vassdrag.

På landsbasis har andelen fulldyrket areal hatt en reduksjon på tre pst. i perioden 2010 til 2018, mens andelen eng og beite har økt med én pst. i samme periode. Kornarealet har gått ned med 8 pst. siden 2010. BFJ prognoserer uendret kornareal fra 2018 til 2019.

3.3.2 Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk

Den geografiske fordelingen av produksjonen er viktig for samlet produksjonsvolum og landbruk over hele landet. Figur 3.3 viser endringer i produsert mengde fordelt på produksjon og landsdel for perioden 2014–2018.

Produksjonen av kumelk har gått noe ned på Østlandet, i Agder/Telemark, Vestlandet og Nord-Norge, mens det har vært en økning i Rogaland og Trøndelag. Sau- og storfekjøtt har hatt produksjonsøkning i hele landet. Åkerarealet har gått ned i flere landsdeler men hatt en økning i Nord-Norge, målt i prosent fra et lavt nivå.

Figur 3.3 Endring i produsert mengde i landsdelene, 2014–2018

Produksjonen av fjørfekjøtt har hatt en sterk økning de siste ti årene, til tross for reduksjonen i 2015 og 2016. I dag produseres det i hovedsak fjørfekjøtt på Østlandet, i Trøndelag og i Rogaland. Produksjonsøkningen fra 2017 til 2018 kom i Trøndelag. I Trøndelag har eggproduksjonen økt betydelig de siste årene, mens den har vært relativt stabil i resten av landet. Veksten i grønnsaker på friland har kommet på Østlandet. Veksten i svinekjøttproduksjonen har i størst grad kommet i Rogaland.

For perioden 2010–2018 er arbeidsforbruket redusert med 2,1 pst. årlig. Nedgangen har vært størst i Nord-Norge, med en årlig nedgang på 3,0 pst., mens Rogaland har hatt den laveste reduksjonen i arbeidsforbruk, med 1,6 pst. per år de siste åtte årene.

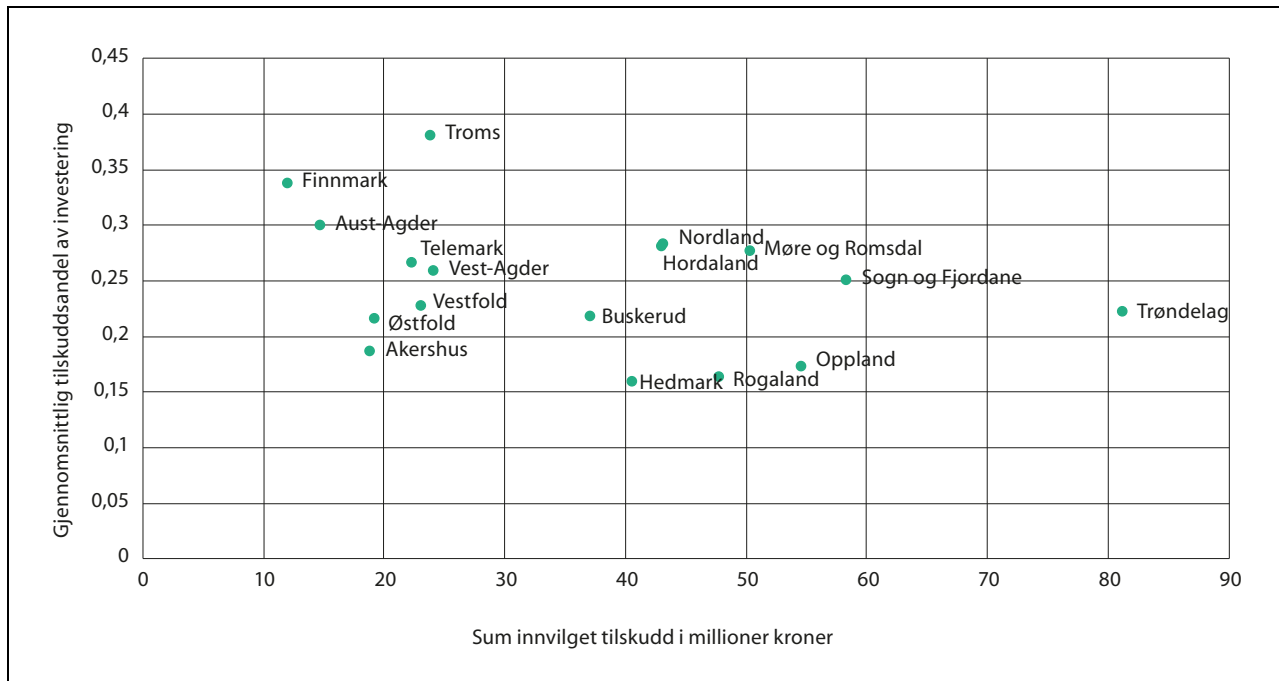
3.3.3 Rekruttering og næringsutvikling

En rekke virkemidler over jordbruksavtalen skal bidra til næringsutvikling, kunnskapsutvikling, kompetanseheving og rekruttering i landbruket. Virkemidlene er hovedsakelig finansiert innenfor Landbrukets utviklingsfond (LUF).

Økt verdiskaping er et av hovedmålene for landbruks- og matpolitikken, og flere av virkemidlene over LUF skal bidra til lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser. For ordningene som forvaltes av Innovasjon Norge er målsettingene om flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljø sentrale. Investerings- og bedriftsut-

viklingsmidler kan bidra til moderniseringer i driftsapparatet, økt effektivisering og utvikling av andre landbruksbaserte næringer i landbruket. Det er særlig viktig for unge bønder som skal ta over drifta at det er mulighet for å fornye og modernisere. Denne typen risikoavlastende ordninger er derfor også av betydning for rekrutteringen til landbruket.

Regjeringens politikk for utvikling av andre landbruksbaserte næringer framgår av Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*. Målet er å stimulere til ytterligere vekst og utvikling innen disse næringene og medvirke til at landbruksgründere skal kunne utnytte det totale ressursgrunnlaget i inn- og utmark på landbrukseiendommen uten unødige hindre. Det er fortsatt et vekstpotensial i markedet for lokalmat og -drikke, kanskje særlig i reiselivskanalen. I 2018 var omsetningen av lokalmat i dagligvarehandelen nær 5 mrd. kroner. Siden 2010 har salg av lokalmat- og drikke fra dagligvarehandelen mer enn doblet seg, men tallene har flatet noe ut de siste to årene. I tillegg kommer salget av lokalmat på Bondens marked, matfestivaler, spesialforretninger, hoteller og restauranter over hele landet. Reiselivet generelt opplever gode tider, men det er fortsatt mange utfordringer knyttet til å ta ut potensialet i det landbruksbaserte reiselivet. Markedet for bærekraftige reisemål og opplevelser er i vekst, og de landbruksbaserte bedriftene har mulighet for å tilby et mangfold av opplevelser knyttet til landbruk, natur og kultur, herunder mat- og måltidsopplevelser, jakt og fiske i utmarka, og kultur-

Figur 3.4 Innvilget investeringstilskudd 2018 og gjennomsnittlig tilskuddsandel av investering per fylke

Kilde: Innovasjon Norge

arv og kulturminner knytta til kulturlandskapet. Regjeringens strategi «Oppløvingar for ein kvar smak» (2017) følges opp gjennom arbeidet med Matnasjonen Norge, bygging av mat- og reiselivsregioner med tydelig identitet, og gjennom bedriftsrettede virkemidler for etablerere, vekstbedrifter og nettverk i ulike virkemiddelordninger hos Innovasjon Norge. Inn på tunet-tilbyderne har de siste årene organisert seg gjennom regionale samvirker som blant annet vil arbeide med økt markedsføring og profesjonalisering av salg overfor kjøpergruppene. Godkjenningsordningen for Inn på tunet er viktig for kvalitetssikringen av gården som arena for velferdstjenester, og er et vilkår for å få støtte fra Innovasjon Norge. Innsatsen over Landbrukets utviklingsfond gjennom bl.a. Matmerk og Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping, skal bidra til å stimulere til og understøtte en fortsatt positiv utvikling.

3.3.3.1 Investering og bedriftsutvikling (IBU-midler)

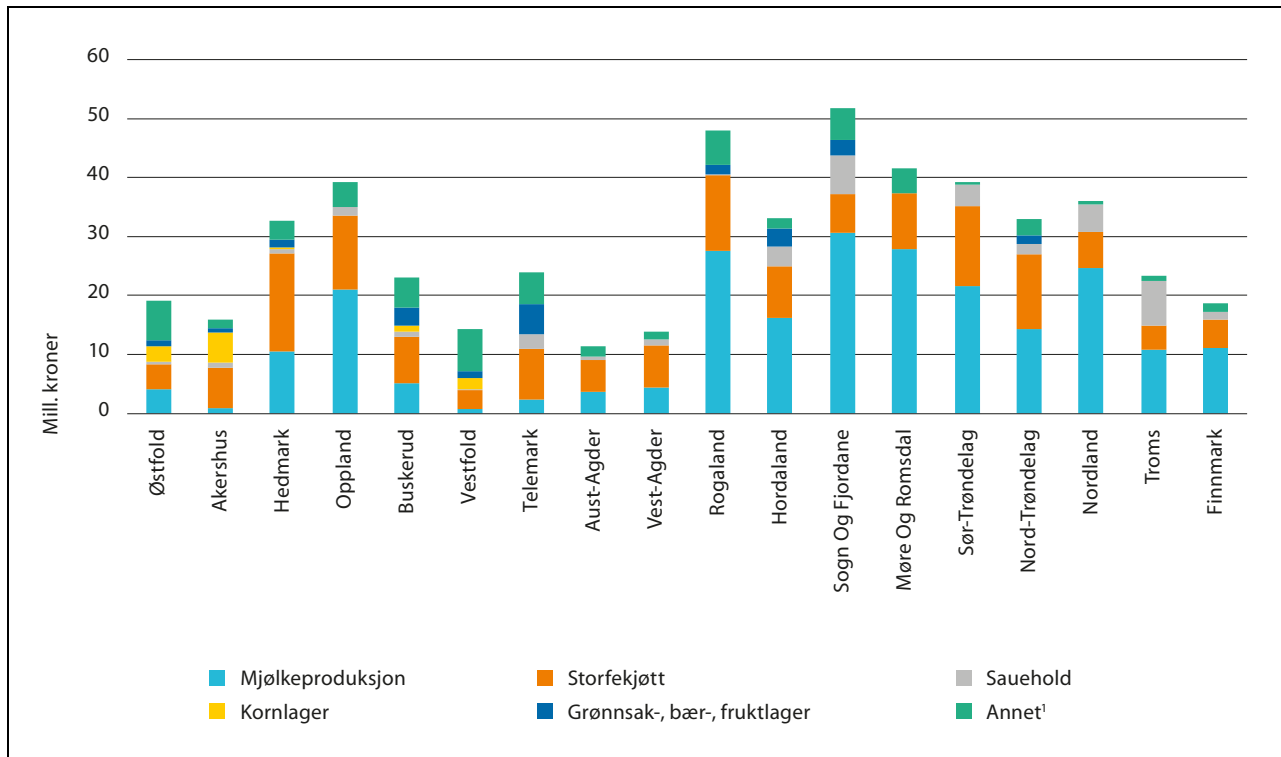
De fylkesvise IBU-midlene har et todelt formål. De skal bidra både til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommen, og til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket. Midlene forvaltes av Innovasjon Norge. Fylkesvise rammer for IBU-midlene bestemmes av en

fordelingsnøkkel. Ut over nasjonale føringer, legger partnerskapene i fylkene bestående av fylkesmannen, fylkeskommunen, faglagene i landbruket og Innovasjon Norge regionale føringer for bruken av midlene.

Det er stor pågang etter investeringsvirkemidler. De fleste søknadene gjelder midler til effektivisering av produksjonen. I 2018 innvilget Innovasjon Norge IBU-tilskudd til 1 091 prosjekter. Avslagsprosenten var på 9 pst. Samlet tilsagnssum for tilskudd var i underkant av 644 mill. kroner, en økning på 6 pst. Om lag 84 pst. av tilskuddene ble gitt til investeringer innen tradisjonelt landbruk, en nedgang på 2 prosentpoeng.

Investeringsstøtten kan utgjøre inntil 35 pst. av kostnadsrammen for prosjektet, avgrenset til 2 mill. kroner per prosjekt med unntak for Troms og Finnmark der det ikke er et kronetak på tilskuddet. Gjennomsnittlig tilskuddsbeløp innen tradisjonelt landbruk var på 643 000 kroner i 2018, en økning på ca. 80 000 kroner fra 2017. Oppgangen skyldes delvis at gjennomsnittlig kostnadsoverslag for prosjekter innen tradisjonelt landbruk har økt noe i 2018. Fylkesvis fordeling av midlene via fordelingsnøkkel og ulik pågang etter investeringsstøtte gir variasjoner regionalt i støtteutmåling og totalt innvilget beløp. Finnmark, Troms, Hordaland og Agder var fylkene med høyest gjennomsnittlig tilskuddsandel per prosjekt til tradisjonelt landbruk jf. figur 3.4.

Figur 3.5 Andel IBU-tilskudd til tradisjonelt landbruk fordelt på ulike produksjoner i 2018, mill. kroner

¹ Kategorien annet gjelder bl.a. prosjekter som omfatter flere typer produksjoner, eller prosjekter innen andre husdyrproduksjoner enn de som er nevnt i de øvrige kategoriene.

Kilde: Innovasjon Norge

Nærmere om investeringer innen tradisjonelt landbruk

Investeringsstøtte til jord- og hagebruk skal tilpasses de nasjonale markedsforsholdene. Figur 3.5 gir en oversikt over fylkesvis fordeling av IBU-tilskudd til ulike produksjoner innen tradisjonelt landbruk i 2018.

I tillegg til IBU-tilskudd bevilget over jordbruksavtalen ble det i forbindelse med Stortingets behandling av statsbudsjettet 2018 bevilget 75 mill. kroner som en engangsbevilgning til investeringsstøtte i landbruket over kapittel 1149, post 75. Bevilgningen ligger utenfor jordbruksavtalen, men det ble lagt til grunn samme regelverk for disse midlene som for IBU-midlene. Stortinget la til grunn at støtte skulle innrettes slik at den gikk til produksjoner med markedsmuligheter i det norske markedet. Frukt- og grøntnæringen, kornproduksjon og storfeproduksjon ble særskilt prioritert. I det videre gis det derfor en samlet omtale av bevilgningene gitt til de ulike produksjonene innen tradisjonelt landbruk. Tabell 3.4 gir en oversikt over samlet fordeling av tilskudd til investeringer innen tradisjonelt landbruk 2017–2018 inklusive *Tilskudd til investeringsstøtte* over kapittel 1149.

Bevilgninger til planteproduksjon

Bevilgningene til planteproduksjon økte med 30 pst sammenlignet med 2017. Totalt ble det bevilget 75 mill. kroner fordelt på 294 prosjekter. Støtte til utbygging av korn tørker har økt med 62 pst. med bakgrunn i økt oppmerksomhet og prioritering av investeringer innen kornproduksjon.

Bevilgninger til grøvfôrbasert husdyrhold

I overkant av 83 pst. av alle tilskudd innen tradisjonelt landbruk gikk likevel til investeringer innen grøvfôrbasert husdyrhold. Innovasjon Norge fører en restriktiv linje for investeringsstøtte til svinproduksjon, konsumeggproduksjon og kyllingproduksjon pga. markedssituasjonen. Tilskudd til prosjekter som gjelder konsumeggproduksjon dreier seg om økologisk produksjon der Innovasjon Norge har åpnet opp for kapasitetsutvidelse der det er leveringsavtaler.

Tilskudd til investeringsprosjekt innen melkeproduksjon har økt i 2018 både i antall prosjekter (økning på 30 prosjekter) og i bevilgning (økning på i overkant av 61 mill. kroner). Gjennomsnittlig støtteandel var på 19 pst. i 2018, en økning på

Tabell 3.4 Investeringstilskudd tradisjonelt jordbruk 2017–2018, mill. kroner

Hovedproduksjon	Innvilget 2017	Innvilget 2018 IBU	Innvilget 2018	Samlet 2018
			kap. 1149, post 75	
Melkeproduksjon (ku)	237,1	282,4	15,9	298,3
Melkeproduksjon (geit)	2,4	6,6		6,6
Storfekjøtt	151,1	102,6	30,9	133,5
Sauehold	37,5	40,8		40,8
Smågrisproduksjon	0,6	2		2
Slaktegris	1,2	0,8		0,8
Kombinert svinehold	2,5	3		3
Eggproduksjon	6,9	15,9		15,9
Slaktekylling	0,4	1,1		1,1
Andre husdyr	9,8	10,9		10,9
Korn	12,4	24,6	8,2	32,8
Grønnsaker	11,1	6,8	8	14,8
Frukt og bær	23,1	20,9	5,3	26,2
Annen planteproduksjon	5,8	1,2	6,3	7,5
Totalt	501,9	519,6	74,6	594,2

Kilde: Innovasjon Norge

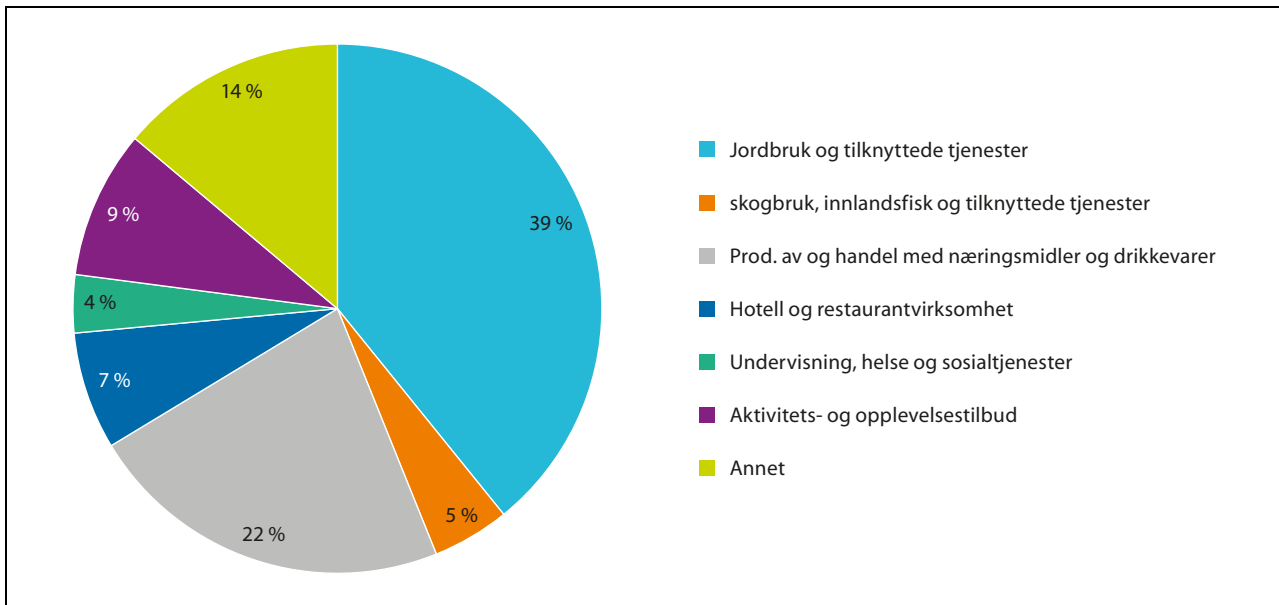
1 prosentpoeng fra 2017. Gjennomsnittlig buskap før utbygging innen melkeproduksjon er noe redusert fra 33 årskyr i 2017 til 31 årskyr i 2018. Planlagt buskap er redusert fra 42 til 39 årskyr. Innovasjon Norge forklarer reduksjonen med høye priser på kjøp eller leie av melkekvoter og tilgang til arealressurser tilpasset brukene. Økning i buskap gir bedre grunnlag for å ta i bruk ny og effektiv teknologi som bl.a. automatiserte melkings- og fôringsanlegg.

52 pst. av IBU-tilsagnene innen tradisjonelt landbruk er registrert med miljøeffekt. Dette er en nedgang på 6 prosentpoeng fra 2017. Med miljøeffekt menes f.eks. at prosjektet fører til mindre utslipp av klimagasser, reduserte utslipp til vann, energieffektivisering og bedre utnytting av avfall, restråstoff og biologiske ressurser. 5 pst. av midlene gikk til investeringer innen økologisk produksjon.

Nærmere om investeringstilskudd innen andre landbruksbaserte næringer

Det ble bevilget nærmere 102 mill. kroner i IBU-tilskudd til andre landbruksbaserte næringer i

2018. Dette er en økning fra 2017 på ca. 15 mill. kroner, og trenden med at en stadig mindre del av tilskuddene går til andre landbruksbaserte næringer har stoppet opp i 2018. Sett i forhold til den totale bevilgningen av IBU-midler i 2018 er andelen fremdeles lav. For etablering av bedrifter i landbruket utenom tradisjonelt jord- og skogbruk, er det en klar politisk målsetting at midlene skal bidra til økt sysselsetting og etablering av nye, lønnsomme arbeidsplasser. Innovasjon Norges rapport om bruk av IBU-midler i 2018 anslår en gjennomsnittlig forventet sysselsettings-effekt på 454 årsverk for tilsagn gitt til prosjekt innen tiltaksgruppene *etablerertilskudd*, *bedriftsutvikling* og investeringer i *andre landbruksbaserte næringer*. Figur 3.6 gir en oversikt over fordelingen av tilskudd i 2018 til andre næringer i tilknytning til landbruket fordelt på bransjer. Fordelingen tar utgangspunkt i SSBs standard for næringsgruppering. Tilskudd til jordbruk og tilknyttede tjenester er redusert med 12 prosentpoeng fra 2017. Tilskudd til aktivitetstilbud, Inn på tunet, skogbruk, utmark, innlandsfisk og tilknyttede næringer har økt noe fra 2017, ellers er endringene marginale.

Figur 3.6 Andel IBU-tilskudd til andre landbruksbaserte næringer fordelt på bransjer (2018)¹. Prosent

¹ Tilskudd til Inn på tunet inngår i grupperingen undervisning, helse og sosialtjenester.

Kilde: Innovasjon Norge

Risikolån

Fra og med 2006 ble det åpnet for å sette av midler til et taps- og rentestøttefond innenfor rammen av de fylkesvise IBU-midlene. I 2018 ble det innvilget 25 risikolån med en samlet bevilgning på 23,5 mill. kroner til tradisjonelt landbruk (melk- og storfeproduksjon) og i underkant av 1 mill. kroner til andre landbruksbaserte næringer. Risikolåneene har en langt tydeligere distriktsprofil enn ordinære investeringstilskudd til tradisjonelt jordbruk. Gjennomgangen av risikolåneordningen fra 2017 viser at 79 pst. av alle risikolån gitt i perioden 2006–2016 er gitt innenfor sone 3 i det distriktpolitiske virkeområdet. I disse områdene med lavt pantegrunnlag vil en slik toppfinansiering i begrenset grad være mulig i det private markedet. I 2018 ble tapsfondavsetningen flyttet fra Innovasjon Norge og er nå balanseført direkte i LUF. I tillegg ble tapsfondavsetningen redusert med 20 mill. kroner. De frigjorte midlene ble lagt på rammen for investeringstilskudd i fylkene. Ved årsskiftet var tapsfondavsetningen 38,5 mill. kroner.

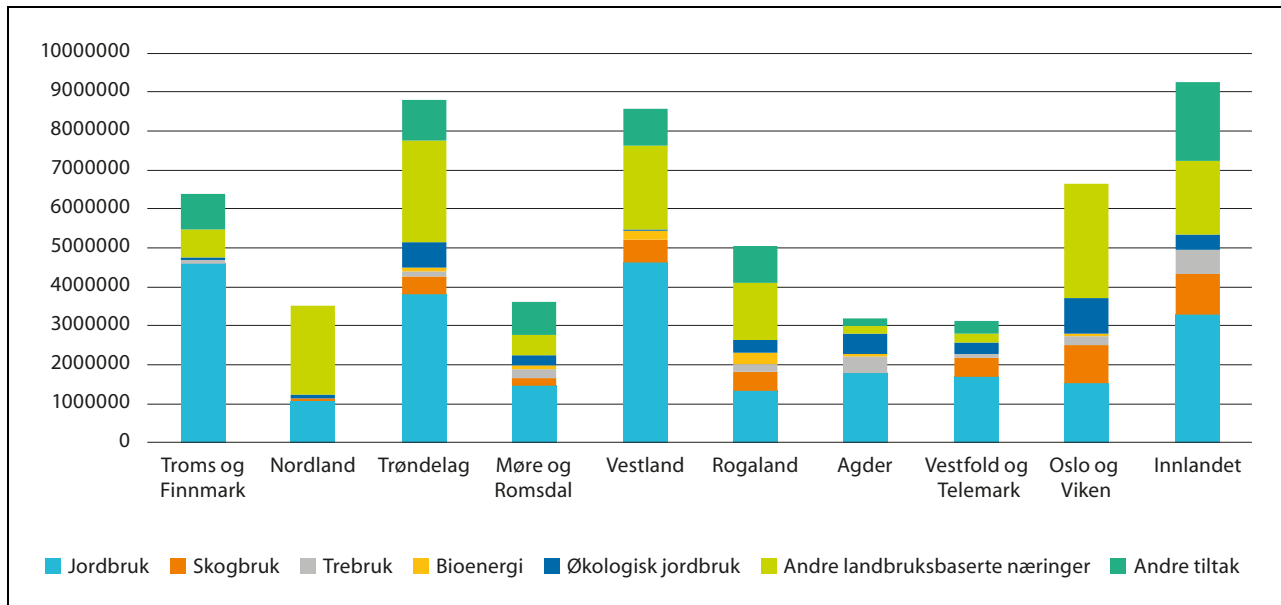
3.3.3.2 Fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidler

Landbruksnæringen er kjennetegnet av små foretak, som hver for seg har begrenset kapasitet til å drive utviklingsarbeid og kunnskapsutvikling som

kommer felleskapet til gode. De fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidlene, forvaltet av fylkesmannen, skal ivareta dette. Målgruppen er organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan innen landbruk. Innsatsen kan dreie seg om mobiliseringstiltak og FoU-prosjekter for å stimulere til innovasjon og styrking av produksjonsmiljø regionalt, eller tiltak som kan stimulere til annen landbruksbasert næringsutvikling. Fra 1. januar 2019 overtok Landbruksdirektoratet det nasjonale forvaltningsansvaret for utrednings- og tilretteleggingsmidlene (UT-midler). Direktoratet har foretatt en gjennomgang av fylkesmannens rapportering for 2018 på bruken av midlene.

I 2018 ble det innvilget i overkant av 58 mill. kroner fordelt på 472 prosjekter. Midlene innrettes i tråd med de regionale næringsprogrammene og det regionale partnerskapet er godt involvert i prioriteringen av bruken av midlene. Midlene ble fordelt på ulike områder i landbruket. Figur 3.7 viser fylkesmannens prioritering av midlene fordelt på ulike innsatsområder.

I 2018 var 2 mill. kroner av midlene til utrednings- og tilretteleggingstiltak øremerket arktisk landbruk i de tre nordligste fylkene. Fylkesmannen i Troms koordinerer forvaltningen av midlene. Fylkesmennene har i dialog med faglagene i landsdelen valgt å tildele midlene til større landsdelsdekkende prosjekter innenfor satsingsområdene mat og reiseliv; potet, grønt og

Figur 3.7 Andel tilskudd fordelt på innsatsområder 2018, kr

Kilde: Landbruksdirektoratet

bær, tang og tare, og grasbasert melk- og kjøttproduksjon. Prioriteringene er gjort med utgangspunkt i at dette er vurdert som områder der det er muligheter for økt verdiskaping basert på særegne kvaliteter og muligheter i det arktiske landbruket, og bygger videre på erfaringene fra tidligere satsing på arktisk landbruk.

3.3.3.3 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving i landbruket

I 2018 ble fylkeskommunene tildelt tilsammen 27 mill. kroner til arbeid med rekruttering og kompetanseheving på landbruks- og matområdet for 2019. Av disse ble 14 mill. kroner satt av til ulike etterutdanningstiltak (RK-midlene), og 13 mill. kroner satt av til nasjonal modell for voksenagronomopplæring (voksenagronomen), herunder 2 mill. kroner til utvikling av felles digitale løsninger til bruk i undervisningen.

Fylkeskommunene melder om stor etterspørsel etter kompetansetiltak og etter- og videreutdanningstiltak, både for utøvere som allerede er etablert i næringen, og for utøvere som er på vei inn i næringen. Det etterspørres både løpende etterutdanningstiltak og formell videreutdanning.

RK-midlene ble fordelt etter samme fordelingsnøkkel som for IBU-midlene. Målet for ordningen er å bidra til rekruttering og kompetanseheving av næringsutøvere for å ivareta og øke verdiskapingen i landbruket. Ordningen skal tilpasses regionale utfordringer knyttet til rekrutte-

ring og kompetanseheving innen tradisjonelt landbruk og andre landbrukstilknnyttede næringer. I 2017 ble det satt av 14 mill. kroner til etterutdannings- og rekrutteringstiltak for 2018. Fylkeskommunene rapporterer om god samhandling med andre offentlige instanser, spesielt fylkesmennenes landbruksavdelinger, Innovasjon Norge, landbruksnæringens egne organisasjoner og andre lokale aktører når det gjelder bruk av RK-midlene. For 2018 har midlene i all hovedsak blitt brukt til ulike etterutdanningstiltak for næringsutøvere og til målrettede tiltak knyttet til landbruksutdanning som rekrutteringstiltak overfor ungdomsskoleelever, eller bidrag til utvikling av fagskoletilbud. I noen få tilfeller har en liten andel av RK-midlene også blitt brukt til delfinansiering av voksenagronomtilbudet.

Noen fylkeskommuner gir tilskudd til likestillingstiltak over ordningen, for eksempel kvinnekongresser og egne fagsamlinger for kvinner innen ulike produksjoner i jordbruket.

3.3.3.4 Nasjonal modell for voksenagronomen

I 2017 ble partene enige om å etablere en nasjonal modell for *voksenagronomen* gjeldene fra skoleåret 2018/2019. Det ble satt av 11 mill. kroner til etablering og drift av voksenagronomen i fylkeskommunal regi, i tillegg til 2 mill. kroner til utvikling av felles digitale løsninger til bruk i undervisningen. Høsten 2018 hadde 13 av 17 fylkeskommuner etablert et voksenagronomtilbud. Fylkes-

kommunene rapporterer om stor interesse for tilbudet, og flere fylkeskommuner ønsker å utvide tilbudet. Oppland fylkeskommune fikk i oppdrag, i samarbeid med Vestfold fylkeskommune, å utvikle felles digitale løsninger til bruk i voksenagronomopplæringen. Prosjektet har bestått i utprøving av tekniske løsninger, utvikling av fagstoff og opplæring av lærere. I skoleåret 2018/2019 deltar tre skoler i en pilot.

3.3.3.5 *Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL)*

Midlene skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket eller tilleggsnæringer til primærlandbruket. Kurstilbud som gjøres tilgjengelig i hele eller aktuelle deler av landet, og som har potensial til å bli et tilbud til en stor del av produsentene innen den aktuelle produksjonen, blir prioritert. Av 2018-bevilgningen ble 2 mill. kroner av KIL-midlene øremerket til et digitaliseringsprosjekt knyttet til voksenagronom, jf. kap. 3.3.3.4. Av bevilgningen for 2018 var dermed 4 mill. kr tilgjengelig for utlysning. I 2018 ble det mottatt 24 søknader om tilskudd fra KIL. Matmerk ga tilsagn om 4,25 mill. kroner fordelt på 12 prosjekter, samt inntil 1 mill. kroner til kursvirksomhet for avløsere. Eksempler på prosjekter som har fått tilskudd er:

- Dyrevelferd i norsk svineproduksjon (Animalia)
- Dyrevelferd ved håndtering av fjørfe (Animalia)
- Integrert plantevern i skog (Skogbrukets kursinstitutt)
- Solenergi i landbruket (Det Kongelige Selskap for Norges Vel)
- Introduksjon til klimaarbeidet i landbruket (Norges Bondelag)

3.3.3.6 *Forsøk med mentorordning i landbruket*

Norsk Landbruksrådgiving har siden 2017 hatt ansvar for et forsøk med en lavterskel mentorordning i landbruket, i samarbeid med faglagene regionalt og Innovasjon Norge. Forsøket har pågått i regionene Trøndelag, Innlandet, Agder og Sogn og Fjordane. Det ble avsatt til sammen 2 mill. kroner til ordningen over LUF. Målgruppen for ordningen er unge/nye bønder som har inngått en avtale med en erfaren bonde (mentor) om råd og veiledning i en oppstarts- eller utviklingsfase. Til sammen 85 unge /nye bønder og 82 mentorer har deltatt i ordningen så langt. I jordbruksoppkjøret 2018 ble ordningen forlenget til ut 2019,

og det ble besluttet at forsøket skulle evalueres til jordbruksoppkjøret 2019. Forsøket er evaluert av Østlandsforskning. I evalueringen blir det vist til at ordningen kan utfylle utdanningstilbudene og rådgivningstilbudene i landbruket ved å tilby skreddersydd kompetanse og bl.a. stimulere til nettverksbygging. Dersom ordningen skal videreføres, anbefaler Østlandsforskning at den bør gjøres nasjonal. De mener videre ordningen fortsatt bør være et lavterskeltilbud, men at det bør settes noe strengere krav for utvelgelse av deltakere sammenlignet med forsøksordningen, samt at ordningen må gis et tydeligere mål og en klarere definert målgruppe og kobles mot andre utviklingstiltak i landbruket.

3.3.3.7 *Forskning*

Formålet med forskningsmidlene over jordbruksavtalen er å utvikle ny kunnskap til landbruks- og matsektoren. Prioriteringene skal støtte opp under de landbruks- og matpolitiske målene, og være i tråd med prioriterte innsatsområder fastsatt i årlige jordbruksoppkjør. Midlene disponeres i første rekke til forsknings- og innovasjonsprosjekter etter utlysning. Det settes også av noe midler til utredninger. Forskningsmidlene forvaltes av et styre bestående av avtalepartene.

I 2017 ble det satt av 55 mill. kroner til forskningsmidler over jordbruksavtalen for 2018. Avtalestyret lyste ut midlene med følgende prioriterte temaer:

- økt bærekraftig matproduksjon basert på norske ressurser i hele landet
- økt utnyttelse av biomasse
- reduserte klimagassutslipp og klimatilpasset produksjon
- ny teknologi
- mattrygghet
- helse og samfunn

Av i alt 41 forskerprosjektsøknader ble 12 innvilget. Dette er prosjekter som gjennomføres av forskningsmiljø, men som har medvirkning og delfinansiering fra næringslivet. Tema for innvilgede prosjekter spenner bredt; fra klimatilpassing, reduserte klimagassutslipp, dyrevelferd, plantehelse, og mattrygghet til bioøkonomi, teknologiutvikling og samfunnsøkonomi. Antall søknader og vitenskapelig kvalitet synes å ha økt, noe som medfører at styret i større grad må avslå prosjekter av høy kvalitet.

Avtalestyret innvilget også 9 av 32 søknader til innovasjonsprosjekter i næringslivet. Disse prosjektene eies av bedriftene, men gjennomføres i

samarbeid med forskningsmiljø. Flere av satsingene er innenfor grøntnæringen, herunder plante-helse og presisjonsgjødsling. Fire prosjekter retter seg mot produksjon av svin og storfe og ett mot digitalisering innen melkeproduksjon.

I jordbruksoppkjøret 2018 ble avtalepartene enige om at følgende tema skulle utredes til jordbruksoppkjøret 2019:

- i. Økonomiske og miljømessige gevinster med presisjonsjordbruk
- ii. Muligheter for økt binding av karbon i jord
- iii. Hvordan tilbudet fra ulike husdyrproduksjoner varierer med endringer i priser og tilskudd, herunder ulik vektning av produksavhengige og produksjonsnøytrale tilskuddsordninger.

Seks prosjekter ble innvilget, to på hvert tema:

- i. Utredningene om presisjonsjordbruk viser at presisjonsgjødsling gir store miljøgevinster på eng, og at det er et økonomisk potensiale for presisjonsjordbruk, særlig innen grønt og hagebruk. Norske bønder er interesserte i presisjonslandbruk, men mange vet for lite for å komme i gang.
- ii. Utredningene om binding av karbon i jord viser til at det er ulike metoder som er aktuelle for at norske bønder kan bidra til å økte karbonbinding i jorda. Her trengs det imidlertid mer forskning. Det vises også til at det er behov for mer kunnskap i landbruksutdanningene om temaene jordbiologi, jordkarbon og bruk av dekkvekster.
- iii. To studier har tatt for seg sammenhengen mellom tilskudd, pris og produksjonsvolum. Studien viser at lønnsomheten i de ulike produksjoner påvirker produksjonsvolumene. På kort sikt kan tilskuddenes utforming spille større rolle enn tilskuddenes nivå. Det vil si at volumrelaterte tilskudd har sterkere effekt på kort sikt enn mer produksjonsnøytrale tilskudd. På lengre sikt vil det samlede nivået på tilskuddene påvirke lønnsomheten, og dermed produksjonen. I hvor stor grad produksjonen styres av tilskudd, vil også avhengig av hvor stor andel av inntektene som kommer fra tilskudd og hvor mye som kommer fra markedet. Derfor vil f.eks. saueproduksjonen påvirkes mer av tilskudd enn produksjon med svin. På samme måte vil produksjonen av ammekyr påvirkes mer av tilskudd enn produksjonen av melkekyr. Sammenhenger innenfor husdyrproduksjonene er kompleks, da mye av volumendringene skjer gjennom bestandstilpasning. Det kan føre til at en reduksjon i bestanden som svar på endret virkemiddelbruk på kort

sikt kan gi økt produksjon, og at effekter av endringer blir mindre entydige og strekker seg over lengre tid.

Det ble også lyst ut ordinære midler til utredninger og forprosjekter. Av 42 søknader ble sju finansiert av forskningsmidler over jordbruksavtalen.

Årlig overføring fra Forskningsrådets miljøprogram til forskningsprosjekter innen området miljø og jordbruk ble videreført for 2018–2020. Bevilgningen skal bidra til økt bærekraft og redusert miljøbelastning fra norsk matproduksjon. Det ble også bevilget 2 mill. kroner til svensk-norsk samarbeid om hesteforskning. For 2016–2019 er det innvilget et årlig rammetilskudd på 2 mill. kroner til Graminors arbeid med planteforedling.

3.3.3.8 Stiftelsen Matmerk

Matmerk har som formål å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon og styrke omdømmet til norske matprodukter hos norske forbrukere. Dette skjer gjennom arbeid med kvalitets-sikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og norsk opprinnelse overfor forbrukere, matprodusenter og marked. Matmerk administrerer og videreutvikler Kvalitetssystem i landbruket (KSL), merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede Betegnelser og Spesialitet, har ansvaret for generisk markedsføring av økologisk mat, samt godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, og enkelte andre prosjekter.

KSL skal være et styrings- og kvalitetssystem for den enkelte bonde og dokumentere for forbrukerne, varekjedene og myndighetene hvorledes produksjonen foregår på norske gårdsbruk. Forskrift om miljøplan ble avvirket fra 2015 og formålet med miljøplanen ble videreført gjennom KSL. Matmerk har i 2018 videreført et større utviklingsarbeid både for datasystemet som ligger til grunn for KSL og øvrige digitale løsninger (STEM 2020). Parallelt med dette arbeidet har Matmerk i 2018 levert 4 205 revisjoner, gjennomført av 60 revisorer. Disse resulterte i totalt 12 934 forbedringspunkter til bøndene. En større andel av disse avvikene gjelder jordprøver og gjødslingsplan, dokumentasjon vedrørende bruk av plantevernmidler og avfallshåndtering. En større rekrutteringsprosess av nye revisorer er gjennomført, og 14 nye revisorer vil være operative med virkning fra 1.7.2019.

Stiftelsen har samarbeidsavtaler med Mattilsynet regionalt og nasjonalt, Landbruksdirektoratet, Nortura/KLF samt Animalia. Ny samarbeidsavtale med Arbeidstilsynet ble signert tidlig i 2018.

I 2018 var det 31 nye Inn på tunet-tilbydere og ved utgangen av 2018 var det totalt 400 godkjente Inn på tunet-tilbydere. Nasjonal håndbok for dagaktivitetstilbud tilrettelagt for personer med demens er sendt ut til alle landets kommuner samt digitalisert og gjort tilgjengelig på nasjonal nettside for IPT.

Nyt Norge er et viktig virkemiddel i konkurransestrategien for norsk matproduksjon. Matmerk arbeider med å øke antall produkter og merkebrukere. Ved utgangen av 2018 var 87 bedrifter og 3830 produkter godkjent for Nyt Norge-merket, en netto vekst på 250 produkter siden 2017. Kjennskapen til merket hos forbruker er høy, og forbrukernes holdning til merket er positiv.

Ved utgangen av 2018 er totalt 29 produkter godkjent under ordningen Beskyttede Betegnelser. Målselvneppe var det eneste nye produktet i 2018. Det har i 2018 vært en økning på 34 produkter til 534 som er godkjent for bruk av Spesialitetsmerket. Målingen av lokalmatomsetning i dagligvarehandelen i 2018 har blitt gjennomført i samarbeid med Nielsen Norge. Årets omsetningsvekst var på 2,2 pst., mens den totale veksten i dagligvarehandelen var på 2,6 pst. Arbeidet med gjennomføre en måling av omsetning av lokalmat i HORECA-sektor for 2019, ble påbegynt i 2018.

Lokalmat.no, som kobler sammen tilbydere av lokalmat og innkjøpere i dagligvare- og restaurantmarkedet, har hatt en god utvikling og ved utgangen av 2018 var det 540 bedrifter med til sammen 1 980 produkter registrert i databasen. Fra 1. april 2018 er det kun kvalitetssikrede produsenter med gyldig egenrevisjon som vises i portalen. 270 innkjøpere har registrert seg som brukere. Matmerk tilbyr også markedstjenester til lokalmatprodusenter. Dette er et lavterskeltilbud med bedriftsbesøk og kurs innenfor økonomi og markedsforståelse. Matmerk drifter også nettsiden Økologisk.no, som gir forbrukerne generisk informasjon om økologisk matproduksjon og økologiske produkter.

3.3.3.9 *Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping*

Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping (Utviklingsprogrammet) favner bredt både i innretning og målgruppe og skal bidra til å skape økt vekst og verdiskaping innen lokalmat og drikke, reiseliv, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske, høstbart vilt og annen ny næringsvirksomhet basert på landbrukets og reindriftens ressurser. Det skal stimulere til økt lønnsomhet og kon-

kurranseevne med utgangspunkt i tre hovedinnsatsområder: finansiering (vekst og forpliktende samarbeid), kompetanse og omdømmearbeid. Programmet har en partssammensatt styringsgruppe ledet av LMD der begge faglagene, Hanen, fylkesmannen og fylkeskommunen er representert. Styringsgruppen foretar strategiske veivalg og fordeler midler til de ulike arbeidsområdene i programmet.

Kundeeffektundersøkelsene til Innovasjon Norge viser at Utviklingsprogrammet i betydelig grad er utløsende for realisering av prosjektene som støttes. Hele 96 pst. av respondentene angir at støtten fra Innovasjon Norge i stor eller i noen grad har vært avgjørende for å realisere prosjektet i det hele tatt. Undersøkelsene viser også at virkemidlene i programmet bidrar til økt innovasjon i bedriftene som får støtte.

De siste årene har antall vekstsaker økt betydelig hvert år, men kan nå se ut til å ha stabilisert seg på et totalt tilskuddsnivå på 20–25 mill. kroner per år. Gründere innenfor programmets målgruppe er også faset inn til de generelle virkemidlene i Innovasjon Norge.

I en evaluering fra 2016, gjort av Oxford Research, kom det fram at vekstsatsingen i hovedtrekk er godt tilpasset behovet til brukerne. Ordningen er videre i stor grad avgjørende for realisering av vekstprosessen, og bidrar til bedre overlevelsessevne, vekst og forbedret lønnsomhet for bedriftene. Som følge av evalueringen får alle bedrifter som mottar vekststøtte tilbud om mentortjeneste.

De siste årene har det også være stor etterspørsel etter tilskudd til bedriftsnettverk og denne ser nå ut til å ha stabilisert seg på 8–10 mill. kroner per år. I 2018 ble det innvilget 6,9 mill. kroner fordelt på 22 saker. Tilskuddene til bedriftsnettverk fordeler seg over hele landet, med flest saker i Trøndelag, Nordland, Rogaland og Innlandet. Det er færrest saker i Oslo, Akershus og Møre og Romsdal.

Det tilbys et bredt spekter av matfaglige kompetanseaktiviteter gjennom de fem kompetansenettverkene i programmet. Totalt gjennomførte kompetansenettverkene 151 bedriftsbesøk gjennom besøksordninger og 58 kurs i 2018. Blant besøksordningene er det flest knyttet til kjøtt (45) og reiseliv/servering/menyutvikling (25). Blant kursene er det flest for kjøtt (15) og melkefordling (7). Videre oppfølgingsprosjekt og mentorordning blir ivaretatt gjennom øvrige tjenester i Innovasjon Norge.

Omdømmesatsingen er en integrert del av innsatsen gjennom Utviklingsprogrammet. Midlene

forvaltes av Innovasjon Norge og brukes særlig til å synliggjøre og profilere norske råvarer og matkultur nasjonalt og internasjonalt, med sikte på å styrke omdømmet og øke kjennskapet til norsk mat og landbruk. I tillegg skal midlene stimulere til ny næringsutvikling i skjæringspunktet mellom mat- og reiseliv, og økt kompetanse hos deltakerne i de ulike omdømmeaktivitetene.

Matstreif og deltagelsen på Internationale Grüne Woche (IGW) i Berlin er de to viktigste omdømmeprosjektene i programmet, og begge scorer også høyt som kompetansearenaer. Utover disse satsingene har det blitt bevilget støtte til omdømme- og utviklingsarbeid til 10 regionale matfestivaler, samt til Bondens marked, Det norske måltid og Bocuse d'Or Norge. World Cheese Awards ble arrangert i Bergen i november 2018 og prosjektet fikk støtte fra omdømmemidlene både i 2017 og 2018.

Bygdeturismekampanjen skal bidra til å øke kjennskapet og kunnskapen om Norge som feriemål for norske turister gjennom økt kunnskap om mulighetene og mangfoldet i tilbudene innenfor bygdeturismen. For 2019 endres konseptet rundt kampanjen og man går fra en mer tradisjonell annonsering til markedsføring av opplevelser på digitale flater.

Aktive ferier vokser raskt, og Norge har i lengre tid jobbet for å styrke produkter og internasjonal kjennskap til dette. En undersøkelse gjennomført av Adventure Travel Development Index viser at Norge ligger på 5. plass internasjonalt som destinasjon for opplevelser, noe som vitner om at systematisk og strategisk arbeid over tid gir resultater. Epinions evaluering av Innovasjon Norges temasatsing viser at det har blitt flere og bedre tilrettelagte opplevelsesprodukter og antall aktivitetsturister har økt. Maten er blitt en viktigere del av turistens totalopplevelse.

NMBU gjorde i 2018 en undersøkelse av naturbaserte reiselivsbedrifter i Norge som viser at det er mellom 2 000 og 3 500 bedrifter i dette segmentet. Resultatene viser at mange av bedriftene opererer i skjæringspunktet landbruk/reiseliv og at det er mange familiebedrifter. Totalt genererer bedrifter i dette segmentet en omsetning på ca. 8 mrd. kroner per år. Bransjen opplever stor optimisme, men er også en næring med små marginer. Det er stor oppstartsvilje i bransjen, men også mange som faller fra. Fiske og vandring oppgis som de viktigste aktivitetene, og mange oppgir at nasjonalparker er viktige for mange av produktene.

En ny rapport fra NINA viser at det er stort potensial i å utvikle jakt og fiske som opplevelse i Norge. Norsk institutt for naturforskning (2019)

har gjort nye beregninger som indikerer at jakt og fiske sto for en samlet omsetning i Norge i jaktåret 2017–2018 på anslagsvis 5,5 mrd. kroner.

3.3.3.10 Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket

Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi (tidligere Bioenergiprogrammet) skal bidra til mer miljøvennlige energiløsninger både i landbruket og i andre sektorer, og samtidig gi mulighet for økt verdiskaping for skogeiere. Det er også et mål å skape aktivitet i hele landet. Aktivitetsnivået i 2018 var høyere enn det har vært noen gang. Det ble innvilget støtte til over 180 prosjekter, mer enn 30 flere enn i 2017. Samlet planlagt energiproduksjon for prosjektene som fikk støtte i 2018 er 39 GWh, nesten 40 pst. høyere enn i 2017. Bevilgningen i 2018 var 67 mill. kroner. I tillegg var det overførte midler fra 2017, slik at den totale rammen for programmet i 2018 var på 101 mill. kroner. Samlet ble det gitt tilsagn i 2018 på i overkant av 90 mill. kroner.

Gårdsvarmeanlegg utgjorde også i 2018 det dominerende antallet prosjekter med 107 anlegg. Dette er en økning fra 88 prosjekter i 2017. Videre ble det gitt investeringsstøtte til 15 anlegg for varmesalg. Det ble også gitt støtte til to anlegg i veksthus. Støtte til nye pilotprosjekt for biogass og følgeforskning ble finansiert over Klima- og miljødepartementets budsjett, med en ramme på 20 mill. kroner for 2018. Biogassatsingen har som mål å bygge kompetanse og utvikle teknologier som er egnet for norske gårdsbruk.

Ifølge Innovasjon Norge er hoveddelen av prosjektene vurdert til å bidra med vekst på bedriftsnivå. Programmet har gitt gode resultater når det gjelder målområdene vekst i bedrifter, miljø/klima, samt lokal verdiskaping. Med basis i effektundersøkelsene, er det anslått at programmet har bidratt til en årlig reduksjon av klimagassutslippene med 81 000 tonn CO₂.

Det er gjort flere endringer i retningslinjene for programmet. I 2017 ble det bl.a. åpnet for at biokullanlegg for jordbruksformål og for kraft/varmeanlegg (CHP) kan støttes etter reglene for støtte til biogassanlegg. I tillegg kan solcelleanlegg gis støtte under forutsetning av at de bygges og driftes sammen med biovarme-, biogass- eller kraft/varmeanlegg. Det er gitt støtte til kompetanse- og utredningsaktiviteter innenfor de nye målområdene. Fra 2019 er målområdet for programmet utvidet til også å omfatte utviklings- og utprøvningsprosjekter innen klima, miljø og energi på gårdsnivå. Formålet skal være å teste ut ny pro-

duksjonsteknologi og nye løsninger som skal bidra til reduserte klimagassutslipp og økt konkurransekraft for landbruksnæringen.

3.3.3.11 Skogbruk

Skogbruk og trebasert industri er en viktig verdikjede i Norge. I 2018 var bruttoverdien av tømmer solgt til industrien på 4,4 mrd. kroner, en oppgang på over 20 pst. fra 2017. Omsetningen i skogindustrien var på 43 mrd. kroner. Skogbruk og trebasert industri sysselsatte i 2017 i overkant av 21 000 personer.

Stående kubikkmasse i den norske skogen er på om lag 950 mill. m³ og den årlige tilveksten er på knapt 26 mill. m³. I 2018 var tømmeravvirkningen i Norge til industriformål på 10,8 mill. m³. Det er mer enn noen gang tidligere. Det ble eksportert 3,5 mill. m³ tømmer i 2018, om lag på samme nivå som i 2017. Massevirke utgjorde 56 pst. av det eksporterte tømmeret.

Tilskuddsrammen til skogbruk over Landbrukets utviklingsfond var i 2018 på 222 mill. kroner. Av dette utgjorde ordningen for tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) totalt 176 mill. kroner. Fordelingen framgår av tabell 3.5.

Av det totale beløpet til NMSK ble det bevilget 103 mill. kroner til veibygging, taubane mv. Det ble også bevilget 22 mill. kroner til skogsveier over statsbudsjettet på kapittel 1149, post 71. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at det ble bygd og ferdigstilt 94 km med nye skogsbilveier og ombygd rundt 283 km eksisterende skogsbilveier i 2017.

Planteaktiviteten i Norge har økt de siste årene og den positive utviklingen har fortsatt i

2018. Mye av økningen skyldes at det hogges mer slik at foryngelsesarealet øker, men også økt vektlegging av foryngelse som en del av skognæringens sertifiseringssystem. I 2018 ble det satt ut over 40, mill. skogplanter, over 10 pst. flere enn i 2017. Tallene for 2018 viser at aktiviteten for skogkulturtiltakene markberedning og planting har økt, mens ungskogpleie gått litt ned. Arealene med markberedning, nyplanting og ungskogpleie var på henholdsvis 71 000 daa, 206 000 daa og 240 000 daa, i forhold til 2017 er det en økning på 9 000 daa for markberedning, 16 000 daa for planting og en nedgang på 29 000 daa for ungskogpleie. I henhold til Meld. St. 6 (2016–2017) *Verdier i vekst, konkurransedyktig skog og trenæring*, skal økt aktivitet i skogbruket kombineres med økt kunnskap om miljøverdiene i skog og styrkede miljøhensyn i skogbruket. Av bevilgningen til skogkultur, miljøtiltak og andre tiltak ble 3 mill. kroner øremerket til miljøtiltak. Det ble utbetalt i underkant av 300 000 kroner til miljøtiltak i 2018. Dette er ca. halvparten av det som ble utbetalt til miljøtiltak i 2017.

Det ble bevilget 27,5 mill. kroner til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer i 2018, og det ble avsluttet og godkjent prosjekter på om lag 5 mill. daa.

Miljøregistreringene fra skogbruksplanleggingen dekker nå en stor del av den produktive skogen, og det er startet opp revisjonsprosjekter for de eldste registreringene i henhold til retningslinjer for behovsanalyser og revisjonsopplegg som er utarbeidet i samarbeid mellom Landbruksdirektoratet og PEFC² Norge. Skogeierne har så

² Pan European Forest Certification.

Tabell 3.5 Fordeling av tilskuddsrammer skogbruk for 2014–2018, mill. kroner

	2014	2015	2016	2017	2018
Nærings- og miljøtiltak i skogbruket	161	174	177	178	176
<i>Veibyging, taubane o.a.</i>	89	101	104	103	103
<i>Skogkultur, miljøtiltak og andre tiltak</i>	72	73	73	75 ¹	70
<i>Miljøtiltak</i>					3
Kystskogbruket	5	2,5	3,5	4,5	4,5
Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer	25	25	20	26 ²	27,5
Kompetansetiltak (Skogkurs og Velg Skog)	13	12,5	13,5	13,5	14
Totalt	204	214	214	222	222

¹ Inkl. 5 mill. kroner av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift på mineralolje for 2017.

² Inkl. 3 mill. kroner av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift på mineralolje for 2017.

langt satt til side nøkkelbiotoper for frivillige miljøhensyn, i hovedsak ikke-hogst, på rundt 4 pst. av det produktive arealet som er kartlagt til nå.

Skogbruk i kyststrøkene har særskilte utfordringer knyttet til bl.a. lav skogsveidekning, høy andel vanskelig terreng, eiendomsstruktur mv. Kystskogbruket omfatter kystfylkene fra Vest-Agder til Finnmark. Disse fylkene har betydelige skogressurser. Det er gitt midler til bl.a. fylkesovergripende prosjekter der infrastrukturtiltak som skogsbilveier og tømmerkaier er prioritert.

Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en sentral aktør når det gjelder å utvikle og gjennomføre kompetansetiltak på skog- og utmarksområdet, rettet mot veiledningsapparat og skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Skogkursserien Aktivt skogbruk er et eksempel på denne aktiviteten, og det ble gjennomført over 400 slike kurs i 2018.

3.3.3.12 Konfliktforebyggende tiltak jordbruk – reindrift

Det ble avsatt 1,5 mill. kroner til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift i 2018. I tillegg ble det avsatt 1,45 mill. kroner til samme formål over reindriftsavtalen. Midlene forvaltes av Fylkesmannen i Trøndelag og nyttes hovedsakelig til gjerdebygging, men også til ekstraordinære

tiltak for gjeting, fôring og beiteundersøkelser. Det ble i 2017 innvilget i underkant av 1,4 mill. kroner til åtte prosjekter i fylkene Finnmark, Nordland og Trøndelag. Fylkesmannen i Trøndelag vurderer ordningen som et viktig tiltak som kan bidra til å dempe til dels langvarige og større konflikter. I tillegg gir prosessen med utarbeiding av søknadene og tilhørende avtaler mellom partene, i seg selv et grunnlag for dialog og konflikt-demping. Det kom inn flere søknader om tilskudd i 2018 enn foregående år. Det er vesentlig at aktuelle fylkesmenn og kommuner gir god informasjon om ordningen.

3.4 Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen

3.4.1 Inntektsutvikling

Fra 2017–2019 er bruttoinntektene i jordbruket beregnet å øke med vel 1 mrd. kroner, mens kostnadene (inkl. realrentekostnaden) er anslått å øke med om lag 2 ¼ mrd. kroner. Det innebærer at *Vederlag til arbeid og egenkapital* for jordbrukssektoren reduseres med 1,2 mrd. kroner fra 2017 til 2019.

Tabell 3.6 viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2017 til budsjetterte tall for 2019 ifølge Budsjettnemndas normaliserte

Tabell 3.6 Utviklingen i inntekter og kostnader, samt vederlag til arbeid og egenkapital iflg. Budsjettnemndas normaliserte regnskaper

	2017	2018	2019 ¹	18/17	19 ¹ /18	19 ¹ /17
				Prosent	Prosent	Prosent
Produksjonsinntekter	34 355	34 209	33 955	-0,4 %	-0,7 %	-1,2 %
Direkte tilskudd	10 269	12 081	11 709	17,6 %	-3,1 %	14,0 %
Sum inntekter, mill. kr	44 624	46 291	45 665	3,7 %	-1,4 %	2,3 %
Driftskostnader	20 869	22 351	22 036	7,1 %	-1,4 %	5,6 %
Kapitalkostnader	8 754	8 946	9 828	2,2 %	9,9 %	12,3 %
Sum kostnader, mill. kr	29 623	31 297	31 864	5,7 %	1,8 %	7,6 %
Vederlag arbeid og egenkapital, mill. kr	15 000	14 993	13 801	0,0 %	-8,0 %	-8,0 %
Antall årsverk	46 300	45 650	45 000	-1,4 %	-1,4 %	-2,8 %
Kroner pr årsverk	324 000	328 400	306 700	1,4 %	-6,6 %	-5,3 %
Verdi jordbruksfradrag, kr pr årsverk	26 100	25 100	23 300			-10,7 %
Totalt, kr pr årsverk	350 100	353 500	330 000	1,0 %	-6,6 %	-5,7 %

¹ Budsjett

Kilde: Budsjettnemnda

regnskaper. Tabellen viser også resultat per utført årsverk i sektoren, og resultat inkl. verdien av jordbruksfradraget ved ligningen. Som følge av at skatten på alminnelig inntekt er redusert i perioden, har verdien av jordbruksfradraget gått ned.

Årets beregninger viser en økning i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2017 til 2018 på 1,4 pst., eller 4 400 kroner per årsverk, ekskl. verdien av jordbruksfradraget. Fra 2018 til 2019 budsjetteres det med en reduksjon på 6,6 pst., tilsvarende 21 700 kroner per årsverk. Fra 2014 til 2017 økte vederlag til arbeid og egenkapital med i underkant av 17 pst. Fra 2017 til 2019 er inntektene budsjettert med en reduksjon på 5,7 pst. Det er flere årsaker til den svake inntektsutviklingen fra 2017: Svikt i markedsinntektene som følge av overproduksjon, en sterk økning i flere kostnadsposter som blant annet energi- og realrente, mineralgjødning, kalk og innkjøpt fôr som følge av tørken sommeren 2018, fallende produktivitetsvekst, og redusert verdi av jordbruksfradraget som følge av lavere skatt på alminnelig inntekt. For oppgjørene under regjeringen Solberg (2014–2019), har vederlaget til arbeid og egenkapital økt med 10,1 pst. Lønnsveksten er i samme periode anslått til 13,7 pst.

Referansebrukene

Referansebrukene er basert på NIBIOs driftsgranskinger, som gir data på foretaksnivå. Beregningsprinsippene er forskjellige fra Totalkalkylen på noen områder, bl.a. føres avskrivningene etter historisk kostnad, og lånt kapital godtgjøres med betalt nominell rente. I Totalkalkylen inflasjonsjusteres kapitalsaldoen før beregning av kapitalslit og lånt kapital godtgjøres med normalisert realrente. Dette gir ulik utvikling i kapitalkostnadene mellom enkeltår. I tillegg føres inntekter i Totalkalkylen på produksjonsåret, blant annet føres etterbetaling fra samvirkene på produksjonsåret. I referansebrukene føres etterbetalinger på utbetalingsåret. Tabell 3.6 viser Budsjettmemndas beregninger av vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk, inkl. virkningen av jordbruksfradraget, for referansebrukene i årene 2017 til 2019.

Referansebruksberegningene for perioden 2017 til 2019 viser positiv inntektsutvikling for referansebrukene med potet og korn, frukt og bær samt de mindre melkebrukene (både ku og geit). For de mindre melkebrukene skyldes dette særlig tilskuddet til små og mellomstore melkebruk som det ble enighet om i jordbruksoppgjøret

2018. De mellomstore og store melkebrukene får redusert inntekt som følge av redusert melkepris og sterk kostnadsvekst per årsverk, blant annet utgifter til fôr og energi. Brukene med sau/lam og fjørfeslakt faller tilbake i inntekt som følge av stor overproduksjon og lave produsentpriser. For kornbrukene er den kraftige økningen i kostnader, blant annet på energi og smøremidler, leasing og mineralgjødning, bakgrunnen for den negative inntektsutviklingen, i tillegg til at hele prisøkningen fra fjorårets jordbruksoppgjør er inntektsført i 2018.

Tallene viser også at de mindre brukene gjennomgående har hatt en bedre inntektsutvikling enn de større brukene de siste to årene. Dette er særlig tydelig for melkebrukene. De store sauebrukene taper mer på prisleddet som følge av overproduksjon enn mindre sauebruk som følge av høyere produksjon per årsverk.

Sortert etter geografi, er det husdyrbrukene på Østlandet, Jæren og Trøndelag som får den sterkeste reduksjonen. Dette henger bla. sammen med reduksjonen i arealtilskudd til grovfôr i disse områdene de siste jordbruksoppgjørene. Melkebruket på Vestlandet har en positiv inntektsutvikling, noe som blant annet skyldes innføringen av tilskuddet til små og mellomstore melkebruk og geografisk differensiering av tilskudd.

Lønnsveksten

Tabell 3.8 viser årslønnsveksten for alle grupper lønsmottagere, ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, t.o.m. inntektsåret 2018. Det er lagt til grunn Statistisk sentralbyrå (SSB) sin prognose for inntektsvekst i 2019 på 3,3 pst. og i 2020 på 3,5 pst.

3.4.2 Kostnadsutvikling og investeringer

Totalkalkylen viser at den kraftige kostnadsveksten fortsetter i perioden 2017 til 2019. De siste to årene sett under ett har jordbruket, iflg. Budsjettmemnda, hatt en samlet kostnadsøkning på 7,6 pst.

Som det framgår av tabell 3.6, økte driftskostnadene med 7,1 pst. fra 2017 til 2018. Fra 2018 til 2019 ble de redusert med 1,4 pst. Endringen fra 2018 til 2019 skyldes hovedsakelig at det budsjetteres med et normalår for fôr slik at utgifter til innkjøpt fôr er redusert sammenlignet med 2018.

Kapitalkostnadene har økt med hhv. 2,2 pst. og 9,9 pst. i perioden fra 2017 til 2019 som følge av at

Tabell 3.7 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk på referansebrukene, inkl. inntektsverdi av jordbruksfradraget (kroner per årsverk)

	2017	2018	2019	17 til 18	18 til 19	17 til 19
1 Melk. 28 årskyr, landet	376 500	366 000	371 300	-10 500	5 300	-5 200
2 Korn. 362 daa, landet	194 900	178 700	154 100	-16 200	-24 600	-40 800
3 Sau. 171 vinterfôra, landet	164 600	152 300	136 900	-12 300	-15 400	-27 700
4 Melkegeit. 133 årsgeiter, landet	453 100	465 200	461 900	12 100	-3 300	8 800
5 Svin/korn. 49 avlssvin, landet	428 600	376 100	308 000	-52 500	-68 100	-120 600
6 Egg/planteprod. 6500 høner, landet	482 700	439 000	407 400	-43 700	-31 600	-75 300
7 127 daa potet+444 daa korn, landet	444 000	457 300	457 100	13 300	-200	13 100
8 32 ammekyr, landet	284 600	272 300	284 800	-12 300	12 500	200
9 51 daa frukt og bær, landet	384 600	406 800	449 300	22 200	42 500	64 700
10 Fjørfe-slakt og planteprod., landet	476 700	482 000	463 700	5 300	-18 300	-13 000
11 Økologisk melk. 26 årskyr, landet	377 100	371 600	384 100	-5 500	12 500	7 000
12 Melk. 15 årskyr, landet	311 400	312 200	322 800	800	10 600	11 400
13 Melk. 46 årskyr, landet	412 600	391 700	374 400	-20 900	-17 300	-38 200
14 Melk. 62 årskyr, landet	492 700	467 100	445 600	-25 600	-21 500	-47 100
15 Melk. 33 årskyr, Østl. flatbygder	445 900	406 400	389 600	-39 500	-16 800	-56 300
16 Melk. 27 årskyr, Østl. andre bygder	374 600	360 600	368 700	-14 000	8 100	-5 900
17 Melk. 35 årskyr, Agder/Rogal. Jæren	358 900	327 200	309 600	-31 700	-17 600	-49 300
18 Melk. 26 årskyr, Ag./Ro. andre bygd.	364 600	352 200	362 400	-12 400	10 200	-2 200
19 Melk. 27 årskyr, Vestlandet	365 600	356 100	369 100	-9 500	13 000	3 500
20 Melk. 31 årskyr, Trøndelag	378 800	351 800	346 000	-27 000	-5 800	-32 800
21 Melk. 26 årskyr, Nord-Norge	368 100	359 600	360 800	-8 500	1 200	-7 300
22 Korn. 235 daa, Østlandet	67 400	42 500	15 300	-24 900	-27 200	-52 100
23 Korn. 777 daa, Østlandet	346 000	332 900	302 800	-13 100	-30 100	-43 200
24 331 daa korn+23 avlssvin, Trøndelag	444 100	397 700	344 300	-46 400	-53 400	-99 800
25 Sau. 136 vinterfôra, Vestlandet	139 800	131 500	127 000	-8 300	-4 500	-12 800
26 Sau. 175 vinterfôra, Nord-Norge	182 900	167 400	153 200	-15 500	-14 200	-29 700
27 Sau. 300 vinterfôra, landet	179 300	164 100	141 600	-15 200	-22 500	-37 700

Kilde: Budsjettmemnda

Tabell 3.8 Lønnsvekst

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Lønnsvekst	3,7 %	4,2 %	4,0 %	3,9 %	3,1 %	2,8 %	1,8 %	2,3 %	2,8 %	3,3 %	3,5 %

Kilde: Det tekniske beregningsutvalget, SSB

Tabell 3.9 Antall jordbruksbedrifter og årsverk i 1 000 stk. for landet, 1999–2019

År	1999	2005	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 ¹
Jordbr.bedr.	70,7	53,0	43,7	43,0	42,0	41,1	40,4	39,6	39,0	38,3
Årsverk	81,6	63,5	48,1	47,7	47,2	46,8	46,3	45,7	45,0	44,4

¹ Foreløpige tall

Kilde: Budsjettmemnda

realrentekostnaden har økt kraftig, etter å ha ligget på et relativt lavt nivå.

Målt i faste priser (volum) nådde investeringene sitt laveste nivå etter opptrappingen på 70-tallet i 2001. Investeringsvolumet målt i faste 2017-priser (inkl. leasing) økte med 9,2 pst. fra 2014 til 2019, iflg. Budsjettmemnda/SSB. Økningen er særlig knyttet til økning i bygningsinvesteringene.

3.4.3 Utvikling i sysselsetting

Jordbruket stod for 1,8 pst. av samlet sysselsetting i Norge i 2018, mot 4,1 pst. i 1999, ifølge Budsjettmemnda. I tillegg leverer mange foretak varer og tjenester til landbruket, og det er en omfattende virksomhet knyttet til foredling og omsetning av landbruksvarer.

Tabell 3.9 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter i drift og antall årsverk siden 1999. Arbeidsforbruket er basert på SSBs arbeidsforbrukstillinger. På 2000-tallet var den gjennomsnittlige årlige nedgangen i antall årsverk 4,1 pst. Etter 2010 har den årlige nedgangen vært klart lavere. Med grunnlag i SSBs arbeidsforbruksundersøkelser, regner Budsjettmemnda med en årlig reduksjon i antall årsverk på 2,2 pst. i perioden 2010–2013. I perioden 2013–2017 går arbeidsforbruket ned med 0,9 pst. årlig. Budsjettmemnda mener dette skyldes vesentlig sterkere produksjonsvekst i denne perioden enn i den foregående perioden, særlig i arbeidskrevende produksjoner. Etter 2017 flater produksjonsveksten ut, og Budsjettmemnda har derfor anslått den årlige reduksjonen i arbeidsforbruk til 1,4 pst. i perioden 2017–2020. Reduksjonen i antall jordbruksbedrifter er også avtagende og er nå på ca. 2 pst. per år.

3.4.4 Strukturutvikling

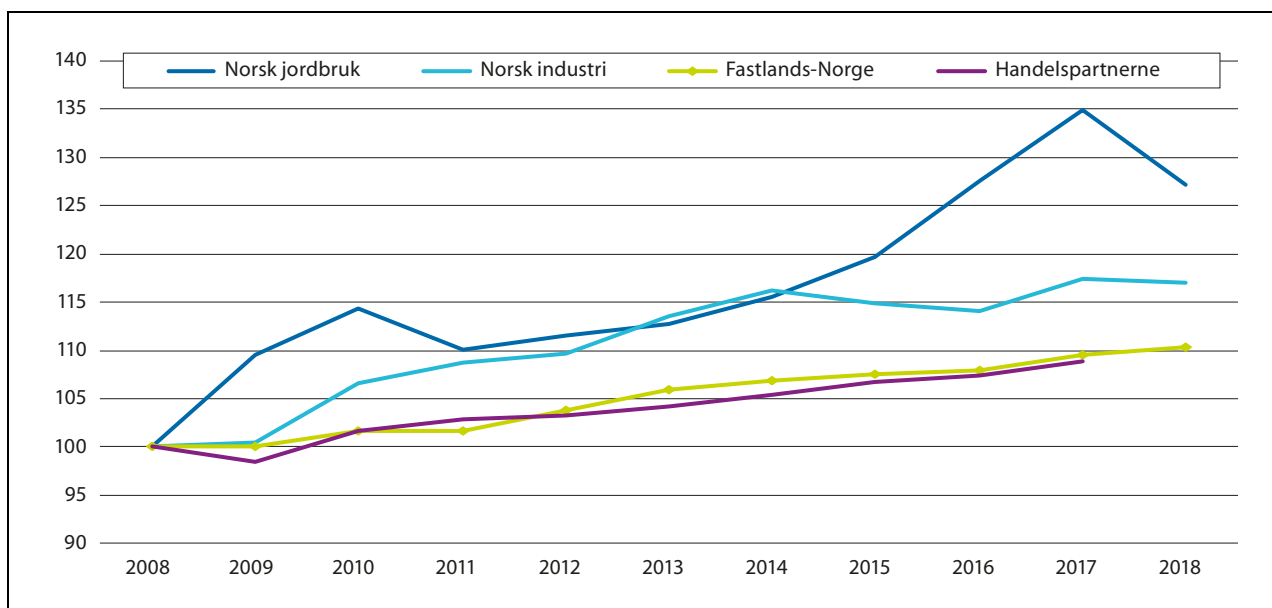
Antall jordbruksbedrifter er redusert med 27,7 pst., eller om lag 14 700 bedrifter, fra 2005 til 2017. Gjennomsnittlig areal per jordbruksbedrift har økt fra 195 daa i 2005 til 249 daa i 2018. Det har

vært vesentlige strukturendringer i alle produksjoner. Gjennomsnittstall for antall dyr eller daa preges av at mange bedrifter har flere produksjoner, hvor noen er mer typiske tilleggsproduksjoner. Strukturutviklingen innebærer likevel generelt at bedriftene spesialiseres.

I 1999 var det 22 659 jordbruksforetak med melkeproduksjon. I 2018 var antallet redusert til 7 857. Siden 2010 har det vært en årlig reduksjon i antall bedrifter med melkeproduksjon på 1 pst. Gjennomsnittlig antall melkekyr per melkebruk har økt fra 13,8 i 1999 til 27,9 i 2018. I jordbruksoppjøret 2014 ble særreglene for samdrift fjernet i kvote- og produksjonstilskuddsregelverket. I overkant av 36 pst. av melkeproduksjonsforetakene produserte på flere kvoter i 2018, og om lag 37,5 pst. av kumelkkvotene inngikk i slike foretak. Utviklingen i produksjon på flere kvoter viser at andelen kvotemengde som produseres et annet sted enn der den tilligger, økte fram til 2012 men at andelen ikke har økt vesentlig etter det. Det er i stor grad landbrukseiendommer med kvoter under 100 000 liter som bortdispenserer sin kvote, og de mellomstore og store landbrukseiendommene som produserer på flere kvoter. Gjennomsnittlig antall liter kvote som ble disponert av et melkeproduksjonsforetak i 2018 var 97 300 liter.

Antall daa korn per bedrift med kornproduksjon økte fra 150 daa i 1999 til 271 daa i 2018. I samme periode økte gjennomsnittlig potetareal fra 15 daa til 74 daa, og gjennomsnittlig grønnsaksareal fra 28 til 101 daa per foretak. Dersom man kun tar med bedrifter over 10 daa, er tallene for potet henholdsvis 56 daa og 133 daa, og for grønnsaksbedrifter 47 daa og 150. Gjennomsnittlig sauebesetning økte fra 42 i 1999 til 66 sauer i 2018. Antallet verpehøner per bedrift økte fra ca. 2 600 i 1999 til 7 500 i 2018 når bedrifter med under 500 høner ikke tas med. Gjennomsnittlig besetningsstørrelse for jordbruksbedrifter med purker økte fra 27 til 75 purker i samme periode.

Arealet til jordbruksbedrifter som går ut av drift, overtas i stor grad av andre jordbruksbedrifter og i hovedsak ved leie. Statistikken viser imid-

Figur 3.8 Utvikling i brutto arbeidsproduktivitet

Kilde: Budsjettnemnda og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppjørene

lertid betydelig regional variasjon. Andelen leid areal er i gjennomsnitt ca. 45 pst. og andelen har vært stabil de siste årene. I åtte av fylkene er andelen leid jord over 50 pst. Det er flest leieforhold per jordbruksbedrift i fylker som tradisjonelt sett har mindre teiger, som Telemark og Agder, samt i de tre nordligste fylkene.

3.4.5 Produktivitet

Produktivitetsveksten i jordbruket har tradisjonelt sett vært, og er fortsatt, høy. Jordbrukssektoren har hatt en vekst i brutto arbeidsproduktivitet på i gjennomsnitt 2,4 pst. hvert år de siste 10 årene. Tilsvarende produktivetsmål for norsk industri (bruttoprodukt per timeverk) viser en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,8 pst. de siste 10 år, ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppjørene. Gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge var 0,8 pst, jf. figur 3.8. Total faktorproduktivitet i jordbruket har økt med 1,6 pst. per år de siste 10 årene.

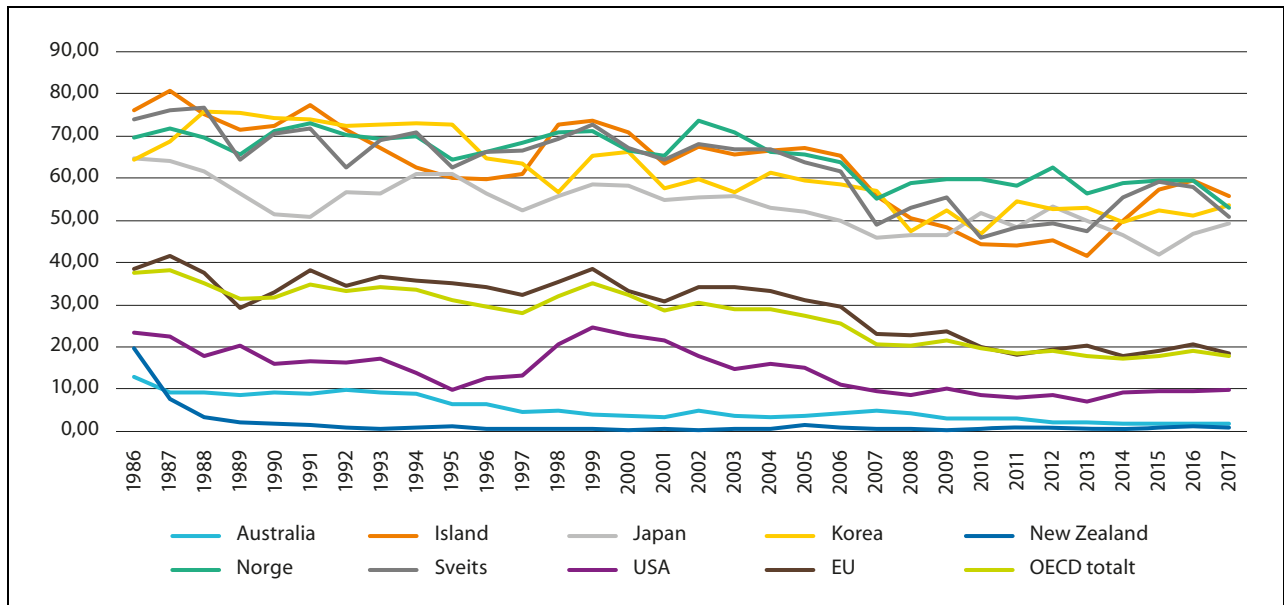
Årets beregning fra Budsjettnemnda viser at produktivitetsutviklingen er lavere enn den har vært de siste årene. Dette skyldes flere forhold. Reduksjonen i arbeidsforbruket er lavere i årets beregninger enn det som har vært lagt til grunn tidligere. Volumveksten i bruttoproduktiviteten er svakere enn i tidligere beregningsår, blant annet som følge av svakere produksjonsutvikling og vekst i energiforbruket.

3.4.6 Overføringene til jordbruket

OECDs PSE-analyser (Producer Support Estimate) viser næringsstøtten andel av jordbrukets samlede brutto inntekt. Beregningene omfatter både budsjettstøtte og virkning av importvernet (skjermingsstøtte), dvs. forskjellen mellom verdensmarkedspris og norsk pris. I tillegg kommer verdien av særskilte skatte- og avgiftsordninger. Beregningene skal i prinsippet gi et totalmål for støtten til produsentene. For Norges del er jordbruksfradraget i skatteligningen et eksempel på en skatteordning som også inkluderes i beregningene. PSE-prosenten gir med andre ord en indikasjon på støttenivået. Den gir ikke grunnlag for en nøyaktig sammenligning mellom land, fordi det varierer hvor stor andel av jordbruksproduksjonen og hvilke virkemidler som er inkludert.

Netto overføringer i faste kroner var høyest i siste halvdel av 1980-årene, og har deretter hatt en nedadgående trend. Etter 2007 har det vært en viss økning i realverdien av totaloverføringene, ifølge OECD. Norge har, sammen med Sveits, Sør-Korea, Japan og Island, den mest omfattende jordbruksstøtten blant OECD-landene.

Støttenivået i Norge målt ved PSE-prosenten har i gjennomsnitt vært i underkant av 60 de siste årene. Prosenten har variert en del fra år til år, særlig pga. svingninger i verdensmarkedspriser på en rekke landbruksprodukter. Nedgangen i PSE-prosenten for Norges del i 2017 skyldes i

Figur 3.9 Utvikling i PSE-prosent for utvalgte land

Kilde: OECD

hovedsak økende verdensmarkedspriser som reduserte skjermingsstøtten. PSE-prosenten i gjennomsnitt for OECD-land var 18 i 2017. Endringer i PSE-prosenten kan skyldes både endringer i det interne støttenivået og valutakurser. Endringer i verdensmarkedspriser vil ha særlig stor betydning. Tabell 3.10 gir en oversikt over PSE for Norge og sammenlignbare land.

OECDs system for støtte målt i PSE kan ikke sammenlignes direkte med WTOs inndeling av internstøtte, bl.a. fordi WTO-beregningene benytter administrerte priser og verdensmarkedspriser fra 1986–1988 til å beregne «skjermingsstøtten». WTO-beregningene angir derfor ikke et lands oppdaterte skjermingsstøtte. Når det gjelder Norges forpliktelser på internstøtte, vises det til kapittel 5.2.

CSE (Consumer Support Estimate) er et uttrykk for den implisitte skatt som pålegges forbrukerne som følge av landbrukspolitikken (negativ verdi fordi det er en overføring fra forbrukerne). Norges prosentvise CSE var i 2016 på -35 pst. I gjennomsnitt for OECD-land var CSE på -8 pst.

3.5 Bærekraftig utvikling – miljø og klima

3.5.1 Miljø og klima

I dette kapitlet rapporteres det på målsettingen om bærekraftig landbruk. Det vises for øvrig til rapportene *Jordbruk og miljø 2018* utgitt av SSB

Tabell 3.10 Gjennomsnittlig PSE for Norge og andre land

	1986–88	1995–97	2015–17	2015	2016	2017
OECD-gjennomsnitt	37	30	18	18	19	18
EU	39	34	19	19	21	18
Norge	70	66	57	59	59	53
Sveits	76	65	56	59	58	51
Island	77	60	58	57	60	56
Japan	63	57	46	42	47	59
Sør-Korea	70	67	52	52	51	53

Kilde: OECD (2018), Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2018

og *Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer 2018* utgitt av Landbruksdirektoratet, samt nettbasert miljø- og klimastatistikk fra Landbruksdirektoratet, miljøstatus.no, vann-nett.no og SSB.

Norsk landbruk har lange tradisjoner for bærekraftig forvaltning som tar hensyn til miljø, kulturlandskap og biologisk mangfold. Utvikling i kunnskap og virkemidler har bidratt til at aktiviteten på mange områder er mer miljøvennlig i dag enn for 20–30 år siden. Målretting i utvikling av miljøvirkemidlene har stått sentralt.

Jordbrukets kulturlandskap er preget av både elementer fra historisk bruk og moderne drift. I innmark og utmark finnes en mosaikk av åker og eng, beitemark, tun, gjerder og andre typer natur- og kulturminneelementer. Jordbrukets kulturlandskap og kulturarv er et viktig felles gode for samfunnet og har betydning for tilhørighet, tradisjon og verdiskaping. Ulike naturgitte forhold har gitt stor variasjon i produksjonsmåter og ressursutnyttelse i ulike deler av landet, med forskjellig særpregede kulturlandskap. Kulturlandskapet er i stadig endring.

For mye næringsalter er blant de tre største påvirkningene på våre vassdrag og kystområder. De viktigste kildene til dette er arealavrenning fra jordbruk, separate avløpsanlegg som ikke tilfredsstillere rensekravene og restutslipp fra kommunale avløpsanlegg. Nye overvåkningsdata viser at omfanget av eutrofi er mer omfattende enn tidligere antatt og at omlag 250 innsjøer som er eutrofi påvirket og 600 vannforekomster i elver (av ca. 20 000) ikke når miljømålene for fosfor. Det er fortsatt kunnskapsmangler for miljømål i vannforekomster under marin grense (leirvassdrag) og disse er ikke med i statistikken.

Ytterligere reduksjon av vannforurensning (avrenning av jord, næringsstoff og plantevernmidler) er derfor viktig. Samlet gjennomføring av ulike jordarbeidings tiltak, grasdekte arealer m.m. i kornområdene, har redusert erosjonsrisikoen på de dyrkede arealene. NIBIO viser til at mer nedbør og ustabile vintre har gitt økt avrenning som kan kamuflere effekten av iverksatte tiltak. Effektene nedstrøms er også påvirket av andre forhold, som spredt avløp fra husholdningskloakk og værforhold. Første planperiode med vannforvaltningsplaner har gitt oss verdifull erfaring som vil være nyttig i det videre arbeid med å nå miljømål for vann i Norge. Det gjenstår fortsatt utfordringer for å tette gapet mellom dagens tilstand og miljømålene som er satt etter vannforskriften.

All matproduksjon starter med fotosyntesen. I utgangspunktet er derfor alt jordbruk basert på opptak av CO₂. Jordbruksaktiviteter og særlig husdyrhold er biologiske prosesser som også er opphav til utslipp og opptak av klimagasser, hovedsakelig i form av metan (CH₄) og lystgass (N₂O).

Jordbrukets utslipp har blitt redusert med 4,2 pst. fra 1990 til 2017. Det har i samme periode vært en økning i de totale nasjonale utslippene på 3 pst. Bokførte tall for utslipp av klimagasser fra jordbrukssektoren i Norge var på 4,5 mill. tonn CO₂ekvivalenter i 2017, og utgjorde 8,5 pst. av de totale norske utslippene i 2017. Klimagassutslippene fra jordbrukssektoren blir beregnet med metodikk anbefalt av FNs klimapanel (IPCC). Utslipp av lystgass kommer i hovedsak fra spredning av mineral- og husdyrgjødsel. Utslippene avhenger blant annet av hvordan jorda bearbeides og hva som dyrkes, noe som gir utslippstall med stor usikkerhet. Utslipp av metan kommer i hovedsak fra dyrenes fordøyelse, og fra lagring av husdyrgjødsel. For metan har utslippstallene mindre variasjon enn for utslippstall for lystgass.

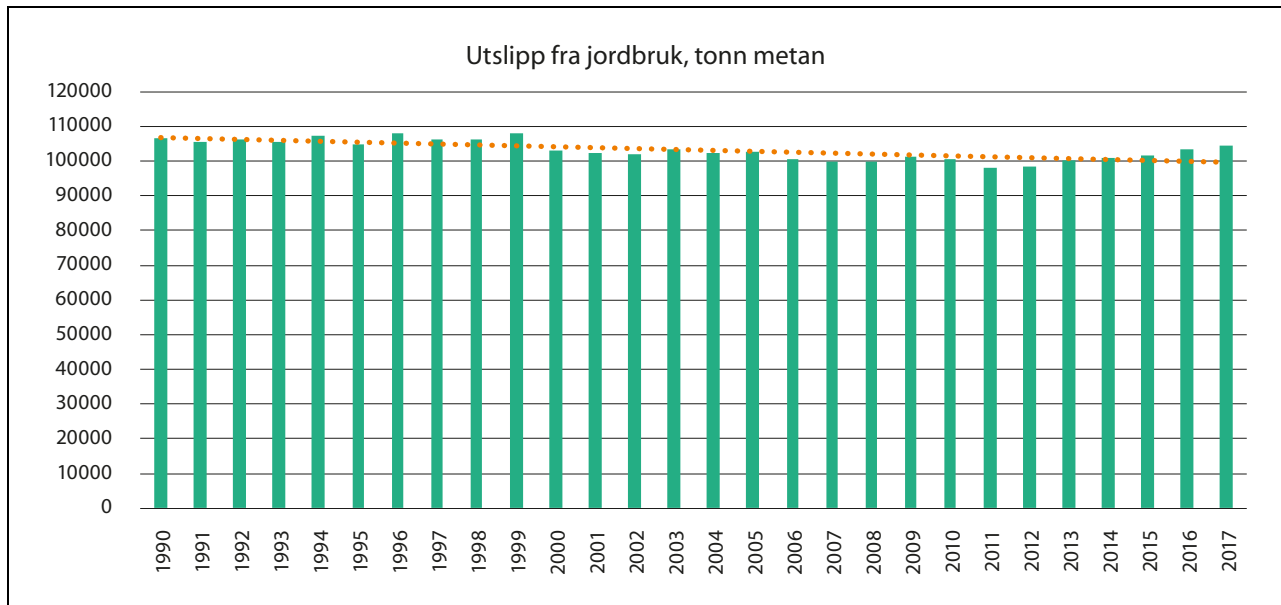
Færre storfe, grunnet økt effektivitet i melkeproduksjonen, og redusert bruk av gjødsel er hovedårsakene til nedgangen i utslipp fra jordbruket siden 1990. I følge GENO har avlsarbeid bidratt til at klimagassutslippene fra melkekyr er redusert med 10 pst. per produserte enhet fra 1980 til i dag. Fra 1990 viser regnskapet at utslippene av metan fra jordbruket er redusert med rundt 1,8 pst., med noe variasjon mellom årene, jf. figur 3.10.

Til tross for økt produksjon har endringer i jordbruket bidratt til at utslipp fra energiforbruk i jordbruket er redusert med 30 pst. siden 1990, herunder 15 pst. fra bruk av traktorer og annen redskap.

Ammoniakk (NH₃) har forsurende effekt, og i tillegg er ammoniakk kilde til utslipp av klimagassen lystgass (N₂O). Utslipp av ammoniakk kan også medføre overgjødning av vann og vassdrag, fordi det fører til økt avrenning av nitrater. Ammoniakk bidrar også til dannelsen av små helse-skadelige partikler i atmosfæren.

Utslipp av ammoniakk fra jordbruket kommer fra to hovedkilder, husdyrgjødsel og bruk av mineralgjødsel. Utslippene fra jordbruket har de siste årene utgjort litt over 90 pst. av de totale ammoniakkutslippene til luft i Norge. Utslippene av ammoniakk fra jordbrukssektoren har vært relativt stabile siden 1990. Utslippene økte med 0,6 pst. i 2017, men ligger 3,1 pst. under nivået i 1990. Tidligere utslippsregnskap viste at Norge

Figur 3.10 Utslipp av metan fra jordbruk. Tonn metan

Kilde: SSB

overholdt utslippsforpliktelsene for ammoniakk i 2010 og de første årene etterpå. De senere årene er metodikken i utslippsregnskapet oppdatert. Dette har ført til betydelige oppjusteringer av utslippstallene.

Norge er i Gøteborgprotokollen av 1999 forpliktet til å holde de årlige utslippene av ammoniakk til luft på maksimalt 23 000 tonn fra 2010. Forpliktelsen er også innlemmet i EØS-avtalen (Direktivet om nasjonale utslippstak for forurensninger til luft). Ved revisjon av Gøteborgprotokollen i 2012 påtok Norge seg å redusere de årlige utslippene fra 2020 med 8 pst. sammenlignet med utslippene i 2005. Denne forpliktelsen gjelder fra 2020. Dette tilsvarer et maksimalt årlig utslipp på 31 400 tonn (SSB des. 2018). For 2017 var utslippene 33 400 tonn, dvs. 10 400 tonn over forpliktelsen som gjelder fra 2010 og 2 000 tonn over den nye forpliktelsen som gjelder fra 2020. Mens de samlede utslippene ble redusert med 2,2 pst. fra 2005 til 2017, økte utslippene fra jordbruket i samme periode med 1,9 pst.

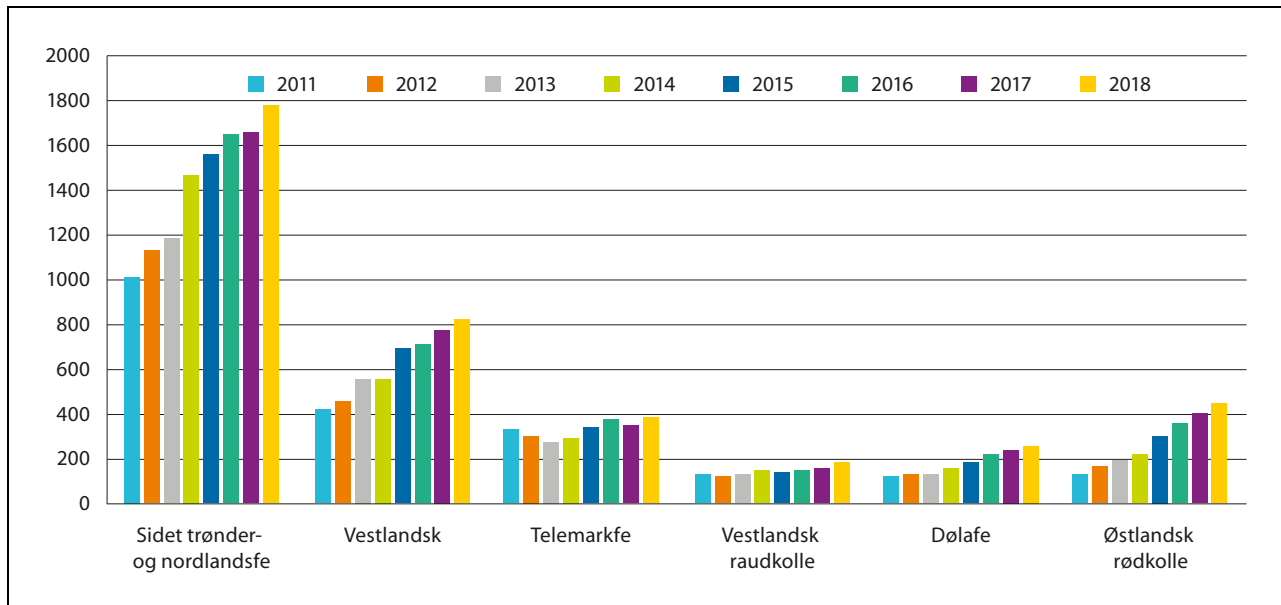
Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket – statusrapportering

Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket skal gi råd om hvordan man kan forbedre metodikken for jordbruket i utslippsregnskapet. Utvalget har avgitt følgende statusrapport for sitt arbeid: «Utvalget går gjennom utslippene fra jordbruk og jordbruksrelaterede

utslipp fra arealbrukssektoren, sammenstiller jordbruksrelaterede utslipp fra jordbruk, arealbruk, transport og energibruk, og presenterer gjennomførte forbedringsprosjekter. Utvalget har mottatt fire oppdragsrapporter som omhandler utslippsfaktor for enterisk metan fra sau (to oppdrag), direkte og indirekte lystgassutslipp fra dyrket mark, og kartfesting av produksjonstilskudd. Det gjenstående oppdraget handler om beregning av utslipp av enterisk metan fra storfe. Utvalget skal levere sluttrapport innen 1. juli 2019.

Avlsprosjektet «Avl for klimavennlig storfe»

Det ble i jordbruksavtalen for 2017 avsatt 15,5 mill. kroner til et 4-årig avlsprosjekt i regi av GENO, der GENO og samarbeidspartnere bidrar med en tilsvarende sum. Midlene skal bidra til å utrede mulighetene for å inkludere lavere metangassutslipp i avlsarbeidet på NRF mjølkekyr, samtidig som det tas hensyn til andre egenskaper som produksjon, fruktbarhet, helse og økt føreffektivitet. I januar 2019 ble det installert 2 metangassmålere av typen GreenFeed for registrering, innsamling og lagring av metanutslippsdata på individnivå ved Mære landbrukskole i Trøndelag og Senter for husdyrforskning ved NMBU på Ås. Resultatene så langt virker lovende med tanke på videre oppskalering og resultater av prosjektet. Prosjektet har vært aktivt kommunisert utad og har fått mye positiv

Figur 3.11 Utviklingen i antall avlshunddyr, storfe, 2012–2018, Kuregisteret

Kilde: Norsk genressurscenter

medieoppmerksomhet. I løpet av 2019 vil det, dersom teknologien og data som innsamles verifiseres, vurderes å utvide med metangassmålere i 12–15 nye besetninger.

Genetiske ressurser – Bevaringsverdige husdyrraser

Hovedkriteriene for å definere en bevaringsverdig rase går fram av Norsk genressurscenters *Handlingsplan for bevaringsverdige husdyrraser 2016–2019*. Fra og med 2016 er tilskudd til bevaringsverdige husdyr på nasjonalt og regionalt nivå slått sammen til en ordning slik at den omfatter også bevaringsverdige småfe og hest i tillegg til bevaringsverdige storferaser. Figur 3.11 viser utviklingen i antall avlshunddyr for

storfe fra 2012–2018 og tabell 3.11 viser utviklingen i antall rasegodkjente småfe i 2015 og 2018. For 2018 viser tallene en økning i de fleste bevaringsverdige husdyrrasene innen storfe, sau, hest og geit.

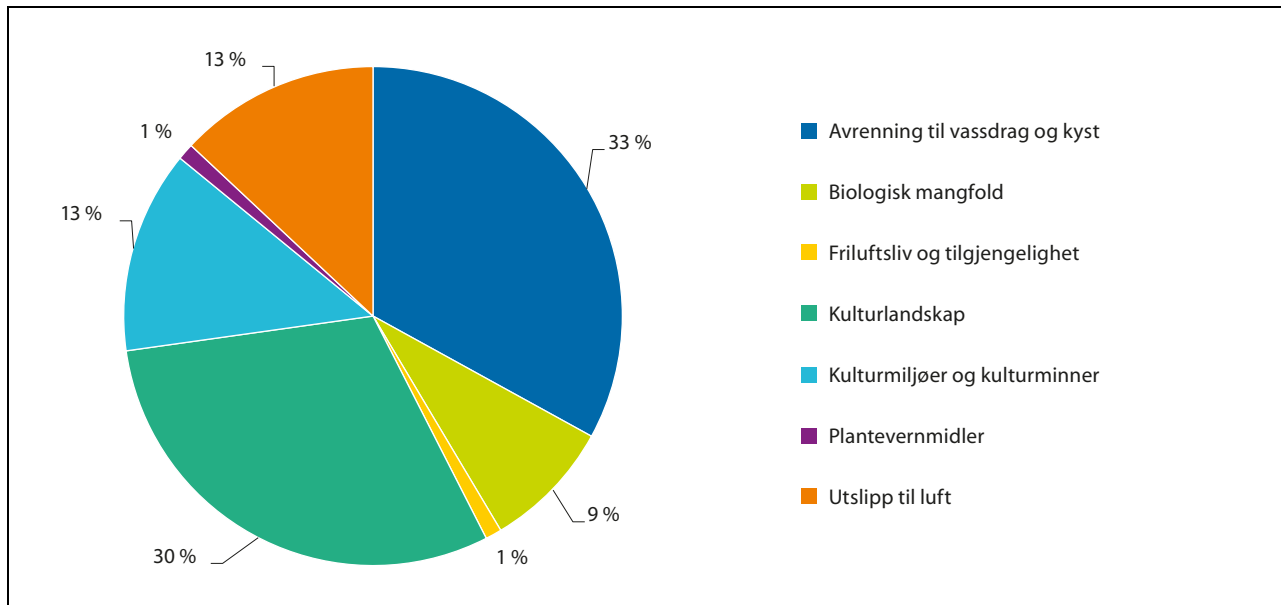
Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler gjelder for perioden 2016–2020. Planen fastsetter mål og tiltak for å redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler, og for å redusere bruken av kjemiske plantevernmidler. For 2018 var det avsatt 9 mill. kroner til å følge opp handlingsplanen. Referanse-

Tabell 3.11 Antall rasegodkjente søyer/geiter med lamming/kjeing i 2015 og 2018

Rase	Rasegodkjente søyer/geiter med lamming/kjeing i 2015	Rasegodkjente søyer/geiter med lamming/kjeing i 2018
Dala	555	728
Rygja	1 869	2 143
Steigar	87	271
Gammalnorsk spælsau	4 678	15 784
Grå trønder	938	1 795
Fuglestadbroket	388	645

Kilde: Norsk genressurscenter

Figur 3.12 RMP-midler fordelt på hovedområder i 2018

Kilde: Landbruksdirektoratet

gruppen har gitt overordnede føringer for hvilke tiltak som skulle prioriteres i 2018. Landbruksdirektoratet mottok 29 søknader med et samlet søknadsbeløp på vel 30 mill. kroner. Det ble tildelt midler til 19 prosjekter for 2018 som blant annet omhandler tema som integrert plantevern, informasjon om bærekraftig bruk av plantevernmidler og utstyr og kunnskap om bruk og effekter av plantevernmidler under norske forhold.

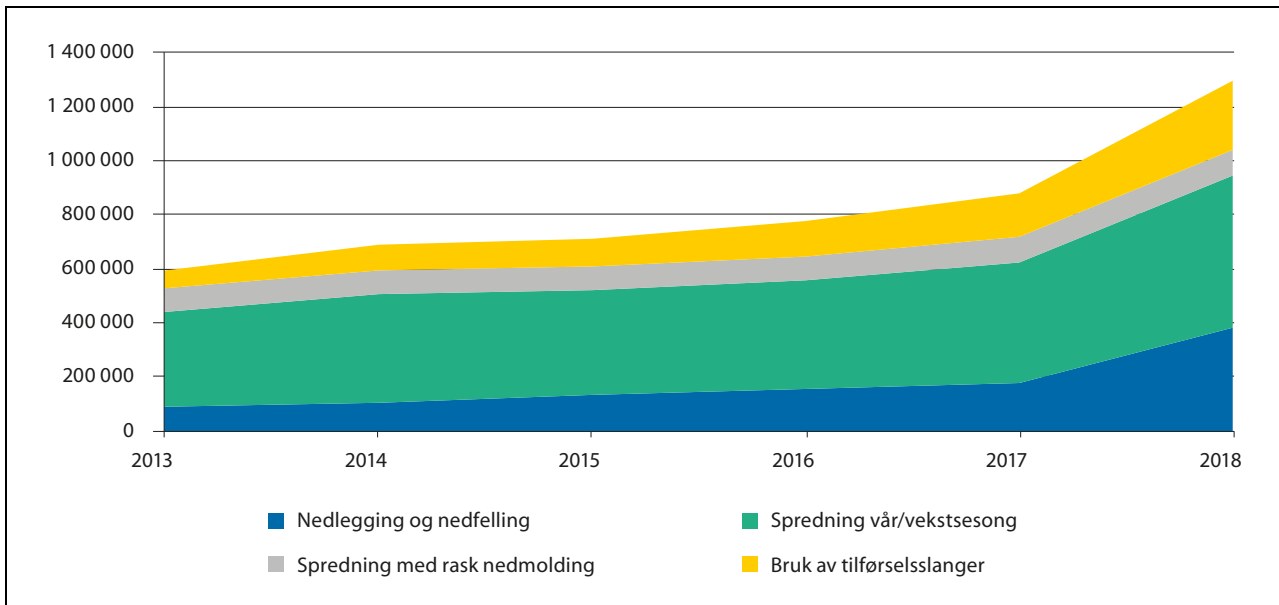
3.5.1.1 Regionale miljøprogram

Regionale miljøprogram (RMP) ble innført i 2005 for å stimulere til økt miljøinnsats i jordbruket ut over det som er mulig gjennom nasjonale ordninger. Hvert fylke har et eget miljøprogram som dekker en rekke miljøtemaer. RMP omfatter en sentral del av de mest målrettede miljøtiltakene og miljøvirkemidlene over jordbruksavtalen. Formålet er bevaring og skjøtsel av naturmangfold, kulturminner og kulturmiljøer i kulturlandskapet og å redusere forurensing til vann og luft. Det er fastsatt en nasjonal meny av tiltak som fylkene kan velge fra, basert på sine miljøutfordringer.

I 2018 ble det gjennomført tiltak på 20 260 foretak for 490 mill. kroner innenfor de regionale miljøprogrammene. Figur 3.12 viser den totale fordelingen av tiltak per hovedområde. De største tiltaksområdene var avrenning til vassdrag og kyst (36 pst.) og kulturlandskap (30 pst.).

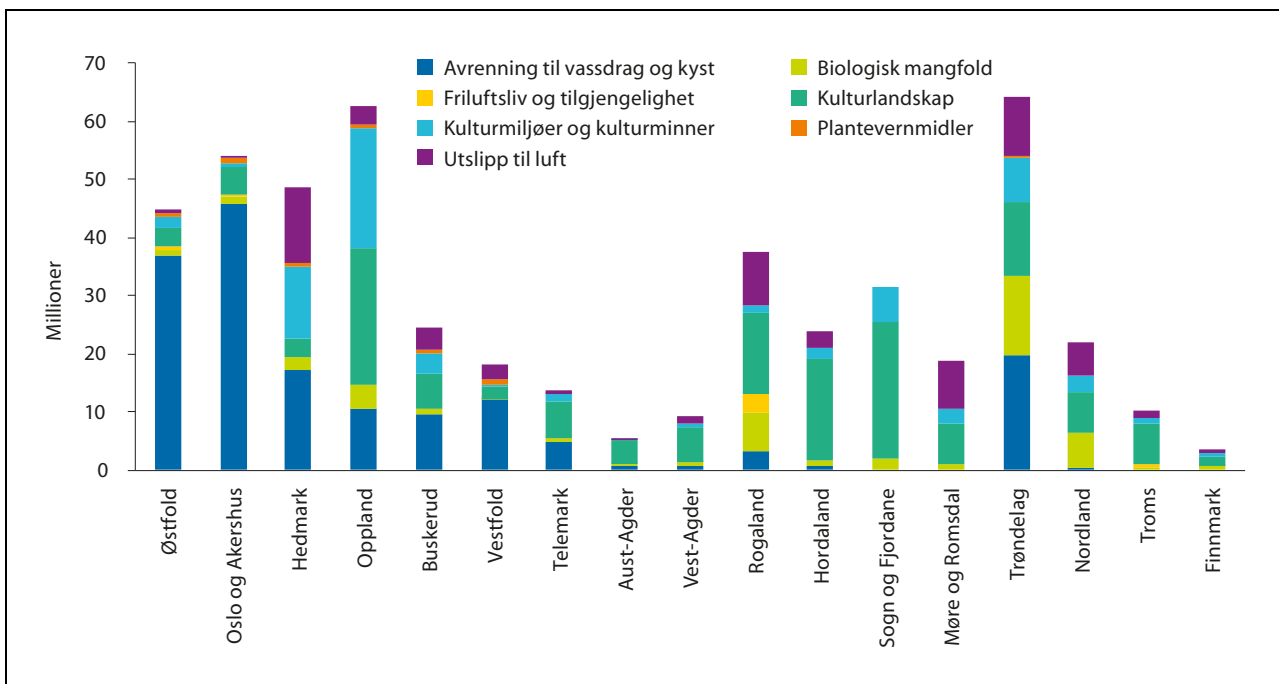
Oppslutningen om tiltaket som er spesielt innrettet mot å redusere utslipp til luft, «Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel», har økt betydelig de siste årene, og alle fylker har implementert tiltaket i Regionalt miljøprogram fra 2019. Tiltaket bidrar til mindre utslipp av ammoniakk, mindre avrenning av næringsstoff til vann og gir bedre utnyttelse av husdyrgjødsel. 13 pst. av midlene gikk til dette formålet i 2018, og tiltaket ble gjennomført på 1 296 000 dekar, som er en økning på over 400 000 dekar fra 2017, se figur 3.13. Værforhold og muligheter for høstkorndyrking har betydning for oppslutning om tiltaket «Ingen jordarbeiding om høsten». På landsbasis er arealer i stubb redusert fra 55 pst. i 2011 til 31–35 pst. i 2016–2018. Grunnet tørkesituasjonen i 2018, ble større kornarealer enn normalt sådd høsten 2018, noe som har påvirket areal i stubb for 2018. Øvrige arealtiltak som bidrar til redusert avrenning økte i oppslutning 2018 i forhold til i 2017. Spesielt tilskudd til direktesådd høstkorn, som økte fra 4 000 dekar til 69 000 dekar, men også tiltakene grasdekt vannvei, vegetasjonssoner langs vassdrag og ugjødsle randsoner i eng økte i tiltaksareal.

Det er stor variasjon i prioriteringer av tiltak mellom de ulike fylkene, jf. figur 3.14. Fylker med stor andel korndyrking bruker en betydelig andel av midlene til tiltak for å redusere erosjon og næringsstoffavrenning til vann og vassdrag, mens de øvrige fylkene særlig vektlegger tiltak som hindrer gjengroing og ivaretar verdifulle kulturland-

Figur 3.13 Areal med innvilget tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Dekar

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 3.14 Fylkesvis fordeling av miljøtema i RMP i 2018

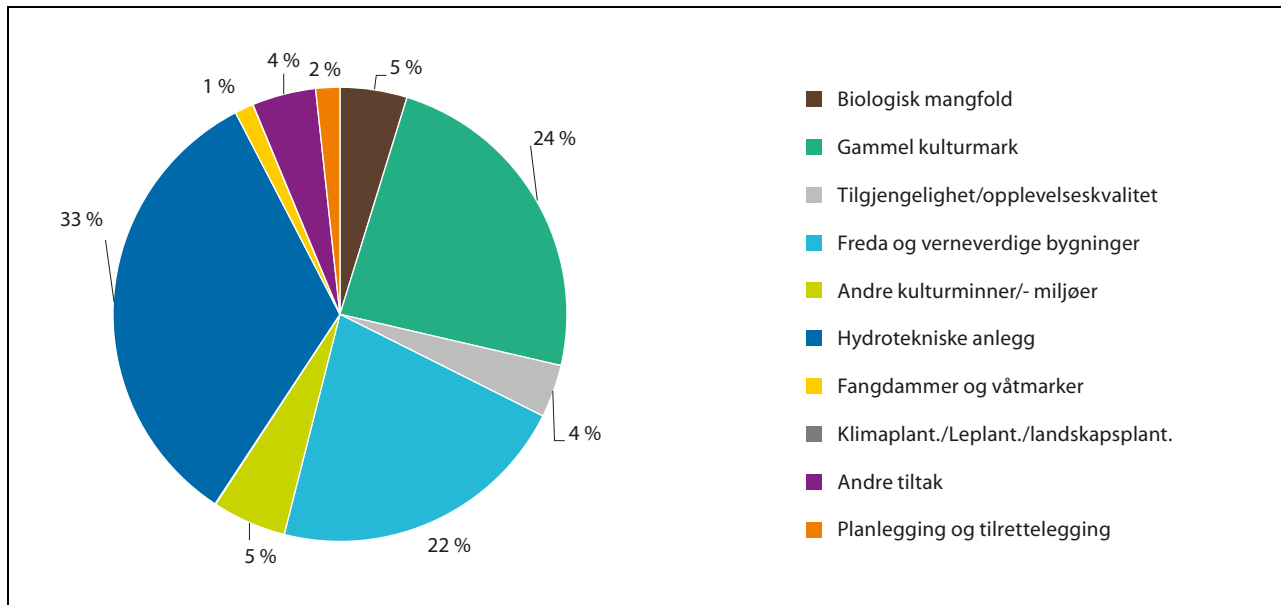
Kilde: Landbruksdirektoratet

skap og naturtyper. Den ulike prioriteringen av tiltak mellom fylker er i tråd med intensjonen for ordningen. Det kommer også klart fram av figuren at tiltaket «Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel» begynner å få en tydelig oppslutning i enkelte fylker, og da særlig i fylker med mye husdyr.

3.5.1.2 Miljøvirkemidler i Landbrukets utviklingsfond

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)

Formålet med Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er å ivareta natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet, samt redusere forurensingen fra jordbruket. Ordningen skal gi mer

Figur 3.15 SMIL-midler fordelt på hovedområder i 2018. Prosent

Kilde: Landbruksdirektoratet

målrettet innsats med utgangspunkt i lokale behov, utfordringer og målsettinger.

Ordningen forvaltes av kommunene og totalt ble det i 2018 innvilget 140,1 mill. kroner til 2 640 prosjekter. Grunnet den ekstraordinære tørkesituasjonen i 2018, der saksbehandlere i kommunene har måttet prioritere søknader om avlingssvikt, er en større andel midler enn normalt udisponert ved årsskiftet. Om lag 59 pst. av midlene ble i 2018 innvilget til tiltak for å fremme verdier i kulturlandskap, kulturmiljøer og biologisk mangfold, mens 39 pst. av midlene gikk til tiltak for å redusere forurensing til vann, jf. figur 3.15.

En stadig større andel av midlene går til utbedring av hydrotekniske tiltak og andre tiltak for redusert forurensing. Dette kan forklares med behov for tilpasning til et endret klima og oppfølging av vannforvaltningsplaner. Det er de siste årene øremerket midler til utbedring av hydrotekniske anlegg i planeringsområdene, dvs. i kornområdene rundt Oslofjorden og i Trøndelag. Dette har gitt en betydelig økning i oppslutningen, både i antall anlegg oppgradert og innvilget tilskudd. Bygging av fangdammer og våtmarker er økologiske rensetiltak for å redusere erosjon og avrenning av næringsstoffer. Siden 1994 har over 1 000 fangdammer blitt etablert med støtte fra SMIL-ordningen. Det er bevilget 2,5 mill. kroner til fangdammer de to siste årene.

Verneverdige bygninger og gammel kulturmark er de største postene når det gjelder bevaring av kulturlandskap, mens hydrotekniske

anlegg er den viktigste gruppen av tiltak innen forurensning. Tilskudd til restaurering og skjøtsel av kystlynghei, slåttemark og slåttemyr bidrar til ivaretagelse av disse utvalgte naturtypene i kulturlandskapet. Kulturlandskapstiltak gjennomføres ofte i samarbeid og med samfinansiering fra natur- og kulturminnemyndighetene.

Drenering

Godt drenert jord gir bedre utnyttelse av næringsstoffer, reduserer faren for jordpakking og reduserer faren for lystgassutslipp. God drenering bedrer også muligheten for produksjon og innhøsting i perioder med ekstremvær.

I jordbruksoppkjøret 2018 ble det avsatt 58 mill. kroner til ordningen. Det ble bestemt å doble tilskuddssatsen for drenering, fra 1 000 kr til 2 000 kr per dekar med virkning fra 1.7.2017. Søknadsstatistikken for siste halvdel av 2017 og 2018 viser at satsøkningen har resultert i betydelig større interesse for tiltaket og utløste mange nye søknader. Det var 3 091 som søkte om tilskudd til drenering i 2018, og det ble innvilget tilskudd for 103 mill. kroner, noe som potensielt betyr drenering av drøyt 50 000 dekar. Det var 120 mill. kroner ubenyttet på ordningen ved årsskiftet 2018–2019. Tallgrunnlaget fra 2018 viser at gjennomføringsgraden er større enn tidligere. Om lag 74 pst. av tilskuddet går til systematisk grøfing/drenering, tilskudd til enkeltgrøfter og avskjæringsgrøfter utgjør ca. 21 pst., og omgraving ca. fem pst. Det

anslås at ca. 300 000 dekar jordbruksareal er drenert siden ordningen ble innført i 2013.

Levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg

Forskrift om tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg trådte i kraft 1.1.2015. Ved å bruke husdyrgjødsel og matavfall til biogassproduksjon, bidrar man til reduserte utslipp av klimagasser fra jordbruket, samtidig som det produseres klimavennlig biogass som kan komme til erstatning for fossile drivstoff. For budsjettårene 2013–2019 er det avsatt til sammen 12 mill. kroner til ordningen.

Ved søknadsomgangen i januar 2019 søkte 36 foretak om et beløp på til sammen 4,2 mill. kroner. 30 av søkerne har levert husdyrgjødsel til Greve Biogassanlegg i Vestfold og én søker har levert til Romerike Biogassanlegg, som er et nytt anlegg i tilskuddssammenheng. Resterende fire søkere har brukt husdyrgjødsel i eget anlegg. Det er foreløpig få biogassanlegg som tar imot husdyrgjødsel, og det er en av de største hindringene for at ordningen ikke har større omfang. Økning i utbetaling fra 2018 til 2019 kan i hovedsak tilskrives økt sats.

Evaluerings

I jordbruksoppgjøret 2018 ble det vedtatt å evaluere pilotordningen for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg. Østfoldforskning fikk i oppdrag å gjennomføre evalueringsprosjektet. Foretak som har søkt om tilskudd gjennom pilotordningen har økt fra to foretak i 2013 til 35 i 2017. Mengde gjødsel som utnyttet til biogassproduksjon har økt fra 3 000 til 71 000 tonn i perioden 2014 til 2017. Økningen skyldes at Greve biogassanlegg startet med å ta imot husdyrgjødsel i perioden. Antall gårdsanlegg som har søkt tilskudd har variert fra 2–4 i perioden.

Rapporten konkluderer med at den nåværende innretningen av pilotordningen synes å være god med tanke på måloppnåelsen om å øke mengden husdyrgjødsel til biogassproduksjon. Samtidig understrekes det at utvikling av verdikjeder for sentralisert biogassproduksjon tar lang tid og derfor er evalueringsperioden trolig for kort til å kunne si noe om i hvilken grad den nåværende støtteordningen er en effektiv måte å øke mengden gjødsel til biogassproduksjon.

Tilskudd til tiltak i beiteområder og organisert beitebruk

Tilskudd til felles investeringer til tiltak i beiteområder og driftstilskudd til organiserte beitelag har

som mål å fremme bruk av beiteressursene i utmarka, vedlikehold av kulturlandskap og redusere tap av dyr. Støtte til investeringer kan ses i sammenheng med midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak mot rovviltskader over Klima- og miljødepartementet sitt budsjett, der dette er relevant. Det var avsatt 13 mill. kroner hvorav 10 mill. kroner til investeringer i beiteområder i 2018 og 3 mill. kroner øremerket til bekjempelse av skrantesjuka (CWD). Det ble i tillegg utbetalt 25,4 mill. kroner fra RMP til 750 godkjente beitelag som omfattet om lag 3/4 av totalt antall sau og 1/3 av totalt antall storfe som ble sluppet på utmarksbeite.

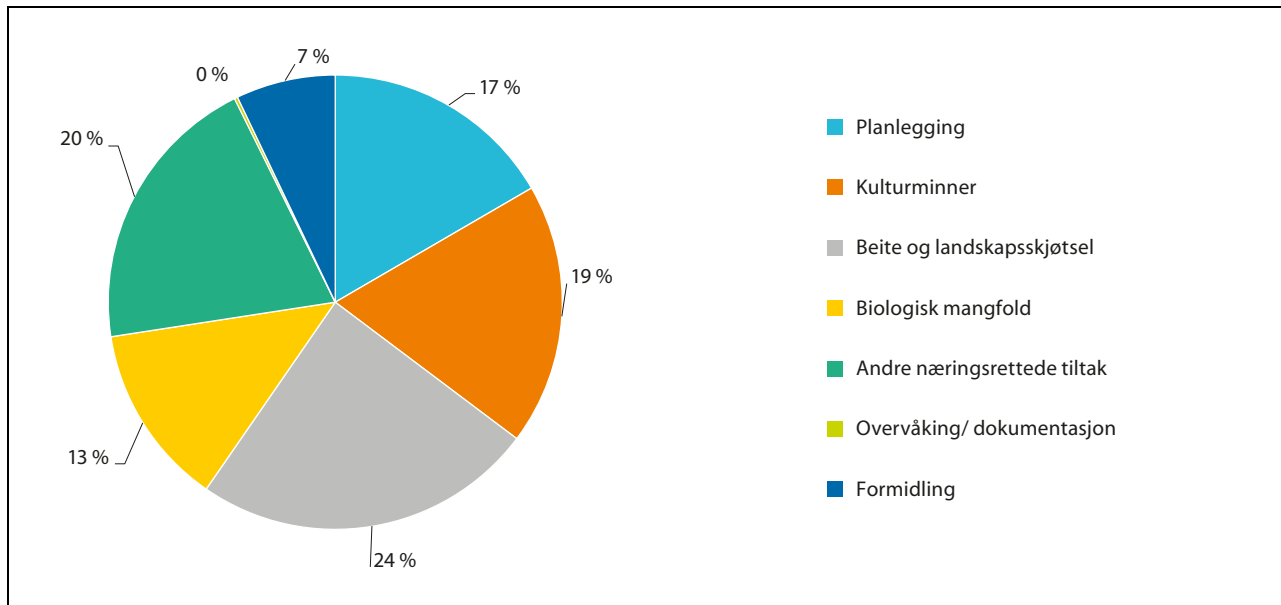
Klima- og miljøprogrammet

Klima- og miljøprogrammet skal bidra til å oppnå landbrukspolitikken målsettinger på klima- og miljøområdet gjennom utredninger og informasjonstiltak som raskt kan formidles til landbruket. Høsten 2018 ble den totale rammen for 2019 på 20 mill. kroner fordelt med 7 mill. kroner til fylkesvise tiltak og 13 mill. kroner til sentrale tiltak. I tillegg var det 6 mill. kroner i overførte midler fra tidligere år. Det ble innvilget støtte til 24 prosjekter innen fagområdene klimatilpasning, klimagassutslipp/karbonbinding, forurensing og naturmangfold/kulturminner. Eksempler på nasjonale prosjekter som fikk innvilget støtte for 2019 er: *Klimatilpassede vanningsstrategier for viktige jordbruksvekster*, *Kunnskapsgrunnlag for nasjonal strategi for husdyrgjødsel til biogassanlegg*, *Gode leveområder for pollinatorer i kulturlandskapet*, *Har miljøtiltakene i landbruket effekt på den økologiske tilstanden i vannforekomstene og Redusert avrenning av næringsstoff fra veksthus*.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene Vegaøyan og Vestnorsk fjordlandskap

Ordningen Utvalgte kulturlandskap i jordbruket ble etablert i 2009 med midler over jordbruksavtalen og Klima- og miljødepartementets (KLD) budsjett. I behandlingen av Meld. St. 14 (2015–2016) *Natur for livet* ba Stortinget om at ordningen skulle utvides innen 2020. Dette arbeidet er godt i gang. I 2018 ble 9 nye områder utpekt slik at det samlede antallet i 2018 ble 41 områder. Til sammen var det satt av vel 30 mill. kroner til ordningen i 2018, med 11 mill. kroner over jordbruksavtalen.

De utpekte områdene representerer variasjoner av kulturlandskap i jordbruket med store verdier knyttet til biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer over hele landet. Aktiv land-

Figur 3.16 Fordeling av midler til Utvalgte kulturlandskap i 2018. Prosent

Kilde: Landbruksdirektoratet

bruksproduksjon er viktig for gjennomføring av satsingen. Ordningen er evaluert og anses som vellykket med god måloppnåelse.

Midlene til verdensarvområdene Vegaøyen og Vestnorsk Fjordlandskap over jordbruksavtalen er økt til 5,5 mill. kroner i 2018. Det er bevilget 3 mill. kroner over KLDs budsjett til samfinansiering med jordbruksavtalemidlene til skjøtsel i disse verdensarvområdene. I begge verdensarvområdene har midlene vært viktige for grunneiere og drivere, for å sikre at arealer holdes i hevd og blir skjøttet. I tillegg bidrar KLD med betydelige midler til Verdensarvområdene som blant annet omfatter informasjonsarbeid og tilretteleggingstiltak for å ivareta forpliktelsene gjennom Verdensarvkonvensjonen.

Ordningene Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvsatsingen er slått sammen til en ordning. Figur 3.16 viser fordelingen av midler til utvalgte kulturlandskap i jordbruket i 2018, inkl. midlene over KLDs budsjett.

Tilskudd til utsiktsrydding

I Jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt å etablere ordningen *Tilskudd til utsiktsrydding i tilknytning til landbrukets kulturlandskap, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal*. Det ble satt av 20 mill. kroner til ordningen for 2016 og 8 mill. kroner for 2017 og 2018. Grunnet ubenyttede midler på ordningen ble det ikke avsatt midler for 2019. Formålet med ordningen er å bidra til

utsikt og fremme verdier knyttet til landbrukets kulturlandskap. Det er videre et formål å gi klimagvinster ved å bruke ryddingsvirke til bioenergi-formål. I 2018 fortsatte den økte oppslutningen om ordningen, spesielt i Sogn og Fjordane. Total tilsgnssum var 11,2 mill. kroner i 2018. Det er innvilget midler til totalt 230 prosjekter i perioden 2016–2018. Av de innvilgede prosjektene er om lag halvparten av tilskuddsmottakerne også søkere av produksjonstilskudd i jordbruket. Øvrige tilskuddsmottakere er bygdelag, entreprenører, bygdeservice, Statens vegvesen, turlag med flere.

3.5.2 Økologisk jordbruk

Ny nasjonal strategi for økologisk jordbruk ble lagt fram av Regjeringen 25. mai 2018, som vedlegg til Prop. 94 S (2017–2018). Strategien ble behandlet i Stortinget 11. juni 2018. Mål for økologisk jordbruk er å stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet. Strategien har tre innsatsområder: Kunnskap og kompetanse, legge til rette for økologisk produksjon og utvikling av en effektiv verdikjede. Oppfølgingen av strategien er i gang.

3.5.2.1 Markedsutvikling

Samlet for alle produktgrupper økte omsetningen av økologiske produkter i dagligvarehandelen med 8 pst. fra 2017 til 2018. Veksten var sterk for meieri-produkter, brød og bakerverer og barnemat, mens

Tabell 3.12 Omsetning av økologiske varer i dagligvarehandelen i 2018, endring fra 2017, og andel økologisk av total omsetning per produktgruppe

Økologiske varer	Omsetn. i mill. kroner i 2018	Endring 2017 til 2018	Andel økologisk i 2018
Grønnsaker og poteter	560	0,5 %	4,2 %
Meieriprodukter	402	11,2 %	2,1 %
Kornprodukter og bakervarer	326	16,5 %	2,1 %
Barnemat	306	10,6 %	37,4 %
Frukt, bær og nøtter	232	-3,9 %	2,2 %
Egg	211	13,6 %	9,5 %
Kjøtt	109	11,8 %	0,5 %
Totalt matvarer i dagligvarehandelen	2 816	8,0 %	2,0 %

Kilde: Nielsen

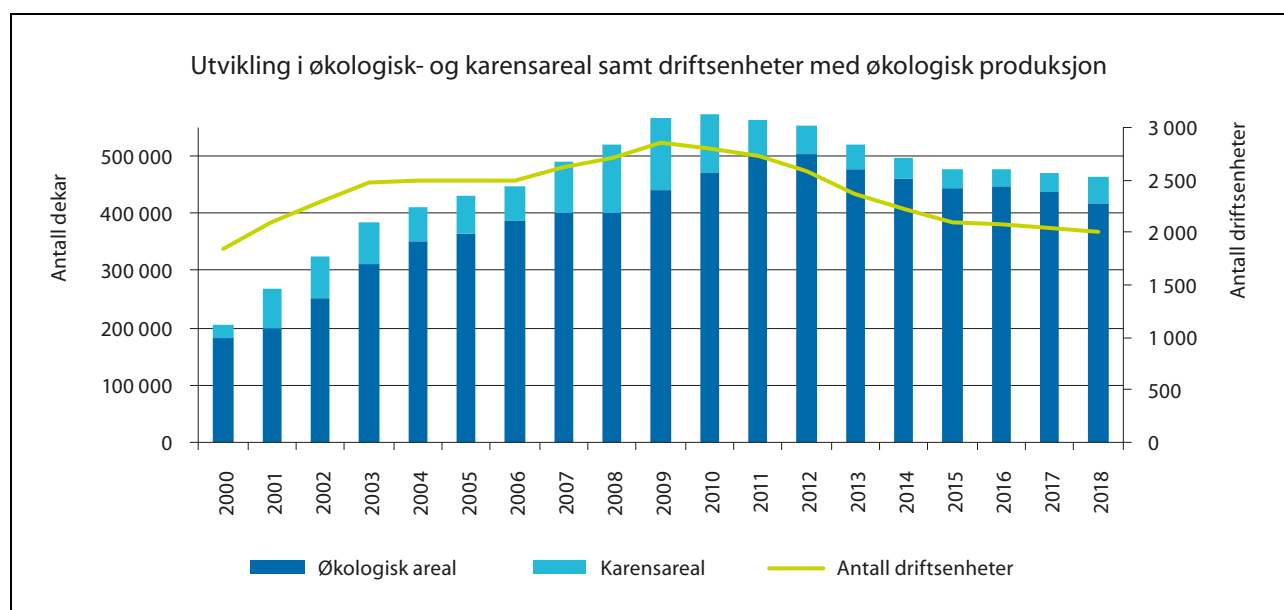
omsetningen av frukt, bær, nøtter og drikkevarer gikk ned. Grønnsaker var fortsatt varegruppen med størst omsetning målt i verdi. Omsetningsstatistikken skiller ikke mellom norskproduserte og importerte varer, men ettersom det de siste årene har vært en vekst i omsetningen, uten en tilsvarende økning i norsk produksjon, er det grunn til å tro at mye av omsetningsveksten dekkes av importert vare. Tabell 3.12 viser andel økologiske varer av total omsetning i 2018, og endring fra 2017, for et utvalg varer.

Totalt ble det omsatt økologiske matvarer gjennom dagligvarehandelen for 2,8 mrd. kroner i

2018, tilsvarende 2 pst. av totalmarkedet. Det er beregnet at omsetningen gjennom andre salgskanaler enn dagligvarehandelen, dvs. storhusholdninger, spesialbutikker, Bondens marked, bakerier og andelslandbruk, økte med ca. 1 pst. i 2018 til totalt 498 mill. kroner. Veksten kom først og fremst i storhusholdning og bakerier.

3.5.2.2 Areal – og produksjonsutvikling

Figur 3.17 viser utvikling i økologisk drevet areal og areal under omlegging (karensareal) samt antall driftsenheter med økologisk drift for perio-

Figur 3.17 Utvikling i økologisk areal og karensareal samt økologiske driftsenheter, 2000–2018

Kilde: Debio

Tabell 3.13 Økologisk areal (inkl. karens) og andel av totalt jordbruksareal i 2017

Land	Hektar	Andel økologisk
Danmark	226 307	12,3 %
Finland	259 451	8,9 %
Frankrike	1 744 420	6,3 %
Tyskland	1 373 157	8,2 %
Norge ¹	47 042	4,7 %
Sverige	578 845	18,8 %
Storbritannia	497 742	2,9 %

¹ Tallene for Norge avviker noe fra det som presenteres lenger oppe i teksten ettersom grunnlaget kan avvike.

Kilde: FiBL – IFOAM-rapport: World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends 2019 og Landbruksdirektoratet

den 2000–2018. 417 977 daa jordbruksareal ble drevet økologisk i 2018, tilsvarende om lag 4,2 pst. av det totale jordbruksarealet (medregnet karensareal er andelen 4,7 pst.). Dette er en liten nedgang sammenliknet med 2017. Arealet til eng og beite, korn og oljevekster samt poteter stod for nedgangen i det økologiske arealet, mens arealet til grønnsaker, frukt og til føreter økte i 2018. Produksjonen av økologisk korn er forventet å gå kraftig ned for kornåret 2018–2019 på grunn av tørken sommeren 2018. Den totale produksjonen av økologisk korn er forventet å havne på under halvparten av forrige kornår, og særlig produksjonen av økologisk havre og bygg ser ut til å bli uvanlig lav.

I 2018 var det en sterk økning i karensarealer, på 39,6 pst., men fra et lavt nivå. Dersom trenden med en sterk økning i karensareal fortsetter framover, vil dette over tid bidra til en økning av det totale økologisk drevne arealet. I perioden 2009 til 2015 var det en nedgang i antall driftsenheter med økologisk drift. Andelen foretak med økologisk produksjon har holdt seg relativt stabil på 5 pst. de siste tre årene.

Andel sau og lam i økologisk driftsform utgjorde 4,0 pst. i 2018, noe som var en liten nedgang, mens andelen økologiske storfe holdt seg relativt stabil på 3,5 pst. Fra 2017 til 2018 var det en særlig stor vekst i antall økologisk slaktekylling. Antall økologiske verpehøns økte også, mens det var en nedgang i bestanden av økologiske gris. Den økologiske produksjonen av egg økte med hele 12,5 pst. i 2018. Produksjonen av kjøtt (storfe, svin, sau/lam, og geit) gikk ned med 1,6 pst., mens produksjonen av fjørfekjøtt økte med 28 pst. Produksjonen av økologisk melk var på samme nivå som for 2017.

Tabell 3.13 viser andel økologisk areal av totalt jordbruksareal for noen land i Europa.

3.5.2.3 Utviklingsmidler

Det ble satt av 31 mill. kroner for 2018 til utviklingsprosjekter innen økologisk landbruk for å fremme produksjon og omsetning. Av dette skulle ca. 1 mill. kroner brukes til frukt- og grøntprosjekter. De øvrige midlene ble delt mellom foregangsfylkene og utviklingsprosjekter. Midlene til utviklingsprosjekter går til prosjekter i hele verdikjeden og skal styrke privat og offentlig forbruk, primærproduksjon, foredling og distribusjon. I 2018 var blant annet støtte til informasjons tiltak rettet mot forbrukere prioritert.

Foregangsfylkene skal stimulere til velfungerende verdikjeder for økologiske produkter som kan produseres i Norge, og jobber innenfor temaområdene jordkultur, frukt og bær, grønnsaker, melk og storfekjøtt, korn og forbruk/storhusholdning. Foregangsfylkene har hatt en viktig rolle som formidlere av kunnskap og erfaring, særlig mot produsentmiljøene. 2018 var det siste prosjektåret for foregangsfylkene. I tillegg ble det satt av 2 mill. kroner til generisk markedsføring over bevilgningen til Matmerk til informasjonsarbeid om økologiske produksjonsformer og produkter.

3.5.3 Andre politikkområder

Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket i hele landet. NLR bidrar til å bringe aktuell forskning ut til produsentene, og er en sentral

aktør når det gjelder å øke kompetansen i næringen og legge grunnlaget for god agronomi og effektiv produksjon. Organisasjonen består av 10 regioner og et sentralledd. Det ble satt av 88,5 mill. kroner til Norsk Landbruksrådgiving i 2018. Midlene gikk til blant annet drift og utvikling av rådgivingsaktiviteten, byggeteknisk planlegging, HMS-rådgiving, maskinteknisk rådgiving og rådgiving om økologisk produksjon. Med utgangspunkt i markedsmulighetene på frukt og grønt ble rådgivingen styrket på dette området.

Innen byggeteknisk rådgiving tilbys det rådgiving innen kategoriene planlegging av driftsbygninger, søknad om byggetillatelse og prosjektadministrasjon/ byggeledelse. HMS-rådgivingen skal bidra til å forebygge ulykker og yrkeslidelser. Innen økologisk produksjon tilbys det rådgiving før, under og etter omlegging til økologisk drift. NLR arrangerer også kurs, samlinger og fagdager med ulike tema innen ulike fagområder de har ansvaret for, og samarbeider med relevante fagmiljø og aktører.

4 Utvikling i foredlings- og omsetningsledd

4.1 Innledning

Jordbruks- og handelspolitiske forhold, markedsordninger og prisutvikling på råvarer har stor betydning både for næringsmiddelindustri og omsetning. Landbrukspolitikken, og utformingen av virkemidlene i jordbruksavtalen, må som følge av dette ha alle ledd i kjeden fra jord til bord som perspektiv.

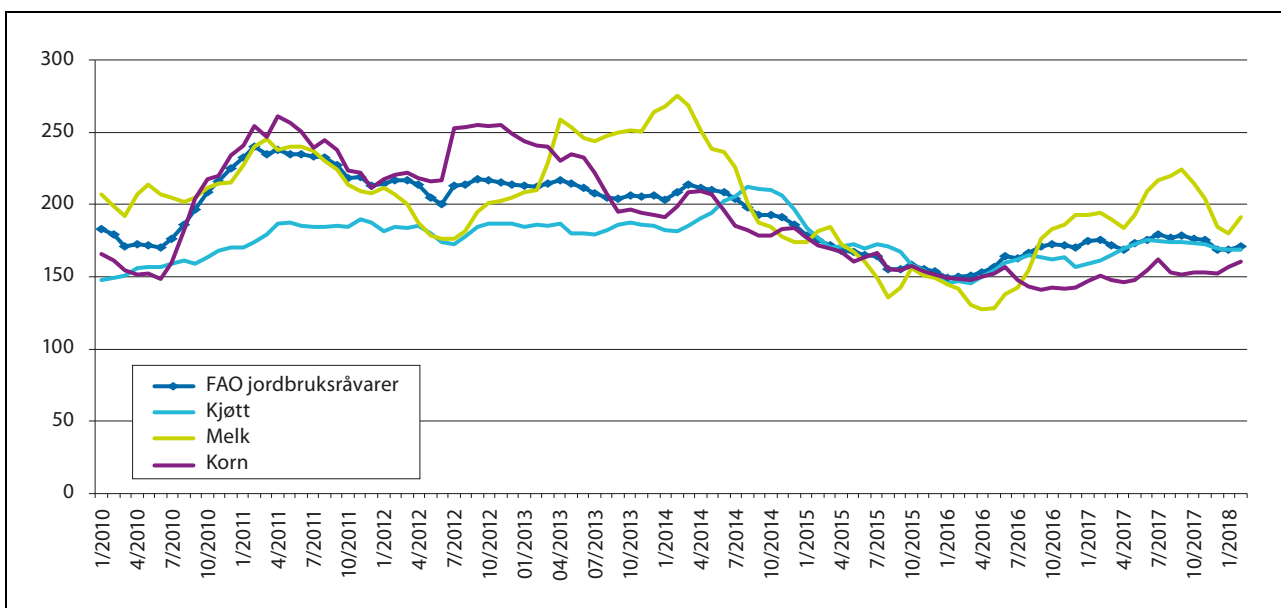
Produksjonsverdien i næringsmiddelindustrien, utenom fisk, har ligget nominelt stabilt i overkant av 150 mrd. kroner i 2016, -17 og -18, ifølge SSB. Næringsmiddelindustrien, ekskl. fisk, bidro med 31,4 mrd. kroner i verdiskaping i 2018. Målt i faste priser falt bruttoproduktet med 0,6 pst. fra 2017 til 2018. Denne delen av industrien sysselsatte 42 400 personer i 2018. Antall sysselsatte har vært stabil de siste 10 årene, men antall årsverk er redusert fra 41 000 til 38 400. Bedriftene er små eller mellomstore og 95 pst. har under 100 ansatte.

Betydelige deler av næringsmiddelindustrien foredler norskproduserte råvarer, samtidig som den i økende grad er eksponert for internasjonal konkurranse. Importen av næringsmidler øker. Norsk næringsmiddelindustri (ekskl. fiskevare-

bransjen) har derfor fått redusert sin hjemme-markedsandel de siste årene.

4.2 Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder

Etter en generell nedgang gjennom store deler av 2010-tallet, har FAOs prisindeks for matvarer vært mer stabil de siste årene. 2018 var slik sett intet unntak, med svakt synkende, men i stort stabile matvarepriser. For de ulike råvareprisene viser indeksen for kjøtt svakt synkende priser gjennom fjoråret. Prisen på korn følger en motsatt utvikling med svakt stigende priser. Kornprisen internasjonalt er likevel lav, om man sammenligner med snittet for de siste ti årene. Råvareprisen innenfor meierisektoren utmerker seg ved mer fluktuerende priser. Etter lave internasjonale priser i 2015/2016 har prisindeksen for meierivarer siden starten av 2017 variert rundt et høyere nivå. Etter nedgang fra mai 2018 og ut året har prisen økt med 13 prosent siden nyttår. Meieriprisen ved inngangen til mars 2019 var dermed tilbake på nivå med samme tid i fjor, jf. figur 4.1.

Figur 4.1 FAOs prisindeks for matvarer. Gjennomsnitt 2002–2004=100

For den norske RÅK-industrien er prisutviklingen i EU-markedet mer relevant enn verdensmarkedsprisene. Prisutviklingen for meierivarer er spesielt viktig. Etter en periode med svært lave priser på rå melk i EU i 2016, økte prisene gjennom hele 2017. I 2018 har prisene i EU vært stabile med en gjennomsnittspris på rå melk på 3,28 kroner per kg, marginalt opp fra snittet for 2017. Ved årsskiftet 2018/2019 var EU-prisen 3,49 kroner per kg rå melk, noe som ga en differanse til norsk målpris på 1,96 kroner per kg. Dette er en lavere differanse sammenlignet med de senere årene, men noe skyldes svakere krone. Reduserte råvareprisforskjeller mellom Norge og EU gir mindre behov for prisnedskrivning til norsk industri. Kronekursen påvirker også norsk industrikonkurranseskraft. En sterkere krone vil, isolert sett, svekke konkurranseskraften til norsk matsektor på hjemmemarkedet. Samtidig bidrar en sterk krone til at viktige innsatsvarer i jordbruket, og matvarer som importeres, blir billigere. I sin prognose for 2019 legger SSB til grunn uendret valutakurs framover.

Så langt i 2019 har nedgang i internasjonale priser på soyamel, kombinert med en lavere non-GMO premie, gjort at det i mai 2019 vil bli ilagt toll ved import, eller prisutjevningsbeløp ved bruk, av norskprosessert soyamel. De siste årene har dette kun skjedd ved noen få tilfeller. Landbruksdirektoratet forvalter importregimet for soyamel etter en referansepris som fastsettes i

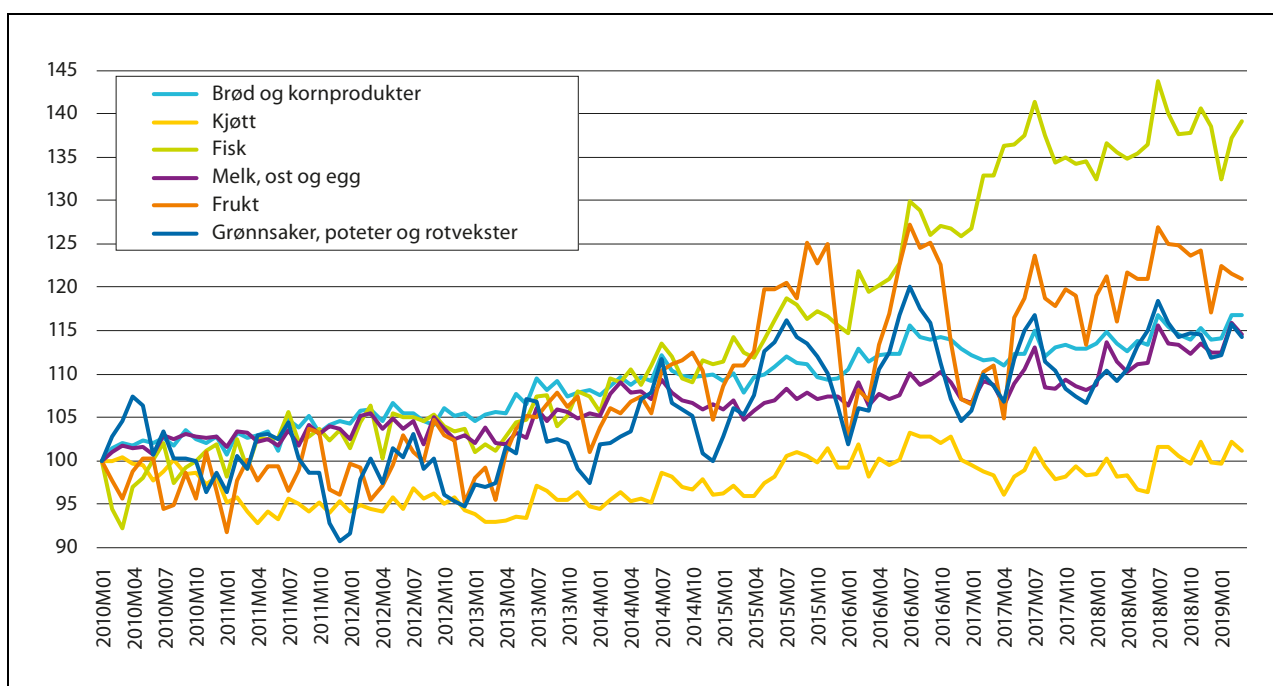
jordbruksavtalen. Når internasjonal pris ligger over denne, vil svingninger i internasjonale priser på soyamel påvirke råvarekostnadene til kraftfôr direkte.

4.3 Prisutviklingen på matvarer

På grunn av importvernet for sentrale produkter fra det norske jordbruket, påvirkes forbrukerprisene for mat i Norge mindre av internasjonale prissvingninger enn i mange andre land. Fra januar 2010 til nå har matvareprisene økt om lag like mye i Norge, Sverige og Danmark, målt i nasjonal valuta, jf. figur 4.2. De siste tolv månedene (fra mars til mars) har forbrukerprisene i Norge økt med 2,9 pst. I Sverige økte de med 3,2 pst., mens de økte med 1,7 pst. i Danmark. Samtidig viser konsumprisindeksene fra de respektive land at prisene varierer klart mer gjennom året i Norge. Dagligvarekjedenes priskampanjer på enkelte varegrupper bidrar til variasjonen. Isolert sett har målprisøkningene i jordbruksoppkjørene de siste 3 årene gitt grunnlag for en økning på hhv. 0,1–0,15 prosentpoeng.

Prisutviklingen på matvarer i de nordiske landene har de siste årene vært om lag lik, etter en periode med høyere priser i Danmark i årene 2011 til 2014.

Figur 4.2 viser utviklingen i forbrukerprisene fra januar 2010. Prisveksten har vært størst for

Figur 4.2 Prisutvikling på grupper av matvarer i Norge. Indekser, jan 2010=100

Kilde: SSB

fisk, med 39 pst. i perioden, mens kjøttvarene har blitt vel 1 pst. dyrere, ifølge SSB.

Den nyeste forbruksundersøkelsen (2012) viste at 11,8 pst. av husholdningenes konsum gikk til mat- og alkoholfrie drikkevarer. Det er samme konsumandel som i forrige forbruksundersøkelse (2007–2009). I konsumprisindeksen er andelen 12,5 pst. for mat og alkoholfrie drikkevarer, mens matvarer alene har en vekt på 11,2 pst.

Nordmenn bruker en liten andel av inntekten på mat, til tross for at prisnivået er høyt. Det høye prisnivået skyldes blant annet høyt kostnads- og lønnsnivå, kostbar distribusjon, konkurranseforhold og at norske råvarepriser er høyere enn i nabolandene, blant annet som følge av landbrukspolitikken, herunder tollvernet. Ifølge Eurostat/SSB lå prisnivået på matvarer og alkoholfrie drikkevarer 66 pst. over EU28 i 2017. Prisnivået på alle varer og tjenester til konsum i husholdningene var 43 pst. høyere i Norge enn gjennomsnittet i EU28. Blant matvarene er det meierivarer (179), brød (170) og kjøtt (160) som, relativt sett, er dyrest i Norge, mens fisk (113) er billigere. Sammenlignet med Norge var prisnivået på matvarer og alkoholfrie drikkevarer 26 pst. lavere i Sverige og 20 pst. lavere i Danmark.

Absolute prisforskjeller til omverdenen på råvarer og forbruksvarer har betydning for sektorens konkurransekraft. Etter mange år med vekst i grensehandelen, gikk den litt ned i 2016. I 2017 økte grensehandelen igjen med over 9 pst., og ytterligere 4 pst. i 2018. SSBs grensehandelsundersøkelse anslår at nordmenn totalt handlet dagligvarer og andre varer for 15,7 mrd. kroner i forbindelse med dagsturer til utlandet i 2018.

4.4 Industri og konkurranseforhold

Produksjonen i norsk jordbruk og næringsmiddelindustri har vært jevnt økende over tid. Produksjonsverdien i næringsmiddelindustrien, utenom fisk, har ligget nominelt stabilt de siste årene. Sammenlignet med annen industri er matindustrien mindre sårbar for konjunktursvingninger, men vi ser nå tegn til redusert vekst i etterspørselen, særlig for kjøtt. Engrossalget av kjøtt gikk ned for svin, sau/lam og storfe i 2018.

Norsk produksjon av svinekjøtt økte med marginale 0,1 pst. i 2018, men det var samtidig en reduksjon i engrossalget på noe over 0,5 pst. Dette ga betydelig mengder svinekjøtt på reguleringslager, og rammene for reguleringseksport ble fullt utnyttet. Kyllingproduksjonen økte i 2018 (0,6 pst.), og var på høsten tilbake på nivå med der

den var før etterspørselssvikten i 2015. På grunn av tørken økte slaktingen av storfe med ca. 5 pst. i 2018. Samtidig gikk engrossalget ned med ca. 3 pst. Dette ga en halvering i importen av storfekjøtt etter generelle tollnedsettelse, fra 10 500 tonn i 2017 til 5 300 tonn i 2018. Markedet for sau/lam har de siste par årene vært preget av overskudd, så også i 2018, slik at det nå er et reguleringslager på vel 3 000 tonn. For 2019 prognoserer markedsregulator med underskudd i produksjonen.

Både produksjon og forbruk av egg i Norge er økende. Det var ikke egg på reguleringslager ved inngangen til 2019, men markedsregulator forventer et overskudd på 2 000 tonn i 2019 som følge av nyetableringer.

Norsk produksjon av melk økte med 1,7 pst. i 2018 til 1 540,4 mill. liter, hvorav 1 520,4 mill. liter var kumelk. Leveransene var større enn etterspørselen. Lagrene for skummetmelkpulver og smør har blitt noe redusert i løpet av 2018. Derimot økte reguleringslageret av ost til ca. 9 000 tonn ved utgangen av året. Anvendelsen av melk til merkevareeksport av ost økte også med nesten 9 pst. i 2018. Importen av meieriprodukter økte med 10 pst. i 2018. Økningen skjedde i hovedsak innenfor kategoriene smaksatt søt melk og ost.

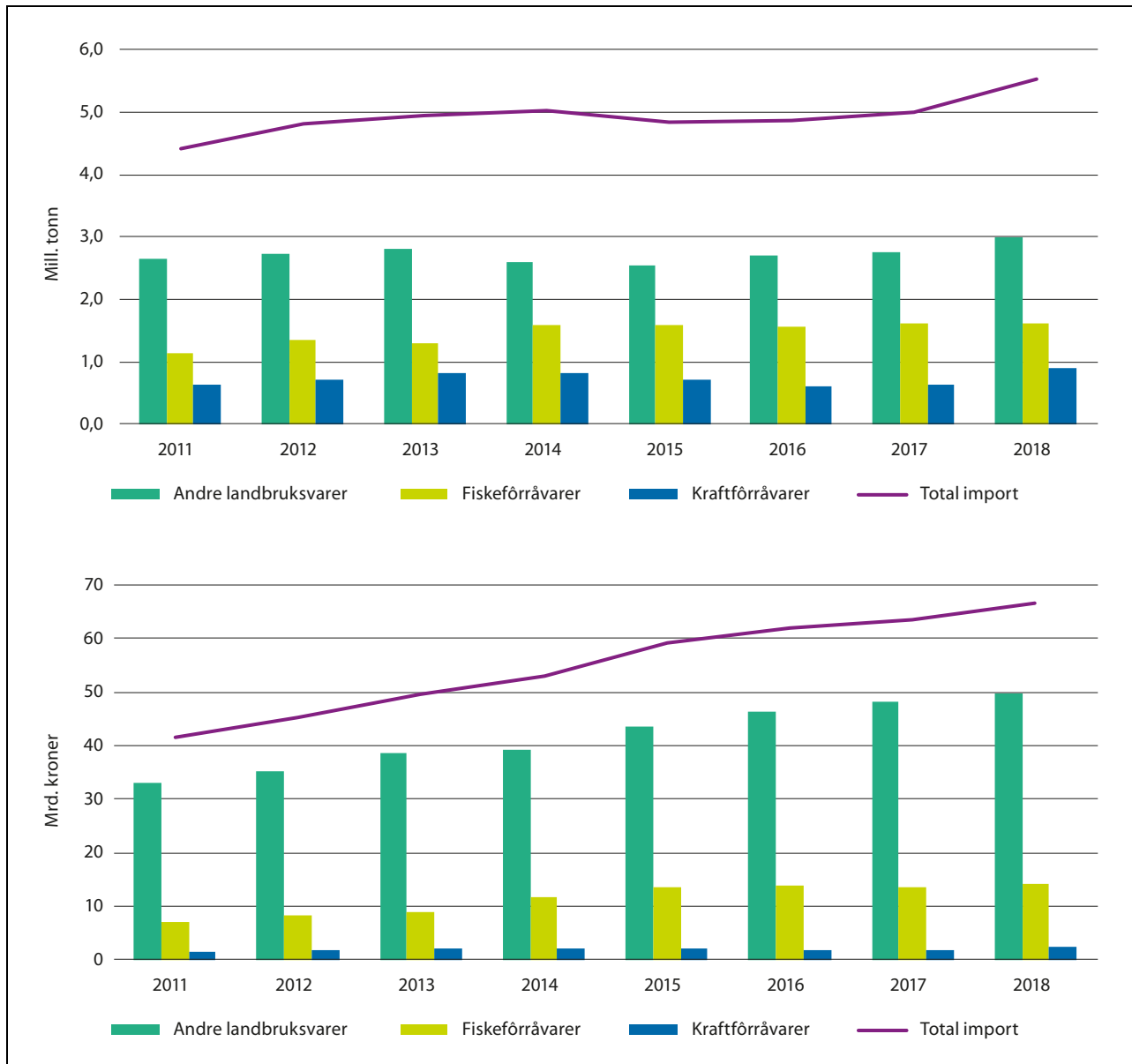
Forbruket av norskprodusert ost steg marginalt i 2018, mens nedgangen i forbruket av drikkemelk fortsatte.

Importen av landbruksvarer til Norge øker i verdi, men har de siste årene vært relativt stabil i volum. I 2018 økte derimot importert mengde med 2,8 pst. Dette skyldes i hovedsak økt import av kraftfôrråvarer, grovfôr og korn som følge av tørkesommeren. Veksten i import av råvarer til fiskefôr utgjør historisk sett en stor del av veksten i importert mengde av landbruksvarer. Av mengden importerte fôrråvarer utgjør råvarer til fiskefôr om lag 2/3, mens råvarer til kraftfôr utgjør omlag 1/3. Utviklingen i importverdien av landbruksvarer er vist i figur 4.3.

Samlet ble det i 2018 importert landbruksvarer, inkludert råvarer til fiskefôr, til en verdi av 66,5 mrd. kroner, en økning på 4,5 pst. i verdi sammenlignet med 2017. Verdien på norsk eksport av landbruksvarer var til sammenligning på ca. 11 mrd. kroner.

At importen av landbruksvarer for det meste består av produkter som ikke produseres i Norge, reflekteres ved at 80 pst. importeres tollfritt. De største varegruppene er soyabønner og soyaprodukter til fiskefôr og kraftfôr, andre råvarer til fiskefôr, tropiske frukter, bær, vin, snus og kaffe.

Norge har en betydelig import av grøntprodukter som poteter, grønnsaker, frukt og bær,

Figur 4.3 Utviklingen i importverdi av landbruksvarer, fordelt på landbruksvarer til produksjon av fôr og andre landbruksvarer, mrd. kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

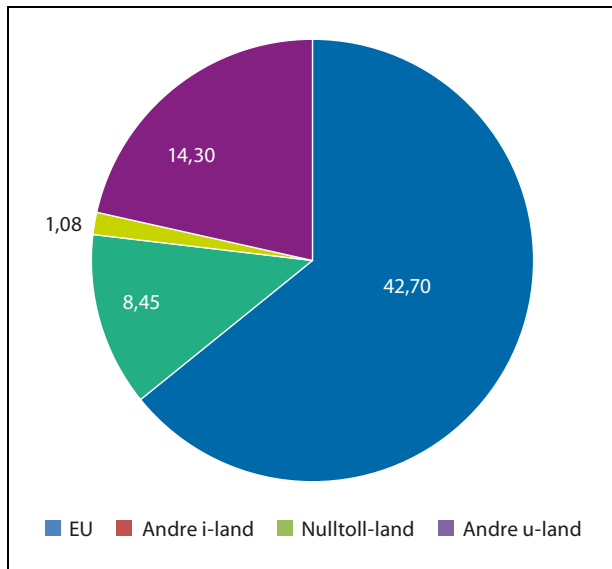
med en samlet importverdi i 2018 på 8,2 mrd. kroner. Dette er for en stor del grøntprodukter som ikke produseres i Norge, for eksempel tropiske produkter, eller produkter der det ikke er markedsdekning av norsk vare eller tilgang til norsk vare kun i deler av året. Importverdien av kornprodukter og bakverk var 4,8 mrd. kroner i 2018.

Som illustrert i figur 4.4 kommer om lag 64 pst. av importen av landbruksvarer fra EU. Danmark og Sverige er størst, med en samlet eksportverdi til Norge på 11,7 mrd. kroner. Om lag 23 pst. av importen kommer fra GSP-land.

Brasil er her dominerende med sin eksport av proteinråvarer til fiskefôr.

Bearbeidingsindustrien/RÅK-industrien

Bearbeidede landbruksprodukter som omfattes av ordningen med råvarepriskompensasjon (RÅK), er spesielt utsatt for økt importkonkurranse. Importen er økende, og i 2018 ble det importert RÅK-varer til mat til en verdi av 12,5 mrd. kroner. Dette er en økning på 4 pst. fra 2017. I samme periode økte eksporten av disse varene med 13 pst., til 2,6 mrd. kroner.

Figur 4.4 Import til Norge fordelt på landgruppe, mrd. kroner

Rundt 90 pst. av importen av RÅK-varer til Norge kommer fra EU, og da særlig fra våre nærmeste naboland. Utviklingen i råvareprisene i Norge sammenlignet med EU er derfor et helt sentralt element i konkurransevilkårene for industrien, og for avsetning av norske jordbruksprodukter.

Primærproduksjonen er avhengig av en konkurransedyktig næringsmiddelindustri som kundebase, og næringsmiddelindustrien er avhengig av råvarer som er konkurransedyktige med hensyn til både pris og kvalitet. Rundt 72 pst. av matkornet, 14 pst. av bær- og frukt-produksjonen, 14 pst. av melkeproduksjonen og 10 pst. av eggproduksjonen i Norge inngår i produksjonen av RÅK-varer.

For norsk næringsmiddelindustri er det en utfordring å beholde eller øke markedsandelen innenfor det voksende markedet for bearbeidede landbruksvarer. Framtidig utvikling i industrien avhenger av både nasjonale rammebetingelser (råvarepriser, kronekurs og rentenivå) som industrien opererer under, internasjonal konkurranse og industriens egen evne til effektivisering og omstilling.

For de råvarene og ferdigvarene som omfattes av RÅK-ordningen, blir råvareprisforskjeller mellom norsk og internasjonal pris kompensert med utbetaling av tilskudd når tollsatsen alene ikke kompenserer for råvareprisforskjellen. Prisutjevningen skjer i form av prisnedskrivning av innenlandske jordbruksråvarer som benyttes til produksjonen av ferdigvarer, og som tilskudd ved eksport av ferdigvarer (eksportrestitusjon). Sat-

sene fastsettes normalt én gang per år. Fra utgangen av 2020 faller muligheten for å gi eksportstøtte til bearbeidede landbruksvarer bort.

Utvikling i matvarekjeden

Dagligvaremarkedet har de siste tiårene vært preget av en økende vertikal integrasjon, noe som påvirker konkurranseforholdene for matindustrien. Det er utviklet nye grossist- og distribusjonsløsninger, og dagligvarekjedene kontrollerer i hovedsak all distribusjon av dagligvarer.

De tre store dagligvarekjedene kontrollerer om lag 96 pst. av dagligvaremarkedet i Norge. I 2018 hadde NorgesGruppen 43,2 pst. av markedet, Coop 29,3 pst. og REMA1000 hadde 23,7 pst. Bunnpris har 3,7 pst. av markedet og har innkjøps- og distribusjonsavtale med NorgesGruppen. Et fåtall frittstående aktører og netthandel dekker de resterende 0,1 pst. av markedet.

Andelen av dagligvarehandelens egne merkevarer (EMV) er i jevn vekst og utgjør en stadig større del av dagligvarekjedenes omsetning. Fra 2010 til 2018 er verdiandelen økt fra 9,2 pst. til 16,8 pst. ifølge tall fra Nielsen. EMV-andelen øker mest innen kategorier av ferskvarer som egg, ferske deiger/farser, fjørfekjøtt og kjøttpålegg. På varekategorier som ferskt rent kjøtt er andelen EMV nå ca. 53 pst. og for ferske deiger og farser er andelen over 70 pst.

Dagligvarekjedene satser også på oppkjøp av industri og har etablert seg innen bl.a. bakeri-, grønt- og kjøttsektoren. Vertikal integrasjon sammen med stor markedskonsentrasjon i alle tre salgskanaler (dagligvare, storhusholdning og bensin, kiosk og servicehandel), er samlet med på å gi dagligvarekjedene stor kontroll i verdikjeden.

Virksom konkurranse i alle ledd i verdikjeden er nødvendig for at norske forbrukere skal ha både kvalitetsmessig god mat, et størst mulig vareutvalg og i ulike priskategorier.

4.5 Matpolitikken

All mat som blir omsatt i Norge skal være trygg, og uten farlige smitte- og fremmedstoffer. Mattryggheten sikres gjennom tiltak langs hele produksjonskjeden fra jord og fjord til bord. Geografiske forhold, et kjølig klima, lite livdyrimport og gode overvåkings- og kontrolltiltak som næringen slutter opp om, er viktig for mattryggheten. Mangeårig og godt samarbeid mellom myndigheter og næring er også av stor betydning. Sammenlignet med andre land, har Norge lite fore-

komst av matbåren sykdom. Forekomsten av smittestoffer og fremmedstoffer i mat er lavt.

God plante- og dyrehelse er grunnleggende for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon. Norsk dyre- og plantehelse er blant verdens beste. Forekomst av sykdommer hos husdyr som er overførbare til mennesker, direkte eller gjennom mat, er begrenset. Dette er fordelaktig både for folkehelsen og for konkurranseevnen i husdyrnæringene. Norsk frukt- og grøntproduksjon har tilsvarende konkurransefortrinn bl.a. på grunn av arbeidet med å redusere bruk og risiko ved bruk av plantevernmidler. Overvåkingsprogram for vegetabiliske produkter viser svært få overskridelser av grenser for rester av plantevernmidler i norske produkter.

Antibiotikaresistens er et raskt voksende problem i verden, og utgjør en alvorlig trussel mot global helse. Antibiotikabruken i norsk husdyrhold er svært lav i internasjonal sammenheng. Dyktige og ansvarsbevisste bønder og veterinærer, og et godt samarbeid mellom næringen og myndighetene, er avgjørende faktorer for den gode situasjonen i Norge. Som oppfølging av regjeringens nasjonale strategi mot antibiotikaresistens for perioden 2015–2020 ble det i 2016 laget en egen handlingsplan med tiltak mot antibiotikaresistens i landbruket. Viktige sektormål for landbruket er å redusere forbruket av antibio-

tika til produksjonsdyr med 10 pst. innen 2020, og hindre at den resistente bakterien LA-MRSA etableres i norsk svinehold. Handlingsplanen oppdateres hvert halvår. Husdyrnæringa la i juni 2017 også fram en egen handlingsplan for forebygging av antibiotikaresistens hos produksjonsdyr.

Matpolitikken skal ivareta flere forbrukerhensyn enn helse og mattrygghet. Oppmerksomheten om dyrevelferd er stor i befolkningen. Dyrevelferden i Norge er gjennomgående god, men det er likevel utfordringer. Godt samarbeid mellom Mattilsynet og næringa, blant annet om HMS-tjenester og med slakteriene, bidrar til at dyrehold med risiko for omsorgssvikt mot dyr kan bli oppdaget tidlig. Virkemidlene for å fremme dyrevelferd er styrket de senere årene, herunder innføring av overtredelsesgebyr. Det er også etablert et tett samarbeid mellom Mattilsynet og politiet om alvorlig dyrevelferdskriminalitet (såkalt dyrepolti i form av dyrekrim-grupper) i Trøndelag, Rogaland og Østfold. Videre er tilsvarende prosjekter i startfasen i Vest politidistrikt og Innlandet politidistrikt.

Merking av mat er viktig for at forbrukerne skal få riktig informasjon om matvarene. Et mangfoldig matmarked og lovfestet matinformasjon som er riktig, relevant og lett tilgjengelig, er viktige forutsetninger for at forbrukerne skal kunne ta informerte valg.

5 Importvernet og internasjonale forhold

5.1 Importvernet for landbruksvarer

Handel er grunnleggende for økonomisk vekst og utvikling. Utviklingen over tid har gått i retning av reduserte handelsbarrierer og økt handel. De senere årene har det generelt vært mindre framdrift i liberaliserende prosesser, både i WTO som skal fremme global handel, og i frihandelsforhandlinger mellom land eller grupper av land.

Eskalering av handelskonflikter, i første rekke mellom USA og Kina, skaper usikkerhet i verdenshandelen, noe som også rammer norske bedrifter. Det dårlige forhandlingsklimaet lammer pågående forhandlingsprosesser i WTO, der det heller ikke forventes særlige framskritt i den nærmeste framtid.

Dette innebærer at det i første rekke er gjennom EFTA at det nå pågår forhandlinger som påvirker markedsadgangen for landbruksvarer til Norge. Dette er omfattende forhandlinger som inkluderer en rekke forhandlingsområder. Fra norsk side er det blant annet krevende avveininger mellom offensive interesser som økt markedsadgang for industrivarer og fisk, og defensive interesser knyttet til beskyttelse av norsk jordbruksproduksjon.

Regjeringen vil balansere ulike hensyn i den nasjonale forvaltningen av importvernet og i internasjonale handelsforhandlinger om landbruksvarer, i samsvar med regjeringens mål for landbrukspolitikken. Hensynet til forutsigbarhet for næringen vil tillegges vekt.

5.2 WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger

Uruguay-runden, med multilaterale forhandlinger om regelverk knyttet til handel, resulterte i opprettelsen av Verdens Handelsorganisasjon (World Trade Organisation – WTO) 1. januar 1995. Samtidig ble det etablert egne avtaler om landbruk (Landbruksavtalen) og om sanitære og plantesanitære forhold (SPS-avtalen). Landbruksavtalen legger viktige rammebetingelser

for den nasjonale landbrukspolitikken gjennom forpliktelser og rettigheter på de tre områdene markedsadgang, internstøtte og eksportsubsidier.

Markedsadgang

Norges forpliktelser når det gjelder øvre tillatte tollsatser og importkvoter framgår av Norges bindingsliste til WTO (vedlegg til St.prp. nr. 65 (1993–94)). Norge har notifisert bruk av importkvoter til og med 2017.

Internstøtte

WTOs landbruksavtale skiller mellom støtte som i Uruguayrunden ble underlagt reduksjonsforpliktelser (såkalt gul støtte), og støtte som ikke ble underlagt slike forpliktelser (såkalt blå og grønn støtte). For den sistnevnte kategorien støtte eksisterer det ingen øvre beløpsbegrensning, men støtteordningene må oppfylle visse kriterier for å være unntatt fra begrensningen.

Grønn støtte har liten eller ingen innvirkning på produksjon og handel, og var unntatt reduksjonsforpliktelser i Uruguayrunden. For Norges del omfatter denne kategorien støtte til bl.a. miljøprogrammer og velferdsordninger. For 2017 var notifisert grønn støtte på 7,7 mrd. kroner.

Blå støtte er ordninger under produksjonsbegrensende programmer basert på faste arealer eller avlinger, eller på et fast antall dyr. Blå støtte var unntatt fra reduksjonsforpliktelsene i Uruguayrunden. For 2017 var notifisert blå støtte på 5,5 mrd. kroner.

Samtlige interne støttetiltak til fordel for jordbruksprodusenter som ikke er omfattet av ett av unntakene, er underlagt begrensninger som er uttrykt ved hjelp av et samlet mål for støtte, AMS (Aggregate Measurement of Support), også omtalt som gul støtte. Gul støtte er verdien av differansen mellom norske målpriser og faste referansepriser fra perioden 1986–1988 multiplisert med tilhørende volumer, i tillegg til prisstøtte over budsjett, fratrukket særavgifter. Norges maksimalt tillatte gule støtte er på 11,449 mrd. kroner.

For 2017 var det notifikerte nivået i gul boks 10,7 mrd. kroner.

Eksportstøtte

Landbruksavtalen begrenser bruken av eksportsubsidier målt i både verdi og volum. Norges maksimalt tillatte nivåer framgår av Norges reviderte bindingsliste til WTO (godkjent 28.2.2018). Norge kan bruke eksportsubsidier for svinekjøtt, ost, smør og bearbejdede landbruksvarer til utgangen av 2020. Norge har notifisert eksportsubsidier til og med 2017. Støttenivået i 2017 var på til sammen 129 mill. kroner for de fire produktgruppene. Dette utgjør 31 pst. av tillatt bruk.

Landbruksforhandlingene

Landbruksforhandlingene er en del av den brede forhandlingsrunden som ble vedtatt på WTOs ministerkonferanse i Doha i 2001. Forhandlinger i 2008 om ferdigstilling av tekster stoppet da det viste seg at avstanden mellom enkelte av aktørene, på sentrale punkter, var for stor.

På ministerkonferansen på Bali i desember 2013 oppnådde WTOs medlemsland enighet på flere områder. På landbruksområdet ble det enighet om ministerbeslutninger vedrørende tollkvoteadministrasjon og matvaresikkerhet for utviklingsland. I tillegg ble det enighet om en ministererklæring om å utvise tilbakeholdenhet i bruken av alle former for eksportstøtte i påvente av en endelig avtale der eliminering av slike støtteordninger inngår.

På ministerkonferansen i Nairobi i desember 2015 ble det gjort viktige vedtak blant annet når det gjelder avvikling av eksportstøtte for landbruksvarer.

Ministerkonferansen i Buenos Aires i desember 2017 brakte ingen nye resultater på landbruksområdet. Det ble heller ikke vedtatt nye mandat for videre forhandlinger på dette området. Forsøk på å avtale en varig løsning for offentlig matvarelagring for matvaresikkerhet i utviklingsland førte ikke fram.

Per første halvår 2019 er det fortsatt stor usikkerhet om videre utvikling i landbruksforhandlingene i WTO. Landbruk vil uansett alltid stå sentralt i forhandlinger i WTO. Neste ministermøte er i Kasakhstan i juni 2020. Mulighetene for forhandlingsresultater blir påvirket av det generelle handelspolitiske klimaet som har utviklet seg i negativ retning det siste året.

5.3 Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler

Norge har gjennom det europeiske frihandelsforbundet EFTA, som omfatter Sveits, Liechtenstein, Island og Norge, iverksatt 29 handelsavtaler med 40 land. I tillegg har EFTA undertegnet en handelsavtale med Indonesia. Denne avtalen er ennå ikke formelt ratifisert.

EFTA forhandler nå handelsavtaler med Mercosur (Brasil, Argentina, Uruguay og Paraguay), Malaysia, India og Vietnam. Spesielt Mercosur har betydelige eksportinteresser på landbruksvarer, blant annet storfekjøtt og korn, noe som gjør forhandlingene krevende for Norge.

EFTA reforhandler videre sine eksisterende frihandelsavtaler med Mexico, Canada, SACU (Sør-Afrika, Namibia, Botswana, Swaziland og Lesotho) og Chile.

Norge gjenopptok de bilaterale handelsforhandlingene med Kina i 2017. Handel med landbruksvarer er en viktig del av disse forhandlingene, der Kina med sin store og mangfoldige produksjon av landbruksvarer, har betydelige eksportinteresser, f.eks. på grøntprodukter. Norsk næringsmiddelindustri har også interesse av økt markedsadgang for enkelte produkter til Kina med tanke på eksport.

Nye handelsavtaler forelegges Stortinget før iverksettelse.

5.4 Import fra u-land

Verdien av importen av landbruksvarer fra alle u-land utgjorde 15,4 mrd. kroner i 2018, tilsvarende 23 pst. av totalimporten. Importen fra u-landene økte fra 14 mrd. kroner i 2017.

Toll- og kvotefri markedsadgang for produkter fra de fattigste landene er et sentralt tiltak i norsk utviklings- og handelspolitikk. Alle land på FNs offisielle MUL-liste og alle lavinntektsland med mindre enn 75 mill. innbyggere, til sammen 52 land, omfattes i dag av denne nulltoll-ordningen. Andre u-land får også vesentlige tollreduksjoner ved eksport til Norge. Namibia, Botswana og Swaziland har i tillegg særskilte eksportmuligheter for storfekjøtt og sauekjøtt til Norge, innenfor årlige indikative tak på 3 200 tonn for storfekjøtt og 400 tonn for sauekjøtt.

Importen fra de fattigste landene har relativt sett økt betydelig for enkelte varer de siste årene, f.eks. blomster og kaffe fra Kenya og marine oljer fra Mauritania. Importen fra de fattigste landene utgjorde 1,5 pst. av den totale importen av land-

bruksvarer i 2018, med en samlet verdi på 1 mrd. kroner. Av dette var vel 30 prosent roser fra Kenya.

5.5 EUs felles landbrukspolitikk og forhandlinger med EU

5.5.1 Utviklingen i EUs felles landbrukspolitikk (CAP)

Landbrukspolitikken er ikke en del av EØS-avtalen, men utviklingen av EUs felles landbrukspolitikk har likevel betydning for norsk landbruk og næringsmiddelindustri. Prisutviklingen på landbruksproduktene i EU påvirker omfanget av grensehandelen og konkurransekraften til næringsmiddelindustrien.

Endringer i EUs felles landbrukspolitikk (CAP) henger sammen med EUs langtidsbudsjetter. Den forrige reformen av landbrukspolitikken ble vedtatt i 2013, og gjelder for perioden fram til 2020.

Den siste reformen innebærer i betydelig grad en videreføring av tidligere reformer, men med justeringer av virkemiddelbruken. Reformen innførte bl.a. støtte til miljøtiltak som en del av den direkte støtten (pilar 1 i CAP). Av tildelingen av midler til medlemslandene skal 30 pst. av den direkte støtten gå til miljøformål (permanente grasarealer, varierte driftsformer og økologisk jordbruk). Reformen introduserte videre et tilskudd til gårdbrukere under 40 år for å styrke rekrutteringen. 2013-reformen innebar også utvikling av produksjonskvotene for melk (fra 2015) og for sukker (fra 2017).

Flexibiliteten for medlemslandene i gjennomføringen av landbrukspolitikken er blitt økt gjennom de siste reformene. Dette gjelder særlig innenfor de nasjonale bygdeutviklingsprogrammene (pilar 2 i CAP). Menyen av virkemidler tilgjengelig for bygdeutvikling er styrket, bl.a. støtte til innovasjon, modernisering og styrket konkurransevne. EUs felles landbrukspolitikk er således mindre felles og mer fleksibel med de endringene som er gjennomført.

EU er nå i gang med behandlingen av neste CAP-reform for perioden 2021–2027. Prosessen startet våren 2017 med en omfattende høringsrunde. Diskusjonene i parlamentet og i rådet ble deretter innledet med Kommisjonens melding «The Future of Food and Farming» november 2017. I juli 2018 presenterte kommisjonen et forslag til ny landbrukspolitikk i perioden 2021–2027.

Sammenlignet med noen av de foregående reformene, legges det ikke opp til noen omfat-

tende endringer av landbrukspolitikken i denne omgang. Hovedstrukturen med de to pilarene opprettholdes, og forslaget fra Kommisjonen viderefører i stor grad de utviklingstrekkene man har sett fra de siste to reformene. Som i de seneste reformene, argumenterer Kommisjonen for at de nå styrker miljøambisjonene i jordbrukspolitikken.

Den kanskje største nyvinningen i Kommisjonens forslag er ordningen med såkalte nasjonale strategiplaner som skal omfatte hele landbrukspolitikken (både pilar 1 og 2). Med innføringen av de nasjonale strategiplanene vil medlemslandene få enda større fleksibilitet til å tilpasse støtteprofilen til egne nasjonale forhold innenfor felles EU-mål. Dette gjelder blant annet miljøtilskuddene, som i mye større grad vil bli overlatt til nasjonale myndigheter å utforme basert på nasjonale forhold.

Kommisjonen definerer ni målsettinger som de nasjonale strategiplanene skal svare på: Sikre bonden inntekt, økt konkurransekraft, styrke bondens posisjon i verdikjeden, klimatiltak, miljøvern, landskapsvern og biologisk mangfold, rekruttering, levende bygdesamfunn og høy matvarekvalitet. Kommisjonen ønsker med dette å vri landbrukspolitikken mot mer resultatbasert støtte. Det legges opp til at måloppnåelsen til de nasjonale strategiplanene skal vurderes underveis i perioden ut fra utvikling i et sett med definerte indikatorer, og at medlemslandene kan justere kursen basert på dette.

Bevilgningene til CAP fastsettes i langtidsbudsjettet for 2021–2027. I Kommisjonens forslag til langtidsbudsjett ser man en dreining bort fra de tradisjonelt store budsjettpostene landbruk og samhørighetspolitikken. Det kuttes i overføringene til CAP, både reelt og nominelt. CAP sin andel av EUs budsjett vil med forslaget utgjøre 30 pst. (ned fra rundt 38 pst. i inneværende periode). Videre foreslås det å innføre et tak på støtte til gårdsenheter på 100 000 EUR, og at arealtilskuddssatsene under pilar 1 justeres for å skape en mer rettferdig fordeling mellom nye og gamle medlemsland. Pilar 1 er forsøkt skjermet mest mot budsjettkutt, mens de største kuttene tas i pilar 2 hvor medlemslandene selv har anledning til medfinansiering fra egne nasjonale budsjetter. Budsjettet for landbruksforskning økes.

Både langtidsbudsjettet og CAP er nå til behandling i parlamentet og i rådet, før disse og Kommisjonen møtes til forhandlinger for å bli enige om den framtidige politikken.

6 Hovedtrekk i avtalen

6.1 Mål og rammer for oppgjøret

Kapittel 1–5 gjennomgår premissgrunnlaget for forhandlinger om ny jordbruksavtale. I kapittel 2 gjen- gis jordbrukskapitlet i Granavolden-plattformen og noen sentrale deler av Næringskomiteens beskre- velse av mål og rammer for jordbrukspolitikken. Hovedavtalen sier at jordbruksavtalens formål er å regulere tiltak som er egnet til å fremme fastlagte mål for jordbruket, og som ikke er uttømmende regulert ved lov, stortingsvedtak eller forskrift.

Hovedmålene i jordbrukspolitikken

Gjeldende mål for jordbrukspolitikken er gjengitt i Landbruks- og matdepartementets budsjettpro- posisjon for 2019, jf. figur 6.1.

I Granavolden-plattformen heter det at regje- ringen baserer hovedlinjene i landbrukspolitikken på forståelsen som de fire partiene har stilt seg bak i forbindelse med behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) *En fremtidsrettet jordbruksproduk- sjon*. Regjeringen baserer sin landbrukspolitikk på en klar forståelse av at bønder er selvstendig næringsdrivende.

Bruken av virkemidlene må baseres på en prioritering mellom målene og at måloppnåelsen skal skje effektivt. Målkonflikter innebærer at økt måloppnåelse på ett område vil kunne gi lavere måloppnåelse på et annet, både på kort og lengre sikt. Det har i flere år ligget til grunn at hovedfor- målet med jordbrukspolitikken skal være økt mat- produksjon på norske ressurser. Nå ser vi at flere år med god inntektsvekst og produksjonsøkning

Matsikkerheit og beredskap	Landbruk over heile landet	Auka verdiskaping	Berekraftig landbruk med lågare utslepp av klimagassar
<p>Sikre forbrukarane trygg mat</p> <p>Auka matvareberedskap</p> <p>God dyre- og plantehelse og god dyrevelferd</p> <p>Satse på avl, forskning og utdanning for å auke bruken av dei biologiske ressursane</p>	<p>Leggje til rette for bruk av jord- og beiteressursane</p> <p>Moglegheiter for busetjing og sysselsetting</p> <p>Eit mangfaldig landbruk med ein variert bruksstruktur og geografisk produksjons- deling</p> <p>Leggje til rette for rekruttering i heile landet</p> <p>Ei økologisk berekraftig reindrift</p>	<p>Utnytte marknadsbaserte produksjonsmoglegheiter</p> <p>Ei konkurransedyktig og kostnadseffektiv verdikjede for mat</p> <p>Ein effektiv og lønsam utnytting av gardens samla ressursar</p> <p>Vidareutvikle Noreg som matnasjon</p> <p>Leggje til rette for bondens inntektsmoglegheiter og evne til å investere i garden</p> <p>Berekraftig skogbruk og konkurransedyktige skog- og trebaserte verdikjeder</p>	<p>Redusert forureining frå landbruket</p> <p>Reduserte utslepp av klimagassar, auka opptak av CO₂ og gode klima- tilpassingar</p> <p>Berekraftig bruk og eit sterkt vern av landbruket sine areal og ressursgrunnlag</p> <p>Vareta kulturlandskapet og naturmangfaldet</p>
Ei effektiv landbruks- og matforvaltning			
Forskning, innovasjon og kompetanse skal bidra til at hovudmåla i landbruks- og matpolitikken blir nådde			
Ivareta norske interesser og sikre framgang i internasjonale prosessar			

Figur 6.1 Målene for landbruks- og matpolitikken

er avløst av et stagnerende, og delvis fallende marked. Forbruksveksten stagnerer særlig for grasbaserte produkter, som er meget viktig i norsk jordbruk. Hovedutfordringen nå er derfor ikke økt produksjon, men å tilpasse produksjonen til etterspørselen og prioritere produksjoner med markedsmuligheter på hjemmemarkedet, både til mat og fôr. Produksjonen i 2018 ble lav, spesielt for korn, grovfôr og noen planteprodukter, men det skyldtes en ekstraordinær tørkesituasjon. Stor innsats fra næringen selv, godt samarbeid med myndighetene, en god avlingsskadeordning, og en rekke tiltak for å styrke tilgangen til fôr, bidro til at en unngikk omfattende utslakting som kunne gått ut over produksjonsevnen i flere år.

Utviklingen i etterspørselen utfordrer også målet om landbruk over hele landet. Bruk av gras og beitearealene er avgjørende for jordbruksproduksjon mange steder. Fortsatt fall i etterspørselen vil gjøre det krevende å opprettholde arealbruken. Reduksjon i melkeproduksjonen som følge av avvikling av eksportsubsidier fra 1. juli 2020 forsterker problemet ytterligere. En fortsatt styrking av virkemidlene for den geografiske arbeidsdelingen og økt produktivitet i husdyrholdet, vil ha stor betydning for oppnåelsen av målet om landbruk over hele landet.

Markedsutviklingen gir også utfordringer med å øke verdiskapingen. Det er krevende å øke verdiskapingen i et stagnerende og delvis fallende marked. Budsjettmyndens tall viser svakere vekst i produktiviteten enn på lenge. Det skyldes både svakere utvikling i bruttoproduktet og lavere reduksjon i arbeidsforbruket. Den ekstreme tørken i 2018 har også betydning for tallene. Tilpassing av produksjonskapasiteten vil bli et hovedspørsmål de nærmeste årene. Samtidig må driftsapparatet fornyes, det blir viktig å ta i bruk ny teknologi og mer presisjonsjordbruk. God plante-helse og avlingsframgang, god dyrevelferd og avlsframgang, og lav bruk av antibiotika må fortsatt bidra til produktivetsvekst og til lavere klimagassutslipp per produsert enhet. God produktivetsutvikling er en forutsetning for inntektsmålet.

Produksjonen skal være bærekraftig, slik at produksjonsevnen opprettholdes over tid, forurensingen og utslipp av klimagasser skal reduseres, og opptak av klimagasser skal økes, samtidig som jordbruket ivaretar kulturlandskapsverdiene. Jordbrukets utslipp av klimagasser er noe redusert siden 1990. Det gjelder også metan, noe som innebærer at jordbruket ikke har bidratt til økning i metankonsentrasjonen i atmosfæren i perioden. Etter at underdekningen med storfe- og

sauekjøtt på hjemmemarkedet er redusert over noen år, synker igjen dyretallene. Fortsetter forbruksutviklingen for kjøtt- og melkeprodukter, vil utslippene av metan fra husdyrholdet falle ytterligere, og derfor ikke bidra til økt oppvarming. Det pågår særskilte klimaforhandlinger mellom regjeringen og jordbruket. Arbeidet med å styrke kunnskapsgrunnlaget og videreføre og forsterke klimaprofilen fra oppgjøret i 2018 fortsetter. Samtidig må arbeidet med å redusere forurensing, ivareta kulturlandskapet og øvrige miljøspørsmål videreføres.

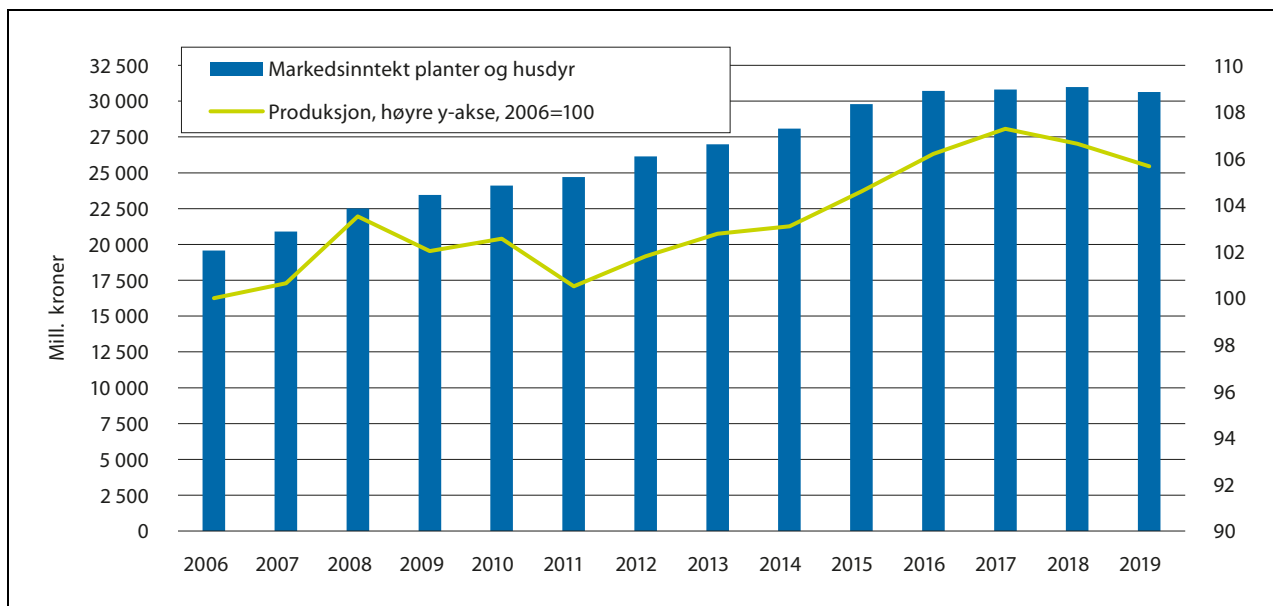
Internasjonale forhold påvirker i økende grad rammebetingelsene for jordbruket og matindustrien. Importen av jordbruksprodukter er økende. Matsektorens konkurransekraft er avgjørende for å opprettholde en høy hjemmemarkedsandel. Tilstrekkelig konkurransekraft er fundamentet for et omfattende norsk jordbruk og for måloppnåelsen på alle områder.

Figur 6.2 viser utviklingen i verdien av jordbrukets markedsinntekter (ekskl. pristilskudd) ved salg av plante- og husdyrprodukter i nominelle kroner, iflg. BFJs normaliserte regnskap. Fra 2006 til 2016 økte markedsinntektene med 4,6 pst. per år. Fra 2016 til 2019 reduseres markedsinntektene med 0,1 pst. per år. Forskjellen utgjør et bidrag til inntektsdannelsen på 1,4 mrd. kroner per år. Kombinasjonen av fallende markedsinntekter og økte bevilgninger over statsbudsjettet har ført til at markedsinntektenes andel av inntektene har falt fra 69,1 pst. i 2016 til 67,4 pst. i 2019. Erstatningsutbetalingene etter tørken i 2018 er ikke tatt med blant tilskuddene. Det er en del av regjeringens inntektsmål at inntekter for bonden i størst mulig grad skal hentes fra markedet. Utviklingen har de siste årene gått i motsatt retning. Denne utviklingen må snus.

Inntekt er primært et virkemiddel for å nå de overordnede målene. En for sterk prioritering av inntektsmuligheter har ført til oppbygging av overkapasitet og overproduksjon i flere produksjoner. Det bidrar til dårligere inntekter, økte kostnader, lavere verdiskaping og svekket konkurransekraft. Lite effektiv bruk av ressurser svekker både grunnlaget for landbruk over hele landet og annen måloppnåelse i landbrukspolitikken.

Styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen

Den geografiske produksjonsfordelingen har betydning for måloppnåelsen i landbrukspolitikken. I Granavolden-plattformen heter det at:

Figur 6.2 Utvikling i jordbrukets markedsinntekter fra salg av plante- og husdyrprodukter, nominelle kroner.

«Sikre et landbruk over hele landet, og styrke arbeidsdelingen i norsk jordbruk slik at arealer til korn- og grøntproduksjon opprettholdes, mens tyngden av den gressbaserte husdyrproduksjonen blir liggende i distriktene.»

Disse føringene er lagt til grunn for oppgjøret. Det er mange elementer i virkemiddelutformingen som har betydning for produksjonsfordelingen, bl.a. bedre inntektsmuligheter for planteproduksjon til mat i kornområdene, distrikts- og struktur-differensiering i direkte tilskudd og fraktordningene. Avtalen styrker virkemidlene for den geografiske produksjonsfordelingen. Det er sentralt å unngå ytterligere overgang fra korn til gras i kornområdene.

Strukturpolitikken

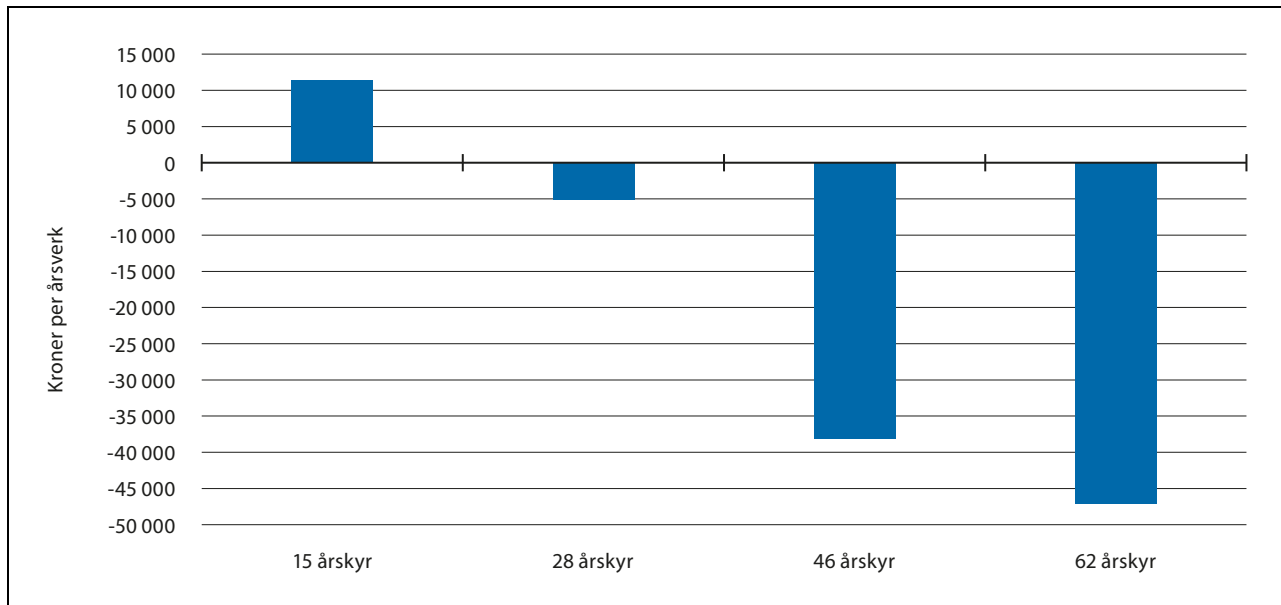
Stortinget har ved flere anledninger pekt på viktigheten av å legge til rette for en variert bruksstruktur, og betydningen av det for å utnytte arealene over hele landet. Granavolden-plattformen omtaler strukturpolitikken både i sammenheng med inntektsmålet og i omtalen av å sikre produksjonsgrunnlaget over hele landet:

«Bruke jordbruksoppgjørene til å styrke grunnlaget for en variert bruksstruktur og en geografisk produksjonsfordeling som sikrer produksjonsgrunnlaget i hele landet. Dagens tilskuddsprofil innebærer en nedtrapping i husdyrtilskuddene ved økt driftsomsfang, og det er

naturlig at denne nedtrappingen holdes på dagens nivå for å bidra til at produksjon utover et visst driftsomsfang baseres på markedsinntektene.»

Over flere år bidro økende priser og fallende renter og energikostnader til større inntektsvekst, målt per årsverk, for større enn for mindre bruk. Disse brukene har både vesentlig høyere produksjon og gjeld per årsverk, blant annet fordi det er investert i ny teknologi som også bidrar til å redusere arbeidsforbruket. Høyere kostnader per årsverk skyldes også at større bruk oftest har hovedinvesteringen nærmere i tid, til et høyre prisnivå og dermed høyere rentekostnader. Nå har disse trendene snudd. Energiprisene øker, renta øker og produktprisene øker ikke, eller faller. Årets grunnlagsmateriale viser at fra 2017 til 2019 økte inntekten per årsverk for mindre melkebruk, mens de falt for større, jf. figur 6.3. Det endrer rammebetingelsene for utforming av strukturvirkemidlene.

I forhandlinger på Stortinget i 2014 ble det gjennomført en del strukturtiltak. Disse elementene har ligget fast de påfølgende årene, samtidig som partene, ved fordeling av budsjettmidler i betydelig grad har prioritert små og mellomstore bruk. Det bidrar til å utnytte ressursene i hele landet. Årets avtale prioriterer små og mellomstore bruk, uten å gjeninnføre tak og ny struktur-differensiering til ulempe for foretak som har investert og tilpasset seg rammene fra 2014, men i avtalen er maksimal utbetaling av husdyrtilskudd satt til

Figur 6.3 Endring i inntekt i kroner per årsverk fra 2017 til 2019 for referansebruk med melkeproduksjon, inndelt etter størrelse.

530 000 kroner per foretak. Det er særlig krevende å forvalte avtrappende satser i arealtilskuddene, fordi det finnes en rekke ulike former for driftssamarbeid og muligheter for å leie entreprenører. Hele hensikten med strukturprofilen er å kompensere mindre bruk for reelle skalaulempet. Man skal ikke ha stordriftsfordeler i praksis, men likevel høste tilskudd som om man var flere små enheter.

Inntekt – mål og virkemiddel

I Granavolden-plattformen heter det at regjeringen vil:

«Arbeide for at næringsutøverne i alle produksjoner og på alle typer bruk skal ha reell mulighet til inntektsutvikling på linje med andre i samfunnet. For å sikre rekruttering og inntektsmuligheter for dem som bruker hele eller mesteparten av arbeidskraften sin i næringen, er det viktig å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre i samfunnet. En bærekraftig kostnadsutvikling, god markedstilpasning og produktivitetutvikling vil være en forutsetning for inntektsutviklingen. Målet er at inntekter for bonden i størst mulig grad hentes fra markedet.»

De siste 25 årene har inntektsmålet vært et mål om relativ inntektsutvikling, og måling av inntektsutviklingen har vært gjort på Totalkalkylen

for jordbruket, normalisert regnskap. Totalkalkylen er ikke egnet til å måle inntektsnivå. Om måling av inntekt i jordbruket skriver et flertall på Stortinget:

«Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottakere. Flertallet viser til at Totalkalkylen utarbeidet av Budsjettnemnda for jordbruket er egnet til å beskrive inntektsutvikling, og i mindre grad egnet til å måle inntektsnivå.»

Regjeringspartienes formulering om inntekt fra Granavolden inneholder flere elementer som må avveies. Formuleringen peker både på fordelingshensyn mellom produksjoner og typer bruk og på hensynet til heltidsbrukene. Videre understrekes forutsetninger om bærekraftig kostnadsutvikling, god markedstilpasning, produktivitetutvikling og at målet er at inntektene i størst mulig grad skal hentes fra markedet. Avtalen legger til rette for en nivåheving ut over lik prosentvis vekst som lønsmottagerne tilsvarende 400 mill. kroner, gitt en forbedring av markedsbalansen tilsvarende 195 mill. kroner.

En ansvarlig jordbrukspolitikk må ta hensyn til den effekten inntektspolitikken har for insentivene til produksjon og for markedet, ikke minst av hensyn til næringen selv. Et marked i balanse er en forutsetning for å kunne legge til rette for

videre inntektsvekst over tid. I jordbruksmeldingen ble det slått fast at også inntektsmålet i større grad enn tidligere må kunne avveies mot andre hensyn. Stortinget sluttet seg til denne føringen. De siste årene har økt produksjon, stagnerende etterspørsel og svekket markedsbalanse gitt svikt i markedsinntektene. Kompensasjon gjennom økte tilskudd har bidratt til å forverre situasjonen, og at en avtakende del av inntektene hentes i markedet. Situasjonen i markedene for de ulike sektorene må få stor betydning for fordelingen av rammen for oppjøret.

6.2 Grunnlagsmaterialet

Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) la fram omforent grunnlagsmateriale for forhandlingene den 12. april. Det er store bevegelser i tallene, både sammenlignet med i fjor, og fra år til år i årets beregninger. Den ekstraordinære tørkesommeren ga jordbruket store inntektstap og økte kostnader. Dette påvirket mange poster i regnskapet, både for 2018 og 2019. BFJ anslår at jordbruket tapte over 3 milliarder kroner på tørken. Samtidig ble det utbetalt kompensasjoner på om lag 2,4 milliarder kroner. BFJ understreker at årets inntektstall er mer usikre enn normalt, og at det er større grunn enn vanlig til å vurdere inntektene over flere år.

SSB har publisert nye tall for utviklingen i energibruk og arbeidsforbruk. Disse viser en betydelig svakere nedgang i arbeidsforbruket

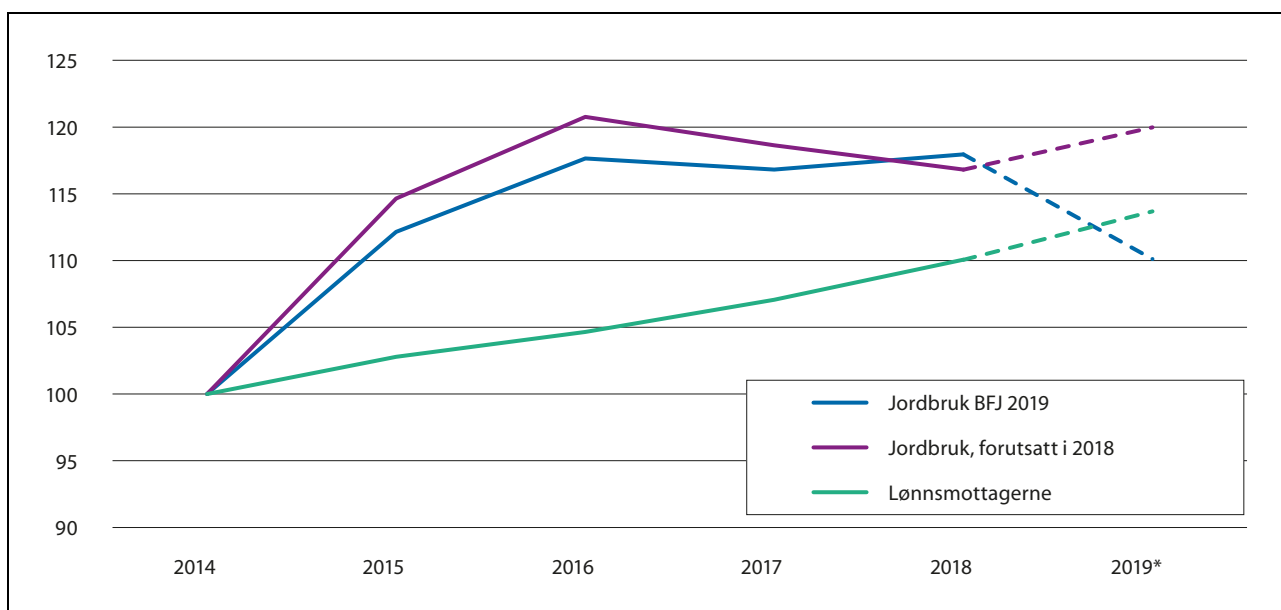
siden 2013 enn forutsatt i tidligere beregninger. Sammen med tørken i 2018, bidrar dette til klart lavere anslag på produktivitetsveksten enn på mange år. De siste 10 årene har jordbrukssektoren hatt en vekst i bruttoprodukt per timeverk på 2,4 pst. per år. Gjennomsnittet for fastlandsøkonomien er 0,8 pst.

Ifølge Normalisert regnskap økte produksjonen med 4,5 pst. fra 2010 til 2017. Fra 2017 til 2019 er det prognosert en reduksjon i produksjonen på 1,5 pst. Etter at jordbruksarealet falt i mange år, har totalarealet vært nokså stabilt fra 2014. Det registreres fortsatt en reduksjon i kornarealet, mens engarealet øker om lag tilsvarende. Engarealet er redusert på Østlandet i perioden 2014 til 2018. BFJ prognoserer nå reduksjon i både sauetallet og antall storfe.

Inntektsutviklingen

Totalkalkylen er et sektorregnskap som viser totalverdiene som skapes i norsk jordbruk ved utnyttelse av jordbrukets produksjonsressurser. Siden dette er tall fra et sektorregnskap for selvstendig næringsdrivende, hvor inntektene varierer, er det behov for å vurdere inntektsutviklingen over flere år. Ved behandlingen av jordbruksmeldingen slo næringskomiteen fast at verdien av det særskilte jordbruksfradraget ved ligningen fortsatt skal legges til den beregnede inntekten før skatt.

Fra 2017 til 2019 budsjetteres jordbrukets gjennomsnittlige *Vederlag til arbeid og egenkapital*

Figur 6.4 Inntektsutvikling for jordbruket og årslønn for andre grupper. 2014=100.

Kilde: BFJ, DTBU og SSB

per årsverk (inkl. verdien av jordbruksfradraget) å bli redusert med 5,7 pst. For perioden 2014 til 2019 regner BFJ med en inntektsvekst i jordbruket på vel 10 pst. Veksten for lønsmottagerne anslås til 13,7 pst. Fjorårets jordbruksavtale skulle legge til rette for en inntektsvekst for jordbruket på 20 pst. i perioden, forutsatt at markedsbalansen ble forbedret tilsvarende 250 mill. kroner. Markedsbalansen er jordbrukets ansvar, og denne forutsetningen er ikke oppfylt.

Figur 6.4 viser inntektsutviklingen i jordbruket og for andre grupper. De viktigste årsakene til at kurven for jordbruket beveger seg forskjellig fra forutsetningene i fjor er effektene av tørken, hvor endrede inntekter (inkl. utbetaling av erstatninger) og kostnader fordeler seg ulikt på regnskapsårene 2018 og 2019, samt at renteøkningen kom senere enn SSB prognoserte i fjor. I tillegg senkes kurven i år av SSBs nye undersøkelser om energi- og arbeidsforbruk. Beregningsteknisk får også inntektskurven for jordbruket en svekket utvikling fordi verdien av jordbruksfradraget er lagt til, slik Stortinget har forutsatt. Fra 2014 til 2019 er skatten på alminnelig inntekt redusert fra 28 til 22 pst. Verdien av å ha et særskilt fradrag blir da, relativt sett, mindre.

6.3 Rammen

Ved vurdering av rammen, har avtalepartene tatt utgangspunkt i anslag for utviklingen i jordbrukets produksjon, kostnadsutvikling, samt arbeidsforbruk og anslag på lønnsvekst for andre grupper, jf. tabell 6.1. For de makroøkonomiske størrelsene er i stor grad SSBs prognoser lagt til grunn. Fra 2018 til 2019, er det lagt til grunn en årslønnsvekst for lønsmottagere på 3,3 pst, med grunnlag i lønnsoppgjørene så langt. For 2020 har partene benyttet 3,5 pst., som SSB anslo i mars. En prognose om uendret produksjonsvolum fra 2019 til 2020 kan være optimistisk, med bakgrunn i utviklingen de siste årene og det ekstraordinære behovet for å redusere melkeproduksjonen. Å ta mer eksplisitt hensyn til det, vil imidlertid også påvirke mange poster på kostnadssiden, og arbeidsforbruket i jordbruket. Uendret produksjonsvolum er derfor lagt til grunn. Det gir følgende anslag:

- Uendret produksjonsvolum fra 2019 til 2020.
- Prisøkning på 1,3 pst. i gjennomsnitt for inntektsposter som ikke er avtaleregulert. Disse utgjør om lag 40 pst. av brutto markedsinntekter.
- Reduksjon i volumet av ikke-varige driftsmidler med 0,4 pst.

- Prisøkning på jordbrukets ikke-varige driftsmidler på 1,7 pst.
- Kapitalslit og leasing er beregnet av Budsjett-nemndas sekretariat med grunnlag i generell prisvekst på 1,7 pst., og renteøkning på 0,4 prosentpoeng.
- Normalisert rentekostnad er beregnet med samme forutsetninger og økning i lånemassen til en samlet næringsgjeld på 63,7 mrd. kroner.
- 1,4 pst. reduksjon i arbeidsforbruk, som prognosert av Budsjett-nemnda.
- 3,5 pst. lønnsøkning for lønsmottagerne.

Totalt gir disse anslagene en prognosert økning i brutto inntekter som følge av økt produksjon i jordbruket og prisøkning i sektorer uten målpris på bare 160 mill. kroner. I fjorårets avtale var partene enige om at bedre markedstilpasning hadde et inntekspotensial på 250 mill. kroner. Overproduksjon gir fortsatt betydelige inntektstap, men det ligger til rette for bedre markedsbalanse i 2020. Avtalen er basert på en forbedring av markedsbalansen tilsvarende 195 mill. kroner.

Prognosert kostnadsvekst er om lag 890 mill. kroner. Reduksjon i arbeidsforbruket i jordbruket og lønnsvekst på 3,5 pst., bidrar teknisk i rammeoppbyggingen med et finansieringsbehov på 305 mill. kroner. Inntektsverdien av jordbruksfradraget er inkludert i grunnlaget for denne beregningen. Det har en viss betydning når inntektsutviklingen måles i prosent.

Ramme for den inngåtte avtalen er på 1 240 mill. kroner, jf. tabell 6.1. Med prognosene gitt i tabellen legger det til rette for en netto inntektsøkning fra 2019 før oppgjør, til 2020 på 6 ¼ pst. Blant annet som følge av reduksjon i antallet sau og storfe, prognoseres innsparinger i forhold til gjeldende budsjett. Det gir rom for å øke tilskuddssatsene mer enn det som følger av bevilgningsøkning, jf. utslagene på referansebrukene.

Finansieringen av rammen går fram av tabell 6.2. Den 16. mai mottok landbruks- og matministeren brev fra finansministeren hvor det ble varslet at regjeringen vil foreslå en økning av jordbruksfradraget i budsjettet for 2020. Utvidelsen skal skje ved å øke det generelle fradraget (beløpsgrensen for inntekt som gir fullt fradrag) innenfor en provenyramme på 90 mill. kroner, jf. vedlegg 2). Utvidelsen vil ha en inntektsvirkning før skatt på 150 mill. kroner, og partene har lagt det til grunn som en av rammebetingelsene for avtalen og finansiering av rammen. Målprisene økes fra 1. juli 2019 med en årsvirkning på 249 mill. kroner. Fra 2018 er det om lag 49 mill.

Tabell 6.1 Tekniske anslag og økonomisk ramme. mill. kroner og pst.

	Grunnlag	Volum	Pris	Sum
	Mill. kr			Mill. kr
1. Økt produksjonsvolum	33 955	0,00 %		0
2. Prisøkning på varer uten målpris	13 790		1,2 %	160
3. Bedret markedsbalanse				195
4. Driftskostnader	22 036	-0,40 %	1,7 %	285
5. Kapitalslit og leasing	8 974			240
6. Normalisert realrentekostnad	854			365
7. Arbeidsforbruk	14 851	-1,4 %	3,5 %	305
A. Sum, forutsatt lik prosentvis vekst som andre grupper				840
B. Nivåheving ut over lik prosentvekst				400
SUM, ramme, mill. kroner				1 240

kroner i overførte midler, som ikke ligger inne i grunnlagsmaterialet fra Budsjettnemnda. Disse midlene disponeres som en del av rammen. Bevilgningen over kap. 1150 økes med 720 mill. kroner i 2020. Med prognosene i tabell 6.1 vil verdien av jordbruksfradraget øke med 72 mill. kroner.

Disponeringer i 2019

På kapittel 1150 er det overført vel 49 mill. kroner fra 2018. I 2019 er det prognosert et underforbruk på 91 mill. kroner på overførbare poster. Dvs. at vel 140 mill. kroner er disponible for kalenderåret 2019. I avtalen disponeres 47,8 mill. kroner til pristilskudd fra 1. juli (post 73), 60,4 mill. kroner tilføres Landbrukets utviklingsfond, og det bevilges 5 mill. kroner til Graminor for oppbygging av frukt- og bærsepter på Njøs. Forslag til disponering av midler ut av fondet, framgår av kapittel 7.

Tabell 6.2 Finansiering av rammen. mill. kroner

Ramme	1 240
Netto endring i målpriser fra 01.07.19	249
Endret bevilgning på kap. 1150	720
Overførte midler fra 2018	49
Utvidet jordbruksfradrag	150
Endret verdi av jordbruksfradraget	72

6.4 Fordeling på priser og tiltak

6.4.1 Økning i målprisene

Endringer i målprisene er vist i tabell 6.3. Målprisene økes innenfor en samlet ramme på 249 mill. kroner.

Dersom økningen i målprisene realiseres, vil målprisøkningene gi grunnlag for en vekst i konsumprisindeksen for mat på 0,15 prosentpoeng. Kostnaden for en gjennomsnittshusholdning vil bli under 100 kroner.

Næringsmiddelindustrien

Avtalepartene legger vekt på at næringsmiddelindustriens konkurransekraft skal opprettholdes. Bevilgningen til råvareprisordningen (post 70.12) skal ta hensyn til svingninger i volumer, endringer i internasjonale priser, endringer i målpriser og tilskuddsendringer som påvirker råvareprisene til industrien, samt virkninger som følge av mulige svingninger i valutakurser. Økning i internasjonale priser gjør at ordningens formål, iflg. prognosene, kan nås med en reduksjon i bevilgningen på 2,3 mill. kroner. Målprisene for matkorn økes med 14 øre per kg. Prisnedskrivningstilskuddet til alt norsk korn og tilskudd til matkorn økes, slik at råvareprisen på matkorn holdes uendret.

Tabell 6.3 Målprisendringer fra 1. juli 2019.

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 513,0	5,44	0,03	45,4
Gris	137,8	32,43		0,0
Poteter	214,3	4,94	0,25	53,6
Grønnsaker og frukt	3 335,1		3,7 %	122,6
Norsk matkorn	195,6	3,36	0,14	27,4
Sum målprisendringer				249,0

6.4.2 Endring i bevilgninger over avtalen

Bevilgningene på kapittel 1150, *Til gjennomføring av jordbruksavtalen*, økes med 720 mill. kroner, jf. fordelingsskjemaet i vedlegg 1. Bevilgningsendringene inkluderer både endringene som følger av avtalen og justeringer som følge av endret behov ved gjeldende satser.

6.4.3 Utslag på referansebrukene

Budsjettnemndas sekretariat har beregnet det kvantumsfaste isolerte utslaget av pris- og tilskuddsendringer i avtalen for 2020, inkludert forutsetninger om pris- og kostnadsendringer og økt utnyttning av jordbruksfradraget, som vist i tabell 6.1 og 6.2. Tabell 6.4 viser en meget tydelig prioritering av korn, poteter og frukt. Grønnsaksproduksjon er ikke representert i referansebrukene. Samtidig er det lagt vekt på at produksjonsstimulansen i produksjoner med overproduksjonsproblemer ikke øker. Videre er utviklingen fra regnskapsåret 2017 vist fordi inntekter varierer over tid. I produksjoner med overproduksjon vil bedre markedsbalanse kunne gi bedre inntektsutvikling enn vist i tabell 6.4. De økonomiske resultatene for melkeproduksjon i 2020 i tabellen vil påvirkes av opplegg for nedskalering av melkeproduksjonen som skal utarbeides høsten 2019.

6.5 Andre hovedpunkter

I fordelingen er det særlig lagt vekt på å prioritere inntektsmuligheter i produksjoner med markeds- muligheter, å styrke grunnlaget for små og mellomstore bruk, og samtidig ta hensyn til at større bruk får størst inntektsreduksjon med svak pris-

utvikling på produktene og kostnads- og renteøkning. Videre er det prioritert å styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen, å styrke miljø- og klimaarbeidet, kompetanse, forskning og utvikling og velferdsordningene i jordbruket.

Tiltak for innovasjon og vekst i grøntsektoren

Det vil, som følge av avtalen, bli satt i verk en rekke tiltak for innovasjon og vekst i grøntsektoren. Partene er enige om at det skal etableres en særskilt satsing på grøntsektoren med mål om å øke norskandelen, og møte etterspørselen med mest mulig norskprodusert vare. Satsingen består av to elementer:

1. Forsterking av virkemidler fra FoU og rekruttering til produktutvikling og omsetning:
  - 65 mill. kroner øremerkes investeringer i grøntsektoren over investerings- og bedriftsutviklingsordningen (IBU).
  - 9 mill. kroner av IBU-ordningen øremerkes til produsenter som ønsker å etablere småskalaproduksjon av grønnsaker, frukt og bær.
  - Forsterket FoU-innsats. 10 mill. kroner av forskningsmidlene over jordbruksavtalen øremerkes forskning innenfor grøntsektoren.
  - Finansiering av prosjektet Presisjonsjordbruk ut i praksis (PRESIS) med 4 mill. kroner per år i 5 år.
  - Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket styrkes med 10 mill. kroner til 87 mill. kroner og grøntsektoren prioriteres.
  - Opplysningskontoret for frukt og grønt styrkes med 4 mill. kroner.

Tabell 6.4 Beregnet kvantumsfast helårsvirkning på referansebrukene av pris- og tilskuddsendringer, inkl. anslåtte kostnadsendringer til 2020, utviding av jordbruksfradraget og endret verdi av eksisterende jordbruksfradrag. kroner per årsverk¹.

	Årsverk	2017 A	2018 B	2019 C	2020 D	2020– 2019 D-C	2020– 2017 D-A
1 Melk. 28 årskyr, landet	1,98	376 500	366 000	371 300	392 900	21 600	16 400
2 Korn. 362 daa, landet	0,40	194 900	178 700	154 100	210 500	56 400	15 600
3 Sau. 171 vinterfôra, landet	1,20	164 600	152 300	136 900	168 100	31 200	3 500
4 Melkegeit. 133 årsgeiter, landet	1,61	453 100	465 200	461 900	486 100	24 200	33 000
5 Svin/korn. 49 avlssvin, landet	1,65	428 600	376 100	308 000	306 900	-1 100	-121 700
6 Egg/planteprod. 6 500 høner, landet	1,32	482 700	439 000	407 400	409 100	1 700	-73 600
7 127 daa potet+444 daa korn, landet	1,58	444 000	457 300	457 100	504 200	47 100	60 200
8 32 ammekyr, landet	1,26	284 600	272 300	284 800	306 600	21 800	22 000
9 51 daa frukt og bær, landet	1,80	384 600	406 800	449 300	487 900	38 600	103 300
10 Fjorfeslakt og planteprod., landet	1,03	476 700	482 000	463 700	480 800	17 100	4 100
11 Økologisk melk. 26 årskyr, landet	1,94	377 100	371 600	384 100	410 600	26 500	33 500
12 Melk. 15 årskyr, landet	1,70	311 400	312 200	322 800	346 500	23 700	35 100
13 Melk. 46 årskyr, landet	2,31	412 600	391 700	374 400	391 700	17 300	-20 900
14 Melk. 62 årskyr, landet	2,67	492 700	467 100	445 600	460 700	15 100	-32 000
15 Melk. 33 årskyr, Østl. flatbygder	1,98	445 900	406 400	389 600	406 000	16 400	-39 900
16 Melk. 27 årskyr, Østl. andre bygder	1,95	374 600	360 600	368 700	388 100	19 400	13 500
17 Melk. 35 årskyr, Agder/Rogal. Jæren	1,89	358 900	327 200	309 600	325 800	16 200	-33 100
18 Melk. 26 årskyr, Ag./Ro.andre bygd.	1,83	364 600	352 200	362 400	382 800	20 400	18 200
19 Melk. 27 årskyr, Vestlandet	1,99	365 600	356 100	369 100	392 800	23 700	27 200
20 Melk. 31 årskyr, Trøndelag	2,05	378 800	351 800	346 000	359 700	13 700	-19 100
21 Melk. 26 årskyr, Nord-Norge	2,05	368 100	359 600	360 800	381 300	20 500	13 200
22 Korn. 235 daa, Østlandet	0,31	67 400	42 500	15 300	73 700	58 400	6 300
23 Korn. 777 daa, Østlandet	0,72	346 000	332 900	302 800	365 700	62 900	19 700
24 331 daa korn+23 avlssvin, Trøndelag	0,81	444 100	397 700	344 300	363 800	19 500	-80 300
25 Sau. 136 vinterfôra, Vestlandet	1,12	139 800	131 500	127 000	148 200	21 200	8 400
26 Sau. 175 vinterfôra, Nord-Norge	1,24	182 900	167 400	153 200	186 100	32 900	3 200
27 Sau. 300 vinterfôra, landet	1,71	179 300	164 100	141 600	165 300	23 700	-14 000

¹ Beregnet med anslag om økning i generelt jordbruksfradrag til 90 000 kroner. De økonomiske resultatene for melkeproduksjonen i 2020 vil bli påvirket av opplegg for nedskalering av melkeproduksjonen som skal utarbeides høsten 2019.

- Graminors frukt- og bærsenter på Njøs tilføres 5 mill. kroner i 2019.
  - Norsk Landbruksrådgiving vil ha en nøkkelrolle knyttet til rådgiving og kompetanseheving innen frukt- og grøntproduksjon.
2. Det skal etableres et rådgivende utvalg bestående av aktørene i verdikjeden, avtalepartene og virkemiddelapparatet. Utvalget skal innen 15. mars 2020 legge fram en langsiktig plan for styrket innovasjon, vekst og økt norskandel for grøntproduksjoner.

Nedskalering av melkeproduksjonen

Som følge av WTO-avtalen fra Nairobi 2015 må Norge avvikle eksportsubsidiene innen 2021. Det innebærer at melkeproduksjonen må reduseres. Partene er enige om at det er behov for et best mulig faktagrunnlag for nedskaleringen, og vil gjennomføre en prosess høsten 2019 for å utarbeide et opplegg for hvordan det skal gjennomføres.

Partene er enige om at nedskaleringen vil bli gjennomført ved bruk av forholdstallet på disponibel kvote og oppkjøp av melkekvoter med finansiering over omsetningsavgiften for melk. Det skal legges vekt på at produksjonsregionenes andel av grunnkvote videreføres om lag på dagens nivå. Et samlet opplegg skal være etablert senest 1. oktober 2019. Gjeldende ordning for kjøp og salg av melkekvoter suspenderes når inneværende periode utløper 1. august 2019.

Partene er enige om den fordelingen som framgår av fordelingsskjemaet (vedlegg 1) og referansebruksberegningene gjengitt i protokollen. De økonomiske resultatene for melkeproduksjon i 2020 i tabellen vil påvirkes av nedskaleringen. Den økonomiske effekten vil være midlertidig, og det er usikkerhet knyttet til hvor stort volum som må ut av produksjon. Den inngåtte avtalen gir derfor ikke grunnlag for å tallfeste effektene.

Omsetningsavgift

For å bygge opp likviditeten i Omsetningsrådets fond for melk og for å legge til rette for at melk kan kjøpes opp i omsetningsrunden i 2020, bør det vurderes å øke omsetningsavgiften for melk fra 1. juli 2019.

Planteprodukter

For å bidra til økt produksjon og økt selvforsyningsgrad på områder hvor det er markedsmuligheter, gjøres følgende hovedendringer:

- Målprisen på matkorn økes med 14 øre per kg.
- Økt prisnedskrivning til korn og økt matkorntilskudd gjør at råvareprisen til mel holdes uendret.
- Bevilgningen til arealtilskuddet til korn økes med 40 mill. kroner.
- Målprisene på førkorn økes med 12 øre per kg og prisnedskrivningstilskuddet økes, slik at råvarer til kraftfôr blir 2 øre dyrere per kg.
- Tilskuddet til lagring av såkorn økes med 6,3 mill. kroner.
- Målprisene på grønnsaker økes med 3,7 pst. og poteter med 25 øre per kg.
- Bevilgningen til distriktstilskuddene til frukt og grønt økes med 19,3 mill. kroner.

Styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen

- Grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen styrkes, som forutsatt i Granavolden-plattformen, gjennom tilpasninger på en rekke områder. Økonomien i korn, poteter og grøntsektoren styrkes vesentlig. Styrkingen gjøres særlig for arealer som er best egnet til slik produksjon.
- Tilskuddene til det grasbaserte husdyrholdet differensieres ytterligere for å målrettes bedre mot områder med produksjonsutfordringer og driftsvansker.
- Satsene i beitetilskuddene økes tilsvarende 104 mill. kroner.
- Arealtilskudd til grovfôr økes med 44 mill. kroner fra sone 5a, og med større økning fra sone 5b Vestlandet, til og med sone 7.

Husdyrhold

- Målprisen på melk økes med 3 øre per liter og distriktstilskuddene til melk økes med 30,7 mill. kroner i sone D til J.
- Driftstilskuddet til melkeproduksjon økes med 9 500 kroner i sone 1, 3 og 4 og med 14 500 kroner i sone 2, og 5–7.
- Driftstilskudd til ammekyr økes noe mindre enn til melkekyr i sone 5 til 7.
- Satsene i husdyrtilskuddene økes med om lag 180 mill. kroner, og beløpstaket reduseres med 30 000 kroner til 530 000 kroner per foretak.
- I tilskudd til sau justeres nedre satsintervall fra 125 til 150 dyr.
- Råvarer til kraftfôr blir 2 øre dyrere, etter økning i målpriser på korn, økt prisnedskrivningstilskudd og økning i frakttilskudd til kraftfôr med 15 mill. kroner.

- Tilskudd til innfrakt av slakt økes med 10 mill. kroner, bl.a. som følge av endringer i bestemmelsene om kjøre- og hviletid.
- Tilskuddsgrunnlaget for veterinærers reiser utvides, og bevilgningen økes med 5 mill. kroner.

Miljø og klima

Miljø- og klimainnsatsen skal styrkes gjennom oppjøret innenfor en økt bevilgningsramme på 236 mill. kroner, inkl. økningen i areal- og kulturlandskapstilskudd. Satsøkninger for enkeltbruk er større enn bevilgningsøkningen, pga. innsparinger.

- Miljøtiltakene over Landbrukets utviklingsfond økes med 43 mill. kroner.
- Bevilgningen til regionale miljøprogram økes med 35 mill. kroner.
- Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling økes med 10 mill. kroner.
- SMIL-ordningen styrkes med 12 mill. kroner.
- Dreneringsordningen økes med 10 mill. kroner.
- Investeringsstøtte til organisert beitebruk økes med 5 mill. kroner.

- Bevilgningen til skogbruk økes med 15 mill. kroner. Av samlet bevilgning videreføres en avsetning på 8 mill. kroner til miljøtiltak i skog.
- Det bevilges 8 mill. kroner til Klimasmart landbruk.
- Tilskudd til biogassordningen økes med 2 mill. kroner.
- Ordningen Utvalgte kulturlandskap i jordbruket økes med 4,5 mill. kroner.
- Satsøkninger til økologisk landbruk og avsetningen til utviklingstiltak økes tilsvarende om lag 10 mill. kroner.
- Det avsettes 2 mill. kroner i 2019 og 2020 til å bedre grunneier- og jaktorganiseringen for mer effektivt uttak av villsvin.

Kompetanse, rekruttering og velferd

- Bevilgningen til forskning og utvikling økes med 17 mill. kroner.
- Bevilgningen til Norsk landbruksrådgivning økes med 4,5 mill. kroner. Flere av ordningene som skal bidra til økt kompetanse styrkes.
- Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid økes med 6 pst, og taket per foretak heves med 4 700 kroner. Videre styrkes ordningen for avløsning ved sykdom og landbruksvikarordningen.

7 Nærmere om viktige politikkområder

7.1 Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Ordningene under LUF omfatter virkemidler innenfor næringsutviklings- og miljøtiltak, herunder bl.a. tilskuddsordninger, utviklingsprogrammer og prosjekter.

7.1.1 Økonomisk oversikt over fondet

Regnskap og prognoser for utviklingen av fondet er basert på Landbruksdirektoratets rapport nr. 19/2019. Per 31. desember 2018 var fondets egen-

kapital 1 710 mill. kroner. Av dette var 1 621 mill. kroner innestående i Norges Bank, inkl. a konto i Innovasjon Norge. 127 mill. kroner var utestående investeringslån forventet tilbakebetalt i løpet av 2020. Tabell 7.1 viser kapital situasjonen i LUF.

Fondet har ansvar for innvilgede, men ikke utbetalte tilskudd. Ansvar per 31. desember 2018 er beregnet til 2 660 mill. kroner. En vesentlig del av ansvaret er knyttet til rentestøtteordningen. Mens de fleste andre tilsagn kommer til utbetaling i løpet av en 5-årsperiode, hadde rentestøtteordningen en planlagt utbetalingsperiode på 15 år.

Tabell 7.1 Framføring av kapital situasjonen for LUF for 2018–2020. Mill. kroner.

	Regnskap 2018	Prognose 2019	Prognose 2020
Bevilgning	1 123,7	1 133,6	1 250,6
Engangsoverføring, udisponerte midler		60,4	
Renteinntekter	9,9	9,5	11,4
Andre inntekter	126,2	25,2	25,2
Sum tilførsel	1 259,7	1 228,7	1 287,2
Utbetalinger jf. statusrapport LUF 19/2019	1 394,5	1 574,2	1 511,0
Endring i tilskuddsramme ¹		2,0	93,0
Sum utbetalinger	1 394,5	1 576,2	1 604,0
Innestående i Norges Bank, inkl. a konto IN	1 620,8	1 362,2	1 084,8
Utestående investeringslån	127,4	79,4	40,2
Sum eiendeler	1 748,2	1 441,6	1 125,0
Tapsfond BU risikolån	38,5	40,0	41,5
Sum egenkapital i LUF	1 709,7	1 401,6	1 083,5
<i>Likviditet</i>			
Tilført årsbevilgning, renteinntekter m.m.	1 259,7	1 228,7	1 287,2
Netto tilførsel av kapital ifm. investeringslån (avdrag)	58,6	48,0	39,2
Disponibel likviditet	1 318,4	1 276,7	1 326,4
Utbetalinger	1 394,5	1 576,2	1 604,0
Endring i likviditet	-76,2	-299,5	-277,6

¹ Økt tilskuddsramme for 2020 vil trolig ikke komme til utbetaling i sin helhet i 2020

De faktiske utbetalingene fra rentestøtteordningen er avhengig av rentenivået. Ordningen ble avvirket i jordbruksoppkjøret i 2015, og dette vil etterhvert bidra til at det langsiktige ansvaret reduseres. Staten vil være forpliktet til å utbetale rentestøtte for tilsagn som allerede er gitt.

Partene er enige om å tilføre LUF 60,4 mill. kroner i 2019 gjennom omdisponering av midler i 2019, jf. tabell 7.1. Partene er videre enige om at bevilgningen til fondet for 2020 økes med 117 mill. kroner og settes til 1 250,6 mill. kroner.

I 2019 svekkes fondets likviditet med 299,5 mill. kroner. Prognosen for 2020 viser at fondets egenkapital og likviditet svekkes ytterligere. Erfaring viser at den faktiske utviklingen kan avvike noe fra prognosene. Kapitalsituasjonen og likviditetsutviklingen for LUF må holdes under oppsyn.

7.1.2 Tilskuddsramme for LUF

Tabell 7.2 viser tilskuddsramme for LUF i 2020, samt endring i tilskuddsramme fra 2019 til 2020. Tilskuddsrammen for fondet for 2020 foreslås satt til totalt 1 694 mill. kroner, inkl. rentestøtteutbetalinger.

En vesentlig del av tilskuddsrammen for LUF for 2020 er avsatt til ordninger som skal stimulere til investering og bedriftsutvikling, næringsutvikling og gründerskap i landbruket. Skogbruk, og ordninger knyttet til klima- og miljøtiltak, utgjør en annen sentral del av tilskuddsrammen til fondet.

7.2 Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket

I Granavolden-plattformen heter det at satsingen på lokal mat og drikke skal fortsette. Innretningen på kapitaltilgangen og investeringsvirkemidlene for alle bruksstørrelser gjennom Innovasjon Norge skal vurderes for å bidra til fornying av driftsbygninger og rekruttering. Videre peker plattformen på styrking av grunnlaget for skogbruket gjennom kostnadsreducerende tiltak, fjerning av flaskehalsen i infrastrukturen og utbygging av skogsbilveier og tømmerkaier. Det vises også til styrking av FoU-innsats knyttet til utvikling av plantesorter og dyreegenskaper som er godt tilpasset framtidige klimakrav og endrede produksjonsforhold, samt styrking av landbruksutdanning og iverksetting av kompetanserettede tiltak for å stimulere til rekruttering til næringene. Flere av virkemidlene som ligger under LUF er viktige virkemidler for å oppnå disse ambisjonene.

Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*, samt Stortingets behandling av denne, er videre retningsgivende for satsing på andre landbruksbaserte næringer utenom tradisjonelt jordbruk. Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling* og Stortingets behandling av denne, legger også grunnlag for den videre innretningen av virkemidlene knyttet til rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket under LUF. Sentrale mål for virkemidlene er å legge til rette for flere gründere, flere vekstkraftige bedrifter og innovative næringsmiljøer i landbruket. Risikoavlastende virkemidler er et viktig bidrag til å få en mer konkurransedyktig og framtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Flere av virkemidlene har blant annet som mål å lette oppstartsutfordringer og bidra til kompetanseutvikling i næringen. Ordningene har derfor betydning for rekrutteringen til landbruket.

Endringer som følge av kommune- og regionreformen og regional tilpassing av virkemiddelbruken

Som en del av kommunereformen og regionreformen vil kommunene og fylkeskommunene overta forvaltningsansvaret for flere tilskuddsmidler under LUF fra 1. januar 2020. Kommunene får ansvaret for forvaltning av tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket, tilskudd til tiltak i beiteområder og tilskudd til utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene Vegaøyan og Vestnorsk fjordlandskap. Fylkeskommunene får ansvaret for forvaltning av prosjektmidler til kystskogbruket og tilskudd til utrednings- og tilretteleggingstiltak fra 1. januar 2020. Videre får fylkeskommunene fra 1. januar 2020 ansvaret for utarbeidelse av regionalt næringsprogram for landbruket, i samarbeid med det regionale partnerskapet, der faglagene deltar. Trøndelag fylkeskommune har fra 1. januar 2018 deltatt i et toårig forsøk med ansvar for å utarbeide regionalt næringsprogram. En evaluering av forsøket vil foreligge i juni 2019, der også erfaringer med utarbeidelse av regionalt næringsprogram i to andre fylker og koblingen til regionalt bygdeutviklingsprogram vil inngå. Evalueringen vil bli brukt som et kunnskapsgrunnlag for å forberede permanent overføring av regionalt næringsprogram til fylkeskommunene fra 1. januar 2020. I lys av evalueringen vil departementet også vurdere om det er behov for et regionalt bygdeutviklingsprogram som overbygning for de tre delprogrammene regionalt skog- og miljøprogram, regionalt miljøprogram og regionalt næringsprogram. Fylkesmannen skal fortsatt utarbeide regionalt miljøpro-

Tabell 7.2 Tilskuddsramme for LUF. Mill. kroner.

	2019	Ekstra 2019	2020	Endring 2019–2020
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	634,5		634,5	0,0
Nasjonale tilretteleggingsmidler			8,0	8,0
Inn på tunet-løftet del 2			3,0	3,0
Regionale tilretteleggingsmidler	48,0		48,0	0,0
Områderettet innsats				
<i>Arktisk landbruk</i>	2,0		4,0	2,0
<i>Fjellandbruket</i>	2,0		4,0	2,0
Rekruttering og kompetanse i landbruket				
<i>Nasjonale kompetansetiltak (KIL-midler)</i> ¹	4,0		0,0	-4,0
<i>Nasjonalt rekrutteringsprosjekt</i>			2,0	2,0
<i>Regionale kompetansenettverk for lokalmat</i>			14,0	14,0
<i>Regionale tilskudd til rekruttering og komp.heving</i>	14,0		14,0	0,0
<i>Nasjonal modell for voksenagronom</i>	15,0		17,0	2,0
<i>Mentorordning</i>	2,0		4,0	2,0
Forskning og utvikling	65,0		82,0	17,0
PRESIS- Presisjonsjordbruk i praksis			4,0	4,0
Matmerk	63,0		63,0	0,0
Utviklingsprogrammet ²	106,0		92,0	-14,0
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket	77,0		87,0	10,0
Skogbruk	242,0		257,0	15,0
Oppfølging av handlingsplan mot villsvin		2,0	2,0	2,0
Midler til konfliktforeb. tiltak jordbruk/reindrift	2,0		1,5	-0,5
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	115,0		127,0	12,0
Drenering	58,0		68,0	10,0
Tilskudd til tiltak i beiteområder	18,0		23,0	5,0
Handlingsplan for plantevernmidler	10,0		12,0	2,0
Klima- og miljøprogram	20,0		22,0	2,0
Klimasmart landbruk	20,0		8,0	-12,0
Biogass	3,0		5,0	2,0
Støtte verdensarvområdene og utv. kulturlandskap	18,5		23,0	4,5
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	31,0		34,0	3,0
SUM tilskuddsramme	1 570,0	2,0	1 663,0	93,0
Rentestøtte – utbetalinger	40,0		31,0	-9,0
SUM tilskuddsramme inkl. utbetalinger rentestøtte	1 610,0	2,0	1 694,0	84,0

¹ Nasjonale kompetansetiltak (KIL) vil fra 2020 bli inkludert i ordningen med nasjonale tilretteleggingstiltak² Virkemidler til kompetansenettverk flyttes til utvalgte fylkeskommuner jf. kap. 7.2.7

gram og regionalt skog- og klimaprogram i samarbeid med det regionale partnerskapet.

For de virkemidlene som fordeles fylkesvis vil departementet legge ny regionsstruktur til grunn for fordeling av midlene. Dette gjelder for utrednings- og tilretteleggingsmidlene (UT), investerings- og bedriftsutviklingsmidlene (IBU), regionale midler til rekruttering og kompetanseheving (RK) og regionalt miljøprogram (RMP). Det legges til grunn at næringsutøvere og organisasjoner i Oslo kan søke om midler som blir tilført Viken fylke.

Innovasjon og vekst i grøntsektoren

Frukt- og grøntsektoren er i vekst og utgjør omlag 12 prosent av verdiskapingen i landbruket. Sektoren har et stort innovasjonspotensial, og forbrukertrender tyder på et økende markedspotensial. Avtalepartene er enige om at det skal etableres en særskilt satsing på grøntsektoren med mål om å øke norskandelen, og møte etterspørselen med mest mulig norskprodusert vare.

Satsingen består av to elementer:

1. Forsterking av virkemidler fra FoU og rekruttering til produktutvikling og omsetning, herunder:
  - 65 mill. kroner øremerkes investeringer i grøntsektoren over investerings- og bedriftsutviklingsordningen (IBU), jf. omtale under IBU-ordningen i kap. 7.2.1. Denne avsetningen er nasjonal, og inngår ikke i den fylkesvise fordelingen. Støtteandelen for prosjektene følger av forskriften.
  - 9 mill. kroner av IBU-ordningen øremerkes til produsenter som ønsker å etablere småskalaproduksjon av grønnsaker, frukt og bær jf. omtale under IBU-ordningen i kap. 7.2.1.
  - Forsterket FoU-innsats. 10 mill. kroner av forskningsmidlene over jordbruksavtalen øremerkes forskning innenfor grøntsektoren.
  - Finansiering av prosjektet Presisjonsjordbruk ut i praksis (PRESIS) med 4 mill. kroner per år i 5 år.
  - Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket styrkes med 10 mill. kroner til 87 mill. kroner. Teknologiutvikling og -investeringer i grøntsektoren prioriteres.
  - Opplysningskontoret for frukt og grønt styrkes med 4 mill. kroner.

- Graminors frukt- og bærseier på Njøs styrkes med 5 mill. kroner til sortsutvikling og foredling i 2019.
- Norsk Landbruksrådgiving vil ha en nøkkelrolle knyttet til rådgiving og kompetanseheving innen frukt- og grøntproduksjon.

2. Etablering av et rådgivende utvalg

Det skal etableres et rådgivende utvalg bestående av aktørene i verdikjeden, avtalepartene og virkemiddelapparatet. Følgende aktører inviteres til å delta i utvalget: Norsk Gartnerforbund, NHO mat og drikke, Produsentforeningen 1909, Norsk Landbruksrådgiving, Innovasjon Norge, NIBIO, Nordgrønt, Hoff, Bama, Gartnerhallen, Opplysningskontoret for frukt og grønt og Matmerk. Landbruksdirektoratet skal være sekretariat. Avtalepartene kommer tilbake til endelig mandat og ledelse av utvalget.

Utvalget skal innen 15. mars 2020 legge fram en langsiktig plan for styrket innovasjon, vekst og økt norskandel for grøntproduksjoner (grønnsaker, frukt, bær, potet og blomster). Utvalget skal blant annet vurdere markedsmuligheter og ulike markedskanaler, innovasjonsbehov, potensial for produkt- og sortsutvikling, bærekraftige løsninger i produksjonen, samt rekruttering.

Det settes av inntil 1 mill. kroner over ordningen Nasjonale tilretteleggingsmidler til arbeidet.

Det tas stilling til utvalgets videre arbeid i forbindelse med jordbruksforhandlingene i 2020. Det er behov for å styrke innsatsen innenfor grøntsektoren. Partene er enige om en rekke tiltak som samlet skal bidra til innovasjon og vekst for sektoren.

Det vises til nærmere omtale av de enkelte tiltakene senere i kapittel 7.

Innsats for utvikling og bruk av miljø- og klimavennlig teknologi i landbruket

Landbruket må tilpasse seg endrede klimaforhold og bidra til redusert påvirkning på miljø og klima. Teknologi er en sentral driver for utvikling av bærekraftige løsninger innenfor jordbruksproduksjonen. I fjorårets jordbruksoppkjøret ble det lagt opp til en mer helhetlig og samordnet utviklingspakke for miljø- og klimavennlig teknologi i jordbruket. Formålet var å stimulere til reduserte klimagassutslipp fra sektoren, bidra til mer miljøvennlig drift og øke verdiskapingen og konkurransekraften gjennom effektiv ressursutnyt-

telse. Dette ble gjort gjennom en klarere vektlegging av, og forsterket innsats innen miljø- og klimavennlig teknologi i eksisterende ordninger. Ordningene omfattet tiltak fra FoU, via pilotering og investering til rådgivning og praktisk gjennomføring på det enkelte gårdsbruk. Satsingen omfattet styrking av forskningsmidlene og klima- og miljøprogrammet. Formålet med Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket ble utvidet slik at det også omfattet utviklingsprosjekter knyttet til teknologiutvikling i landbruket. Prosjekter med miljø-, klima- og energieffektive løsninger innenfor IBU-ordningen ble prioritert. I tillegg ble det lagt til rette for styrking av rådgivning om presisjonsjordbruk i regi av Norsk Landbruksrådgiving. Det ble også opprettet en koordineringsgruppe for en mer helhetlig og mer effektiv virkemiddelbruk på området. Gruppen har hatt to møter og fungerer som en arena for utveksling av kunnskap, dialog om virkemiddelbruk og samordning av innsats.

Det er ønskelig å videreføre innsatsen knyttet til miljø- og klimavennlig teknologi fra fjorårets jordbruksoppgjør, samt å utvikle innsatsen særskilt innenfor frukt- og grøntsektoren, jf. omtale ovenfor av samordnet innsats for styrking av denne sektoren.

7.2.1 Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler)

Midlene til investering og bedriftsutvikling i landbruket har et todelt formål; å bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting, og å bidra til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket, med særskilt mål om effektivisering av produksjonen. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi, oppnås effektivisering og økt produktivitet i landbruket. Ordningen er også et målrettet virkemiddel for å fremme rekruttering til næringen, både fordi yngre gårdbrukere investerer i større grad enn eldre, og fordi mange eldre som investerer gjør det for å legge til rette for neste generasjon. Næringsutøvere under 35 år er prioritert i deler av regelverket. I 2018 gikk 33 pst. av tilskuddsmidlene til personlige støttemottakere under 35 år. Dette er en økning på 6 prosentpoeng fra 2017, og en markant økning fra 2010/2011, da den lå på 19 pst.

Statens bidrag til investeringer i landbruket er i dag betydelig. I perioden 2014–2019 har avsetningen til IBU-midlene økt med om lag 20

pst. eksklusiv den ekstraordinære investeringsstøtten på 75 mill. kroner som ble avsatt i forbindelse med Stortingets behandling av statsbudsjettet for 2018.

Avtalepartene er enige om at avsetningen til IBU-ordningen videreføres med 634,5 mill. kroner.

Særskilt investeringsramme for grøntsektoren

Det vises til omtale av satsing på innovasjon og vekst innen grøntproduksjon i kapittel 7.2. Med bakgrunn i dette avsettes det 65 mill. kroner av rammen for ordningen til investeringer innen grønnsaker, frukt, bær, poteter og blomster. Denne avsetningen er nasjonal og inngår ikke i den fylkesvise fordelingen. Innovasjon Norges distriktskontor kan trekke på den nasjonale avsetningen og fatter vedtak om tilskudd. Det ordinære IBU-regelverket legges til grunn for vurdering av tildeling av støtte. Dette innebærer at det for eksempel kan gis investeringstilskudd til:

- Vanningsanlegg (faste investeringer), innstallering av lysanlegg i veksthus, tunell og andre dekkssystemer for frukt, bær-, blomster-, grønnsaks-, og potetproduksjon.
- Tilskudd til nyplanting innen frukt- og bær dyrking.
- Tekniske investeringer i lager og sorteringsanlegg.
- Tiltak som gir arronderingsmessige forbedringer og bedre driftsløsninger for frukt- og bær dyrking kan inngå som en del av kostnadsoverslaget der disse kostnadene er vesentlige.

Støtte over IBU-ordningen til omlegging fra fossil energi til fornybar energi i veksthus må sees i sammenheng med støtte fra ENOVA.

Partene er videre enige om å øremerke 9 mill. kroner av IBU-ordningen til produsenter som ønsker å etablere småskalaproduksjon av grønnsaker, frukt og bær, jf. kapittel 7.2. Det kan gis tilskudd til kostnader knyttet til etablering av dyrkingsfelt, utvikling og betjening av lokale markeder, bygging av kjøle- og lagerkapasitet, samt til egning av kompetanse. Utvikling av bærekraftig emballasje kan også omfattes av ordningen. Denne avsetningen er nasjonal, og inngår ikke i den fylkesvise fordelingen. Støtteandelen for prosjektene følger av forskriften.

Ekstra tilskudd for bygg i tre

Investering i ny driftsbygning eller vesentlig oppgradering av eksisterende bygningsmasse er et omfattende moderniseringsprosjekt for det

enkelte landbruksforetak. Det er viktig at det i forbindelse med et slikt prosjekt også ses på muligheten for å oppnå gode miljø- og klimaeffekter, og at dette inngår i vurderingen av tildeling av støtte. Hensyn til energiforsyning og valg av byggematerialer er et eksempel på dette. Avtalepartene er enige om å innføre et ekstra tilskudd ved investering i landbruksbygg i tre på inntil 20 pst. av ordinært innvilget tilskuddsbeløp. Den totale rammen for støtte til driftsbygninger i tre kan overskride kronetaket med inntil 400 000 kroner slik at trebruk stimuleres også i de større prosjektene. For å få opp aktiviteten, skal det særskilte tilskuddet gjelde i en periode på tre år. I tillegg til at økt tilskudd ved bruk av tre kan være stimulerende for aktiviteten, er det viktig at klima- og miljøvennlige løsninger kommuniseres som en løsning fra dag én i planleggingsprosessen. Både landbrukets organisasjoner, rådgiverapparatet og virkemiddelapparatet har i så måte en viktig rolle. Dette har også betydning for hjemmemarkedets evne til å ta i bruk ny norskutviklet teknologi.

Tilskudd til sau

I jordbruksoppkjøret 2018 ble det bestemt at det ikke skulle gis tilskudd til investeringer i sauefjøs i 2019. Etter dialog med faglagene ble denne føringen moderert i forbindelse med oppdragsbrevet til Innovasjon Norge for 2019, og det ble gitt unntak for tilskudd til generasjonsskifte der målet er oppgradering av eksisterende produksjonsanlegg.

Det er et stort behov for fornying av driftsapparatet i saueproduksjonen, spesielt aktualisert ved generasjonsskifte. Investeringer i produksjonsanlegg innen saueproduksjon gjøres med en langsiktig planleggingshorisont. Investeringsordningen er i denne sammenhengen lite egnet som verktøy for å regulere markedsbalansen. Sauenæringen er en viktig distriktsnæring, og en slik føring kan bidra til sementering av næringen og hindre generasjonsskifter. Avtalepartene er enige om at det ikke skal legges til grunn slike føringer for 2020.

Risikolån

Ordningen med risikolån landbruk over IBU-ordningen er et supplerende verktøy som kan benyttes til å redusere risikoen i investeringsprosjekt særlig i områder med lavt pantegrunnlag. Innlån skjer gjennom Innovasjon Norges generelle innlånevirkosomhet, mens tapsavsetningen skjer fra IBU-ordningen. Gjennomgangen av ordningen fra 2017 viste at 79 pst. av alle risikolån gitt i perioden

2006–2016 ble gitt innenfor sone 3 i det distriktpolitiske virkeområdet. I disse områdene med lavt pantegrunnlag, vil en slik toppfinansiering i begrenset grad være mulig i det private markedet. Ordningen videreføres med en ramme på 100 mill. kroner.

Andre endringer

Ny Parlaments- og rådsforordning for økologisk produksjon og merking av økologiske produkter ble vedtatt i EU 30. mai 2018, og trer i kraft 1. januar 2021. Det er forventet at endringene gjøres gjeldende i Norge fra samme tidspunkt. Den nye forordningen innfører bl.a. forbud mot dyrking i avgrenset medium. Dette er en dyrkingsform som er vanlig i drivhus i Norge. Videre arbeides det nå med utforming av detaljert gjennomføringsregelverk på en rekke områder, herunder husdyrhold. Det kan også komme endringer som krever bygningsmessige endringer. Denne «regelverkspakken» med Parlaments- og rådsforordningen og gjennomføringsrettsakter, vil erstatte gjeldende EØS-regelverk på området. Avtalepartene er enige om at økologiske produsenter som må foreta investeringer som følge av nytt økologiregelverk, skal prioriteres over IBU-ordningen.

I forbindelse med jordbruksoppkjøret 2016 ble det bestemt at Innovasjon Norge skulle få anledning til å gi tilsagn om støtte fra neste års ramme allerede i inneværende år. Begrunnelsen for dette var at man da regnet med å få bedre planleggings- og byggeprosesser, herunder bedre avtaler med entreprenører og leverandører. I praksis har Innovasjon Norge fått anledning til å bruke inntil 20 pst. av neste års ramme inneværende år. Innovasjon Norge viser til at ordningen har hatt minimal effekt ut over første året. Ordningen medfører uoversiktlige forhold knyttet til rapportering med et tilnærmet nullsumspill av å låne fra foregående år og låne til neste år. Avtalepartene er enige om at ordningen fases ut. I 2019 kan inntil 10 pst. av 2020-rammen overføres til 2019. Ordningen opphører fra 2020.

Forskrift om midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket skal legges til grunn for forvaltningen av midlene. Det gis videre følgende nasjonale føringer for forvaltningen av IBU-midler i 2020:

- Støtte til investeringsprosjekt som gir økt matproduksjon skal prioriteres til produksjoner med markedspotensial.
- Det skal prioriteres støtte til frukt-, grønt- og veksthusnæringen.

- I kornproduksjonen skal tilskudd til tørke- og lageranlegg prioriteres.
- I vurdering av lønnsomheten i investeringsprosjektene må det tas hensyn til det samlede næringsgrunnlaget på bruket.
- Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering mellom søknader.
- Små og mellomstore bruk skal prioriteres ved tildeling av støtte. Innen melkeproduksjon er det særlig behov for å prioritere fornying av fjøs med 15–30 kyr.
- Det skal tas hensyn til nye krav til dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftsfjøs, og behov for fornying av driftsapparatet.
- Økologiske produsenter som må gjøre større investeringer som følge av endrede krav knyttet til implementering av EUs økologiregelverk skal prioriteres.
- Prosjekt med energi- og klimaeffektive løsninger skal prioriteres. Ved bruk av tre som byggemateriale kan det gis ekstra tilskudd på inntil 20 pst. av ordinært innvilget tilskuddsbeløp, med inntil 400 000 kroner utover maksimalt kronetak.
- Geitemelkprodusenter som omstiller til annen produksjon, og som selger hele kvoten gjennom oppkjøpsordningen for geitemelkkvoter¹, kan få ekstra investeringstilskudd på inntil 500 000 kroner. Dette tilskuddet kommer i tillegg til eventuell ordinær IBU-støtte. Lønnsomhetsvurderinger må ligge til grunn for tildeling av støtte til ny produksjon. Muligheten for å søke om ekstra investeringstilskudd gjelder t.o.m. 2020. Søknadene må fremmes i forbindelse med de ordinære søknadsrundene i fylkene.
- Det kan innvilges investeringstilskudd til bygging av gjødsellager med fast toppdekke eller minimum 10 måneders lagringskapasitet, avgrenset til 20. pst. av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket. Øvre grense for tilskudd settes til 100 000 kroner per prosjekt.
- Det kan bli gitt inntil 100 mill. kroner i risikolån. Tapsavsetningen skjer innenfor rammen av IBU-midlene.
- Strategiske føringer fra det regionale partnerskapet er avgrenset til prioritering mellom ulike produksjoner og mellom ulike områder i den enkelte regionen/fylket. Faglagene skal inngå i de regionale partnerskapene.
- Maksimal prosentsats for tilskudd til investeringer blir videreført med inntil 35 pst. av god-

kjent kostnadsoverslag for investeringen. Den øvre grensen for tilskudd på 2 mill. kroner per prosjekt, med unntak for Troms og Finnmark, blir også videreført.

7.2.2 Nasjonale tilretteleggingsmidler

Landbruksnæringen er kjennetegnet av små foretak som hver for seg har begrenset kapasitet til å drive utviklingsarbeid og kunnskapsutvikling som kommer fellesskapet til gode. Tilretteleggende midler til næringsutvikling kan ivareta dette, og eksisterer i dag som regionale virkemidler i form av utrednings- og tilretteleggingsmidlene. Det eksisterer også regionale tilretteleggingsmidler knyttet til kompetanseheving i landbruket.

Avtalepartene er enige om at det opprettes nasjonale tilretteleggingsmidler som også omfatter KIL-midlene. Midlene skal støtte opp om nasjonale eller fylkesoverskridende tilretteleggingsprosjekter innen næringsutvikling og kompetanseheving, for å styrke verdiskapingen i landbruket. Målgruppen er organisasjoner, institusjoner og ulike former for samarbeidsorgan. Midlene kan gis til prosjekter som bidrar til næringsutvikling og kompetanseheving innen landbruket, og som kommer fellesskapet til gode. Midlene må ses i sammenheng med bedriftsrettede virkemidler innen næringsutvikling forvaltet av Innovasjon Norge, samt regionale tilretteleggingsmidler innen næringsutvikling og kompetanseheving.

Landbruksdirektoratet får ansvaret for å forvalte ordningen. For 2020 settes det av 8 mill. kroner til ordningen. Inntil 1 mill. kroner av rammen settes av til rådgivende utvalg for innovasjon og vekst i grøntnæringen. Landbruksdirektoratets erfaringer med forvaltning av KIL-midlene tilsier at det er behov for å se på grenseflatene mot tilstøtende ordninger, inkludert kurs for avløsere og landbruksvikarer. Det settes derfor av inntil 300 000 kroner over ordningen til en slik gjennomgang.

7.2.3 Videre utvikling av Inn på tunet

Gjennom Inn på tunet-løftet (2010–2012) fikk 77 kommuner prosjektmidler til å utvikle og ta i bruk denne type tjenestetilbud. Evalueringen viste at prosjektkommunene var godt fornøyd med tilbudene, men at det fortsatt var manglende bestillerkompetanse hos kommunene, og lite forutsigbarhet for tilbyderne av tjenestene. Arbeidet ble fulgt opp nasjonalt både med handlingsplan for Inn på tunet, utarbeiding av veiledende materiell for demensområdet, skole og

¹ Oppkjøpsordningen for geitemelkkvote var gjeldende for omsetningsrundene i 2017 og 2018.

psykisk helse, samt en rekke regionale prosjekter i regi av fylkesmennene og regionale partnerskap. Tilbyerne har også i større grad organisert seg, bl.a. gjennom regionale samvirker under Inn på tunet Norge SA.

Avtalepartene mener Inn på tunet har potensial for å tilby en rekke tilpassede tjenester til kommuner og andre kjøpergrupper, og er enige om å gjennomføre et nytt Inn på tunet-løft fra 2020.

Et nytt Inn på tunet-løft skal være utløsende for både tjeneste- og næringspotensialet for Inn på tunet, blant annet gjennom å utvikle markedet og legge til rette for informasjon om og økt etterspørsel etter godkjente Inn på tunet-tilbud. For å sikre at satsingen blir målrettet og innrettes riktig, skal partene i 2019 arbeide videre med utforming av et endelig mandat for arbeidet. Arbeidet må forankres hos Kommunal – og moderniseringsdepartementet, Arbeids- og sosialdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet og Kunnskapsdepartementet, som har ansvar for sentrale tjenesteområder, samt med sentrale virkemiddelaktører som Innovasjon Norge, Matmerk og Landbruksdirektoratet.

Avtalepartene er enige om å avsette 3 mill. kroner per år i 3 år til satsingen. Landbruks- og matdepartementet vil gå i dialog med andre relevante departementer om mulig medfinansiering. Satsingen må sees i sammenheng med Landbruksdirektoratets ansvar for tilretteleggende virkemidler innenfor næringsutvikling i landbruket. Landbruksdirektoratet får prosjektlederansvaret for satsingen.

7.2.4 Regionale tilretteleggingsmidler i landbruket

De regionale midlene til utrednings- og tilretteleggingstiltak skal bidra til utvikling og fornying av det tradisjonelle landbruket og å understøtte utvikling av andre landbruksbaserte næringer gjennom utviklings- og mobiliseringstiltak. Midlene skal støtte opp om innledende faser og arbeid knyttet til landbruksbasert næringsutvikling regionalt, og kan gis til organisasjoner og institusjoner hovedsakelig innenfor landbruket. Ordningen forvaltes i dag av fylkesmannen. Fra 2020 overtar fylkeskommunene ansvaret for ordningen. Navnet på ordningen forenkles til regionale tilretteleggingsmidler i landbruket.

Avtalepartene er enige om å videreføre avsetningen til regionale tilretteleggingsmidler i landbruket med 48 mill. kroner i 2020. Det forutsettes ellers at den strategiske innretningen på bruken av tilretteleggingsmidlene er godt samordnet med

den strategiske innretningen for de bedriftsrettede virkemidlene regionalt.

7.2.5 Områderettet innsats

Med utgangspunkt i erfaringene fra tidligere arbeid med områderettet innsats, vedtok avtalepartene å avsette ytterligere midler over jordbruksavtalen til fjellandbruket og arktisk landbruk i 2019, med sikte på en 3-årig satsing. Rapporter fra fylkesmennene viser at områderettet innsats for utvikling av landbruket i arktiske områder og fjellområdene har gitt positive effekter. Avtalepartene er enige om å øke avsetningen med 4 mill. kroner til 8 mill. kroner til områderettede tiltak i 2020, likt fordelt på følgende områder:

Fjellandbruket

Fjellandbruket omfatter fjellandbruket i Trøndelag, Innlandet, Vestfold og Telemark, samt Viken. Fylkesmannen i Trøndelag har et koordinerende ansvar for forvaltningen av midlene opp mot øvrige fylkesmenn, fylkeskommuner, næringsorganisasjonene og ev. andre aktører.

Arktisk landbruk

Satsingen på arktisk landbruk omfatter Nordland, Troms og Finnmark. Fylkesmannen i Troms og Finnmark har et koordinerende ansvar for forvaltningen av midlene opp mot Fylkesmannen i Nordland, fylkeskommuner, næringsorganisasjonene og ev. andre aktører.

7.2.6 Rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Agronomisk kompetanse og kunnskapsbasert driftsledelse er viktig for et bærekraftig landbruk, og for å nå målet om økt matproduksjon. Et godt opplærings- og utdanningssystem bidrar til å tilby utøverne i landbruket riktig kompetanse. I tillegg til det formelle utdanningssystemet, er ulike typer rådgivingstjenester, nettverk, kurs og mentorordninger m.m. viktige kilder til kompetanseheving for næringsutøverne i landbruket. Kompetansebehovet i næringen er variert og avhenger bl.a. av type produksjon. En rekke av ordningene over jordbruksavtalen bidrar til å styrke kompetansen i næringen, spesielt ordningen innenfor Landbrukets utviklingsfond.

I tillegg til ordningene som omtales nedenfor, omfatter IBU-ordningen, Utviklingsprogrammet og avsetningen til skogbruk kompetansehevende til-

tak for den enkelte næringsutøver. Rådgivings-tjenesten i form av Norsk landbruksrådgiving er en sentral aktør for kompetanseheving i landbruket og bidragsyter til kunnskapsbasert utvikling av produksjonsgrunnlaget på den enkelte gård.

På sikt vil den svake rekrutteringen til landbruks- og gartnerutdanningen i videregående skole få konsekvenser for kompetansen i landbruket. Det er i dag ingen fylkeskommunale skoler og bare én friskole (Naturbruk i Oslo) som tilbyr gartnerutdanning. Årsaken er lave søkertall. Avtalepartene er enige om at det avsettes 2 mill. kroner til et nasjonalt prosjektet for rekruttering til naturbruksutdanningen, særskilt landbruks- og gartnerutdanning. Jordbrukets organisasjoner gis i oppdrag å gjennomføre prosjektet. Det etableres en referansegruppe der Landbruks- og matdepartementet deltar.

7.2.6.1 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving

Fylkeskommunene forvalter virkemidler til styrking av innsatsen innenfor rekruttering og kompetanseheving i landbruket. Avtalepartene er enige om å avsette 14 mill. kroner til rekruttering og kompetanseheving for 2020. Prioriterte områder for ordningen er støtte til etterutdanning i landbruket, og tiltak som retter seg inn mot rekruttering, likestilling og omdømmebygging.

7.2.6.2 Nasjonal modell for voksenagronomen

Mange av de som etablerer seg i næringen i dag har en annen utdanning enn landbruksfaglig utdanning. I tillegg til de ordinære utdanningsløpene er det derfor nødvendig med fleksible løsninger for kompetanseheving. En fleksibel landbruksutdanning er også et viktig tiltak for de som ikke har noen tilknytning til landbruket fra før, men som ønsker seg inn i næringen. I 2017 ble partene enige om å etablere en nasjonal modell for voksenagronom i regi av de fylkeskommunale naturbruksskolene, med et faglig innhold som omfatter programfag Vg2 landbruk og gartner og Vg3 landbruk. I 2018 ble partene enige om at ordningen også omfatter gartneropplæring for voksne (Vg3 gartner).

Avtalepartene er enige om å øke avsetningen til den nasjonale modellen for voksenagronomopplæring med 2 mill. kroner til 17 mill. kroner for 2020. Av dette skal 2 mill. kroner gå til implementering av felles digitale løsninger for hele landet, basert på pilotering og oppstart av implementering av slike løsninger i inneværende år. Det legges til grunn at jordbruksavtalens bidrag til nasjo-

nal modell for voksenagronom utelukkende dekkes over denne ordningen.

7.2.6.3 Mentorordning i landbruket

I tråd med føringene fra jordbruksoppkjøret i 2016 har det fra 2017 blitt prøvd ut lavterskel mentorordning i landbruket i regi av Norsk landbruksrådgiving (NLR). Mentorordningen innebærer at en erfaren gårdbruker gjør en formell avtale med en ung kollega om å bistå som diskusjonspartner i gårdsdriften. Forsøket er evaluert av Østlandsforskning. Avtalepartene er enige om at ordningen utvides til en nasjonal ordning forvaltet av Norsk Landbruksrådgiving. Det skal ikke være særskilte medlemsfordeler knyttet til ordningen for NLRs medlemmer. Nærmere innretning av ordningen drøftes i samarbeid med avtalepartene i etterkant av jordbruksforhandlingene. Det avsettes 4 mill. kroner til ordningen i 2020.

7.2.7 Forskning og utvikling

Midler til forskning og utvikling over jordbruksavtalen har som formål å støtte utvikling av ny kunnskap og teknologi til landbruks- og matsektoren. Forskning av høy kvalitet og med relevans for sektorens næringsliv skal bidra til økt matproduksjon, trygg mat og til bærekraft og konkurransevne i sektoren.

Avtalepartene er enige om at det ved utlysning og tildeling av midler skal tas hensyn til behovet for kunnskap om klimatilpasning, tiltak som kan bidra til reduserte klimagassutslipp fra jordbruket og økt lagring av karbon i jord og skog.

Innenfor grønnsatsingen avsettes det 10 mill. kroner for 2020. Økt kunnskap skal bidra til lavere klimagassutslipp, høyere produksjon og en utvidet norsk sesong. Dette gjelder for både veksthus, tunneller og produksjon på friland.

Norsk husdyrproduksjon har lav forekomst av alvorlige sykdommer og resistens. Dette utfordres imidlertid av blant annet globalisering og klimaendringer. Det er derfor behov for forskning og kunnskapsutvikling som sikrer og videreutvikler den nasjonale beredskapen mot kjente og nye helsetrusler, med særlig vekt på konkrete forebyggende tiltak i næring og forvaltning. Denne forskningen skal videreutvikle norsk husdyrproduksjons konkurransefortrinn. Forskningen skal også legge til rette for å videreutvikle bruken av helsedata i næring og forvaltning.

Støtten til det norsk-svenske samarbeidet innen hesteforskning skal videreføres på om lag samme nivå som tidligere.

For å sikre tilstrekkelig kunnskap om miljø, klima og dyrevelferd, må det i større grad vurderes fritak fra kravet om næringsandel for prosjekter innenfor disse områdene.

Partene er enige om at avsetningen til forskningsmidlene settes til 82 mill. kroner for 2020. Brukernytte av forskningsprosjektene finansiert over jordbruksavtalen er viktig. Det må derfor legges vekt på forskningsprosjekters relevans for norske forhold. For å sikre tilstrekkelig kunnskap om miljø, klima og dyrevelferd, må det i større grad vurderes fritak fra kravet om næringsandel for prosjekter innenfor disse områdene. Partene forutsetter at det blir tatt hensyn til disse føringene ved utlysning framover.

Minst 7 mill. kroner brukes til utredninger. Avtalepartene er enige om at følgende utredninger skal gjennomføres til jordbruksoppkjøret 2020:

- Utrede enklere teknologier for karbonfangst og -lagring som bruk av biokull, og jordbrukspraksis som fører til økt karbonbinding i jord.
- Utrede utprøving av grønnsakssorter tilpasset norske dyrkingsforhold som en del av grøntsatsingen.
- Utrede om dagens utdanningstilbud på alle nivå er tilpasset kompetansebehovet i landbrukets verdikjede.
- Utrede mulighetene for videreutvikling av bærekraftige produksjonssystemer for norske forhold, med utgangspunkt i endrede forbruksmønstre og etterspørsel.

7.2.8 PRESIS

Det er økende etterspørsel etter teknologiske løsninger i landbruket, men også en utålmodighet i markedet for å utvikle slike produkter, noe som kan medføre økt risiko for feilinvesteringer i teknologi som ikke er tilpasset norske forhold.

Målet med prosjektet PRESIS (Presisjonsjordbruk ut i praksis) er å utvikle et helhetlig system som skal sørge for at norske gårdbrukere kan få tilgang på brukervennlige, teknologiske tjenester innen presisjonsjordbruk, testet og tilpasset norske forhold. Prosjekteier er NIBIO senter for presisjonsjordbruk i samarbeid med NLR og Bonde- laget. En viktig del av prosjektet vil være å skreddersy brukerstøtte og rådgiving for hver av de nye tjenestene som tilbys. Dette vil skje gjennom et tett samarbeid mellom NIBIO, NLR og pilotbønder.

Avtalepartene er enige om at det avsettes 4 mill. kroner per år i 5 år til NIBIO. Det legges til grunn at det etableres en styringsgruppe for prosjektet bestående av representanter for NIBIO, NLR, Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Små-

brukarlag og Landbruksdirektoratet. Prosjektet må sikre god dialog med andre aktører med tilgrensende digitaliseringsprosjekt, for eksempel Klimasmart landbruk. Prosjektet skal avlevere en årlig rapport til Landbruksdirektoratet.

7.2.9 Matmerk

Stiftelsen Matmerk har som formål å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon, og til å skape preferanse for norskprodusert mat. Det skjer gjennom arbeid med kvalitetssikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og opprinnelse overfor matprodusenter, handel og forbrukere. Stiftelsen har i oppgave å administrere og videreutvikle Kvalitetssystem i landbruket (KSL), godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede Betegnelser og Spesialitet, generisk informasjon om økologisk mat, samt drift og utvikling av databasen lokalmat.no. Stiftelsen skal også bidra til profilering og markedsadgang for norske matspesialiteter og drifte det nasjonale nettstedet for Inn på tunet.

Matmerk har igangsatt et omfattende arbeid med oppgradering og utvikling av KSL til et mer brukervennlig og kostnadseffektivt system bygget på ny teknologi. I tilknytning til nyutviklet KSL-system er det behov for å videreføre arbeidet med et nasjonalt opplæringsprogram rettet mot bønder, skoler og rådgivere for å sikre god kunnskap og bruk av systemet. Arbeidet med HMS er viktig for landbruket. Matmerk vil utvikle en tilleggsløsning i KSL, og en egen HMS-app som skal bidra til tiltak knyttet til HMS på gården. Matmerk har gjennom flere år pekt på et stort behov for økt revisjonsfrekvens i KSL, spesielt innenfor risikobaserte produksjoner og dyrevelferdsprogrammene på fjørfe og svin.

Matmerk har ansvaret for godkjenningsordningen for Inn på tunet. For 2020 er det planlagt gjennomført om lag 300 ny-/regodkjenninger. Brukene har ekstern revisjon annet hvert år, og det skal vektlegges egenrevisjon som forbedringsverktøy.

Lokalmat.no har blitt en viktig formidler for både kjøpere og produsenter av lokalmatprodukter. Det er mulig å videreutvikle databasen, spesielt med tanke på økt nytteverdi for lokalmatprodusentene som en plattform for kunnskapsdeling og synliggjøring av kompetansetiltak. Avtalepartene legger til grunn at utviklingen av lokalmat.no fortsatt må skje med utgangspunkt i føringer fra den partsammensatte styringsgruppen for databasen.

Det er et mål å øke den samlede omsetningen av lokalmat fra alle salgskanaler til 10 mrd. kroner

innen 2025. Dagens salgsmålinger omfatter primært salg gjennom dagligvarehandelen. HORECA-markedet er også en viktig omsetningskanal for lokal mat og drikke, og avtalepartene forutsetter at Matmerk får etablert en tilfredsstillende ordning for å måle salg av lokal mat og drikke også gjennom denne kanalen i løpet av 2019. Dette for å få et riktigere inntrykk av utviklingen på området.

Matmerk forvalter flere merkeordninger for norsk mat. Økt verdiskaping i landbruket gjennom mangfoldige, synlige og tilgjengelige norske matspesialiteter og merkebrukere er blant annet vektlagt i regjeringens strategi for landbruks- og reindriftsbasert reiseliv. Det er også startet et arbeid med å utvikle Matnasjonen Norge, der merkeordningene kan spille en viktig rolle.

Avtalepartene er enige om å videreføre bevilgningen til Matmerk med 63 mill. kroner for 2020.

7.2.10 Utviklingsprogrammet

Utviklingsprogrammet – landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping, skal skape vekst og verdiskaping innen lokal mat og drikke, reiseliv, herunder jakt- og fisketurisme, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og andre næringer basert på landbrukets- og reindriftens ressurser. Programmet forvaltes av Innovasjon Norge, og er et sentralt virkemiddel for å oppnå målsettingene i landbrukspolitikken, herunder spesielt Meld. St. 31 (2014–2015) om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Regjeringens strategi for reiseliv basert på landbruket og reindriftens ressurser *Opplevingar for ein kvar smak* og ambisjonen om 10 mrd. kroner i omsetning av lokalmat og –drikke samlet fra alle markedskanaler innen 2025, gir også føringer for Utviklingsprogrammet. Tiltakene over programmet skal også bidra til å realisere Matnasjonen Norge.

Programmet tilbyr tilpassede kompetansetiltak til bedriftene, finansiering til bedrifter som ønsker å vokse, og støtte til etablering av forpliktende produsentnettverk. Programmet gir også støtte til omdømmetiltak for å bygge stolthet og øke kompetanse i næringen, samt øke kunnskap om de ulike områdene som programmet dekker, både hos forbrukere, i markedet og i samfunnet generelt. Flere regioner er i gang med strategier og handlingsplaner innen mat og reiseliv, som vil gjøre det mulig å bidra til videre utvikling av sterke mat- og reiselivsregioner, i tråd med målene i reiselivsstrategien.

Det er de senere årene gjennomført evalueringer av både bedriftsnettverksordningen og kompetansetiltaket i programmet. Disse evalueringene,

sammen med føringene fra Meld. St. 31 og reiselivsstrategien brukes for å utvikle programmet videre. Innovasjon Norge og programmets styringsgruppe vurderer løpende innretningen av programmet, både når det gjelder bedriftsnettverk, vekststøtte, kompetanseutviklingstilbudet og omdømmearbeidet. Det ble gjort noen endringer i programmets innretning som ble nedfelt i nytt programnotat gjeldende fra 2018. Pågangen etter midler både til vekst og bedriftsnettverk har det siste året vært noe mindre enn forventet, noe som tilsier at man bør vektlegge økt mobilisering. For vekstprosjekter skal det arbeides med å utvikle en fase 2 for vekstbedrifter der også kompetanse inngår i pakken.

Omdømmearbeid under Utviklingsprogrammet

En viktig del av utviklingsprogrammet er prosjekter som bidrar til økt synliggjøring og omdømmebygging innenfor alle målgruppeområdene. Tiltakene i omdømmeporteføljen har vært stabile over flere år. I lys av Regjeringens strategi «Opplevingar for ein kvar smak» er det behov for å ha en gjennomgang av tiltaksporteføljen. Det er også behov for å inkludere Inn på tunet i omdømmearbeidet, med utgangspunkt i at synliggjøring av tilbudet vil være viktig som grunnlag for økt etterspørsel etter tjenestene.

Det norske måltid (DNM) skal synliggjøre bredden av landets matproduksjon og de unike råvarene som blir produsert, og har som mål om å bidra til næringsutvikling gjennom å øke etterspørselen, skape stolthet og styrke omdømmet for norsk matproduksjon. Gjennom å vektlegge læring om norsk smak og mat har DNM også som mål å bidra til matglede hos barn og unge. DNM kårer de beste matproduktene i Norge, og er en viktig og prestisjefylt prisutdeling for mat- og drikkeprodusenter. Deltakerne konkurrerer i ulike kategorier uavhengig av bedriftenes størrelse, ettersom det er produktkvaliteten som er avgjørende. Prosjektet bidrar til synliggjøring av produkter fra både sjø og land. Det har aktiviteter gjennom store deler av året og delfinalene for de ulike kategoriene arrangeres i ulike deler av landet. DNM kan derfor potensielt bli et viktig prosjekt for å synliggjøre Matnasjonen Norge. DNM har de siste årene fått noe utviklingsstøtte fra omdømmemidlene i Utviklingsprogrammet.

Avtalepartene er enige om at Det norske måltid inngår i omdømmearbeidet i Utviklingsprogrammet som et nasjonalt omdømmearrangement på matområdet på linje med IGW og Matstreif, og at støtteandelen til prosjektet økes. Videre er partene enige om at Bondens marked og Norsk Gard-

sost tildeles inntil henholdsvis 2 mill. kroner og 1 mill. kroner hver for 2020, og at støtteandelen økes. Det forutsettes at konkurransen får en enda klarere forankring i hele landet, og at prosjektet fortsatt legger vekt på å skaffe seg private samarbeidspartnere.

Kompetansenettverksordningen

Kompetansenettverksordningen for lokalmat finansieres over Utviklingsprogrammet. Ordningen ble evaluert av Oxford Research i 2018.

Målgruppen for ordningen er små matbedrifter med inntil 10 ansatte. Det kan være primærprodusenter eller næringsmiddelbedrifter med mål om å utvikle, foredle og selge kvalitetsprodukter basert på lokale råvarer, eller reiselivsbedrifter som har utviklingsprosjekter i samarbeid med lokalmatprodusenter. I tillegg til det matfaglige tilbudet hos kompetansenettverkene, kan man få hjelp til å løse markedsutfordringer gjennom Matmerks tilbud innen markedstjenester.

Kompetansenettverkene koordineres nasjonalt av Innovasjon Norge, mens ansvaret for driften av dem er fordelt på fem ulike regionale aktører:

- Nofima: kompetansenettverket i Øst-Norge og kompetansenettverket i Sør-Norge
- Sogn Jord og hagebruksskule: kompetansenettverket i Vest-Norge
- Mære landbruksskole: kompetansenettverket Trøndelag
- Nibio Holt: kompetansenettverket i Nord-Norge

I evalueringen av kompetansetilbudet innenfor Utviklingsprogrammet konkluderes det med at det

er et samfunnsøkonomisk rasjonale for å opprettholde kompetansenettverkene. Videre pekes det på enkelte utfordringer med ordningen, blant annet knyttet til nasjonal koordinering av nettverkene og erfaringsoverføring mellom dem, men uten at det gis klare forslag til hvordan dette kan løses. Styringsgruppen for Utviklingsprogrammet har drøftet kompetansenettverkssatsingen en rekke ganger de siste årene. Ulike løsninger for organisering av nettverkene har vært diskutert, herunder å legge forvaltningen av nettverkene til regionalt nivå.

Det er naturlig å vurdere endringer i organiseringen av kompetansenettverkene i lys av regionreformen der fylkeskommunenes rolle som samfunnsutvikler skal styrkes, og overføring av oppgaver fra nasjonalt til regionalt nivå skal vurderes. Fylkeskommunene har allerede i dag ansvaret for videregående utdanning og kompetanseutvikling regionalt. Herunder har de ansvaret for voksenalderopplæringen og rekruttering og kompetanse i landbruket. Fra 2020 får fylkeskommunene ansvaret for forvaltning av utrednings- og tilretteleggingsmidler i landbruket. Det er derfor ikke unaturlig at også ansvaret for kompetanseutvikling for lokalmatprodusenter kan legges til regionalt nivå. To av kompetansenettverkene for lokalmat er allerede lokalisert til videregående skoler som fylkeskommunen har ansvaret for.

Avtalepartene er enige om å flytte oppdragsgiveransvaret av de fem kompetansenettverkene i Utviklingsprogrammet fra Innovasjon Norge til fylkeskommunen fra 2020. Dette innebærer at kompetansenettverkssatsingen tas ut av Utviklingsprogrammet, og at oppdragsgiveransvaret for de regionale kompetansenettverkene for lokalmat tillegges fem fylkeskommuner, jf. tabell 7.3. Partene forutsetter at de ansvarlige fylkeskommu-

Tabell 7.3 Fylkeskommuner som tildeles ansvar for regionale kompetansenettverk

Ansvarlig fylkeskommune	Kompetansenettverk for lokalmat	Dekker følgende fylker	Bevilgning 2020, mill. kr.
Rogaland fylkeskommune	Kompetansenettverket i Sør-Norge	Agder og Rogaland	2,40
Viken fylkeskommune	Kompetansenettverket i Øst-Norge	Vestfold og Telemark, Oslo, Viken og Innlandet	3,55
Vestland fylkeskommune	Kompetansenettverket i Vest-Norge	Vestland	2,40
Trøndelag fylkeskommune	Kompetansenettverket i Trøndelag	Trøndelag og Møre og Romsdal	2,90
Troms og Finnmark fylkeskommune	Kompetansenettverket i Nord-Norge	Nordland og Troms og Finnmark	2,75

nene koordinerer arbeidet seg imellom, og at nettverkene fremdeles vil levere et godt og tilstrekkelig nasjonalt kompetansetilbud for lokalmatprodusentene.

Det forutsettes at fylkeskommunene koordinerer tilbudet fra kompetansenettverkene med øvrige tjenester fra kompetansetilbydere i regionen og at de sikrer et godt samspill mellom partnerskapene i utforming av tilbud. Det er i dag etablert regionale styringsgrupper for kompetansenettverkene, der fylkesmannen, Innovasjon Norge og fylkeskommunen, samt i noen tilfeller representanter for næringslivet deltar. De ansvarlige fylkeskommunene kan selv vurdere om de ønsker å videreføre disse. Fylkeskommunene i Troms og Finnmark, Trøndelag, Viken og Rogaland vil ha et særlig ansvar for god koordinering mellom fylkene som hører til i nettverkets virkeområde. Det forutsettes at de ansvarlige fylkeskommunene koordinerer arbeidet seg imellom, og bidrar til et godt og tilstrekkelig kompetansetilbud for lokalmatprodusentene i Norge samlet der man unngår dobbeltarbeid og bidrar til kompetanseutveksling mellom kompetansenettverkene. Det legges videre til grunn at kompetansenettverkene samarbeider med Matmerk om synliggjøring av det samlede tilbudet via lokalmatdatabasen.no.

Den overordnede forvaltningen av ordningen overføres fra 2020 fra Innovasjon Norge til Landbruksdirektoratet. For 2020 avsettes det 14 mill. kroner til drift av de fem kompetansenettverkene for lokalmat.

Økt verdiskaping basert på høstbare viltressurser

Norge har lange og sterke tradisjoner for høsting av naturens overskudd bl.a. gjennom jakt og fangst. Rekruttering av nye, kompetente jegere er viktig for grunneieres muligheter for å hente inntekter fra jakt og for jaktas omdømme i samfunnet. En bærekraftig forvaltning av de høstbare viltressursene innebærer å forvalte viltbestandene på en måte som sikrer god dyrehelse og et høstbart overskudd. Størrelsen på bestandene må også balanseres mot andre interesser. For store bestander av for eksempel hjort og gås kan gi betydelige skader i landbruket. For store bestander av hjortedyr kan også gi økt fare for vilt påkjørsler. Det ligger et betydelig potensial for økt verdiskaping gjennom en bærekraftig og mer aktiv forvaltning av de høstbare viltressursene. Dette kan være tiltak og aktiviteter som omfatter bl.a. etablering og videreutvikling av jaktprodukter med ulik tilretteleggingsgrad, samt foredling og omsetning av viltkjøtt.

I jordbruksoppkjøret 2018, jf. Prop. 94 S (2017–2018), ble partene enige om å utarbeide en handlingsplan som skal danne grunnlag for en helhetlig satsing på næringsutvikling basert på høstbare viltressurser. Planen tar utgangspunkt i departementets reiselivsstrategi og målsettingen om å gi grunnlag for flere vekstbedrifter. Arbeidet med utvikling av planen er ledet av Landbruks- og matdepartementet. Arbeidsgruppen har i tillegg bestått av representanter fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, NORSKOG, Norges Jeger- og Fiskerforbund og Norges Skogeierforbund. Landbruks- og matdepartementet, Innovasjon Norge og Miljødirektoratet har vært sekretariat.

Handlingsplanen gir en overordnet oversikt av jakt som opplevelsesprodukt, verdiskaping basert på jakt, og verdikjeden for viltkjøtt. Handlingsplanen tar for seg trender, utfordringer og eksisterende virkemidler. Dette danner grunnlaget for arbeidsgruppas forslag til aktuelle tiltak.

Handlingsplanen vil danne grunnlag for videre arbeid med næringsutvikling basert på høstbare viltressurser. Utviklingsprogrammet er sentralt for oppfølgingen av kompetanse- og produktutvikling for aktører som ønsker å selge jaktopplevelser, og for de som ønsker å videreforedle og selge viltkjøtt.

Utviklingsprogrammet oppsummert

Avtalepartene er enige om at den samlede avsetningen til Utviklingsprogrammet reduseres med 14 mill. kroner for 2020, og settes til 92 mill. kroner som følge av flytting av kompetansenettverkene for lokalmat. Kompetansenettverkene flyttes ut av Utviklingsprogrammet, og oppdrags-giveransvaret flyttes fra Innovasjon Norge til Fylkeskommunene i Rogaland, Viken, Vestland, Trøndelag og Troms og Finnmark.

Tiltak som bidrar til økt mobilisering, flere vekstbedrifter og oppfølging av reiselivsstrategien og handlingsplanen for økt verdiskaping basert på høstbare viltressurser skal prioriteres. Det skal arbeides med økt synliggjøring og omdømmebygging for alle målgruppeområdene i utviklingsprogrammet. Det legges til grunn at matbedrifter som får støtte over Utviklingsprogrammet, skal registrere seg i Matmerks lokalmatdatabase (lokalmat.no).

Reiselivsstrategien «Opplevingar for ein kvar smak» skal følges opp gjennom arbeidet med Matnasjonen Norge, det regionale utviklingsarbeidet med mat- og reiselivsregioner. Det er viktig med god kobling mot reiselivsarbeidet generelt. Landbruket og reindrifta er viktige kulturbærere, og er

derfor en integrert del av regjeringens arbeid med kultur og reiseliv.

7.2.11 Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket

Økt produksjon av biobrensel og leveranser av biovarme fra landbruket gir økt verdiskaping, og bidrar til å nå regjeringens mål i klima- og energipolitikken. Bioenergi er hovedprioriteten for fornybardelen av programmet.

Programmets målområde omfatter også anlegg som kombinerer biovarmeproduksjon med strømproduksjon fra solceller. Det kan også gis støtte til kombinerte el-/varmeanlegg basert på biobrensel, såkalte CHP-anlegg. Det stilles de samme kravene til lønnsomhet som for rene bioenergianlegg. Slike løsninger gir gårdsbruk muligheter for å bli selvforsynt med energi. Et annet utviklingsområde er produksjon av biokull som sideprodukt til bioenergi. Dette kan være særlig interessant som et klimatiltak, gjennom binding og lagring av karbon i jord.

Utviklingen av gårdsbaserte biogassanlegg er også et prioritert område innenfor programmet og den nasjonale klimapolitikken. Denne satsingen koordineres med regjeringens biogasstrategi som ble lansert i 2014. Som en oppfølging av strategien har Klima- og miljødepartementet i påfølgende år bevilget midler til pilotanlegg for forskning på biogass gjennom en ordning i Innovasjon Norge. I denne ordningen legges det vekt på etablering av pilotanlegg som behandler husdyrgjødsel i kombinasjon med annet biologisk avfall. Erfaringene så langt er at dette har resultert i økt kunnskap om bruk av nye råstoffer, i tillegg til synergieffekter og økt effektivitet i utviklingsarbeidet.

Fra 2019 er målområdet for programmet utvidet til å omfatte utviklings- og utprøvningsprosjekter innen klima, miljø og energi på gårdsnivå. Formålet med endringen er å teste ut ny produksjonsteknologi og nye løsninger på gårdsnivå som skal bidra til reduserte klimagassutslipp og økt konkurransekraft for næringen. Her vil det bl.a. være viktig å koble leverandørindustri og bonde for utvikling av teknologi og løsninger som ennå ikke er «hylleware».

Det vises til omtale av satsing på innovasjon og vekst for grøntnæringen i kapittel 7.2. Verdiskapingsprogrammet er et viktig virkemiddel for å bidra til innovasjon og omstilling ved bruk av fornybar energi og utvikling av teknologi innen grøntsektoren. Avtalepartene er enige om at støtte til varmegjenvinning kan gis under forutset-

ning av at gjenvinningen er koblet til en fornybar energikilde. Støtte til investering i varmepumper og solenergi til å dekke energiproduksjon i egen produksjon kan også gis. Det forutsettes at lønnsomhet i prosjektet må ligge til grunn for innvilgning av støtte. Prosjekter som kan få støtte over ENOVAs ordninger, vil ikke være aktuelle å støtte over dette programmet.

Det er fortsatt stort behov og potensial for energirådgivning for økt klimavennlig og energi-effektiv produksjon av norske mat- og prydplanter i veksthus. Det er også et betydelig potensial for utvikling av moderne teknologi i veksthus og kjølelager som kan bidra til effektiv og høy produksjon med utvidet sesong og mulighet for større norskandel. Det er viktig at det innenfor fornybarprogrammet jobbes for en grøntproduksjon med lavere klimagassutslipp, utvidet norsk sesong og mindre matsvinn. Norsk Gartnerforbunds energirådgivningsprosjekt, som delvis har blitt finansiert over dette programmet, har oppnådd svært gode resultater. Finansiering av tiltaket over dette programmet bør videreføres.

Riksrevisjonen har gjennomført en forvaltningsrevisjon av regjeringens politikk for bioenergi. Stortinget behandlet denne i november 2018. I Innst. 53 S (2018–2019) peker kontroll- og konstitusjonskomiteen på at bioenergimarkedet er umodent, og at det er viktig å fortsette å gi støtte til realisering av bioenergianlegg for å stimulere til utvikling og bruk av andregenerasjons biodrivstoff. Komiteen mener også at en bør vurdere en ordning for «støtte av skogsflis som kan sikre gode rammevilkår i en utviklingsfase». Avtalepartene er enige om at det gjennomføres en utredning av markedet for skogsflis, herunder vurdere behovet for å etablere en tilskuddsordning og hvordan en tilskuddsordning kan innrettes slik at den bidrar til at en når målet om å øke produksjonen av bioenergi i Norge.

Avtalepartene er enige om at avsetningen til programmet økes med 10 mill. kroner og settes til 87 mill. kroner for 2020.

7.2.12 Skogbruk

Meld. St. 6 (2016–2017) *Verdier i vekst*, samt Stortingets behandling av denne, omtaler regjeringens politikk for skog- og trenæringen, og er retningsgivende for videre satsing på skogområdet. Videre, og med bakgrunn i oppfølgingen av to anmodningsvedtak fra Stortingets behandling av skogmeldingen, ble strategien *Skog- og trenæringa – ein drivvar for grøn omstilling* lagt fram 14. mars 2019. Strategidokumentet skal vise retning for å

mobilisere skog- og trenæringen til økt forsknings-, utviklings- og innovasjonsaktivitet, og bidra til at grønne, trebaserte produkter blir et førstevalg der det er mulig og formålstjenlig.

Skogressursene er viktige for sysselsetting og verdiskaping i Norge, og som kilde til fornybar energi og trematerialer som erstatter mer klima-belastende materialer. For å bidra til økt verdiskaping i hele verdikjeden skog, vil regjeringen legge til rette for økt avvirkning innenfor bærekraftige rammer dersom markedene etterspør dette. Samtidig stimuleres det til økt etterspørsel gjennom å arbeide for bruk av tre i ulike produkter, og gjennom opptrappingsplanen for bruk av biodrivstoff. Regjeringen vil styrke miljøhensynene i skogbruket ved å bruke virkemidlene i naturmangfoldloven, og skogbrukets virkemidler som miljøregistreringer, miljøtiltak i skog, kunnskapsutvikling og Norsk PEFC Skogstandard, slik at uttaket av biomasse fra skog kan økes samtidig som det biologiske mangfoldet ivaretas. Med bakgrunn i at hogsten har økt de siste årene, øker også behovet for planting og ungskogpleie. Skogkultur er viktig for framtidig virkestilgang, verdiskaping og CO₂ opptak i norske skoger.

Et velfungerende skogsveinett er avgjørende for et lønnsomt skogbruk. Nybygging av skogsveier og standardheving av gamle veier legger til rette for rasjonell og kostnadseffektiv transport. Veiinvesteringene bidrar også til å gjøre skogsveinettet mer robust mot klimaendringer og klimarelaterte skader. Bærekraftig skogbruk krever et godt kunnskapsgrunnlag for å gjøre avveininger mellom økonomi og miljø, og for å sikre god måloppnåelse. Det er viktig at beslutninger gjøres med grunnlag i kunnskap som er basert på dokumenterbar og etterprøvbar informasjon om de naturressursene som skal forvaltes. Viktige kilder er Landsskogtakseringen, Kilden (skogportalen), Askeladden (kulturminner) og Naturbase.

Skogeiere har ansvar for å følge opp fornyelse og ivaretagelse av nøkkelbiotoper, samt andre hensyn som friluftsliv og kulturminneverdier. Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer er sentralt i skogbrukets miljøarbeid. Gjennom skogbruksplanen kan skogeierne selv gjøre riktige avveininger mellom bruk og vern i sine prioriteringer. Langsiktig forvaltning av skogressursene krever god kunnskap om skogressurser og miljøverdier for å gjøre riktige avveininger både på kort og lang sikt, og mellom bruk og vern. Skogbruksplanleggingen har derfor tatt i bruk Natur i Norge (NiN) sitt type- og beskrivelsessystem i miljøregistreringene (MiS), og har lagt om dataforvaltningen, slik at alle registreringsvaria-

bler nå tas vare på og er tilgjengelige for innsyn i Skogportalen.

Tilskudd til miljøtiltak i skogbruket skal bidra til at miljøverdier knyttet til biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner i skogen blir ivaretatt og videreutviklet. For eksempel kan midlene gå til skjøtsel av nøkkelbiotoper, kompensasjon for økte driftsutgifter og fjerning av fremmede arter. Tiltakene skal gjennomføres i tråd med forskrift om næringsutvikling og miljøtiltak i skogbruket. På grunn av liten søknad på miljøtiltak i skog i 2018, legges det opp til en ekstra innsats for å opplyse om ordningen i forvaltningen og overfor skogeiere.

Kompetansehevende tiltak er sentralt for gjennomføringen av skogpolitikken. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en viktig aktør i denne sammenheng, og retter seg mot både offentlig og privat veiledningsapparat, skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Løpende kompetanseheving er en forutsetning for skogeiernes muligheter til selv å kunne legge til rette for økt verdiskaping med basis i eiendommens ressurser. Skogbrukets Kursinstitutt har kurs i håndtering av viltkjøtt og kurs rettet mot utmark som næring. Handlingsplanen for næringsutvikling basert på høstbare viltressurser peker i sin omtale av tiltak på viktigheten av økt kompetanse og samarbeid mellom aktørene i utmarks-næringen.

Avtalepartene er enige om å øke avsetningen til skogbruk med 15 mill. kroner, til 257 mill. kroner for 2020. Øremerkingen til miljøtiltak i skogbruket på 8 mill. kroner videreføres for 2020. Fordelingen mellom de ulike virkemidlene vil gjøres etter drøftinger mellom avtalepartene. Skogbrukets næringsorganisasjoner inviteres til å delta.

7.2.13 Handlingsplan mot villsvin

Utbredelse av villsvin i Norge skaper uro i landbruksmiljøene, særlig i norsk svinehold. Den viktigste årsaken til dette er frykten for utbrudd av afrikansk svinepest og de svært alvorlige konsekvensene dette ville ha for svinenæringen i Norge. Villsvin forårsaker også skader for landbruksproduksjon på åker og eng, og kan ha negative effekter på naturmangfoldet i Norge.

Vitenskapskomiteen for mat og miljø (VKM) la i juni 2018 fram en rapport om villsvinpopulasjonens vekst og utvikling i Norge. Rapporten peker på at villsvin vil kunne ha alvorlig innvirkning på jordbruk og naturlige økosystemer i Norge dersom det ikke settes i verk tiltak for å hindre videre bestandsvekst og spredning av villsvin.

Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet har et delt ansvar for villsvin. Landbruks- og matdepartementet har ansvar for jakta og forvaltningen av villsvin, mens Klima- og miljødepartementet har ansvar for andre tiltak knyttet til villsvin som en fremmed art som går ut over ordinær jakt. De to departementene har gitt Mattilsynet og Miljødirektoratet i oppdrag å utarbeide en handlingsplan mot villsvin innen 1. november 2019. Hovedmålet i handlingsplanen skal være minst mulig villsvin i Norge, spredd utover et minst mulig område. Planen skal beskrive tiltak og virkemidler. Direktoratene er i gang med dette arbeidet, som skjer etter samråd med bl.a. avtalepartene, skogeierorganisasjonene og Norges Jeger- og Fiskerforbund. I mars oversendte etatene en foreløpig skisse til handlingsplan.

Innsatsen rettes inn mot utvikling av samarbeid, kompetanseutvikling, bestandskartlegging og skadebekjemping. Samarbeid mellom grunneiere, jegere og kommunale og regionale viltorgan er avgjørende for en planmessig og aktiv bekjemping av villsvin over store nok arealer. Videre er det aktuelt med kompetansetiltak for jegere, og det må påregnes behov for ekvipasjer (hund og hundefører) som kan utføre ettersøk etter påskutte og skadde villsvin. Det er per i dag ikke krav til godkjent ettersøkshund i forbindelse med jakt på villsvin, og det er av denne grunn heller ingen kurs i Norge som tilbyr opplæring på dette.

Det kan også være aktuelt å utvikle kurs og videreutvikle informasjonsmaterieell bl.a. rettet mot norske jegere som drar på jakt i utlandet, om viltsykdommer og gjeldende regelverk – for eksempel vedrørende afrikansk svinepest – for å hindre at smitte tas med hjem.

Per i dag samles data for villsvin i Norge gjennom registreringer av viltulykker på veg og gjennom en ikke-pliktig rapportering av skutte villsvin til den offisielle jaktstatistikken. I tillegg rapporteres tilfeldige meldinger om observasjoner av levende villsvin, kadaver og andre sportegn av villsvin, men det er ingen felles plattform for å systematisere disse.

Utvikling av en bedre bestandskartlegging vil være viktig for å iverksette bestandsreducerende tiltak, og for å måle effekten av disse. Det kan også være aktuelt som smitteforebyggende tiltak å sikre at villsvin ikke kommer i kontakt med tamsvin.

Avtalepartene er enige om at det settes av 2 mill. kroner i 2019 og 2 mill. kroner i 2020 over Landbrukets utviklingsfond til satsingen. Midlene er en del av en helhetlig innsats for å redusere

bestanden av villsvin, med bl.a. bedre grunneierorganisering og jaktorganisering for mer effektivt uttak av villsvin.

7.2.14 Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift

Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift forvaltes av Fylkesmannen i Trøndelag og nyttes hovedsakelig til gjerdebygging, men også til ekstraordinære tiltak for gjeting, føring og beiteundersøkelser. Avtalepartene er enige om at avsetningen for 2020 settes til 1,5 mill. kroner. Total avsetning er på nivå med tilsvarende avsetning over reindriftsavtalen. Arbeidet med å gjøre ordningen kjent i aktuelle områder må videreføres.

7.3 Miljø og klima

I Granavolden-plattformen er klima- og miljøsatsingen i landbruket formulert slik:

«Landbruket er en viktig bidragsyter i det grønne skiftet, både gjennom binding av karbon og produksjon av fornybar, biobasert energi og drivstoff. Samtidig er reduserte klimagassutslipp fra landbruket helt nødvendig. Et bærekraftig jordbruk er en forutsetning for å sikre ressursene og miljøverdiene for fremtiden. Regjeringen vil føre en politikk som gir insentiver til mindre utslipp og nødvendige klimatiltak i landbruket.»

Granavolden-plattformen sier også at det skal arbeides for å bedre miljøtilstanden i jordbruket gjennom økt skjøtsel og istandsetting av kulturlandskap, naturmangfold og kulturminner.

Norsk landbruk har lange tradisjoner for en bærekraftig forvaltning som tar hensyn til miljø, kulturlandskap og biologisk mangfold. Miljø- og klimasatsingen over jordbruksavtalen skal bidra til å opprettholde kulturlandskapet og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, herunder utslipp til luft og vann. Flere av miljøordningene bidrar også til bedre agronomi. I 2015 vedtok FN's medlemsland 17 globale mål for en bærekraftig utvikling fram mot 2030. Målene gjelder for alle land og legger grunnlaget for en langsiktig og samstemt innsats. Målsetting for matsikkerhet og landbruk er å «Utrydde sult, oppnå matsikkerhet og bedre ernæring, og fremme bærekraftig landbruk.» Jordbruket bidrar også til andre bærekraftsmål som mål 13 om klima og 15 om livet på land.

Det er et viktig landbrukspolitisk mål å sikre bærekraftig ressursforvaltning med et sterkt vern av jordsmonnet, og bedre bevaring og vedlikehold av kulturlandskapet og det biologiske mangfoldet. Landbruket har et ansvar for å følge opp disse målene, gjennom en god styrket forvaltning og drift av arealene. Jf. Granavolden-plattformen vil regjeringen bedre miljøtilstanden i jordbruket gjennom økt skjøtsel og istandsetting av kulturlandskap, naturmangfold og kulturminner.

I jordbrukslandskapet er det store verdier knyttet til biologisk mangfold og kulturminner. Disse verdiene har utviklet seg i takt med utviklingen i jordbruket, og jordbruket har et eget ansvar for å ta vare på dem. Landbruksarealene er viktige områder for utøvelse av friluftsliv, og det er derfor viktig å gi allmennheten mulighet for ferdsel i landskapet. FNs konvensjon for biologisk mangfold (CBD) har som formål å bevare det biologiske mangfoldet, sikre bærekraftig bruk av biologiske ressurser og en rimelig og rettferdig fordeling av fordelene som følger av utnyttelsen av genetiske ressurser. Partslandene er forpliktet til å utarbeide nasjonale strategier og handlingsplaner for iverksetting av konvensjonen nasjonalt. Under konvensjonen har Norge forpliktet seg til Aichi-målene, som er globale mål for å stoppe tapet av naturmangfold innen 2020. Det pågår et arbeid for å utvikle nye globale mål for biologisk mangfold for perioden etter 2020.

Det er også behov å effektivisere og styrke innsatsen for å ta vare på truet natur og naturmangfold, blant annet gjennom arbeidet med truet natur og i oppfølgingen av pollinatorstrategien. Dette er nødvendig for å nå det nasjonale målet om at ingen arter og naturtyper skal utrykkes, og at utviklingen til truet natur og nær truet natur og naturtyper skal bedres.

I enkelte områder har vi i dag bestander av blant annet grågås som gir stor skade for jordbruket. Landbruks- og matdepartementet vil legge til rette for et høyere jaktuttak av gås, noe som krever en bedre organisering av jakta. Dette er et ledd i oppfølgingen av handlingsplanen for høstbart vilt, jf. kap. 7.2.8. Videre kan det være behov for effektiv skadebekjemping utover ordinær jakttid.

Jordbruksavtalen omfatter flere økonomiske virkemidler som skal stimulere til redusert avrenning til vassdrag og kyst. Eksempelvis gis det tilskudd for at kornarealer og vassdragsnære arealer ikke jordarbeides om høsten. For sårbare vassdrag kan fylkesmennene fastsette forskrifter med krav til jordarbeidingsrutiner som skal bidra til redusert avrenning. Gjennom arbeidet med vannforvaltningsplaner i henhold til EUs rammedirek-

tiv for vann og vannforskriften har internasjonale mål for vannmiljø i senere tid blitt konkretisert ned til de enkelte vannområder og vannforekomster. Gjeldende vannforvaltningsplaner med tilhørende tiltaksprogrammer for årene 2016–2021 skal nå oppdateres for planperioden 2022–2027, i samsvar med ny kunnskap, endrede forutsetninger, kravene i vannforskriften og nasjonale føringer. Det har framkommet behov for forsterket innsats mot jordbruksavrenning, især i utsatte vannområder, for å nå mål om bedret vannmiljøtilstand.

Gøteborgprotokollen om reduksjon av forsurening, overgjødning og bakkenært ozon (2005) er en protokoll under FN-konvensjonen om langttransportert grenseoverskridende luftforurensning. Protokollen regulerer landenes utslipp av svoveldioksid, nitrogenoksid, ammoniakk og flyktige organiske forbindelser. En revidert Gøteborgprotokoll ble vedtatt i mai 2012, der landene forplikter seg til prosentvise reduksjoner innen 2020. Norge skal redusere utslippene av ammoniakk med åtte prosent sammenlignet med utslippene i 2005.

Norge har ratifisert Parisavtalen. Våre forsterkede klimamål for 2030 skal gjennomføres sammen med EU. Av Parisavtalen framgår at vi må bedre evnen til å møte negative klimændringer og kutte klimagassutslipp på en måte som ikke truer matproduksjonen. Klimaloven trådte i kraft 1. januar 2018. Formålet med loven er å fremme gjennomføring av Norges nasjonale mål på klimaområdet som ledd i omstilling til et lavutslippssamfunn i 2050. I Granavolden-plattformen framgår det at regjeringen vil føre en politikk som gir insentiver til mindre utslipp og nødvendige klimatiltak i landbruket. Det står videre i Granavolden-plattformen at man skal ha sektorvise ambisjoner for kutt i klimagassutslippene i ikke-kvotepiktig sektor, og at nasjonale tiltak ikke skal bidra til flytting av utslipp eller til økte globale utslipp. Regjeringen vil bidra til å utvikle enklere teknologier for karbonfangst og -lagring, som bruk av biokull og nye jordbrukspraksiser som fører til økt karbonbinding i jord. Regjeringen forhandler med jordbruket om en frivillig klimaavtale for jordbruket. Dette pågår i en egen prosess.

Jordbruket har alltid søkt best mulig tilpassning til vær- og klimavariasjoner, og har kunnskap og erfaring. Endret klima kan gi nye muligheter for produksjon, men vil også medføre stor usikkerhet. Utvikling av tilpasset teknologi, forskningsbasert og praktisk agronomisk kunnskap er en forutsetning for å lykkes under mer krevende forhold.

Det er viktig og nødvendig at norsk jordbruk er godt rustet for et klima i endring, samtidig må det også arbeides med å redusere klimagassutslippene fra sektoren. Klimautfordringene i jordbruket ble grundig behandlet i rapporten *Landbruk og klimaendringer* som ble levert til jordbruksoppkjøret 2016, og i Meld. St. 11, med Stortingets behandling i Innst. 251 S (2016–2017). Videre viste rapporten Klimatiltak i jordbruket fra 2018 at det først og fremst er innen husdyrproduksjonen, gjødselhåndtering, energibruk, og ved å ta i bruk ny teknologi, man kan redusere klimagassutslippene fra gårdsnivå. Det må arbeides med å videreutvikle eksisterende tiltak og virkemidler, men også forskning, utvikling og rådgiving er nødvendig for å finne fram til nye effektive tiltak. Det er også viktig at tiltak som gjennomføres kommer til syne i utslippsregnskapet. NIBIO, NMBU og flere FoU-institusjoner jobber kontinuerlig med problemstillingen. Arbeidet i Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket vil også danne et godt grunnlag for videre arbeid med tiltaks- og virkemiddelutforming, i tillegg til å gi råd om hvordan man kan forbedre metodikken for jordbruket i utslippsregnskapet. Utvalget leverer sin slutt-rapport innen 1. juli 2019.

Jordbrukets utslipp av klimagasser er noe redusert siden 1990. Det gjelder også metan, noe som innebærer at jordbruket ikke har bidratt til økning i metankonsentrasjonen i atmosfæren i perioden. Flere av virkemidlene over jordbruksavtalen bidrar til reduserte klimagassutslipp. Partene mener allerede iverksatte virkemidler og tiltak bør videreføres og utvikles, og at utvikling av kunnskapsgrunnlaget må prioriteres høyt. Det er viktig å framskaffe bedre kunnskap om effekter, kostnader og konsekvenser av eksisterende og eventuelle nye tiltak. Det må også gjennomføres tiltak i jordbruket som vil bli rapportert i andre sektorer enn jordbruk i det norske utslippsregnskapet, eksempelvis å redusere energiforbruk innen transport og bygg. De ulike forslagene er nærmere omtalt under hver enkelt ordning. I lys av Norges 2030-forpliktelse, skal jordbrukspolitikken vris i en mer klimavennlig retning, jf. Meld. St. 11 (2016–2017) og Meld. St. 41 (2016–2017).

7.3.1 Samlet oversikt over miljø- og klimasatsing i jordbruksavtalen

Tabell 7.4 gir en oversikt over de samlede virkemidlene på miljø- og klimaområdet. Areal- og kulturlandskapstilskudd og beitetilskuddene går til

de aller fleste jordbruksforetakene, og danner grunnlag for å opprettholde et variert og levende kulturlandskap i hele landet. De øvrige ordningene er innrettet for å møte spesielle miljøutfordringer, i hovedsak med formål om reduserte utslipp til vann og luft. Det avsettes 5 586 mill. kroner til ordninger med klima- og/eller miljøformål i 2020. Dette er 236 mill. kroner mer enn det som ble avsatt for 2019. Det vises også til ordninger med klima- og miljøformål i kapittel 7.2.

7.3.2 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram skal bidra til å nå nasjonale mål og ivareta internasjonale forpliktelser gjennom å målrette miljøarbeidet i jordbruket, synliggjøre jordbrukets samlede miljøinnsats, og legge til rette for forankring av miljøarbeidet både regionalt og lokalt. Tiltakene i programmet bidrar til et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, til at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjøttes, samt til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer til luft og vann. Ordningene som ligger i Nasjonalt miljøprogram forvaltes på ulike nivåer. Ordningene som forvaltes nasjonalt har generelle krav knyttet til seg, og skal bidra til å gi generelle miljøgoder som eksempelvis åpent kulturlandskap. Miljøkravene er innlemmet i Kvalitetssystemer i landbruket (KSL). Ordningene som forvaltes regionalt og lokalt skal ivareta utfordringer som krever større grad av målretting enn det som er mulig i de nasjonale tilskuddene.

Nasjonalt miljøprogram for perioden 2019–2022 ble ferdigstilt høsten 2018. Som en oppfølging av Meld. St. 11 (2016–2017) er klima i større grad vektlagt i Nasjonalt miljøprogram. Nasjonalt miljøprogram 2019–2022 er inndelt i åtte miljøfaglige tema der jordbruket har et sektoransvar. Disse er en videreføring fra forrige nasjonale miljøprogram. For hvert tema er det utformet mål som viser til en ønsket tilstand eller utvikling.

Nasjonal tilskuddsordning for bevaringsverdige husdyrraser

Norge har gjennom Konvensjonen for biologisk mangfold forpliktet seg til en bærekraftig forvaltning, som inkluderer husdyrgenetiske ressurser. Norsk genressurscenter har et overordnet ansvar for genressursarbeidet for de nasjonale husdyrrasene, og et særskilt ansvar for å følge opp og støtte rasene som er truet eller kritisk truet. I Norge er 18 av de nasjonale småfe-, storfe- og

Tabell 7.4 Oversikt over ordninger på jordbruksavtalen med klima- og/eller miljøformål, mill. kroner

Post	Virkemiddel	Bevilgning i 2020, mill. kr
<i>Nasjonale virkemidler</i>		
Post 74.16	Tilskudd til dyr på beite	971,9
Post 74.17	Areal- og kulturlandskapstilskuddet	3 552,2
Post 74.20	Tilskudd til økologisk jordbruk	120,5
	Sum nasjonale virkemidler	4 644,6
<i>Regionale miljøprogram (RMP)</i>		
Post 74.19	Regionale miljøprogram	528,1
<i>Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)</i>		
Post 50	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	127
Post 50	Drenering av jordbruksjord	68
Post 50	Tiltak i beiteområder (organisert beitebruk)	23
Post 50	PRESIS	4
Post 50	Klima- og miljøprogram	22
Post 50	Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvområdene	23
Post 50	Biogass	5
Post 50	Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket	87
Post 50	Klimasmart Landbruk	8
Post 50	Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler	12
Post 50	Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	34
	Sum miljøvirkemidler over LUF	413
	<i>Sum miljøvirkemidler over jordbruksavtalen</i>	<i>5 585,7</i>

hesterasene i landbruket regnet som bevaringsverdige, og definert som truet eller kritisk truet etter standarder fra FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). Det genetiske materialet hos disse husdyrrasene vil kunne gå tapt dersom de ikke lenger benyttes i landbruksproduksjonen og inngår i videre avl.

Å sikre de bevaringsverdige husdyrrasene bidrar til å beholde valgmuligheter og livsgrunnlag for framtidens landbruk, og samtidig gjøre det mulig å benytte rasenes spesielle egenskaper i kommersiell sammenheng.

Det er de husdyrrasene som er definert som bevaringsverdige som har høyest prioritet. Deretter kommer noen få nasjonale husdyrraser som ikke er så fåtallige at de regnes som truet eller kri-

tisk truet, men som inkluderes i bevaringsarbeidet etter en helhetsvurdering av Norsk genressenter. Etter en slik helhetsvurdering har gammelnorsk spælsau vært inkludert i bevaringsarbeidet de siste 3 årene, til tross for at populasjonsstørrelsen er økende. I 2018 er antall rasegodkjente søyer av gammelnorsk spælsau nesten 16 000. Grunnet den raske økningen i populasjonen, veterinære restriksjoner ved flytting av småfe og den sårbare situasjonen rasen er i, har genressenteret vurdert status for rasen og vurderer det slik at det nå ikke lenger er nødvendig å gi tilskudd til gammelnorsk spælsau fra ordningen.

Tilskuddsordningen er rettet mot besetninger som holder de husdyrrasene som regnes som truet eller kritisk truet. Foreløpig er populasjo-

Tabell 7.5 Tilskudd til bevaringsverdige raser, kroner per dyr i 2020.

Dyreslag	Sats, kroner per dyr
Storfe (dølafe, sidet trønder- og nordlandsfe, telemarkfe, vestlandsk fjordfe, vestlandsk raudkolle og østlandsk rødkolle)	3 460
Sau (blæset, dala, fuglestadbrogete, grå trønder, rygja og steigar)	310
Geit (kystgeit)	610
Hest (nordlandshest/lyngshest, fjordhest, dølahest)	1 200

nene så små at innavlsgraden er den største utfordringen. Norsk genressurssenter, rase- og avslag for den enkelte rasen og interesseorganisasjoner samarbeider om å gi avlsråd. Det er ønskelig at besetningene skal benyttes i produksjon, samt å vurdere strengere seleksjon på ønskede egenskaper når antallet livdyr tilsier at det er forsvarlig.

Tilskuddet til bevaringsverdige husdyrraser vurderes å ha en god effekt. Dyretallet i rasene har i de senere år økt i takt med økning i tilskuddet. Partene er enige om å øke tilskuddet til bevaringsverdige storferasene med 200 kroner per dyr, med 10 kroner for bevaringsverdige sau og geit og 100 kroner per dyr for bevaringsverdige hesteraser i 2020. Se tabell 7.5 for nye satser per dyr. Det er videre enighet om at gammelnorsk spælsau tas ut av ordningen, da den i mer enn tre år har vist seg å ikke være truet. Det vises også til tilskuddet til hestesentrene over statsbudsjettet, og Landbruks- og matdepartementets oppfølging for å sikre en positiv utvikling for disse rasene.

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler gjelder for perioden 2016–2020. Planen fasetter mål og tiltak for å redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler, og for å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler. Referansegruppen for denne ordningen anbefaler at innsatsen bør styrkes for å komme i mål med viktige tiltak i handlingsplanen. Holdningsskapende arbeid rettet mot brukere av plantevernmidler, kunnskap om helserisiko for næringsutøvere og omgivelser, riktig bruk av verneutstyr, avdriftsreduserende tiltak, kunnskap om alternativer til kjemiske plantevernmidler og integrert plantevern, samt ivaretagelse av pollinatorer, er eksempler på områder der det er behov for ytterligere innsats. I forbindelse med arbeidet med ny handlingsplan er det videre behov for en gjennomgang for å avdekke kunnskapshull og

vurdere hvor utfordringene knyttet til plantevernmidler er størst. Det er ønskelig å benytte noe av midlene til en slik gjennomgang i 2020.

Partene er enige om å øke bevilgningen med 2 mill. kroner, til 12 mill. kroner for 2020, til oppfølging av handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler.

Arbeid med å redusere matsvinn

Mindre matsvinn vil bidra til å redusere klimagassutslipp ved at det reduserer behovet for produksjon av alle typer matvarer. Norge har forpliktet seg til å følge opp FNs bærekraftsmål, herunder mål om at matsvinnet globalt skal halveres innen 2030. Matsvinn i Norge ble redusert med 13 prosent i 2015–2017². Norge regnes som langt fremme internasjonalt når det gjelder arbeid med å redusere matsvinn.

I 2017 ble det undertegnet en avtale om reduksjon av matsvinn mellom fem ministre, herunder landbruks- og matministeren, og en samlet matbransje. Bransjeavtalen omfatter hele verdikjeden for mat, fra primærnæring til forbruker. I avtalen slutter partene seg til FNs bærekraftsmål om å halvere matsvinn innen 2030.

Arbeidsgruppe for statistikk for matsvinn i jordbrukssektoren

I jordbruksoppjøret i 2018 var partene enige om å nedsette en arbeidsgruppe for statistikk for matsvinn i jordbrukssektoren. Utgangspunktet for arbeidet var behovet for bedre statistikkgrunnlag. Dette vil gi bedre informasjon om omfanget av matsvinn, årsaker til dette og dermed også hva som kan gjøres for å redusere matsvinnet.

Arbeidsgruppa leverte sin rapport til jordbruksoppjøret 2019. Rapporten drøfter avklaringer, avgrensinger og begrepsbruk for matsvinn

² <https://www.matvett.no/uploads/documents/Matsvinn-i-Norge-Rapportering-av-nokkeltall-2015-2017.pdf>

og gir vurderinger av hvordan datainnsamling kan gjennomføres, samt vurderinger av eksisterende datakilder fra offentlige myndigheter. En viktig del av arbeidsgruppas anbefalinger er hvordan statistikkutviklingen kan foregå framover. En samlet arbeidsgruppe gir en tydelig anbefaling om at Landbruksdirektoratet bør ha hovedansvaret for å framstille en samlet statistikk for matsvinn i primærleddet. Videre er det i rapporten anbefalt at det settes av om lag 1 mill. kroner over jordbruksavtalen til oppfølging av gjenstående oppgaver med statistikkutvikling.

Partene støtter anbefalingen fra arbeidsgruppa og det er enighet om at det settes av 1 mill. kroner på post 21 til oppfølging av arbeidet med statistikk. Deler av beløpet kan også gå til ressursbruk hos Landbruksdirektoratet for å følge opp utviklingsarbeidet i en tidsavgrenset periode.

Oppfølging av pollinatorstrategien

Nasjonal pollinatorstrategi ble lagt fram i juni 2018, med hovedmål å «Sikre levedyktige bestander av villbier og andre pollinerende insekt for å opprettholde pollinering i matproduksjon og naturlege økosystem.» Målet skal nås gjennom tre innsatsområder: 1) økt kunnskap 2) unngå tap og øke omfanget av sammenhengende, gode leveområder for pollinatorer 3) gjøre oppdatert kunnskap tilgjengelig for alle målgrupper. Landbrukssektoren skal blant annet øke kunnskapen om praktiske løsninger og tiltak jordbruket kan benytte for å sikre gode leveområder for pollinatorer, samt fremdeles legge til rette for ivaretagelse og rett skjøtsel av leveområder for pollinatorer. Miljødirektoratet koordinerer arbeidet med en tverrsektoriell tiltaksplan for pollinerende insekter som skal legges fram i løpet av 2019.

Pollinatorstrategien følges opp på flere måter i virkemiddelsystemet i jordbruket. Det er fra og med 2019 tilrettelagt for tilskudd for tilsåing og skjøtsel av soner med pollinatorvennlige frøblandinger på jordbruksareal gjennom de regionale miljøprogrammene. Videre blir elementer fra strategien fulgt opp gjennom ordningene Utvalgte kulturlandskap, Handlingsplan for plantevernmidler, SMIL og Klima- og miljøprogrammet. Norsk Landbruksrådgivning skal formidle kunnskap om gode tiltak for pollinerende insekter til bønder i hele landet.

Innsats for truet natur og naturmangfold

En gruppe ledet av Miljødirektoratet, med bidrag fra bl.a. Landbruksdirektoratet, la mot slutten av

2018 fram anbefalinger om hvordan Norge kan ta vare på vår mest truede natur. Her gjennomgås arter og naturtyper som forekommer i Norge og som nå er truet av faktorer som arealendringer, klimaendringer, forurensning eller konkurranse fra andre arter. Flere av de identifiserte naturtypene er formet av jordbruksdrift i form av slått eller beite gjennom år, men som er truet av arealendringer i form av nedbygging, omlegging eller opphør av drift. Ulike typer jordbruksdrift kan påvirke arter og naturtyper positivt og negativt. Over jordbruksoppjøret finnes flere ordninger som kan gi ulike arter bedre livsvilkår gjennom skjøtsel av naturtyper. Det omfatter nasjonale virkemidler som opprettholder drift og beite, og tilskudd innen RMP, SMIL og Utvalgte kulturlandskap i jordbruket som er mer målrettede ordninger.

7.3.3 Regionale miljøprogram (RMP)

Nasjonalt miljøprogram legger rammene for utforming av de regionale miljøprogrammene. De regionale miljøprogrammene skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket ut over det som er mulig gjennom generelle nasjonale ordninger. Hvert fylke har egne 4-årige miljøprogram som gir en prioritering av innsatsen mot miljøutfordringene i fylket. Programmene skal bidra til gjennomføring av miljøtiltak i jordbruket som er tilpasset regionale ulikheter i driftsforhold og miljøutfordringer. De regionale miljøprogrammene har tiltak med tilhørende tilskudd rettet mot foretak innenfor følgende områder: Redusere forurensning til vann og luft, ivareta kulturlandskap og kulturminner, tilrettelegge for friluftsliv og tilgjengelighet, ivareta biologisk mangfold, utslipp til luft, plantevern og miljøavtale. I de regionale miljøprogrammene skal miljøutfordringer i fylket beskrives, og på bakgrunn av disse, skal det gjøres prioriteringer av hvordan man vil følge opp med tiltak. Programmet skal også gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategier for bruk av SMIL-midler.

Ny programperiode for regionale miljøprogram gjelder fra 2019 til 2022. I tillegg til tiltakene som har eksistert i miljøprogrammene fra tidligere, er det nå innført to nye miljøtiltak; tilskudd til områder som er gunstige for pollinatorer, og beite eller slått av områder med truede naturtyper. Landbruksdirektoratet har utarbeidet en nasjonal instruks som grunnlag for fylkesvise forskrifter for regionale miljøtilskudd. Instruksen er et ledd i oppfølging av utredninger som gjelder målretting og forenkling av de landbrukspolitiske virkemidlene. En felles instruks innebærer at det blir gitt

bestemmelser for hvilke tiltak det kan søkes tilskudd for, og sentrale vilkår for tiltaket der det etter en miljøfaglig vurdering er nødvendig. Samtidig er det gitt en klarere formålsangivelse for tiltakene. Dette gir en harmonisering på tvers av fylker som kan gjøre det enklere for søker å se hva tilskuddene blir gitt for.

I Meld. St. 11 (2016–2017) og i jordbruksoppkjøret 2018 ble det presisert at tiltak som kan bidra til reduserte utslipp til luft må innlemmes i de reviderte miljøprogrammene. Det viktigste tiltaket med klar virkning på reduserte utslipp til luft og vann er miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, eksempelvis med bruk av stripespreder som gjør at gjødsla blir lagt ned på bakken. Fra 2019 har alle fylker innlemmet tiltaket i sitt regionale miljøprogram. De miljøvennlige metodene for gjødselspredning har spesielt stor betydning for utslipp av ammoniakk (og dermed også indirekte lystgassutslipp) og luktproblemer, dette vises det også til i rapporten Klimatiltak i jordbruket. Bedre utnyttelse av husdyrgjødsel ved bruk av miljøvennlige spredemetoder som nedfelling og nedlegging, vil føre til redusert forbruk av mineralgjødsel fordi nitrogenet blir mer tilgjengelig for plantene når det spres på denne måten og ammoniakktapet til luft reduseres. Norges rapporterte utslipp av ammoniakk overstiger forpliktelsene i henhold til Gøteborgprotokollen, og det er også av den grunn nødvendig med tiltak for å få ned utslippene.

Etter vannforskriften skal alle vannforekomster ha god økologisk tilstand. Det er fortsatt utfordringer for å tette gapet mellom dagens tilstand og miljømålene som er satt etter vannforskriften. Gjeldende vannforvaltningsplaner med tilhørende tiltaksprogrammer for årene 2016–2021 skal oppdateres for planperioden 2022–2027, i samsvar med ny kunnskap, endrede forutsetninger, kravene i vannforskriften og nasjonale føringer. Klima- og miljødepartementet har i samråd med berørte departementer utarbeidet nasjonale føringer for dette arbeidet. Det er behov for fortsatt stor innsats mot avrenning fra jordbruk for å oppnå målet om god tilstand i alle landbrukspåvirkede vannforekomster. Dette forutsetter et godt felles kunnskapsgrunnlag for å avklare blant annet tilstand, påvirkninger, kost/nytte og egnete tiltak og virkemidler. Partene understreker at det er viktig at tiltak som bidrar til oppfølging av vannforvaltningsplanene prioriteres gjennom regionale miljøprogram, der vannmiljøutfordringene tilsier det. I jordbruksoppkjøret 2018 bestemte avtalepartene at arealer i erosjonsklasse 1 og 2 kan være berettiget tilskudd for tiltaket Tilskudd til

ingen jordarbeiding om høsten. Dette ble gjort for å sikre økt gjennomføring av tiltak.

Nye erosjonsrisikokart

NIBIO har over flere år arbeidet med utvikling av nye erosjonsrisikokart. Erosjonsrisikokartene danner grunnlag for tilskuddsutmåling for tiltaket Tilskudd til ingen jordarbeiding om høsten i RMP. Formålet med å lage nye erosjonsrisikokart har vært å gi et bedre kunnskapsgrunnlag om erosjon og diffus avrenning. Nye kart vil bli viktig for valg av rett tiltak på rett sted, og legge til rette for at miljøtiltakene kan målrettes ned på skiftenivå. De nye kartene, som ble ferdigstilt fra NIBIO i april 2019, gir et riktigere bilde av flateerosjon på arealene. Sammenlignet med de gamle kartene viser de nye kartene en relativt stor nedgang i erosjonsrisiko på jordsmonnskartlagte arealer i de fleste kornfylkene, særlig i Hedmark og Oppland, men også noe økt erosjonsrisiko i noen kornfylker, da særlig i Vestfold og Telemark. Generelt har klima og nedbørdata fått større betydning ved at erosjonsrisikoen øker i nedbørsrike områder, og omvendt. Det er også betydelig større arealer i lavere erosjonsrisikoklasser i Østfold, Akershus, Buskerud og Trøndelag. Det er imidlertid en utfordring at erosjon i vannførende dråg på jordbruksareal ikke inngår i kartgrunnlaget og det er behov for noe videre oppdatering av modeller for erosjonsrisiko. Landbruksforvaltningen og næringsutøverne har behov for mer tid for å vurdere konsekvensene og forberede tilpasninger før de nye kartene tas i bruk for RMP. Partene mener derfor det er fornuftig å utsette innføring av nye erosjonsrisikokart som grunnlag for tilskuddsberegning til søknadsomgangen 2020. Landbruksdirektoratet og fylkesmennene må benytte tiden fram til 2020 med å forberede innføringen av de nye kartene, bla. vurdere aktuelle tilpasninger av tiltak og virkemidler.

Det er videre enighet om at det avsettes midler over Klima- og miljøprogrammet slik at NIBIO kan utvikle tilleggsverktøy som kan supplere erosjonsrisikokartene for å gi et mest mulig helhetlig bilde av erosjonsrisiko på jordbruksarealet og avrenning fra jordbruksområder. Se kapittel 7.3.4, Klima- og miljøprogrammet, for nærmere omtale.

Bevilgning til regionale miljøprogram

Partene er enige om at rammen for regionale miljøprogram økes med 35 mill. kroner for 2020, jf. tabell 7.6. Midlene fordeles etter ny fylkesinndeling fra 2020. Vannmiljøtiltak og særskilt tiltaket

Tabell 7.6 Fordeling av midler til regionale miljøprogram for søknadsomgangen 2019 med utbetaling 2020. Mill. kroner.

Fylker	Mill. kroner
Oslo og Viken	131,1
Innlandet	119,3
Vestfold og Telemark	34,5
Agder	15,7
Rogaland	40,1
Vestland	58,7
Møre og Romsdal	21,3
Trøndelag ¹	68,3
Nordland ¹	24,4
Troms og Finnmark	14,6
Sum post 74.19	528,1

¹ Øremerket 1 mill. kroner til beitearealer til kortnebb- og kvitkinngås

miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel skal prioriteres. Det skal også legges til rette for at tiltak for pollinatorsoner og truet natur innføres i alle regionale miljøprogram. Beiteskader forårsaket av vilt er et omfattende og voksende problem for jordbruket. Partene er enige om at øremerkingen til beitearealer for kortnebbgås og kvitkinngås over RMP økes med 1 mill. kroner til henholdsvis Trøndelag og Nordland. Den totale avsetningen til regionale miljøprogram blir 528,1 mill. kroner for 2020.

7.3.4 Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Klimasmart Landbruk

Prosjektet Klimasmart Landbruk ble etablert i 2017 og har som formål å redusere klimaavtrykket fra norsk landbruk ved å sikre bedre informasjon om og gode verktøy for klimasmart drift på norske gårdsbruk. Klimasmart Landbruk eies og driftes av Landbrukets Klimaselskap SA.

Klimasmart Landbruk utvikler et nytt system og verktøy for å beregne klimaavtrykk og registrere klimakutt tilpasset hvert enkelt gårdsbruk, både med hensyn til produksjon og størrelse. Verktøyet skal gi effektiv og målrettet beslutningsstøtte slik at produsenten kan ta gode klimavalg tilpasset det enkelte gårdsbruk. Målet er

også at grunnlagsdataene som fanges opp gjennom dette systemet, på sikt skal kunne bidra til bedre beregningsmetoder for rapportering iht. Paris-avtalen. Fra og med 2020 går klimakalkulatoren for melk, korn og gris over i driftsfase. Utviklingen av klimakalkulatoren for sau, ammeku, fjørfe og grøntproduksjon ferdigstilles i løpet av 2020.

Bevilgning til Klimasmart Landbruk

Det ble avsatt 20 mill. kroner over det ordinære statsbudsjettet til prosjektet for 2017/2018, og for 2019 er det avsatt 20 mill. kroner over jordbruksavtalen. Partene er enige om at det avsettes inntil 8 mill. kroner over Landbrukets utviklingsfond til prosjektet Klimasmart Landbruk i 2020. Midlene skal brukes til ferdigstilling av klimakalkulatorer. Klimasmart Landbruk skal innen 31. desember 2019 legge fram en plan for avtalepartene for hvordan klimakalkulatoren skal tas i bruk, samt en rapport inkl. regnskap for den samlede bevilgningen, som viser de aktivitetene som er gjennomført.

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)

Formålet med SMIL-ordningen er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket. Midlene kan ses i sammenheng med tiltak i RMP og midler fra miljøforvaltningen til istandsetting av naturtyper og kulturminner, tiltak for pollinerende insekter og fjerning av fremmede skadelige arter. Tiltakene som bidrar til å redusere forurensning under SMIL-ordningen kan også bidra til bedre agronomisk driftspraksis og tilpassing til klimaendringer. SMIL-ordningen forvaltes av kommunene og tilskudd gis som engangsstøtte til investeringer og utbedringer.

Det er et viktig klimatilpassingstiltak å sikre god håndtering av overflatevann og riktig dimensjonering av hydrotekniske anlegg, inkludert fangdammer. I årene med tilskudd til senknings- og lukkingsanlegg ble det gitt tilskudd til om lag 40 000 anlegg i de planerte leirjordsområdene. Disse anleggene begynner å fungere dårlig på grunn av alder og fordi de er underdimensjonert for å møte et endret klima med økt og mer intens nedbør. Gamle rørgater og kummer i forbindelse med tidligere bekkelukkinger slutter i økende grad å fungere. Dette gir potensielt store konsekvenser ved brudd eller lekkasjer, med omfattende erosjon, partikkelforurensning og tap av dyrket jord som resultat.

Tilskudd over SMIL-ordningen kan i dag innvilges til foretak der det foregår en tilskuddsberettiget produksjon på landbrukseiendommen, og som oppfyller vilkårene i forskrift 19. desember 2014 nr. 1817 om produksjonstilskudd og avløser-tilskudd i jordbruket § 2 og § 3 eller § 4. Partene er enige om å endre bestemmelsen, slik at eier av landbrukseiendom der det foregår en tilskuddsberettiget produksjon, kan søke tilskudd uten å ha et foretak. I praksis gis slikt tilskudd ofte til eier av landbrukseiendom når det er snakk om større investeringer på utleid areal. Å opprettholde vilkår om at eier søker gjennom foretak, bidrar trolig ikke til å nå målsettingen om å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket, utover det som kan forventes gjennom vanlig jordbruksdrift. Vilkår for tilskudd vil da samsvare med vilkår for tilskudd for drenering, hvor eier kan søke tilskudd uten foretak dersom arealet er bortleid.

Partene er enige om å øke avsetningen til SMIL-ordningen med 12 mill. kroner, slik at den totale avsetningen blir 127 mill. kroner i 2020. Hydrotekniske tiltak skal prioriteres der behovene er store. For øvrig bør tiltak for ville pollinerende insekter og truet natur også vektlegges.

Tilskudd til drenering av jordbruksjord

Godt drenert jord er avgjørende for å kunne øke matproduksjonen i årene som kommer. Det er også et viktig ledd i å tilpasse jordbruket til et endret klima med mer nedbør. Drenering bidrar også til å gjøre arealene bedre rustet til perioder med ekstremvær. God dreneringstilstand i jorda motvirker jordpakking, gir lavere risiko for utslipp av lystgass og gir høyere avlingsnivå. Det anslås at ca. 300 000 dekar jordbruksareal er drenert siden ordningen ble innført i 2013.

Forskrift om tilskudd til drenering av jordbruksareal inneholder i dag ingen mulighet til å søke dispensasjon fra søknadsfrist. Det er heller ikke adgang til å søke om utsatt arbeidsfrist for tiltak som ikke er gjennomført innen 3 år. Dette innebærer at tilsagn om tilskudd bortfaller dersom tiltaket ikke gjennomføres innen fristen. Det kan i enkelte saker kan være relevante grunner for å gi utsatt arbeidsfrist eller dispensasjon fra søknadsfristen. Partene er derfor enige om å gi fylkesmannen adgang til å dispensere fra søknadsfrist i særlige tilfeller, samt gi kommunen adgang til, etter søknad, å forlenge arbeidsfristen med inntil to år.

Partene er enige om at avsetningen til ordningen økes med 10 mill. kroner i 2020, slik at den

totale avsetningen blir 68 mill. kroner i 2020. Blant annet av hensyn til vannmiljøutfordringer skal arealer med korn, grønnsaker og poteter fortsatt prioriteres ved fordeling av midler. Det understrekes at tilskuddet kun er ment å være et *incitament* for å igangsette drenering, og at hoveddelen av kostnadene må dekkes av tiltakshaver.

Tilskudd til tiltak i beiteområder (organisert beitebruk)

Ordningen stimulerer til effektivt samarbeid mellom dyreeiere og til realisering av nødvendig infrastruktur for næringsutvikling i husdyrproduksjoner basert på utmarksbeiteressursene. Det kan gis tilskudd til investeringer i fysiske anlegg i beiteområder, elektronisk overvåkingsutstyr og til planleggings- og tilretteleggingsprosjekter. Ordningen blir fra 1. januar 2020 overført til kommunene. Mattilsynet har på høring et forslag om forbud mot all bruk av saltslikkestein i Nordfjella-sonen. Dette kan innebære avstenging av alle salteplasser og kan gi behov for økt tilsyn med beitedyr.

Til bekjempelse av skrantesjuka (CWD) ble det øremerket 3,0 mill. kroner årlig i 2018 og 2019. Fylkesmannen i Viken (Buskerud fram til 1. januar 2019) har ansvaret for forvaltning av disse midlene.

Partene er enige å øke avsetningen til ordningen med 5 mill. kroner til totalt 20 mill. kroner for 2020, herav øremerkes 3 mill. kroner til CWD-tiltak som utføres av beitelagene. Av 17 mill. avsatt til ordinære formål under ordningen skal 5 mill. kroner prioriteres til investeringer knyttet til teknologi.

Klima- og miljøprogrammet – bærekraftig jordbruk gjennom god agronomi

Klima- og miljøprogrammet skal gjennom utredninger og informasjonstiltak bidra til å oppnå landbrukspolitikkenes målsettinger på klima- og miljøområdet. Økt kunnskap om utfordringer og tiltak, effektive virkemidler for næringsutøverne, god kunnskapsoverføring fra forskning til praktisk jordbruk og oppdatert rådgiving overfor næringsutøverne innen temaene klimagassutslipp, klimatilpasning, vannmiljø og kulturlandskap, er sentrale elementer. Ny kunnskap i prosjektene skal raskt implementeres i praktisk jordbruk.

Det er enighet om å fortsatt prioritere prosjekter som bidrar til å styrke kunnskapsgrunnlaget knyttet til jordbrukets klimautfordringer, herunder prosjekter som bygger opp under satsingen på klima- og miljøvennlig teknologi. Det er stort

behov for bedre kunnskap om potensialet for reduserte klimagassutslipp innen ulike produksjonssystemer. Det er videre fortsatt behov for å fremskaffe bedre kunnskap om potensialet for, og virkningene av, lagring av karbon i jordbruksjord og kunnskap om lystgassutslipp fra jord. Det er også behov for å styrke kunnskapsgrunnlaget knyttet til oppfølging av vannforskriften, bl.a. for bedre målretting av tiltaksgjennomføringen, og prosjekter som kan øke kunnskap om pollinatorer i jordbrukslandskapet og utvikle tiltak for å bedre tilstanden.

Jf. omtalen av Regionale miljøprogram er partene enige om at det settes av 1 mill. kroner over Klima- og miljøprogrammet til NIBIO som skal brukes til å styrke kunnskapsgrunnlaget om erosjon og arealavrenning som en følge av nye erosjonsrisikokart. Midlene skal bidra til å få fram tilleggsverktøy som kan supplere nye erosjonsrisikokart, for et mer helhetlig bilde av erosjonsrisiko på jordbruksarealer, og som kan være en støtte i arbeidet med tiltak og virkemidler.

Det er enighet om å øke bevilgningen til Klima- og miljøprogrammet med 2 mill. kroner, slik at avsetningen blir 22 mill. kroner i 2020. Avsetningen må sees i sammenheng med forsknings- og utviklingsmidlene over jordbruksavtalen, der det også avsettes midler til utredninger, jf. kap. 7.2.7.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og Verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyan

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvsatsingen Vegaøyan og Vestnorsk fjordlandskap er sektorovergripende satsinger som skal ivareta verdifulle jordbrukslandskap i Norge. Aktiv landbruksdrift er nødvendig for å ivareta kulturlandskapsverdiene i begge satsingene. Klima- og miljødepartementet er også med og finansierer disse satsingene.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket består av 44 områder som er et representativt utvalg av verdifulle norske jordbrukslandskap over hele landet. Satsingen går til tiltak for å ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap med store verdier knyttet til biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer. Stortinget har bedt om at ordningen vurderes utvidet med sikte på å øke antall områder fram til 2020, og i Granavolden-plattformen er det også uttrykt at en vil øke antall utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Fra 2020 skal ordningen forvaltes av kommunene.

Det er god måloppnåelse og erfaring med disse helhetlige områdesatsingene. Partene er

enige om å videreføre bevilgningen til verdensarvområdene med 7,5 mill. kr og øke avsetningen til Utvalgte kulturlandskap i jordbruket med 4,5 mill. kroner begrunnet med at antall utvalgte kulturlandskap skal øke. Det avsettes til sammen 23 mill. kroner i 2020.

Biogass

Behandling av husdyrgjødsel i biogassanlegg reduserer metanutslipp og er et viktig tiltak for å redusere klimagassutslipp fra husdyrgjødsel. Ordningen ble evaluert til årets jordbruksoppgjør, jf. kap. 3.5.1.3.

Det er behov for å øke avsetningen til ordningen. Partene er enige at avsetningen økes med 2 mill. kroner til 5 mill. kroner for 2020.

Arbeidsgruppe

Den omtalte evalueringen viser at pilotordningen har bidratt positivt til det overordnede målet om å øke leveranser av husdyrgjødsel til biogassproduksjon. Potensialet vil likevel i liten grad kunne utløses før det enten skjer en teknologiutvikling for gårdsanlegg eller at flere nye eller eksisterende sentraliserte biogassanlegg velger å ta imot husdyrgjødsel. Av sentraliserte anlegg er det per i dag kun Greve biogassanlegg som tar imot husdyrgjødsel. Som en konsekvens av dette er det sannsynlig at leveransene vil bli liggende på et stabilt nivå når de har nådd sin kapasitet på mottak av husdyrgjødsel.

Partene er enige om at det settes ned en arbeidsgruppe som skal se nærmere på hvordan mulige innretninger av ordningen med tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg og tilgrensende virkemidler i sammenheng kan bidra til økt utnyttelse av husdyrgjødsel i biogassproduksjon. En vurdering av ulike sammensetninger av substrat og bruk og lagring av biorest skal også inngå i arbeidet. Lønnsomhet omtales som hovedårsaken til at det ikke er etablert flere biogassanlegg med mottak for husdyrgjødsel. Det er enighet om at arbeidsgruppa spesielt ser nærmere på potensialet og mulighet for lønnsomhet ved etablering av biogassanlegg i områder med stor husdyrtetthet for også å oppnå bedre resirkulering av næringsstoffene. Finnøy i Rogaland, med noe av landets største dyretetthet har store mengder husdyrgjødsel og samtidig en betydelig veksthusproduksjon, og er ett eksempel på et område der et biogassanlegg med mottak av husdyrgjødsel burde være aktuelt. I tillegg til partene, bør arbeidsgruppa bestå av representanter fra ver-

dikjeden, samt representanter fra aktører som gir økonomisk støtte til biogassproduksjon. Partene er enige om å sette av midler over post 21 i 2020 til arbeidet som skal ledes av Landbruksdirektoratet. Arbeidsgruppa skal avlevere rapport til avtalepartene innen 15. februar 2020. Mandat for arbeidsgruppa fastsettes av avtalepartene i etterkant av jordbruksoppjøret.

Tilskudd til utsiktsrydding

Partene er enige om at Tilskudd til utsiktsrydding avvikles som egen ordning fra 2020.

7.4 Økologisk jordbruk

Beregninger gjort av NIBIO³ viser at lønnsomheten i økologisk produksjon generelt er god, selv om den varierer noe mellom de ulike produksjonene.

Ny nasjonal strategi for økologisk jordbruk ble lagt fram av regjeringen og behandlet i Stortinget i 2018. Målet for regjeringens satsing på økologisk jordbruk er å stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet. Strategien har tre innsatsområder: Kunnskap og kompetanse, legge til rette for økologisk produksjon og utvikling av en effektiv verdikjede.

Økologisk produksjon og markedsutvikling

Det har de siste årene vært relativt sett stor vekst i omsetningen av økologisk mat. Samlet omsetning av økologiske matvarer i dagligvarehandelen var på 2,8 mrd. kroner i 2018. Dette inkluderer både norske og importerte varer. Bedrede markedsmuligheter er den viktigste stimulansen for at produsenter skal legge om til økologisk drift.

Økologisk produksjon er en kunnskapsintensiv produksjon som krever god kunnskap om agronomi. Norsk Landbruksrådgeving har en viktig rolle i å veilede bønder før, under og etter omlegging til økologisk drift. Norsk Landbruksrådgeving har også fått et særlig ansvar for å arbeide med rekruttering til økologisk produksjon.

Perioden under omlegging til økologisk produksjon er krevende, blant annet grunnet økte utgifter, lavere avlinger og manglende muligheter til å selge råvarene med merpris i marke-

det. Fra 2019 ble det innført ekstra arealtilskudd til arealer under omlegging (karens) på 150 kroner per dekar i første karensår. Arealer under omlegging får utbetalt ekstra tilskudd til økologisk produksjon fra 2. karensår og for husdyr blir det gitt ekstra tilskudd til økologisk drift i hele omleggingsperioden, selv om det som blir produsert ikke kan sertifiseres som økologiske produkter.

Partene er enige om å øke satsene for areal med grønnsaker, frukt og bær med 50 kroner per dekar og areal med poteter med 100 kroner per dekar. Det er videre enighet om at satsene for økologisk husdyrproduksjon øker, med hhv. 200 kroner per melkeku, 100 kroner per ammeku, 50 kroner per sau over 1 år, og 50 kroner per ammegeit. Prisedskrivningstilskuddet for økologisk korn økes med 0,23 kroner per kg. Satsene framgår av vedlegg 1.

7.4.1 Utviklingsmidler

Forbrukerrettet informasjonsvirksomhet i regi av Matmerk

Matmerk har ansvaret for å arbeide med faktabasert informasjonsarbeid om økologisk mat rettet mot forbruker, og de er gitt et koordinerende ansvar for å systematisere og tilgjengeliggjøre fakta og dokumentasjon om økologisk mat.

Partene er enige om å videreføre avsetningen til forbrukerrettet informasjonsvirksomhet med 2 mill. kroner i 2020. Omsetningsrådet oppfordres til fortsatt å delta i spleiselaget med staten om den forbrukerrettede informasjonsvirksomheten og bidra med støtte til dette arbeidet.

Utviklingsmidler forvaltet av Landbruksdirektoratet

Tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk landbruk forvaltes av Landbruksdirektoratet. Midlene går dels til spesifikke prosjekter og oppgaver som oppfølging av Nasjonal strategi for økologisk jordbruk og dels til prosjektmidler som lyses ut. Partene er enige om å øke den samlede avsetningen til utviklingsmidler med 3 mill. kroner til 34 mill. kroner for 2020.

Etter at prosjektet med økologiske foregangsfylker ble avviklet i 2019, har Landbruksdirektoratet hatt i oppgave å følge opp nødvendig kunnskaps- og kompetanseoverføring fra foregangsfylkeprosjektet, samt formidling og koordinering av framtidige aktiviteter. Denne oppgaven skal videreføres. Dette omfatter også oppfølging av tiltak innen storhusholdning og tiltak for å mobili-

³ Knutsen, H., Haukås T., Kårstad S. og A. Milford (2016). *Økonomien i økologisk jordbruk*. NIBIO-rapport. Vol. 2, Nr. 124. Norsk institutt for bioøkonomi 2016.

sere, rekruttere og beholde produsenter av økologisk mat gjennom tilskudd til Debio Info/Matvalget og Landbrukets Økoløft.

Norsk Landbruksrådgeving (NLR) har fra 2019 styrket sin oppgave innen økologisk jordbruk til også å omfatte utvikling og koordinering av faglige nettverk og har dermed overtatt deler av oppgavene som tidligere lå i foregangsfylkesatsingen. NLR har, i dialog med Landbruksdirektoratet, lagt fram en plan for det videre arbeidet på området for avtalepartene til jordbruksoppkjøret 2019. Partene mener planen gir et godt grunnlag for å utvikle NLRs arbeid med økologisk jordbruk. Videre overtar NLR ansvaret for satsingen på jord og jordkultur fra fylkesmannsembetet Viken fra 2020.

NOFIMAs satsing innen produktutvikling av økologisk mat er evaluert til jordbruksoppkjøret 2019. Satsingen skal bidra til å gi en økning i bredde, volum og kvalitet av tilgjengelige økologiske matvarer i alle omsetningsledd. Evalueringen konkluderer med at prosjektet fungerer godt, er samfunnsøkonomisk lønnsomt, og er innrettet i tråd med målgruppens behov. Det anbefales at satsingen videreføres, men videreutvikles med ulike elementer. Partene er enige om at NOFIMAs satsing videreføres for 2020, og at forslag til videre oppfølging og eventuelle endringer behandles i jordbruksoppkjøret 2020. Videre oppfølging om fordeling av midlene blir gjort i dialog med avtalepartene.

7.4.2 Bevilgning til økologisk jordbruk

Satsøkninger til økologisk jordbruksdrift og avsetningen til utviklingstiltak økes samlet med om lag 10 mill. kroner for 2020. Bevilgningsøkningen blir lavere pga. innsparing ved gjeldende satser. Satsene framgår av vedlegg 1.

7.5 Korn, kraftfôr og mel

Stortingets behandling av jordbruksmeldingen i 2017 og produksjons- og markedssituasjonen for de ulike sektorene i norsk jordbruk ligger til grunn for prioriteringen av kornproduksjonen i jordbruksoppkjøret. Regjeringen vil styrke og tydeliggjøre arbeidsdelingen i norsk jordbruk slik at arealer til korn- og grøntproduksjonen opprettholdes, mens tyngden av den grasbaserte husdyrproduksjonen blir liggende i distriktene.

Årene 2014 til 2017 ga gode kornavlinger, mens 2018 ble et svært vanskelig år på grunn av den ekstreme tørken. Oppdatert prognose per

mars 2019 for tilgang på norsk korn i sesongen 2018/2019 er 699 000 tonn inkludert erter og oljefrø. Dette er 41 pst. lavere enn gjennomsnittet for perioden 2013 til 2017.

Markedsregulator, Norske Felleskjøp, har pekt på at det er marked for økt produksjon av korn, særlig for hvete. Avtalepartene er enige i denne vurderingen. Dersom hveten ikke holder matkvalitet og må klassifiseres som fôrhvete, er det gode anvendelsesmuligheter for fôrhvete som karbohydratråvare i kraftfôret.

Avtalepartene understreker viktigheten av at matmel- og kraftfôrindustrien gir riktige prissignaler til kornprodusentene, slik at de produserer de kvalitetene som etterspørres.

7.5.1 Målpriser, prisnedskrivningstilskudd, matkornstilskudd og kraftfôrpris

Når nivået på kornprisene skal vurderes, må en legge til grunn et verdikjedeperspektiv. Fôrkornprisene må fastsettes gjennom avveininger mellom lønnsomhet i fôrkornproduksjonen på den ene siden og hensynet til kostnadene i husdyrholdet på den andre. På lignende måte må matkornprisene fastsettes gjennom avveininger mellom lønnsomhet i matkornproduksjonen på den ene siden, og hensynet til konkurransesituasjonen for bakerbransjen på den andre siden.

Partene er enige om at målprisene for hvete og rug økes med 14 øre per kg og målprisene for de andre kornslagene og oljefrø økes med 12 øre per kg. Prisnedskrivningstilskuddet til norsk korn økes med 8,2 øre per kg. Råvarekostnaden i produksjonen av kraftfôr økes med 2 øre per kg som følge av avtalen. Matkornstilskuddet økes med 5,8 øre per kg. Samlet vil prisen på korn til matmel være uendret. Økningen i målprisene på fôrkorn innebærer også at referanseprisen på soya økes med 17,6 øre per kg til 4,258 kroner per kg.

7.5.2 Tilpasninger i arealtilskuddet

Arealtilskuddet for korn økes for å stimulere til økt kornareal. Satsene framgår av vedlegg 1.

7.5.3 Fraktilskuddsordningene til korn og kraftfôr

Fraktilskuddsordningene til korn og kraftfôr er et viktig virkemiddel for å bidra til å utjevne regionale prisforskjeller i kraftfôrprisen. På bakgrunn av økning i fraktkostnader de siste årene, styrkes ordningen med tilskudd til frakt av kraftfôr med 15 mill. kroner.

7.5.4 Tilskudd til lagring av såkorn

Tørkesommeren 2018 medførte også lave såkornavlinger. For å sikre tilstrekkelig tilgang på såkorn våren 2019 ble det i 2018 gitt dispensasjon fra Mattilsynet for godkjenning av tilleggsarealer til innhenting av såkorn, dispensasjon for å kunne selge såvare med lavere spireevne, og økt import av såkorn der importen også er sorter som ikke er førstevalg. Avtalepartene er enige om å styrke ordningen med tilskudd til beredskapslagring av såkorn med 6,3 mill. kroner i 2020. Med en sats på 90 øre per kg gir det tilskudd til 11 000 tonn såkorn.

7.5.5 Investeringsstøtte i kornsektoren

I jordbruksoppkjøret 2018 ble det vedtatt å prioritere tørke- og lageranlegg for korn innenfor IBU-midlene i 2019, for å øke insentivene til hveteproduksjon og redusere risiko. Denne prioriteringen videreføres i 2020. Tørke- og lagerkapasitet på gårdsbruk vil også ha en beredskapsfunksjon for kornforsyningen.

7.6 Frukt, bær, grønnsaker og poteter

Frukt, bær, grønnsaker og poteter er produksjoner med stort markedspotensial. Frukt- og grøntsektoren er i vekst og utgjør om lag 12 pst. av verdiskapingen i landbruket. Forbruket av frukt, bær og grønnsaker er stigende, og de siste ti årene har nordmenns forbruk økt med omkring 20 pst., målt på engrosnivå. Det er et mål i Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold at befolkningens inntak av frukt, bær og grønnsaker skal øke ytterligere. Mye av etterspørselsøkningen skyldes økt forbruk av nye produkter og nye produktvarianter, noe som gir et potensial for utvikling og nyskaping i sektoren. Økt produksjon og forbruk av disse energirike matvekstene kan bidra til økt selvforsyningsgrad.

Avtalepartene er enige om å etablere en særskilt satsing på grøntsektoren med mål om å øke norskandelen, og møte etterspørselen med mest mulig norskprodusert vare. Detaljene i satsingen går fram av kapittel 7.2.

Målprisene for frukt, bær og grønnsaker økes innenfor en ramme på 3,7 pst., og en økning i målpris for potet med 25 øre per kilo. Satsendringer framgår av vedlegg 1.

«Tilskudd til fruktlager» endrer navn til «Tilskudd til fellesanlegg for frukt», da lagring kun er en del av disse anleggenes virksomhet.

7.6.1 Opplysningskontoret for frukt og grønnsaker

For å styrke informasjonsarbeidet og den generiske markedsføringen av frukt, grønt og bær, økes avsetningen til kollektiv dekking av omsetningsavgift med 4 mill. kroner.

7.6.2 Tilskudd til sertifisert settepotetavl

Formålet med tilskudd til settepotetavl er å stimulere til økt bruk av settepoteter av høy kvalitet gjennom sertifisert settepotetavl. Det har over tid blitt jobbet med en revidering av forskriften for ordningen med sikte på forenkling av en viktig, men forholdsvis liten og dels komplisert ordning. Landbruks- og matdepartementet ga våren 2018 Landbruksdirektoratet i oppdrag å revidere forskriften i samarbeid med partene i jordbruksoppkjøret. Landbruksdirektoratet legger opp til at ny forskrift skal være klar for fastsetting innen 1. oktober. Det er lagt til grunn et forbruk over ordningen på 9,5 mill. kroner i 2020, dvs. som for inneværende år.

7.7 Melk

Melkeproduksjonen er avgjørende for målsettingen om landbruk i hele landet, og lønnsomheten i produksjonen har over flere år vært god. Det siste året har lønnsomheten imidlertid gått noe ned, hovedsakelig som følge av redusert melkepris og en kraftig økning i kostnader, blant annet til innkjøpt fôr. Etterspørselen etter melkekvoter er fortsatt høy og det investeres mye i næringen, spesielt pga. kravet om løsdriftsfjøs fra 2034.

Målprisene på melk økes med 3 øre per liter. I tillegg økes satsene for flere tilskudd. Endringene framgår av vedlegg 1.

7.7.1 Nedskalering av melkeproduksjonen

Som følge av WTO-avtalen fra Nairobi 2015 må Norge avvikle eksportsubsidiene innen 2021. Det innebærer at melkeproduksjonen må reduseres. Avtalepartene er enige om at det er behov for et best mulig faktagrunnlag for nedskaleringen, og vil gjennomføre en prosess høsten 2019 for å utarbeide et opplegg for hvordan det skal gjennomføres.

Det er videre enighet om at nedskaleringen vil bli gjennomført ved bruk av forholdstallet på disponibel kvote og oppkjøp av melkekvoter med finansiering over omsetningsavgiften for melk. Det skal legges vekt på at produksjonsregionenes

andel av grunnkvote videreføres om lag på dagens nivå. Et samlet opplegg skal være etablert senest 1. oktober 2019. Gjeldende ordning for kjøp og salg av melkekvoter suspenderes når inneværende periode utløper 1. august 2019.

Det er enighet om den fordelingen som framgår av vedlegg 1 og referansebruksberegningene gjengitt i protokollen. De økonomiske resultatene for melkeproduksjon i 2020 i tabellen vil påvirkes av nedskaleringen. Den økonomiske effekten vil være midlertidig, og det er usikkerhet knyttet til hvor stort volum som må ut av produksjon. Den inngåtte avtalen gir derfor ikke grunnlag for å tallfeste effektene.

Omsetningsavgift melk

For å bygge opp likviditeten i Omsetningsrådets fond for melk og for å legge til rette for at melk kan kjøpes opp i omsetningsrunden i 2020, bør det vurderes å øke omsetningsavgiften for melk fra 1. juli 2019.

7.7.2 Inndragning av kvote solgt til staten

Formålet med kvoteordningen for melk er å tilpasse melkeproduksjonen til avsetningsmulighetene i markedet innenfor de målsetninger Stortinget har fastsatt, herunder distriktsprofil og variert bruksstruktur.

Grunnet overproduksjon av geitemelk og reduserte eksportmuligheter for kumelk, er partene enige om at geit- og kumelkkvote solgt gjennom den statlige ordningen i 2019, ikke skal vidreselges. Som fastsatt i jordbruksavtalen finansieres inndragningen over omsetningsavgiften for melk.

7.7.3 Konvertering av melkekvoter

I henhold til forskrift om kvoteordningen for melk § 2 første ledd siste setning, kan grunnkvote konverteres fra geitemelkkvote til kumelkkvote i forholdet 1:2. Partene er enige om at det fra 1. januar 2020 ikke skal gis adgang til å konvertere geitemelkkvote til kumelkkvote.

7.7.4 Høring av satser i prisutjevningsordningen

Landbruksdirektoratet har sendt forslag til satser i prisutjevningsordningen for melk for kommende avtaleperiode på høring, jf. høringsbrev av 3.4.2019. Satsene i prisutjevningsordningen fastsettes av Landbruksdirektoratet etter ordinære

forvaltningsmessige prosedyrer, men avtalepartene i jordbruksoppgjøret kan gi føringer. Partene har ikke merknader til høringsforslaget fra Landbruksdirektoratet.

7.8 Kjøtt og egg

De siste årene har det vært store overskudd av kjøtt av svin og sau/lam, i tillegg er vi nå også vesentlig nærmere markedsdekning for norsk storfekjøtt. Forbrukstrender går i retning av mindre kjøttinntak i kostholdet. Denne utviklingen kan bidra til redusert produksjonsvolum for norsk husdyrbruk.

Partene er enige om at beløpstaket for tilskudd husdyr reduseres med 30 000 kroner til 530 000 kroner per foretak.

Ut fra markedssituasjonen er partene enige om at målprisen for svinekjøtt videreføres uendret. I tillegg til virkemidlene som omtales nedenfor, vil styrkingen av fraktordningen for kraftfôr, prisnedskrivingsordningen for norsk korn og velferdsordningene være viktige for jordbruksforetak med kjøtt- og eggproduksjon.

7.8.1 Tilskudd storfekjøtt

For storfekjøtt er det for 2019 prognosert med et underskudd av norsk produksjon i forhold til innenlandsk forbruk på 3 200 tonn, men medregnet reguleringslageret ved inngangen til året er en tett på markedsbalanse. Markedsregulator har vist til at det gjennom Innovasjon Norge er gitt støtte til investeringer som tilsvarer en produksjonsøkning over de neste fem årene på om lag 20 000 ekstra ammekyr i markedet.

Avviklingen av eksportstøtten fra 2021 og fallende etterspørsel etter melk på hjemmemarkedet, vil gi redusert melkeproduksjon og dermed også redusert kjøttproduksjon fra melkebrukene de nærmeste årene.

Med grunnlag i de overnevnte momentene er partene enige om at det kun bør gjennomføres en relativt begrenset økning av satsene i eksisterende tilskuddsordninger rettet mot storfekjøttproduksjon. Det foreslås en mindre heving av satsene av driftstilskuddet for spesialisert kjøttfeproduksjon, med størst økning for foretak i AK-sone 5–7. Prioriteringen av foretak i AK-sone 5–7 gjøres for å styrke grovfôrbasert husdyrhold i distriktene. I tillegg foreslås det en begrenset økning av satsen for intervallet 1–50 ammekyr i tilskudd husdyr. For å bidra til bruk av grovfôrressurser foreslås det heving av sat-

sene for storfe over beitetilskuddene og en økning av arealtilskudd grovfôr i sone 5–7 og kulturlandskapstilskuddet. Satsendringene framgår av vedlegg 1.

7.8.2 Tilskudd sau/lam

Det har vært flere år med et betydelig overskudd av norsk sau/lam, og det er bygd opp et betydelig kvantum sau på reguleringslager. For 2019 er det prognosert med en underdekning på 700 tonn kjøtt av sau/lam i produksjon sammenlignet med forbruket, noe som gir mulighet til å redusere kvantumet på reguleringslager.

Ut fra markedssituasjonen er partene enige om at satsene for tilskuddet til lammeslakt bør videreføres uendret. Tilskuddsordningen har vært en vesentlig årsak til økningen i leveransene av lammekjøtt de siste årene, og det er derfor viktig at satsnivået ikke heves.

Partene er enige om en endring av intervallene for sau i tilskudd husdyr. Nåværende satsintervall for 1–126 dyr utvides til 1–150 dyr. Denne endringen er målrettet for dem som bruker hele eller mesteparten av arbeidskraften sin i næringen. For å bidra til bruk av grovfôrressurser er partene enige om en mindre økning i satsene for småfe i beitetilskuddene. Satsendringene framgår av vedlegg 1.

7.8.3 Frakttilskudd slaktedyr

Med virkning fra og med 2019 gis det ikke lenger dispensasjon fra regelverket for kjøre- og hviletid for innenlands slaktedytransport. Dette kan bl.a. medføre behov for å ha to sjåfører per innfrakt, og gi lavere gjennomsnittlig dyretall per transport pga. redusert fyllingsgrad av kjøretøyene. Frakttilskuddet skal bidra til å jevne ut prisene mellom husdyrprodusentene. Partene er enige om at bevilgningen til frakttilskudd slaktedyr på dette grunnlaget økes med 10 mill. kroner.

Markedsregulator Nortura mener at det over tid har vært en økende grad av underfinansiering av frakttilskuddsordningen for slaktedy. Partene er enige om å be Landbruksdirektoratet evaluere eksisterende fraktordning ut fra formålet om å bidra til prisutjevning mellom produsenter. Evalueringen må også omfatte en vurdering av tilskuddet ut fra miljøhensyn og hvilken effekt ordningen kan ha på anleggsstrukturen i slakteribransjen. Det opprettes en referansegruppe bestående av representanter fra avtalepartene, Kjøtt- og fjorfeforbransjens Landsforbund

og Nortura. Endelig rapport fra Landbruksdirektoratet skal foreligge i løpet av februar 2020, slik at avtalepartene kan ta stilling til eventuelle endringer i ordningen i jordbruksoppjøret i 2020.

7.9 Velferdsordninger

Gode velferdsordninger i landbruket er viktig for å bidra til rekruttering og landbruk over hele landet. Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid bidrar til finansiering av leid arbeidshjelp og på den måten til at husdyrprodusenter kan ta ferie og få ordnet fritid. Tilskudd til avløsning ved sykdom, fødsel mv. er viktig for jordbruket gjennom å finansiere arbeidshjelp når brukerne pga. sykdom, svangerskap eller andre grunner ikke kan ta del i driften. Dette er spesielt viktig på foretak med husdyrproduksjon.

Partene er derfor enige om en betydelig styrking av velferdsordningene. Satser og maksimalbeløp for tilskudd til avløsning ved ferie og fritid økes med om lag 6 pst. I tillegg økes bevilgningen til tilskudd til landbruksvikarvirksomhet med 2,3 mill. kroner, og det gjennomføres en mindre endring av tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv. De to sistnevnte endringene omtales nærmere nedenfor. Samlet utgjør hevingen av satsene for de tre tilskuddsordningene 70 mill. kroner, jf. vedlegg 1.

7.9.1 Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.

Rapport samordning av tilskuddet og lønnsinntekt

I sluttprotokollen fra jordbruksforhandlingene 2018 står det:

«Partene er enige om at Landbruksdirektoratet utreder konsekvensene av å avvikle samordningen av tilskudd ved avløsning ved sykdom og fødsel mv. mot lønnsinntekter, slik at en likestiller lønnsinntekter med andre næringsinntekter.»

Landbruksdirektoratets vurdering framgår av rapport nr. 18/2019, hvor det anbefales å ikke avvikle gjeldende samordning mellom den avløste jordbrukerens lønn og tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv. Partene er enige om at det med grunnlag i Landbruksdirektoratets rapport ikke gjøres endringer i samordningen mellom avløser-tilskuddet og lønnsinntekter.

Rett til tilskudd til avløsning ved uttak av foreldrepermisjon

Etter forskriften for sykdomsavløsning § 5 andre ledd kan det gis tilskudd til avløsning av personer som mottar utbetaling fra NAV av foreldrepenger eller engangsstønad etter folketrygdlovens kapittel 14. Foreldrepenger kan ytes til barnets mor og far etter fødsel, og skal erstatte inntektsbortfall i forbindelse med at de tar ut foreldrepermisjon for å ta seg av barnet det første leveåret. For å oppfylle vilkåret om inntektsbortfall må foreldrene ha hatt pensjonsgivende inntekt seks av de ti siste månedene før permisjonen. Landbruksdirektoratet har vist til at selvstendig næringsdrivende med høy gjeld pga. reglene om skattefradrag og framførbart underskudd, kan komme i situasjoner hvor den pensjonsgivende inntekten ikke er høy nok til å oppnå foreldrepenger. Som hovedregel får heller ikke faren foreldrepenger hvis moren ikke har rett til det, selv om faren isolert oppfyller vilkårene for ytelsen. Mødre og alenefedre kan imidlertid få utbetalt en engangsstønad dersom de ikke har rett til foreldrepenger.

Partene er enige om at det åpnes for at avløsertilskuddet kan gis til bønder som tar ut foreldrepermisjon selv om de ikke har rett til foreldrepenger eller engangsstønad ved fødsel fra NAV. Etter anslag fra Landbruksdirektoratet kan dette gi en merutbetaling på 1,5 mill. kroner per år over ordningen. Partene foreslår at direktoratet utformer nye bestemmelser i sykdomsavløsningsforskriften med sikte på at endringen trer i kraft fra 1. januar 2020.

Avløsertilskudd ved sykdom hos barn

Partene er enige om at Landbruksdirektoratet skal evaluere innføring av avløsertilskudd ved sykt barn for inntil 365 dager. Evalueringen skal omfatte forslag til avgrensning av bruk av ordningen, provenyeffekt og hvordan endringen kan implementeres i forvaltningen av ordningen. Direktoratet bes framlegge evalueringsrapporten innen 20. februar 2020, slik at partene kan ta stilling til eventuelle endringer i ordningen ved jordbruksoppkjøret i 2020. Det skal etableres en referansegruppe med avtalepartene.

7.9.2 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket

I Revidert nasjonalbudsjett for 2019 foreslås det å bedre ytelsene for selvstendig næringsdrivende som blir sykmeldt. Regjeringen foreslår å øke den

generelle kompensasjonsgraden fra 75 til 80 pst. etter 16 dager med arbeidsuførhet med virkning fra 1. oktober 2019. Endringen innebærer at den kollektive innbetalingen til NAV i 2020 over jordbruksavtalens post 78.14 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket kan reduseres med 9,7 mill. kroner til 38,6 mill. kroner.

7.9.3 Tilskudd til landbruksvikarvirksomhet

Tilgang på kompetente landbruksvikarer er viktig for at jordbrukerne skal kunne få tilfredsstillende arbeidshjelp i situasjoner med alvorlig sykdom og skade. Ved jordbruksoppkjøret i 2018 var partene enige om at eventuelle gjenværende tilskuddsmidler et år ikke lenger skal kreves betalt tilbake eller motregnet i det påfølgende året. Midlene som tidligere ble motregnet eller betalt tilbake fra avløserlagene som deltok i ordningen, bidro imidlertid til finansiering av flere årsverk med landbruksvikarvirksomhet. Landbruksdirektoratet har tidligere årlig fordelt 240 årsverk over ordningen, men etter omleggingen av tilskuddet har direktoratet for 2019 fordelt 233,35 årsverk, gitt satsen på 282 400 kr per årsverk og bevilgningen på 65,89 mill. kroner.

Partene er enige om å heve bevilgningen til ordningen for å kunne øke antall årsverk til 240, og i tillegg gjennomføre en begrenset heving av tilskuddssatsen til 283 900 kroner per årsverk, som samlet utgjør en bevilgning på 2,3 mill. kroner.

7.10 Andre politikkområder

7.10.1 Erstatning ved klimabetingede skader i plante- og honningproduksjon

Som omtalt i kap. 3.1. ble avlingsåret 2018 helt spesielt med omfattende avlingsskader over store deler av Sør-Norge som følge av tørke, men også i noen grad som følge av store nedbørmengder senere på året.

Det ble tidlig satt i verk flere tiltak for å hjelpe husdyrprodusentene med å skaffe nok grovfôr til dyra. Det ble også gjort justeringer i praktiseringen av regelverket slik at dette ikke skulle være til hinder for økt fôrproduksjon. Dette innebar at bønder fikk beholde tilskudd de normalt kunne gått glipp av. I de særskilte «tørkeforhandlingene» i august 2018 ble erstatningssatsen for grovfôr økt med 50 pst. og taket for utbetaling per vekstgruppe ble doblet. I tillegg ble det gjort ekstra utbetalinger for husdyr og areal tilsvarende 300 mill. kroner.

For å unngå at en vanskelig likviditetssituasjon kunne utløse stor utslakting av dyr, ble rask utbetaling av erstatning prioritert høyt. Grensen for forskuddsutbetaling av erstatning etter forenklet behandling ble økt fra 50 til 70 pst. Det ble innført forenklede krav til dokumentasjon ved søknader. Kommuner og fylker ble sterkt anmodet om å prioritere saksbehandlingen av søknadene raskt. Dette resulterte i at 11 300 saker av totalt 15 000 søknader ble ferdig behandlet i løpet av høsten 2018, og vel 1,6 mrd. kroner utbetalt. På de resterende 3 700 søknadene forventes det utbetalinger i 2019 på om lag 500 mill. kroner. Samlet vil det bli utbetalt om lag 2,1 mrd. kroner over erstatningsordningene for avlingsåret 2018 mot 43 mill. kroner i et normalår.

Etter et så spesielt år som 2018 er det naturlig at det gjennomføres en evaluering både av hvordan den ekstraordinære situasjonen ble håndtert, hvordan ordningene har fungert og om regelverket er hensiktsmessig framover i tid. Landbruks- og matdepartementet har bedt Landbruksdirektoratet gjøre en evaluering på sine områder, samt gjennomføre en spørreundersøkelse der kommuner og fylkesmenn som har vært sterkest involvert, får en mulighet til å formidle sine erfaringer og gi tilbakemeldinger til nasjonalt nivå. Dette arbeidet må legges til grunn både i forvaltningen av ordningen og i eventuell videre evaluering av regelverket.

Partene er enige om å foreta en gjennomgang av avlingsskadeordningen basert på erfaringene fra 2018 etter at Landbruksdirektoratet har gjennomført sin evaluering. Midlertidige regler og praksis som ble gjennomført i skadeåret 2018 for erstatningsordningen ved klimabetingede skader i planteproduksjon videreføres ikke.

7.10.2 Markedsbalansering

Som en oppfølging av Stortingets behandling av jordbruksmeldingen (Meld. St. 11 (2016–2017) er Omsetningsrådet nå i gang med en gjennomgang av markedsbalanseringsordningene. Det er viktig at Omsetningsrådets gjennomgang av regelverket er transparent slik at alle aktører får komme med innspill, og at resultatet er balansert med tanke på alle aktørers rettigheter og plikter knyttet til markedsbalanseringen.

Omsetningsrådet har i brev at 24.04.19 sendt over to forslag til jordbruksavtalepartene:

«Omsetningsrådet har ikke vurdert de konkrete forslagene i rapporten om opplysningsvirksomhet. Rådet vil likevel tilrå avtalepartene å gjøre et prinsippvedtak om at eventuelle

strukturelle endringer som vedtas av rådet må omfatte alle de fire opplysningskontorene, det vil si også Opplysningskontoret for frukt og grønt. Vedtaket oversendes avtalepartene.»

«Omsetningsrådet anbefaler overfor avtalepartene at øvre prisgrense for noteringsprisen på melk økes fra 5 til 10 prosent for å gi bedre prisfleksibilitet som sikrer effektiv utnyttelse av total industrikapasitet.»

I henhold til Omsetningsloven, er det Omsetningsrådet som styrer bruken av omsetningsavgiftsmidlene, herunder også de midlene som går til opplysningsvirksomhet. Hvilke føringer som ligger for organiseringen av opplysningskontorene, som følge av finansiering over omsetningsavgiften, er det dermed opp til Omsetningsrådet å avgjøre. Partene har ikke gitt signaler til forslaget om eventuelle strukturelle endringer i opplysningskontorene.

Omsetningsrådet er inne i en prosess hvor mange elementer som berører markedsregulator og de uavhengige aktørenes rettigheter og plikter diskuteres, og det er viktig å vurdere helheten i Omsetningsrådet til gjennomgang av regelverket i markedsbalanseringen. Diskusjonen om øvre prisgrense må ses i sammenheng med de andre elementene i markedsbalanseringen for melk, slik som godtgjøring for reguleringskapasitet, motaktplicht på smør, 80-prosentregelen og prioriteringsregler ved underskuddssituasjoner.

Gjennomgangen av markedsbalanseringen som foretas av Omsetningsrådet berører Omsetningsrådets eget regelverk, Landbruks- og matdepartementet sitt regelverk og bestemmelser i jordbruksavtalen. Bestemmelser i disse regelverkene virker inn mot samme områder. For at disse regelverkene skal virke på en god og balansert måte må eventuelle endringer som skal sendes på høring ses i sammenheng. Partene er derfor enige om at det innkalles til et møte, for å diskutere relevante problemstillinger, i forkant av at forslagene til endringer i regelverk sendes på høring høsten 2019.

7.10.3 Tilskudd til dyreavl med mer

Tilskudd til avlsorganisasjoner

Tilskudd til dyreavl skal medvirke til avlsmessig framgang og populasjoner av friske, sunne husdyr tilpasset vårt miljø og klima. Ordningen skal også sikre genetisk variasjon i populasjonene og bygge på bærekraftige prinsipper basert på en tilstrekkelig stor effektiv avlspopulasjon og inkludering av funksjonelle egenskaper i avlsålet.

Følgende organisasjoner kan søke om støtte: Norsk Sau og Geit, Norges Birøkerlag, Norges Pelsdyrslag, Norsk kjøttfeavlslag TYR, Norsk Fjørfeag, Landslaget for Telemarksfe og Avlslaget for sidet trønderfe og nordlandsfe. Støtte til Norges Birøkerlag forutsetter at de også bidrar til driften av reinavlsområdet for den brune bia. Norsk Fjørfeag kan søke om støtte til påvirkning av avlsarbeid i regi av internasjonale avlsselskaper. Landbruksdirektoratet fordeler midlene etter søknad fra de nevnte organisasjonene. Det innhentes uttalelse fra Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag.

Partene er enige om at det avsettes 14,3 mill. kroner til avlsorganisasjoner.

Tilskudd til semin

Partene legger til grunn at formålet med ordningen oppnås på en tilfredsstillende måte innenfor gjeldende forskrift og ramme, og foreslår videreføring av avsetningen med 25,6 mill. kroner for 2020.

Tilskudd til veterinærreiser

Det vises til Landbruksdirektoratets forslag om utvidelse av formålet med tilskudd til veterinære reiser til å gjelde alle reiseformål. Formålet med ordningen er å bidra til å utjevne forskjeller i husdyrproducentenes veterinærkostnader ved inseminasjon og sykdom på husdyr. Behov for og krav om veterinærbesøk i husdyrholdet omfatter langt flere formål som kastrering, avhorning, vaksinerings, drektighetskontroll, oppfølging av dyrevelferdsprogram i enkelte produksjoner, mv. En utvidelse av ordningen til også å omfatte slike formål vil bidra til å senke den økonomiske terskelen for å benytte nødvendige veterinærtjenester i husdyrhold med stor avstand fra veterinærkontor. Endringen anses å fremme et profesjonelt og effektivt dyrehold, herunder dyrevelferden, og ha positiv effekt i distriktsjordbruket.

Partene er enige om at ordningen reisetilskudd ved veterinærers syke- og inseminasjonsbesøk utvides til også å gjelde formål som vaksinerings, avhorning, drektighetskontroll og oppfølging av dyrevelferdsprogram mv. Reiser i forbindelse med embryoinnlegging innlemmes ikke i ordningen. For å ta høyde for denne utvidelsen er partene enige om at avsetningen til ordningen økes med 5 mill. kroner til 53,8 mill. kroner.

Landbruksdirektoratet gis i oppdrag å utarbeide høringsforslag til endring av forskriften.

7.10.4 Tilskudd til frøavl m.m.

Formålet med tilskudd til frøavl er å fremme dyrking og frøforsyning av gras, belgvekster, rotvekster og grønnsaker med klimatilpassede sorter. Tilskuddet blir gitt til sertifisert frøavl av godkjente sorter og omfatter pristilskudd, arealtilskudd og overlagingstilskudd. Forbruksprognosen viser et bevilgningsbehov med gjeldende satser tilsvarende en økning på 2 mill. kroner til 17,0 mill. kroner for 2020. Det skal vurderes om Forskrift om tilskudd til frøavl m.m. kan utvides til å omfatte pollinatorvennlige naturfrøblandinger.

Bevilgningen til tilskudd til frøavl m.m. dekker også tilskudd til beredskapslagring av såkorn. Det vises til kapittel 7.5.4 for omtale av dette.

7.10.4.1 Tilskudd til utvikling av plantemateriale

Formålet med tilskudd til utvikling av plantemateriale er å bidra til å sikre at norsk jord- og hagebruk får tilgang til klimatilpasset, variert og sykdomsfritt materiale og gjøre materialet mer konkurransedyktig på hjemmemarkedet og eksportmarkedet. Partene er enige om å sette av 5,0 mill. kroner i 2019 innenfor rammen av omdisponeringer i inneværende år, øremerket til frukt- og bærprogrammene til Graminors avdeling ved Njøs. Engangsbevilgningen skal bidra til å sikre utvikling av egnede frukt- og bærsorter som kan bistå produsentene i å møte framtidige endringer i norske dyrkingsforhold og det økende markedet for norsk frukt til konsum. For øvrig foreslår partene en videreføring av tilskudd til utvikling av plantemateriale.

7.10.5 Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket gjennom regionale rådgivingsenheter i hele landet. I 2019 består NLR av 10 regioner med en nasjonal overbygning. NLR utvikler og leverer helhetlig, uavhengig og kunnskapsbasert rådgiving, og er et faglig bindeledd mellom landbruksforskningen og landbruket. NLR sin virksomhet er viktig for å videreutvikle god agronomi og økt kompetanse i næringen. NLR har kjernekompetanse på agronomi, og gir rådgiving innen planteproduksjon og plantevern, maskin- og byggeteknikk, næringsutvikling, foretaksøkonomi, økologisk landbruk, miljøtiltak, klimatilak og HMS.

Partene er enige om en særlig satsing rettet mot grøntsektoren, jf. kap. 7.2. Rådgiving innenfor frukt- og grøntproduksjon er et av kjerneområ-

dene for NLR, og NLRs rådgivningstilbud til disse produsentene er en viktig del av satsingen.

Det vises til omtale av det femårige prosjektet PRECIS (presisjonsjordbruk i praksis) som skal gjennomføres i et samarbeid mellom NIBIO og NLR, jf. kap. 7.2.9. Prosjektet skal blant annet utvikle skreddersydd brukerstøtte og rådgivning i skjæringspunktet mellom ny teknologi og agrobiologi. Fra 2019 har NLR fått i oppgave å bygge opp rådgivningskompetanse om presisjonsjordbruk. Det forutsettes at NLR fortsetter med dette arbeidet. NLR er videre en sentral aktør i Landbrukets Klimaselskap, det forutsettes at arbeidet med klimasmart landbruk prioriteres. NLR gjør et viktig arbeid for produsenter som driver, eller ønsker å legge om til, økologisk produksjon. Fra 2019 har NLR fått en utvidet rolle med å utvikle og koordinere faglige nettverk innen økologisk produksjon for frukt og bær, grønnsaker, veksthus og potet, melk og kjøtt og korn. Fra 2020 får NLR i tillegg i oppgave å utvikle og koordinere fagområdet for jord og jordkultur. NLR skal, innenfor rammen, videreføre sitt arbeid med å søke godkjenning av plantevernmidler til bruk i kulturer som dyrkes i begrenset volum i Norge («minor use»). Som en oppfølging av Nasjonal pollinatorstrategi skal NLR formidle kunnskap om gode tiltak for pollinerende insekter i hele landet.

Partene er enige om at bevilgningen til NLR økes med 4,5 mill. kroner, slik at total avsetning blir 98 mill. kroner i 2020. Av den totale bevilgningen skal minst 14 mill. kroner brukes til HMS-rådgivning og HMS-relaterte tiltak, og minst 5,5 mill. kroner skal gå til byggeteknisk rådgivning. Partene forutsetter videre at det skal være rådgivningsaktivitet innenfor alle rådgivningsområdene NLR har ansvaret for. Utover dette må NLR gjøre nødvendige prioriteringer innenfor rammen. Partene er enige om at mentorordningen utvides til en nasjonal ordning forvaltet av Norsk Landbruksrådgiving, jf. kap. 7.2.7.3, med en avsetning på 4 mill. kroner i 2020 til satsingen over Landbrukets utviklingsfond.

7.10.6 Trekk i produksjonstilskudd og regionale miljøtilskudd (RMP)

Ved omleggingen av systemet for produksjonstilskudd ble det innført absolutte søknadsfrister. Dette innebærer at foretak må få dispensasjon for å kunne levere søknaden etter søknadsfristen. For søknader levert innen fristen, er det åpnet for at foretaket kan endre opplysningene i søknaden i 14 dager. Regelen skiller seg fra regionale miljøtil-

skudd, hvor foretak kan levere søknad inntil 20 virkedager etter søknadsfristen mot et trekk på 1 000 kroner per virkedag.

Partene er enige om at det fra søknadsomgangen 2020 åpnes for at søknad om produksjons- og avløsertilskudd og regionalt miljøtilskudd kan leveres inntil 14 dager etter søknadsfristen, mot et trekk på 1 000 kroner per dag forsinkelsen varer. Partene er videre enige om at det fra søknadsomgangen 2020 iverksettes et system for å sende ut varsel til foretak som ikke har levert søknad om produksjons- og avløsertilskudd nært opp mot søknadsfristen.

7.10.7 Finansiering av utredninger, evalueringer og elektroniske fagsystem

Over jordbruksavtalens post 21 finansieres utredninger, evalueringer og utvikling av IKT-fagsystemer til forvaltning av ordninger. Enkle, robuste og brukervennlige elektroniske forvaltningssystemer bidrar til god og effektiv forvaltning, både for næringsutøvere og forvaltning. For 2020 er partene enige om å avsette 8,5 mill. kroner til videre finansiering av utvikling av IKT-system for import/RÅK, 1 mill. kroner til første fase av arbeidet med nytt fagsystem for erstatningsordningene i landbruket og 3 mill. kroner til videreutvikling av eStil PT. Videreutvikling av eStil PT er bl.a. tiltak for å effektivisere utbetalingene og forbedre søknadsprosessen for bruker og forvaltning. Det settes av 2 mill. kroner til utredninger og evalueringer.

Partene er enige om følgende nye avsetninger til IKT-prosjekter i 2019:

- 3,9 mill. kroner til utvikling av digital selvbetjeningsløsning for søknad om tilskudd til avløsning sykdom og kartassistert søknadsløsning i Agros for reisetilskudd til veterinær.
- 0,6 mill. kroner til konseptvurdering av nytt fagsystem for erstatningsordningene.
- 0,7 mill. kroner til endringer i eStil PT knyttet til innføring av trekk i produksjonstilskudd og RMP ved for sent levert søknad, jf. omtale i kapittel 7.10.6.

Avsetningen til evalueringer og utredninger reduseres til 1,5 mill. kroner og skal blant annet dekke videre arbeid med utvikling av statistikk for matsvinn i jordbrukssektoren og kjøp av tjenester knyttet til Landbruksdirektoratets evaluering etter tørkesommeren 2018, som omtalt i kapittel 7.10.1.

7.10.8 Tilskudd til råvareprisordningen

RÅK-ordningen skal utjevne forskjellene i råvarekostnader ved handel med bearbeidede jordbruksvarer innenfor EØS-området. Det gis kompensasjon både for norskproduserte ferdigvarer som blir omsatt i Norge (PNS), og for bearbeidede norske landbruksvarer som blir eksportert. «RÅK-industrien» er en betydelig avtaker av råvarer fra jordbruket, og det er viktig at bevilg-

ningene over ordningen blir tilpasset engrosprisene på norskproduserte jordbruksvarer. Bevilgningsbehovet til ordningen vil også være påvirket av verdensmarkedsprisen og valutakurser.

Med grunnlag i prognosert bevilgningsbehov og målprisøkningene for melk og poteter er partene enige om et bevilgningsbehov på 234,4 mill. kroner for RÅK-ordningen i 2020.

8 Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150

8.1 Budsjettmessige forhold

8.1.1 Innledning

Jordbruksoppjøret 2019 dreier seg i hovedsak om budsjettmessige endringer for budsjettåret 2020. Videre utarbeides det prognoser for forbruket i 2019 på de enkelte ordninger med utgangspunkt i gjeldende satser og regelverk. På bakgrunn av dette fremmes det nye bevilgningsforslag for Stortinget som innebærer endringer og omdisponeringer innenfor gjeldende budsjett i 2019 som tilpasser bevilgningene til det faktiske

behov. I den forbindelse legges det til grunn en omdisponering av de overførte bevilgninger fra året før samt tilpasninger til de reviderte prognoser for behov ut fra gjeldende regelverk i inneværende år.

8.1.2 Overførte beløp fra 2018 og omdisponering av bevilgninger i 2019

Overførte beløp fra 2018 til 2019

På de overførbare postene er det overført 49,2 mill. kroner fra 2018 til 2019, jf. tabell 8.1.

Tabell 8.1 Overførte beløp fra 2018 til 2019. mill. kroner

Post	Ordning	Budsjett minus forbruk
21	Spesielle driftsutgifter	7,385
70	Markedsregulering m.m.	5,189
74	Direkte tilskudd	16,347
77	Utviklingstiltak	9,304
78	Velferdsordninger	10,953
	Sum overførte bevilgninger	49,178

Prognoser for forbruk i 2019

Prognosene for bevilgningsbehov i 2019 utarbeides av Landbruksdirektoratet. For de overførbare postene på kap. 1150 er prognosene basert på gjel-

dende budsjettvedtak og satser i 2019. Forbruksprognosen på de overførbare postene i 2019 viser et underforbruk på 91,022 mill. kroner sammenlignet med vedtatt budsjett for 2019, jf. tabell 8.2.

Tabell 8.2 Budsjett minus prognose 2019

Post	Ordning	
21	Spesielle driftsutgifter	-10,366
70	Markedsregulering m.m.	10,588
74	Direkte tilskudd	70,000
77	Utviklingstiltak	-0,900
78	Velferdsordninger	21,700
	Sum	91,022

Budsjettendringer på overslagsbevilgningene som skyldes volumendringer og ikke satsendringer i jordbruksoppjøret gjøres enten i nysalderingen av budsjettet på høsten eller i revidert budsjett på våren.

Omdisponeringer i 2019

Summen av udisponerte, overførte midler fra 2018 og innsparinger innenfor budsjettet i 2019 blir etter dette 140,2 mill. kroner. Dette er midler som kan omdisponeres innenfor rammen av uendret budsjett i 2019.

I jordbruksavtalen er partene enige om en økning i kornprisene fra 1. juli 2019. For matkorn er det foreslått en gjennomsnittlig økning på 14 øre/kg, og for fôrkorn ca. 12 øre per kg. For å

regulere engrosprisene på råvarer til kraftfôr og matmel er det foreslått økning i prisnedskrivningen av norsk korn på 8,2 øre per kg, og en økt prisnedskrivning av norsk korn i matmel med 5,8 øre per kg. For å unngå markedsforstyrrelser, og bidra til at forutsetningene om råvarekostnad i kraftfôrproduksjonen oppfylles, må endringene i prisnedskrivningen av norsk korn gjennomføres fra 1. juli 2019. Den samlede effekt av dette innebærer at bevilgningsbehovet på post 73 øker med 74,8 mill. kroner i 2019.

Videre var partene enige om å sette av 5,0 mill. kroner i 2019 til Graminor for oppbygging av frukt- og bærseier på Njøs. Det resterende disponible beløp på 60,4 mill. kroner i 2019 har partene disponert til å styrke av kapitalen i LUF.

Tabell 8.3 Omdisponeringer og endringer i 2019. mill. kroner

Kapittel 1150		Budsjett 2019 ¹	Omdisp. 2019	Justert budsjett 2019	Disp. av overførte midler i 2019
Post	Benevning				
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	24,033	2,981	27,014	7,385
50	Fondsavsetninger Tilskudd til LUF	1 133,553	60,380	1 193,933	0,000
70.11	Avsetningstiltak	27,400	0,000	27,400	
70.12	Tilskudd til råvareprisutjevningsordningen. m.v.	236,662	-15,777	220,885	5,189
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0,000	38,000	
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	302,062	-15,777	286,285	5,189
71	Tilskudd til erstatninger m.m., <i>overslagsbevilgning</i>	43,000		43,000	
73.11	Tilskudd til norsk ull	134,000		134,000	
73.13	Pristilskudd melk	666,000		666,000	
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 452,260		1 452,260	
73.16	Distriktstilskudd egg	3,335		3,335	
73.17	Distriktstilskudd, frukt, bær og veksthus gr.sak.	123,500		123,500	
73.18	Frakttilskudd	361,450		361,450	
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning av korn	779,100	70,770	849,870	
73.20	Tilskudd til matkorn	91,400	4,050	95,450	
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 611,045	74,820	3 685,865	0,000
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon og spes.kjøttprod.	1 601,600	-8,600	1 593,000	
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	2 442,800	-37,147	2 405,653	16,347
74.16	Beitetilskudd	917,200	-19,200	898,000	
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 447,500	-15,500	3 432,000	
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	493,159	0,000	493,159	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	121,900	-5,900	116,000	
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	9 024,159	-86,347	8 937,812	16,347
77.11	Tilskudd til dyreavl m.m.	88,700	-1,100	87,600	
77.12	Tilskudd til planteavl m.m.	18,720	-7,304	11,416	9,304
77.13	Tilskudd til rådgivning og teknisk planlegging	93,500	0,000	93,500	
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	49,360	5,000	54,360	
77.17	Tilskudd til fruktlager	14,000	0,000	14,000	
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	264,280	-3,404	260,876	9,304
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 176,600	-19,553	1 157,047	10,953
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom mv.	153,200	-11,200	142,000	

Tabell 8.3 Omdisponeringer og endringer i 2019. mill. kroner

Kapittel 1150		Budsjett 2019 ¹	Omdisp. 2019	Justert budsjett 2019	Disp. av overførte midler i 2019
Post	Benevning				
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	50,200	-1,900	48,300	
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	65,891	0,000	65,891	
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	72,500	0,000	72,500	
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 518,391	-32,653	1 485,738	10,953
SUM KAP. 1150		15 920,523	0,000	15 920,523	49,178

¹ Saldert budsjett 2019.

8.1.3 Budsjettmessige endringer fra 2019 til 2020

De budsjettmessige konsekvenser i 2020 av dette jordbruksoppjøret vil bli fremmet for Stortinget i Landbruks- og matdepartementets Prop. 1 S

(2019–2020). I tabell 8.4 vises det justerte bevilgningsbehov som følge av endringene som foreslås i dette jordbruksoppjøret. Endringer som skyldes konsekvensjusteringer eller justerte volumprognoser på overslagsbevilgningene er ikke innarbeidet.

Tabell 8.4 Samlet utslag av oppjøret og foreløpig budsjett 2020. mill. kroner

Post	Budsjett 2019 ¹	Endring 2020	Budsjett 2020 ²	
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	24,033	-9,500	14,533
50	Tilskudd til Landbrukets utviklingsfond	1 133,553	117,000	1 250,553
70.11	Avsetningstiltak	27,400	4,000	31,400
70.12	Tilskudd til råvareprisordningen mv.	236,662	-2,315	234,347
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0,000	38,000
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	302,062	1,685	303,747
71	Tilskudd til erstatninger m.m., <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0,000	43,000
73.11	Tilskudd til norsk ull	134,000	0,000	134,000
73.13	Pristilskudd melk	666,000	30,700	696,700
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 452,260	0,000	1 452,260
73.16	Distriktstilskudd egg	3,335	0,000	3,335
73.17	Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	123,500	19,300	142,800
73.18	Frakttilskudd	361,450	25,000	386,450
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning korn	779,100	101,100	880,200
73.20	Tilskudd til matkorn	91,400	8,100	99,500
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 611,045	184,200	3 795,245
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 601,600	77,300	1 678,900
74.14	Produksjonstilskudd husdyr	2 442,800	109,585	2 552,385

Tabell 8.4 Samlet utslag av oppgjøret og foreløpig budsjett 2020. mill. kroner

Post	Budsjett 2019 ¹	Endring 2020	Budsjett 2020 ²	
74.16	Beitetilskudd	917,200	54,700	971,900
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 447,500	104,700	3 552,200
74.19	Regionale miljøprogram	493,159	35,000	528,159
74.20	Tilskudd til økologisk jordbruk	121,900	-1,400	120,500
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	9 024,159	379,885	9 404,044
77.11	Tilskudd til dyreavl med mer	88,700	3,900	92,600
77.12	Tilskudd til frøavl med mer	18,720	8,300	27,020
77.13	Tilskudd til rådgivning	93,500	4,500	98,000
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	49,360	0,000	49,360
77.17	Tilskudd til fruktlager	14,000	1,000	15,000
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	264,280	17,700	281,980
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 176,600	47,667	1 224,267
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	153,200	-9,700	143,500
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	50,200	-11,500	38,700
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	65,891	2,337	68,228
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	72,500	0,000	72,500
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 518,391	28,804	1 547,195
SUM KAP. 1150		15 920,523	719,774	16 640,297
SUM KAP. 4150		0,000	0,000	0,000

¹ Saldert budsjett 2019

² Før flytting av poster og bevilgninger, samt volum- og konsekvensjusteringer av overslagsbevilgningen

Tabell 8.5 Driftskostnader til utredninger og evalueringer. mill. kroner

Ordning	Budsjett 2019	Endring	Budsjett 2020	
21	Spesielle driftsutgifter	24,033	-9,500	14,533

Tabell 8.6 Post 50 Fondsavsetninger. mill. kroner

Ordning	Budsjett 2019	Endring	Budsjett 2020	
50	Tilskudd til LUF	1 133,533	117,000	1 250,533

Tabell 8.7 Post 70 Markedsregulering, mill. kroner

	Ordning	Budsjett 2019	Endring	Budsjett 2020
70.11	Avsetningstiltak, hagebruk	27,400	4,000	31,400
	<i>Eksportsstøtte</i>	<i>26,299</i>	<i>9,701</i>	
	<i>Prisnedskrivning PNS</i>	<i>210,363</i>	<i>-12,016</i>	
70.12	Tilskudd til råvareprisutjevning	236,662	-2,315	234,347
	<i>Tilskudd til potetsprit</i>	<i>18,000</i>		
	<i>Tilskudd til potetstivelse, industri</i>	<i>20,000</i>		
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0,000	38,000
70	Sum	302,062	1,685	303,747

Tabell 8.8 Post 71 Tilskudd til erstatninger m.m. mill. kroner

	Ordning	Budsjett 2019	Endring	Budsjett 2020
	<i>Erstatning ved avlingssvikt i planteproduksjon</i>	<i>40,000</i>		
	<i>Tilskudd ved svikt i honningproduksjon</i>	<i>3,000</i>		
71	Sum	43,000	0,000	43,000

Tabell 8.9 Post 73 Pristilskudd. mill. kroner¹

	Ordning	Budsjett 2019	Endring	Budsjett 2020
73.11	Tilskudd til norsk ull	134,000		134,000
	<i>Grunntilskudd geitemelk</i>	<i>70,000</i>		
	<i>Distriktstilskudd melk</i>	<i>596,000</i>	<i>30,700</i>	
73.13	Pristilskudd melk	666,000	30,700	696,700
	<i>Grunntilskudd sau, lam, kje</i>	<i>95,000</i>		
	<i>Kvalitetstilskudd storfekjøtt</i>	<i>247,700</i>		
	<i>Distriktstilskudd kjøtt</i>	<i>654,400</i>		
	<i>Kvalitetstilskudd til lammeslakt</i>	<i>455,160</i>		
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 452,260	0,000	1 452,260
73.16	Distriktstilskudd egg	3,335		3,335
	<i>Distriktstilskudd potet Nord Norge</i>	<i>4,600</i>	<i>0,300</i>	
	<i>Distriktstilskudd frukt, bær</i>	<i>97,200</i>	<i>16,700</i>	
	<i>Distriktstilskudd grønnsaker</i>	<i>21,700</i>	<i>2,300</i>	
73.17	Distriktstilskudd frukt, bær og veksth.gr.saker	123,500	19,300	142,800
	<i>Frakttilskudd kjøtt</i>	<i>134,000</i>	<i>10,000</i>	
	<i>Frakttilskudd egg</i>	<i>7,450</i>		
	<i>Frakttilskudd kraftfôr</i>	<i>220,000</i>	<i>15,000</i>	
73.18	Frakttilskudd	361,450	25,000	386,450
73.19	Prisnedskrivning korn	529,000	101,100	630,100
73.20	Tilskudd til matkorn	91,400	8,100	99,500
73	Sum	3 360,945	184,200	3 545,145

¹ Bevilgningsendring for kvantumsjustering

Tabell 8.10 Post 74 Direkte tilskudd. mill. kroner

	Ordning	Budsjett 2019	Endring	Budsjett 2020
	<i>Driftstilskudd melk</i>	1 286,300	48,500	
	<i>Driftstilskudd kjøttfeproduksjon</i>	315,300	28,800	
74.11	Driftstilskudd	1 601,600	77,300	1 678,900
	<i>Tilskudd til husdyr</i>	2 421,500	113,185	
	<i>Tilskudd bevaringsverdige husdyrraser</i>	21,300	-3,600	
74.14	Tilskudd til husdyr	2 442,800	109,585	2 552,385
	<i>Tilskudd til dyr på utmarksbeite</i>	573,300	18,000	
	<i>Tilskudd til beitende dyr</i>	343,900	36,700	
74.16	Beitetilskudd	917,200	54,700	971,900
	<i>Kulturlandskapstilskudd</i>	1 393,400	44,900	
	<i>Arealtilskudd</i>	2 054,100	59,800	
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 447,500	104,700	3 552,200
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	493,159	35,000	528,159
	<i>Husdyrtilskudd økologisk landbr.</i>	68,600	3,500	
	<i>Ekstra arealtilskudd økologisk prod.</i>	53,300	-4,900	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	121,900	-1,400	120,500
74	Sum	9 024,159	379,885	9 404,044

Tabell 8.11 Post 77 Utviklingstiltak. mill. kroner

Ordning	Budsjett 2019	Endring	Budsjett 2020
<i>Tilskudd til semin</i>	25,600		
<i>Tilskudd til veterinærreiser</i>	48,800	3,900	
<i>Tilskudd til organisasjoner</i>	14,300		
77.11 Tilskudd til dyreavl m.m.	88,700	3,900	92,600
<i>Pris- areal- og lagringstilskudd</i>	15,000	2,000	
<i>Tilskudd til lagring av såkorn</i>	3,720	6,300	
77.12 Tilskudd til frøavl m.m.	18,720	8,300	27,020
77.13 Tilskudd til rådgivning	93,500	4,500	98,000
<i>Utvikling av plantemateriale, nordisk.</i>	2,400		
<i>Utvikling av plantemateriale, oppformering</i>	12,500		
<i>Utvikling av plantemateriale, Graminor</i>	24,960		
<i>Kvalitetstiltak settepotetavl</i>	9,500		
<i>Bærekraftig bruk av plantevernmidler</i>			
77.15 Tilskudd til kvalitets og salgsfremmende tiltak	49,360	0,000	49,360
77.17 Tilskudd til fruktlager	14,000	1,000	15,000
77 Sum	264,280	17,700	281,980

Tabell 8.12 Post 78 Velferdsordninger. mill. kroner

Ordning	Budsjett 2019	Endring	Budsjett 2020
78.11 Tilskudd til avløsning ferie og fritid	1 176,600	47,667	1 224,267
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom	153,200	-9,700	143,500
78.14 Tilskudd sykepengeordning jordbruket	50,200	-11,500	38,700
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	65,891	2,337	68,228
78.16 Tidligpensjonsordningen	72,500		72,500
78 Sum	1 518,391	28,804	1 547,195

Tabell 8.13 Kap 4150 Til gjennomføring av jordbruksavtalen. mill. kroner

Ordning	Budsjett 2019	Endring	Budsjett 2020
85 Markedsordningen for korn	0,050		0,050
4150 Sum	0,050	0,000	0,050

Landbruks- og matdepartementet

t i l r å r :

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et framlagt forslag til proposisjon til Stortinget om endringer i statsbudsjettet 2019 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2019).

Vi HARALD, Norges Konge,

s t a d f e s t e r :

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak om endringer i statsbudsjettet 2019 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2019) i samsvar med et vedlagt forslag.

Forslag

til vedtak om endringer i statsbudsjettet 2019 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2019)

I

I statsbudsjettet for 2019 gjøres følgende endringer:

Utgifter:

Kap.	Post	Formål	Kroner
1150		Til gjennomføring av jordbruksavtalen m.m.	
	21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i> , økes med ..... fra kr 24 033 000 til kr 27 014 000	2 981 000
	50	Tilskudd til Landbrukets utviklingsfond, økes med ..... fra kr 1 133 553 000 til kr 1 193 933 000	60 380 000
	70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i> , reduseres med ..... fra kr 302 062 000 til kr 286 285 000	15 777 000
	73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i> , økes med ..... fra kr 3 611 045 000 til kr 3 685 865 000	74 820 000
	74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i> , reduseres med ..... fra kr 9 024 159 000 til kr 8 937 812 000	86 347 000
	77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i> , reduseres med ..... fra kr 264 280 000 til kr 260 876 000	3 404 000
	78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i> , reduseres med ..... fra kr 1 518 391 000 til kr 1 485 738 000	32 653 000

II

Stortinget gir Landbruks- og matdepartementet fullmakt til å iverksette tiltak i henhold til det framlagte forslag til jordbruksoppgjør, herunder tiltak som er knyttet til bevilgninger i 2020.

Vedlegg 1

Jordbruksforhandlingene 2019

Sluttprotokoll fra forhandlingsmøte 16. mai mellom staten og Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag

1 Avtalemessige forutsetninger

Partene viser til Stortingets behandling av Prop. 94 S (2017–2018) i Innst. 404 S (2017–2018), Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017) i Innst. 251 S (2016–2017) og Granavolden-plattformen. Den inngåtte jordbruksavtalen er basert på dette grunnlaget. Partene viser til Hovedavtalens formålsparagraf, som sier at forhandlingenes formål er å regulere tiltak som er egnet til å fremme fastlagte mål for jordbruket. Jordbrukspolitikken har en omfattende målmatrise hvor kryssende hensyn må avveies mot hverandre.

Partene viser til brev fra finansministeren til landbruks- og matministeren med forslag om heving av jordbruksfradraget ifm. statsbudsjettet for 2020 hvor det heter:

«Jeg tar sikte på å foreslå økning av jordbruksfradraget innenfor en provenyramme på 90 mill. kroner i budsjettet for 2020.

Finansdepartementet vil komme tilbake til den endelige utformingen av jordbruksfradraget i forbindelse med statsbudsjettet til høsten. Endringene i vil imidlertid inneholde følgende elementer:

- En økning av det generelle fradraget fra 63 500 kroner til om lag 90 000 kroner.
- En økning i det maksimale fradraget fra 166 400 kroner til om lag 190 000 kroner.

Som følge av at forhandlingene om jordbruksoppgjøret pågår, bør forslaget gjøres kjent slik at det kan være en del av rammebetingelsene i forbindelse med forhandlingene.»

Partene er enige om å legge dette til grunn for den inngåtte avtalen. Det er en utfordrende markedsituasjon for flere husdyrproduksjoner. Det er lagt til grunn en forbedring av markedsbalansen tilsvarende 195 mill. kroner i 2020. Partene viser til at eksportsubsidiene for melk vil bli avvirket fra 1. juli 2020. Partene vil i løpet av høsten 2019 utarbeide et opplegg for hvordan nedskalering av melkeproduksjonen skal gjennomføres. Et samlet opplegg skal være etablert senest 1. oktober 2019, jf. pkt. 5.

Den inngåtte jordbruksavtalen omfatter:

- målpriser for perioden 1. juli 2019 – 30. juni 2020
- bevilgninger over statsbudsjettet, kapittel 1150, for kalenderåret 2020
- omdisponeringer innenfor budsjettet for 2019
- andre bestemmelser som framgår av denne protokollen

For saker som ikke er omtalt i denne protokollen, vises det til statens tilbud av 7. mai 2019. Partene er enige om de endringer i målpriser og satser og bevilgninger på tilskuddsordninger som går fram av vedlagte fordelingsskjema.

2 Økonomisk ramme

Partene er enige om en ramme for avtalen på 1 240 mill. kroner. Prognoser for kalenderåret 2020, for endringer i inntekts- og kostnadsposter som ikke er avtalebestemt, framgår av tabell 2.1. Det er lagt til grunn en prognosert lønnsvekst for lønnsinntakerne på 3,5 pst. i 2020.

Tabell 1.1 Prognoser for endringer i poster som ikke er avtalebestemt og økonomisk ramme for avtalen, mill. kroner

	Grunnlag	Volum	Pris	Sum
	Mill. kr			Mill. kr
1. Økt produksjonsvolum	33 955	0,00 %		0
2. Prisøkning på varer uten målpris	13 790		1,2 %	160
3. Bedret markedsbalanse				195
4. Driftskostnader	22 036	-0,40 %	1,7 %	285
5. Kapitalslit og leasing	8 974			240
6. Normalisert realrentekostnad	854			365
7. Arbeidsforbruk	14 851	-1,4 %	3,5 %	305
A. Sum, forutsatt lik prosentvis vekst som andre grupper				840
B. Nivåheving ut over lik prosentvekst				400
SUM, ramme, mill. kroner				1 240

Partene er enige om en finansiering av rammen som vist i tabell 2.2. Det gjennomføres målprisøkninger fra 1. juli 2019 med en årsvirkning på 249 mill. kroner. Bevilgningene til jordbruksavtalen økes med 720 mill. kroner i 2020, og det disponeres 49 mill. kroner i overførte midler fra 2018. Videre er det lagt til grunn en verdi før skatt av utvidelsen av jordbruksfradraget i 2020 på 150 mill. kroner. Rammen og forutsetningene i tabell 2.1 gjør at verdien av det gjeldende jordbruksfradraget vil øke med 72 mill. kroner.

Tabell 1.2 Økonomisk ramme for avtalen, mill. kroner

Ramme	1 240
Netto endring i målpriser fra 01.07.19	249
Endret bevilgning på kap. 1150	720
Overførte midler fra 2018	49
Utvidet jordbruksfradrag	150
Endret verdi av jordbruksfradraget	72

Rammen legger grunnlag for en inntektsøkning per årsverk på om lag 6 ¼ pst. fra 2019, før oppgjør, til 2020, forutsatt forbedring i markedsbalansen. Dette utgjør 20 600 kroner per årsverk.

Partene er enige om følgende omdisponeringer innenfor budsjettet for 2019:

- Det disponeres 74,8 mill. kroner til pristilskudd (post 73) fra 1. juli.
- Landbrukets utviklingsfond tilføres 60,4 mill. kroner.
- Bevilgning på 5 mill. kroner til Graminor for oppbygging av frukt- og bærseier på Njøs.

3 Utslag på referansebrukene

Budsjettmyndens sekretariat har beregnet det kvantumsfaste isolerte utslaget av pris- og tilskuddsendringer i avtalen, inkludert forutsetninger om pris- og kostnadsendringer og økt utnytting av jordbruksfradraget, tilsvarende forutsetningene i tabell 2.1. De økonomiske resultatene for melkeproduksjon i 2020 i tabellen vil bli påvirket av opplegget for nedskalering av produksjonsvolumet.

Tabell 1.3 Beregnet kvantumsfast helårsvirkning på referansebrukene av pris- og tilskuddsendringer, inkl. anslåtte kostnadsendringer til 2020, utviding av jordbruksfradraget og endret verdi av eksisterende jordbruksfradrag. kroner per årsverk¹

	Årsverk	2017 A	2018 B	2019 C	2020 D	2020– 2019 D-C	2020– 2017 D-A
1 Melk. 28 årskyr, landet	1,98	376 500	366 000	371 300	392 900	21 600	16 400
2 Korn. 362 daa, landet	0,40	194 900	178 700	154 100	210 500	56 400	15 600
3 Sau. 171 vinterfôra, landet	1,20	164 600	152 300	136 900	168 100	31 200	3 500
4 Melkegeit. 133 årsgeiter, landet	1,61	453 100	465 200	461 900	486 100	24 200	33 000
5 Svin/korn. 49 avlssvin, landet	1,65	428 600	376 100	308 000	306 900	-1 100	-121 700
6 Egg/planteprod. 6 500 høner, landet	1,32	482 700	439 000	407 400	409 100	1 700	-73 600
7 127 daa potet+444 daa korn, landet	1,58	444 000	457 300	457 100	504 200	47 100	60 200
8 32 ammekyr, landet	1,26	284 600	272 300	284 800	306 600	21 800	22 000
9 51 daa frukt og bær, landet	1,80	384 600	406 800	449 300	487 900	38 600	103 300
10 Fjørfeslakt og planteprod., landet	1,03	476 700	482 000	463 700	480 800	17 100	4 100
11 Økologisk melk. 26 årskyr, landet	1,94	377 100	371 600	384 100	410 600	26 500	33 500
12 Melk. 15 årskyr, landet	1,70	311 400	312 200	322 800	346 500	23 700	35 100
13 Melk. 46 årskyr, landet	2,31	412 600	391 700	374 400	391 700	17 300	-20 900
14 Melk. 62 årskyr, landet	2,67	492 700	467 100	445 600	460 700	15 100	-32 000
15 Melk. 33 årskyr, Østl. flatbygder	1,98	445 900	406 400	389 600	406 000	16 400	-39 900
16 Melk. 27 årskyr, Østl. andre bygder	1,95	374 600	360 600	368 700	388 100	19 400	13 500
17 Melk. 35 årskyr, Agder/Rogal. Jæren	1,89	358 900	327 200	309 600	325 800	16 200	-33 100
18 Melk. 26 årskyr, Ag./Ro.andre bygd.	1,83	364 600	352 200	362 400	382 800	20 400	18 200
19 Melk. 27 årskyr, Vestlandet	1,99	365 600	356 100	369 100	392 800	23 700	27 200
20 Melk. 31 årskyr, Trøndelag	2,05	378 800	351 800	346 000	359 700	13 700	-19 100
21 Melk. 26 årskyr, Nord-Norge	2,05	368 100	359 600	360 800	381 300	20 500	13 200
22 Korn. 235 daa, Østlandet	0,31	67 400	42 500	15 300	73 700	58 400	6 300
23 Korn. 777 daa, Østlandet	0,72	346 000	332 900	302 800	365 700	62 900	19 700
24 331 daa korn+23 avlssvin, Trøndelag	0,81	444 100	397 700	344 300	363 800	19 500	-80 300
25 Sau. 136 vinterfôra, Vestlandet	1,12	139 800	131 500	127 000	148 200	21 200	8 400
26 Sau. 175 vinterfôra, Nord-Norge	1,24	182 900	167 400	153 200	186 100	32 900	3 200
27 Sau. 300 vinterfôra, landet	1,71	179 300	164 100	141 600	165 300	23 700	-14 000

¹ Beregnet med anslag om økning i generelt jordbruksfradrag til 90 000 kroner. De økonomiske resultatene for melkeproduksjonen i 2020 vil bli påvirket av opplegg for nedskalering av melkeproduksjonen som skal utarbeides høsten 2019.

4 Innovasjon og vekst i grøntsektoren

Frukt- og grøntsektoren er i vekst og utgjør om lag 12 pst. av verdiskapingen i landbruket. Sektoren har et stort innovasjonspotensial, og forbrukertrender tyder på et økende markedspotensial. Partene er enige om at det skal etableres en særskilt satsing på grøntsektoren med mål om å øke norskandelen, og møte etterspørselen med mest mulig norskprodusert vare.

Satsingen består av to elementer:

1. Forsterking av virkemidler fra FoU og rekruttering til produktutvikling og omsetning, herunder:
  - 65 mill. kroner øremerkes investeringer i grøntsektoren over investerings- og bedriftsutviklingsordningen (IBU), jf. omtale under IBU-ordningen under pkt. 6.2 i protokollen. Denne avsetningen er nasjonal, og inngår ikke i den fylkesvise fordelingen. Støtteandelen for prosjektene følger av forskriften.
  - 9 mill. kroner av IBU-ordningen øremerkes til produsenter som ønsker å etablere småskalaproduksjon av grønnsaker, frukt og bær. Det kan gis tilskudd til kostnader knyttet til etablering av dyrkingsfelt, utvikling og betjening av lokale markeder, bygging av kjøle- og lagerkapasitet, samt tilegning av kompetanse. Utvikling av bærekraftig emballasje kan også omfattes av ordningen. Denne avsetningen er nasjonal, og inngår ikke i den fylkesvise fordelingen. Støtteandelen for prosjektene følger av forskriften.
  - Forsterket FoU-innsats. 10 mill. kroner av forskningsmidlene over jordbruksavtalen øremerkes forskning innenfor grøntsektoren.
  - Finansiering av prosjektet Presisjonsjordbruk ut i praksis (PRESIS) med 4 mill. kroner per år i 5 år.
  - Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket styrkes med 10 mill. kroner til 87 mill. kroner. Teknologiutvikling og -investeringer i grøntsektoren prioriteres.
  - Opplysningskontoret for frukt og grønt styrkes med 4 mill. kroner.
  - Graminors frukt- og børsenter på Njøs styrkes med 5 mill. kroner til sortsutvikling og foredling i 2019.
  - Norsk Landbruksrådgeving vil ha en nøkkelrolle knyttet til rådgiving og kompetanseheving innen frukt- og grøntproduksjon.
2. Etablering av et rådgivende utvalg

Det skal etableres et rådgivende utvalg bestående av aktørene i verdikjeden, avtalepartene og virkemiddelapparatet. Følgende aktører inviteres til å delta i utvalget:

Norsk Gartnerforbund, NHO mat og drikke, Produsentforeningen 1909, Norsk Landbruksrådgeving, Innovasjon Norge, NIBIO, Nordgrønt, Hoff, Bama, Gartnerhallen, Opplysningskontoret for frukt og grønt og Matmerk. Landbruksdirektoratet skal være sekretariat. Avtalepartene kommer tilbake til endelig mandat og ledelse av utvalget.

Utvalget skal innen 15. mars 2020 legge fram en langsiktig plan for styrket innovasjon, vekst og økt norskandel for grøntproduksjoner (grønnsaker, frukt, bær, potet og blomster). Utvalget skal blant annet vurdere markedsmuligheter og ulike markedskanaler, innovasjonsbehov, potensial for produkt- og sortsutvikling, bærekraftige løsninger i produksjonen, samt rekruttering.

Det settes av inntil 1 mill. kroner over ordningen Nasjonale tilretteleggingsmidler til arbeidet.

Det tas stilling til utvalgets videre arbeid i forbindelse med jordbruksforhandlingene i 2020.

5 Nedskalering av melkeproduksjonen

Som følge av WTO-avtalen fra Nairobi 2015 må Norge utvikle eksportsubsidiene innen 2021. Det innebærer at melkeproduksjonen må reduseres. Partene er enige om at det er behov for et best mulig faktagrunnlag for nedskaleringen, og vil gjennomføre en prosess høsten 2019 for å utarbeide et opplegg for hvordan det skal gjennomføres.

Partene er enige om at nedskaleringen vil bli gjennomført ved bruk av forholdstallet på disponibel kvote og oppkjøp av melkekvote med finansiering over omsetningsavgiften for melk. Det skal legges vekt på at produksjonsregionenes andel av grunnkvote videreføres om lag på dagens nivå. Et samlet opplegg skal være etablert senest 1. oktober 2019. Gjeldende ordning for kjøp og salg av melkekvote suspenderes når inneværende periode utløper 1. august 2019.

Partene er enige om den fordelingen som framgår av fordelingsskjemaet (vedlegg 1) og referansebruksberegningene gjengitt i protokollen. De økonomiske resultatene for melkeproduksjon i 2020 i tabellen vil påvirkes av nedskaleringen. Den økonomiske effekten vil være midlertidig, og det er usikkerhet knyttet til hvor stort volum som må ut av produksjon. Den inngåtte

avtalen gir derfor ikke grunnlag for å tallfeste effektene.

Omsetningsavgift

For å bygge opp likviditeten i Omsetningsrådets fond for melk og for å legge til rette for at melk kan kjøpes opp i omsetningsrunden i 2020, bør det vurderes å øke omsetningsavgiften for melk fra 1. juli 2019.

6 Andre endringer

6.1 Landbrukets utviklingsfond

Partene er enige om at bevilgningen til Landbrukets utviklingsfond for 2020 økes med 117 mill. kroner til 1 250,6 mill. kroner. Fondet tilføres 60,4 mill. kroner i 2019 gjennom omdisponering av midler i 2019. Som det framgår av tabell 6.1 økes samlet tilskuddsramme for fondet med 93 mill. kroner til 1 694 mill. kroner for 2020 inkl. utbetaling til rentestøtte.

Tabell 1.4 Tilskuddsramme for Landbrukets utviklingsfond. mill. kroner

	2019	Ekstra 2019	2020	Endring 2019–2020
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	634,5		634,5	0,0
Nasjonale tilretteleggingsmidler			8,0	8,0
Inn på tunet-løftet del 2			3,0	3,0
Regionale tilretteleggingsmidler	48,0		48,0	0,0
Områderettet innsats				
<i>Arktisk landbruk</i>	2,0		4,0	2,0
<i>Fjellandbruket</i>	2,0		4,0	2,0
Rekruttering og kompetanse i landbruket				
<i>Nasjonale kompetansetiltak (KIL-midler)</i>	4,0		0,0	-4,0
<i>Nasjonalt rekrutteringsprosjekt</i>			2,0	2,0
<i>Regionale kompetansenettverk for lokalmat</i>			14,0	14,0
<i>Regionale tilskudd til rekruttering og komp.heving</i>	14,0		14,0	0,0
<i>Nasjonal modell for voksenagronom</i>	15,0		17,0	2,0
<i>Mentorordning</i>	2,0		4,0	2,0
Forskning og utvikling	65,0		82,0	17,0
PRESIS- Presisjonsjordbruk i praksis			4,0	4,0
Matmerk	63,0		63,0	0,0
Utviklingsprogrammet	106,0		92,0	-14,0
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket	77,0		87,0	10,0
Skogbruk	242,0		257,0	15,0
Oppfølging av handlingsplan mot villsvin		2,0	2,0	2,0
Midler til konfliktforeb. tiltak jordbruk/reindrift	2,0		1,5	-0,5
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	115,0		127,0	12,0
Drenering	58,0		68,0	10,0
Tilskudd til tiltak i beiteområder	18,0		23,0	5,0

Tabell 1.4 Tilskuddsramme for Landbrukets utviklingsfond. mill. kroner

	2019	Ekstra 2019	2020	Endring 2019–2020
Handlingsplan for plantevernmidler	10,0		12,0	2,0
Klima- og miljøprogram	20,0		22,0	2,0
Klimasmart landbruk	20,0		8,0	-12,0
Biogass	3,0		5,0	2,0
Støtte Verdensarvområdene og Utv. Kulturlandskap	18,5		23,0	4,5
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	31,0		34,0	3,0
SUM tilskuddsramme	1 570,0	2,0	1 663,0	93,0
Rentestøtte – utbetalinger	40,0		31,0	-9,0
SUM tilskuddsramme inkl. utbetalinger rentestøtte	1 610,0	2,0	1 694,0	84,0

6.2 Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket

Under tilskuddsrammen til LUF er partene enige om følgende:

IBU-ordningen

Partene er enige om at bevilgningen til IBU videreføres med 634,5 mill. kroner. Det gis følgende nasjonale føringer for forvaltningen av IBU-midler i 2020:

- Støtte til investeringsprosjekt som gir økt matproduksjon skal prioriteres til produksjoner med markedspotensial.
- Det skal særskilt prioriteres støtte til frukt-, grønt- og veksthusnæringen
- I kornproduksjonen skal tilskudd til tørke- og lageranlegg prioriteres.
- I vurdering av lønnsomheten i investeringsprosjektene må det tas hensyn til det samlede næringsgrunnlaget på bruket.
- Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering mellom søknader.
- Små og mellomstore bruk skal prioriteres ved tildeling av støtte. Innen melkeproduksjon er det særlig behov for å prioritere fornying av fjøs med 15–30 kyr.
- Det skal tas hensyn til nye krav til dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftsfjøs, og behov for fornying av driftsapparatet.
- Økologiske produsenter som må gjøre større investeringer som følge av endrede krav knyttet til implementering av EUs økologiregelverk skal prioriteres.

- Prosjekt med energi- og klimaeffektive løsninger skal prioriteres. Ved bruk av tre som byggemateriale kan det gis ekstra tilskudd på inntil 20 pst. av ordinært innvilget tilskuddsbeløp, med inntil 400 000 kroner utover maksimalt kronetak.
- Geitemelkprodusenter som omstiller til annen produksjon, og som selger hele kvoten gjennom oppkjøpsordningen for geitemelkkvoter, kan få ekstra investeringstilskudd på inntil 500 000 kroner. Dette tilskuddet kommer i tillegg til eventuell ordinær IBU-støtte. Lønnsomhetsvurderinger må ligge til grunn for tildeling av støtte til ny produksjon. Muligheten for å søke om ekstra investeringstilskudd gjelder t.o.m. 2020. Søknadene må fremmes i forbindelse med de ordinære søknadsrundene i fylkene.
- Det kan innvilges investeringstilskudd til bygging av gjødsellager med fast toppdekke eller minimum 10 måneders lagringskapasitet, avgrensa til 20. pst. av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket. Øvre grense for tilskudd settes til 100 000 kroner per prosjekt.
- Det kan bli gitt inntil 100 mill. kroner i risikolån. Tapsavsetningen skjer innenfor rammen av IBU-midlene.
- Strategiske føringer fra det regionale partnerskapet er avgrenset til prioritering mellom ulike produksjoner og mellom ulike områder i den enkelte regionen/fylket. Faglagene skal inngå i de regionale partnerskapene.
- Maksimal prosentsats for tilskudd til investeringer blir videreført med inntil 35 pst. av godkjent kostnadsoverslag for investeringen. Den

øvre grensen for tilskudd på 2 mill. kroner per prosjekt, med unntak for Troms og Finnmark, blir også videreført.

Det vises til særskilt ramme for satsing på grøntnæringen. Det ordinære IBU-regelverket legges til grunn for vurdering av tildeling av støtte. Dette innebærer at det for eksempel kan gis investeringstilskudd til:

- Vanningsanlegg (faste investeringer), innstallering av lysanlegg i veksthus, tunell og andre dekkssystemer for frukt-, bær-, blomster-, grønnsaks- og potetproduksjon.
- Tilskudd til nyplanting innen frukt- og bær dyrking.
- Tekniske investeringer i lager og sorteringsanlegg.
- Tiltak som gir arronderingsmessige forbedringer og bedre driftsløsninger for frukt- og bær dyrking kan inngå som en del av kostnadsoverslaget der disse kostnadene er vesentlige.

Støtte over IBU-ordningen til omlegging fra fossil energi til fornybar energi i veksthus må sees i sammenheng med støtte fra ENOVA.

Det vises til omtale i statens tilbud angående bruk av kommende års IBU-ramme i inneværende år. Det legges til grunn at ordningen fases ut. I 2019 kan inntil 10 pst. av 2020-rammen overføres til 2019. Ordningen oppheves fra 2020.

Nasjonale tilretteleggingsmidler

Partene er enige om at inntil 1 mill. kroner av rammen settes av til rådgivende utvalg for innovasjon og vekst i grøntnæringen.

Nasjonalt rekrutteringsprosjekt

Partene er enige om at det avsettes 2 mill. kroner til et nasjonalt prosjekt for rekruttering til naturbruksutdanningen, særskilt landbruks- og gartnerutdanningen. Jordbrukets organisasjoner gis i oppdrag å gjennomføre prosjektet. Det etableres en referansegruppe der Landbruks- og matdepartementet deltar.

Regionale kompetansenettverk for lokalmat

Oppdragsgiveransvaret for kompetansenettverkene for lokalmat i Utviklingsprogrammet flyttes til respektive fem fylkeskommuner fra 2020. Partene forutsetter at de ansvarlige fylkeskommunene koordinerer arbeidet seg imellom, og at nett-

verkene fremdeles vil levere et godt og tilstrekkelig nasjonalt kompetansetilbud for lokalmatproducentene.

Forskningsmidler

Partene er enige om at forskningsmidlene settes til 82 mill. kroner. Brukernytte av forskningsprosjektene finansiert over jordbruksavtalen er viktig. Det må derfor legges vekt på forskningsprosjekters relevans for norske forhold. For å sikre tilstrekkelig kunnskap om miljø, klima og dyrevelferd, må det i større grad vurderes fritak fra kravet om næringsandel for prosjekter innenfor disse områdene. Partene forutsetter at det blir tatt hensyn til disse føringene ved utlysning i oktober 2019.

Minst 7 mill. kroner brukes til utredninger. Avtalepartene er enige om at følgende utredninger skal gjennomføres til jordbruksoppkjøret 2020:

- Utrede enklere teknologier for karbonfangst og -lagring som bruk av biokull, og jordbrukspraksis som fører til økt karbonbinding i jord.
- Utrede utprøving av grønnsakssorter tilpasset norske dyrkingsforhold som en del av grøntsatsingen.
- Utrede om dagens utdanningstilbud på alle nivå er tilpasset kompetansebehovet i landbrukets verdikjede.
- Utrede mulighetene for videreutvikling av bærekraftige produksjonssystemer for norske forhold, med utgangspunkt i endrede forbruksmønstre og etterspørsel.

Utviklingsprogrammet

Partene er enige om at Det norske måltid inngår i omdømmearbeidet i Utviklingsprogrammet som nasjonalt omdømmearrangement på matområdet, på linje med IGW og Matstreif, og at støtteandelen til prosjektet økes. Videre er partene enige om at Bondens marked og Norsk gardsost tildeles inntil henholdsvis 2 mill. kroner og 1 mill. kroner for 2020, og at støtteandelen økes.

Oppfølging av handlingsplan mot villsvin

- Partene er enige om at det settes av 2 mill. kroner til oppfølging av handlingsplan mot villsvin. Midlene er en del av helhetlig innsats for å redusere bestanden av villsvin med blant annet bedre grunneierorganisering og jaktorganisering for mer effektivt uttak av villsvin.

6.3 Miljø og klima

Tilskudd til utsiktsrydding

Partene er enige om at Tilskudd til utsiktsrydding avvikles som egen ordning fra 2020.

Tilskudd til tiltak i beiteområder

Partene er enige om at det avsettes 22 mill. kroner til tilskudd til tiltak i beiteområder for 2020.

Klimasmart landbruk

Partene er enige om at det avsettes inntil 8 mill. kroner over Landbrukets utviklingsfond til prosjektet Klimasmart landbruk i 2020. Midlene skal brukes til ferdigstilling av klimakalkulatorer. Klimasmart Landbruk skal innen 31. desember 2019 legge fram en plan for avtalepartene for hvordan klimakalkulatoren skal tas i bruk, samt en rapport inkl. regnskap for den samlede bevilgningen, som viser de aktivitetene som er gjennomført.

Biogass

Partene er enige om at det settes ned en arbeidsgruppe som skal se nærmere på hvordan mulige innretninger av ordningen med tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg og tilgrensende virkemidler i sammenheng kan bidra til økt utnyttelse av husdyrgjødsel i biogassproduksjon. En vurdering av ulike sammensetninger av substrat og bruk og lagring av biorest skal også inngå i arbeidet. Mandat for arbeidsgruppa fastsettes av avtalepartene i etterkant av jordbruksoppkjøret.

Beiteskader av vilt

Beiteskader forårsaket av vilt er et omfattende og voksende problem for jordbruket. Partene er enige om at øremerkingen til beitearealer for kortnebbgås og kvitkinngås over RMP økes med 1 mill. kroner til henholdsvis Trøndelag og Nordland.

6.4 Frukt, grønnsaker, bær og potet

Tilskudd til fruktlager endrer navn til «Tilskudd til fellesanlegg for frukt», da lagring kun er en del av disse anleggenes virksomhet.

6.5 Korn, mel og kraftfôr

Partene er enige om å videreføre satsingen på økt norsk kornproduksjon gjennom en økning både av målpriser og arealtilskudd. Målprisen på matkorn økes med 14 øre per kg, mens målprisen på fôrkorn økes med 12 øre per kg. Prisedskrivningen av norsk korn økes med 8,2 øre per kg og tilskuddet til frakt av kraftfôr med 15 mill. kroner. Partene er enige om at dette innebærer at råvarekostnaden for kraftfôrproduksjonen øker tilsvarende 2,0 øre per kg. Ekstra prisedskrivning til matkorn økes med 4,7 øre per kg slik at råvarekostnaden for bakeindustrien ikke endres.

For å stimulere til økt norsk produksjon av proteinvekster og økologisk kornproduksjon m.m., økes prisedskrivningen med 23 øre per kg.

For å sikre stabil tilgang av såkorn tilpasset norske forhold styrkes ordningen med tilskudd for overlagering av såkorn med 6,3 mill. kroner til totalt 10,0 mill. kroner i 2020. Samtidig justeres satsen fra 600 kroner til 900 kroner per tonn.

6.6 Konvertering av melkekvote

Partene er enige om at det fra 1. januar 2020 ikke skal gis adgang til å konvertere geitemelkkvote til kumelkkvote.

6.7 Kjøtt

Partene er enige om at nedre satsintervall for husdyrtilskudd sau heves fra 1–126 sau til 1–150 sau. Endringen er målrettet for saueprodusenter som bruker hele eller mesteparten av arbeidskraften sin i næringen.

Partene er enige om å be Landbruksdirektoratet evaluere eksisterende fraktordning ut fra målet om å bidra til prisutjevning mellom produsenter. Evalueringen må også omfatte en vurdering av tilskuddsordningen ut fra miljøhensyn og hvilken effekt ordningen kan ha på anleggsstrukturen i slakteribransjen.

6.8 Velferdsordninger

Partene er enige om at Landbruksdirektoratet skal evaluere innføring av avløsertilskudd ved sykt barn (inntil 365 dager). Evalueringen skal omfatte forslag til avgrensning av bruk av ordningen, provenyeffekt og hvordan endringen kan implementeres i forvaltningen av ordningen. Direktoratet bes framlegge evalueringsrapporten innen 20. februar 2020, slik at partene kan ta stilling til eventuelle endringer i ordningen ved jord-

bruksoppkjøret i 2020. Det skal etableres en referansegruppe med avtalepartene.

I Revidert nasjonalbudsjett for 2019 foreslås det å bedre ytelsene for selvstendig næringsdrivende som blir sykmeldt. Regjeringen foreslår å øke den generelle kompensasjonsgraden fra 75 til 80 pst. etter 16 dager med arbeidsuførhet med virkning fra 1. oktober 2019. Endringen innebærer at den kollektive innbetalingen til NAV i 2020 over jordbruksavtalens post 78.14 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket kan reduseres med 9,7 mill. kroner til 38,6 mill. kroner.

6.9 Markedsbalansering

Gjennomgangen av markedsbalanseringen som foretas av Omsetningsrådet berører Omsetningsrådets eget regelverk, Landbruks- og matdepartementet sitt regelverk og bestemmelser i jordbruksavtalen. Bestemmelser i disse regelverkene virker inn mot samme områder. For at disse regelverkene skal virke på en god og balansert måte må eventuelle endringer som skal sendes på høring ses i sammenheng. Partene er derfor enige om at det innkalles til et møte, for å diskutere relevante problemstillinger, i forkant av at forslagene til endringer i regelverk sendes på høring høsten 2019.

6.10 Søknad om produksjonstilskudd og regionale miljøtilskudd

Partene er enige om at det fra søknadsomgangen 2020 åpnes for at søknad om produksjons- og avlø-

sertilskudd og regionalt miljøtilskudd kan leveres inntil 14 dager etter søknadsfristen, mot et trekk på 1 000 kroner per dag forsinkelsen varer. Partene er videre enige om at det fra søknadsomgangen 2020 iverksettes et system for å sende ut varsel til foretak som ikke har levert søknad om produksjons- og avløsertilskudd nært opp mot søknadsfristen.

6.11 Annet

Partene er enige om å foreta en gjennomgang av avlingsskadeordningen basert på erfaringene fra 2018 etter at Landbruksdirektoratet har gjennomført sin evaluering. Midlertidige regler og praksis som ble gjennomført i skadeåret 2018 for erstatningsordningen ved klimabetingede skader i planteproduksjon videreføres ikke.

Partene er enige om at ordningen reisetilskudd ved veterinærers syke- og inseminasjonsbesøk utvides til også å gjelde formål som vaksiner, avhorning, drektighetskontroll og oppfølging av dyrevelferdsprogram mv. Reiser i forbindelse med embryoinnlegging innlemmes ikke i ordningen. For å ta høyde for denne utvidelsen er partene enige om at avsetningen til ordningen økes med 5 mill. kroner til 53,8 mill. kroner.

Oslo, 16. mai 2019

Leif Forsell

Lars Petter
Bartnes

Kjersti Hoff

Fordeling 2019–2020

Tabell 1.5 Jordbruksavtalen, fordeling på priser og tilskudd, mill. kroner

	Kap. 1150, Jordbruksavtalen, utgifter	719,8
-	Kap. 4150, Jordbruksavtalen, inntekter	0,0
=	Nettoeffekt av tilskudd	719,8
+	Målpriser fra 1.7	249,0
=	Sum målpriser og tilskudd	968,8
+	Omdisponering overførte midler 2018	49,2
=	Sum til fordeling	1 018,0
+	Utvidet jordbruksfradrag	150,0
+	Endret inntektsverdi jordbruksfradrag	72,0
=	Ramme	1 240,0

Tabell 1.6 Målpriser fra 01.07.2019

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 513,0	5,44	0,03	45,4
Gris	137,8	32,43		0,0
Poteter	214,3	4,94	0,25	53,6
Grønnsaker og frukt	3 335,1		3,7 %	122,6
Norsk matkorn	195,6	3,36	0,140	27,4
Sum målprisendringer				249,0

Tabell 1.7 Markedsordningen for korn

Prisendringer norsk korn	1 000 tonn	Målpris, Kr/kg	Endring, Kr/kg	Mill. kr
Hvete, matkorn	181,1	3,36	0,14	25,3
Rug, matkorn	14,6	2,94	0,14	2,0
Bygg	536,8	2,84	0,12	64,4
Havre	230,1	2,58	0,12	27,6
Fôrhvete og fôrrug	209,1		0,12 ¹	25,1
Erter til modning	4,0		0,12 ¹	0,5
Såkorn	57,6		0,12 ¹	7,1
Oljevekster	16,5	5,69	0,12	2,0
Sum korn og oljevekster	1 249,8		0,12	154,1

¹ Beregningsmessig forutsetning

Tabell 1.8 Anslag endring i kraftfôrpris

	1 000 tonn	Andel	Ref. pris kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Karbohydrat kraftfôr	1 456,1	71,3 %	2,78	0,120	174,7
Effekt endret prisnedskrivning				0,082	-119,4
Protein, soya m.m.	448,2	22,0 %	4,082	0,176	0,0
Fett	47,6	2,3 %		0,000	0,0
Vitaminer og mineraler	89,3	4,4 %		0,000	0,0
Endret bevilgning frakt korn/kraftfôr					-15,0
Sum råvarekostnad kraftfôr	2 041,3			0,020	40,3

Tabell 1.9 Kap. 1150 og kap. 4150 Jordbruksavtalen, mill. kroner

Post		Budsjett 2019 ¹	Endring 2020
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	24,033	-9,500
50	Tilskudd til Landbrukets utviklingsfond	1 133,553	117,000
70.11	Avsetningstiltak	27,400	4,000
70.12	Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	236,662	-2,315
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0,000
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	302,062	1,685
71	Tilskudd til erstatninger m.m. , <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0,000
73.11	Tilskudd til norsk ull	134,000	0,000
73.13	Pristilskudd melk	666,000	30,700
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 452,260	0,000
73.16	Distriktstilskudd egg	3,335	0,000
73.17	Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	123,500	19,300
73.18	Frakttilskudd	361,450	25,000
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning korn	779,100	101,100
73.20	Tilskudd til matkorn	91,400	8,100
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 611,045	184,200
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 601,600	77,300
74.14	Produksjonstilskudd husdyr	2 442,800	109,585
74.16	Beitetilskudd	917,200	54,700
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 447,500	104,700
74.19	Regionale miljøprogram	493,159	35,000
74.20	Tilskudd til økologisk jordbruk	121,900	-1,400
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	9 024,159	379,885
77.11	Tilskudd til dyreavl med mer	88,700	3,900
77.12	Tilskudd til frøavl med mer	18,720	8,300
77.13	Tilskudd til rådgivning	93,500	4,500
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	49,360	0,000
77.17	Tilskudd til fruktlager	14,000	1,000
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	264,280	17,700
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 176,600	47,667
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	153,200	-9,700
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	50,200	-11,500
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	65,891	2,337
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	72,500	0,000
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 518,391	28,804
SUM KAP. 1150		15 920,523	719,774
SUM KAP. 4150		0,000	0,000

¹ Saldert budsjett 2018.

Tabell 1.10 Post 21 Spesielle driftsutgifter, mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring 2019–2020
Evalueringer, utredninger, arbeidsgrupper (LMD)	2,5		2,0
eStil produksjonstilskudd			3,0
Pilot tollforvaltning		1,2	-1,2
Agros – erstatning av Saturn	3,8		
Ny løsning importvern og RÅK	15,5	8,5	
Fagsystem erstatninger ELF og fylkeskommunene	1,2	1,0	
Digitalisering av skogforvaltning	1,0		
Justert bevilgningsbehov			-13,3
Sum	24,0	10,7	-9,5

Tabell 1.11 Post 70.11 Avsetningstiltak, mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring 2019–2020
Kollektiv dekning omsetningsavgift	27,4	27,4	4,0
Justert bevilgningsbehov			0,0
Sum	27,4	27,4	4,0

Tabell 1.12 Post 70.12 Tilskudd til råvareprisordningen mv., mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring 2019–2020
Eksportstøtte XR prognose	26,3	36,0	0,0
PNS, prognose	210,4	191,5	0,0
Målprisjustering melk			3,3
Endret målpris potet			3,5
Behov knyttet til produkter uten målpris			0,0
Justert bevilgningsbehov			-9,1
Sum	236,7	227,5	-2,3

Tabell 1.13 Post 70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse, mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring 2019–2020
Potetsprit	18,0	18,0	0,0
Potetstivelse	20,0	20,0	0,0
Justert bevilgningsbehov			0,0
Sum	38,0	38,0	0,0

Tabell 1.14 Post 71 Tilskudd til erstatninger, mill. kroner

	Budsjett 2019	Endring
Erstatning ved avlingssvikt i planteprod.	40,0	0,0
Erstatning svikt i honningprod.	3,0	0,0
Sum	43,0	0,0

Tabell 1.15 Post 73.11 Tilskudd til norsk ull

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Ull	3,100	40,00		40,00	0,0

Tabell 1.16 Post 73.13 Pristilskudd, melk

	Mill. 1.	Sats, kr/l	Endring, kr/l	Ny sats, kr/l	Endring, mill. kr
Grunntilskudd geitemelk	21,00	3,36		3,36	0,0
Distriktstilskudd melk					
Sone A	205,5	0,00	0,00	0,00	0,0
Sone B	319,9	0,12	0,00	0,12	0,0
Sone C	228,1	0,37	0,00	0,37	0,0
Sone D	520,6	0,53	0,04	0,57	20,8
Sone E	119,0	0,60	0,04	0,64	4,8
Sone F	49,3	0,69	0,04	0,73	2,0
Sone G	52,8	0,97	0,04	1,01	2,1
Sone H	3,2	1,18	0,04	1,22	0,1
Sone I	13,2	1,76	0,04	1,80	0,5
Sone J	10,3	1,85	0,04	1,89	0,4
Sum distriktstilskudd, melk	1 521,8		0,02		30,7
Sum pristilskudd, melk					30,7

Tabell 1.17 Post 73.15 Pristilskudd, kjøtt

Kvalitetstilskudd lammeslakt	Antall 12 mnd	Sats, kr/slakt	Endring, kr/slakt	Ny sats, kr/slakt	Endring, mill. kr	
Kval. O+ og bedre	962 100	450,00	0,00	450,00	0,0	
Ikke godkjent klassifisør	3 300	409,00	0,00	409,00	0,0	
Kjeslakt over 3,5 kg	18 400	300,00	0,00	300,00	0,0	
Tillegg økologiske slakt	24 700	40,00	0,00	40,00	0,0	
Sum	1 008 500				0,0	
Grunntilskudd, kjøtt	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr	
Sau	24,1	3,81	0,00	3,81	0,0	
Geit	0,3	5,15	0,00	5,15	0,0	
Sum	24,4				0,0	
Kvalitetstilskudd storfekjøtt						
Kvalitetsklasse O	18,9	2,50		2,50	0,0	
Kvalitetsklasse O+ og bedre	27,2	7,50		7,50	0,0	
Sum	46,1				0,0	
Distriktstilskudd, kjøtt						
Storfe, sau og geit	Sone 1	23,1	0,00	0,00	0,00	0,0
	Sone 2	57,8	5,25	0,00	5,25	0,0
	Sone 3	19,3	8,05	0,00	8,05	0,0
Storfe og Geit	Sone 4	7,2	11,80	0,00	11,80	0,0
Storfe og Geit	Sone 5	0,9	12,40	0,00	12,40	0,0
Sau	Sone 4	3,2	13,90	0,00	13,90	0,0
Sau	Sone 5	0,6	14,40	0,00	14,40	0,0
Gris	Sone 4	7,6	5,10	0,00	5,10	0,0
Gris	Sone 5	0,2	5,40	0,00	5,40	0,0
Vestlandet og Agder ¹ Gris		9,4	1,10	0,00	1,10	0,0
Sum		129,3			0,0	
Sum pristilskudd kjøtt					0,0	

¹ Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal + Agderfylkene

Tabell 1.18 Post 73.16 Distriktstilskudd egg

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Vestlandet	6,170	0,25	0,00	0,25	0,0
Nord-Norge	2,570	0,75	0,00	0,75	0,0
Sum distriktstilskudd egg					0,0

Tabell 1.19 Post 73.17 Distriktstilskudd, frukt og bær og grønnsaker

		1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Epler, pærer og plommer, kirsebær	Sone 1	2,4	2,57	0,40	2,97	1,0
	Sone 2–4	2,2	3,55	0,60	4,15	1,3
	Sone 5	6,1	7,47	1,00	8,47	6,1
Moreller	Sone 1	0,1	3,54	0,40	3,94	0,0
	Sone 2–4	0,2	4,50	0,60	5,10	0,1
	Sone 5	0,5	8,45	1,00	9,45	0,5
Pressfrukt		7,4	2,57	0,40	2,97	3,0
Bær	Sone 1–3	6,1	1,97	0,25	2,22	1,5
	Sone 4–5	4,4	5,36	0,70	6,06	3,1
	Sone 6–7	0,1	6,27	0,70	6,97	0,1
Sum distriktstilskudd frukt og bær		29,5				16,7
Kvantumsgrense						
Tomat	103 400 kg					
Sone 1–3		1,6	1,60	0,30	1,90	0,5
Sone 4–7		3,1	2,96	0,30	3,26	0,9
Slangeagurk	151 800 kg					
Sone 1–3		4,1	0,95	0,10	1,05	0,4
Sone 4–7		1,2	1,74	0,10	1,84	0,1
Salat	220 000 stk					
Sone 1–3		5,6	0,60	0,05	0,65	0,3
Sone 4–7		2,2	1,09	0,05	1,14	0,1
Sum tilskudd grønnsaker		17,8				2,3
Potetprod. i Nord-Norge		2,7	1,40	0,10	1,50	0,3
Sum		50,0				19,3

Tabell 1.20 Post 73.18 Frakttilskudd, mill. kroner

	Budsjett 2019	Endring 2019–2020
Frakt korn	70,0	0,0
Frakt kraftfôr	150,0	15,0
Innfrakt slakt	134,0	10,0
Frakt egg	7,5	0,0
Sum	361,5	25,0

Tabell 1.21 Post 73.19 Prisnedskrivning norsk korn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Korn	1 161,0	0,603	0,082	0,685	95,2
Økologisk korn	11,7	1,565	0,230	1,795	2,7
Oljevekster, lupiner og bønner	9,7	2,018	0,230	2,248	2,2
Økologiske oljevekster, lupin, bønner	0,3	3,228	0,230	3,458	0,1
Fôrerter	3,9	0,985	0,230	1,215	0,9
Økologiske fôrerter	0,2	1,635	0,230	1,865	0,0
Sum	1 186,7		0,085	0,71	101,1
Herav 70 pst utslag i 2019	830,7				70,770

Tabell 1.22 Post 73.20 Tilskudd norsk matkorn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Tilskudd norsk matkorn	140,0	0,413	0,058	0,471	8,1
Herav 50 pst utslag i 2019	70,0				4,050

Tabell 1.23 Post 74. 11 Driftstilskudd, melk og ammeku

			Antall	Sats kr per bruk/dyr	Sats- endring	Ny sats kr/ bruk/dyr	Endring, mill. kr
Kumelk AK-sone 2		Foretak	355	135 050	14 500	149 550	5,1
Kumelk Ak-sone 1–3–4		Foretak	1 907	144 050	9 500	153 550	18,1
Kumelk AK-sone 5		Foretak	4 594	161 050	14 500	175 550	66,6
Kumelk AK-sone 6–7		Foretak	743	169 050	14 500	183 550	10,8
Geitemelk landet		Foretak	283	179 050	4 300	183 350	1,2
Ammekyr s. 1–4,	6–39 kyr	Dyr	20 336	3 282	25	3 307	0,5
	40 og flere kyr	Foretak	175	131 280	1 000	132 280	0,2
Ammekyr s. 5–7,	6–39 kyr	Dyr	45 260	4 032	316	4 348	14,3
	40 og flere kyr	Foretak	321	161 280	12 640	173 920	4,1
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							-43,6
Sum driftstilskudd, melk og ammeku							77,3

Tabell 1.24 Post 74.14 Tilskudd til husdyr

		Fra	Til	Antall dyr	Sats, kr/dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr		1	14	101 891	4 168	440	4 608	44,8
		15	30	65 187	2 562	440	3 002	28,7
		31	50	34 577	1 100	440	1 540	15,2
		51 +		15 148	770		770	0,0
Sum				216 803				88,7
Melkekyr på små og mellomstore bruk		6	23	122 501	1 400	250	1 650	15,5
		24	50	29 900	-1 150	-205	-1 355	9,0
	Sum				152 401			
Ammekyr		1	50	87 765	3 880	300	4 180	26,3
		51+		3 879	770		770	0,0
	Sum				91 644			
Andre storfe				563 409	770		770	0,0
Melkegeit og melkesau		1	125	28 532	1 462	190	1 652	5,4
		126+		6 885	538	100	638	0,7
	Sum				35 417			

Tabell 1.24 Post 74.14 Tilskudd til husdyr

	Fra	Til	Antall dyr	Sats, kr/dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Sau	1	126	808 383	868	15	883	12,1
	127	150	38 302	194	689	883	26,4
og ammegeiter	150+		97 806	194		194	0,0
	Sum		944 491				38,5
Avlsgris Sør-Norge ²	1	35	20 260	498		498	0,0
Avlsgris Jæren	1	35	4 618	350		350	0,0
Avlsgris Nord-Norge	1	35	1 403	776		776	0,0
	Sum		26 281				0,0
Slaktegris ²	1	1 400	994 734	14		14	0,0
Slaktegris Jæren	1	1 400	195 266	10		10	0,0
	Sum		1 190 000				0,0
Verpehøner Sør-Norge	1	1 000	570 683	10		10	0,0
Verpehøner Nord-Norge	1	1 000	26 024	24		24	0,0
Verpehøner, landet	1 001	5 000	2 149 099	10		10	0,0
	Sum		2 745 805				0,0
Bifolk	1	+	37 694	550	50	600	1,9
Hjort over 1 år			4 963	400	50	450	0,2
Genbevaring	Storfe		3 637	3 260	200	3 460	0,7
	Sau		32 073	300	10	310	0,3
	Gammelnorsk spelsau		23 734		-310		-7,4
	Geit		458	600	10	610	0,0
	Hest		563	1 100	100	1 200	0,1
	Sum		60 465				-6,3
Bunnfradrag 35 pst. ¹	35 %		39 589	6 000	0	6 000	0,0
Beløpsavgrensing				560 000	-30 000	530 000	-0,5
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							-69,8
Sum produksjonstilskudd, husdyr							109,6

¹ Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst. tilskudd husdyr og 65 pst. arealtilskudd² Unntatt Jæren

Tabell 1.25 Post 74.16 Tilskudd til dyr på beite

		Antall dyr	Sats, kr/dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Utmarksbeitetilskudd:	Kyr, storfe, hest	243 870	678	114	792	27,8
	Sau, lam, geit	2 051 415	195	10	205	20,5
Beitetilskudd:	Storfe m.m.	630 678	370	50	420	31,5
	Småfe m.m.	2 412 350	40	10	50	24,1
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-49,2
Sum beitetilskudd		5 338 313				54,7

Tabell 1.26 Post 74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd

		Antall dekar	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Kulturlandskapstilskudd alt areal		9 068 060	162	4	166	36,3
Bunnfradrag, 65 pst ¹		39 589	6 000		6 000	0,0
Arealtilskudd, grovfôr		5 938 140				44,0
Innmarksbeitearealer (omregningsfaktor)		1 600 160				0,0
Arealtilskudd, korn		2 896 331				39,9
Arealtilskudd, potet		116 138				0,0
Arealtilskudd, grønnsaker		72 825				0,0
AK-tilskudd, frukt, bær og planteskoleareal		44 626				0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-15,5
Sum, AK-tilskudd		9 068 060				104,7

¹ Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst tilskudd husdyr og 65 pst arealtilskudd

Arealtilskudd, grovfôr

	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	395 383	0		0	0,0
Sone 2	315 563	0		0	0,0
Sone 3	610 290	85		85	0,0
Sone 4	478 633	105		105	0,0
Sone 5 A	1 811 013	268	5	273	9,1
Sone 5 B Vestlandet	1 515 364	303	15	318	22,7
Sone 6	698 428	303	15	318	10,5
Sone 7	113 467	349	15	364	1,7
Sum grovfôr alle soner	5 938 140				44,0

Arealtilskudd, korn

	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	1 260 478	198	10	208	12,6
Sone 2 og 3	1 089 935	258	15	273	16,3
Sone 4	407 730	293	20	313	8,2
Sone 5 – 7	138 188	247	20	267	2,8
Sum korn, alle soner	2 896 331		13,8		39,9

Arealtilskudd, øvrige vekster

	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Potet sone 1 -5	111 848	178		178	0,0
Potet sone 6 -7	4 290	930		930	0,0
Sum poteter, alle soner	116 138				0,0
Grønnsaker sone 1 – 5	72 363	750		750	0,0
Grønnsaker sone 6 – 7	462	1 750		1 750	0,0
Sum grønnsaker, alle soner	72 825				0,0
Frukt sone 1 – 4	9 624	1 200		1 200	0,0
Frukt sone 5 -7	11 690	1 950		1 950	0,0
Sum frukt, alle soner	21 314				0,0
Bær sone 1 – 4	15 754	1 000		1 000	0,0
Bær sone 5 – 7	7 558	1 450		1 450	0,0
Sum bær, alle soner	23 312				0,0

Tabell 1.27 Post 74.19 Tilskudd til regionale miljøprogram, mill. kroner

	Budsjett 2019	Sum endring
Fordelt på regionene	483,8	35,0
Justert bevilgningsbehov		0,0
Sum		35,0

Tabell 1.28 Post 74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk

Arealtilskudd	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Korn til modning	66 474	375		375	0,0
Grønnsaker, frukt og bær	5 788	1 600	50	1 650	0,3
Poteter	1 267	700	100	800	0,1
Grønngjødsling	5 284	500		500	0,0
Innmarksbeite	60 782	25		25	0,0
Økologisk areal 1. års karens	17 730	150		150	0,0
Distriktstilskudd økologisk grønt					0,0
Grovfôr og annet økologisk areal	235 736	25		25	0,0
Sum arealtilskudd økologisk areal	393 061				0,4
Tilskudd til økologisk husdyrproduksjon	Antall dyr	Sats, kr/dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	8 206	3 200	200	3 400	1,6
Ammekyr	4 197	2 200	100	2 300	0,4
Andre storfe	17 703	700		700	0,0
Sau	41 922	500	50	550	2,1
Melkegeit	797	250	50	300	0,0
Ammegeit	347	250		250	0,0
Avlsgris	306	502		502	0,0
Slaktegris	3 654	300		300	0,0
Sum tilskudd til økologisk husdyrproduksjon					4,1
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-5,9
Sum tilskudd til økologisk jordbruk					-1,4

Tabell 1.29 Post 77.11 Tilskudd til dyreavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring 2019–2020
Tilskudd til veterinær reiser	48,8	47,7	5,0
Tilskudd til semin	25,6	25,6	0,0
Tilskudd til avlsorganisasjoner	14,3	14,3	0,0
Justert bevilgningsbehov			-1,1
Sum	88,7	87,6	3,9

Tabell 1.30 Post 77.12 Tilskudd til frøavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring 2019–2020
Tilskudd til frøavl	15,0	17,0	0,0
Tilskudd til lagring av såkorn	3,7	3,7	6,3
Justert bevilgningsbehov			2,0
Sum	18,7	20,7	8,3

Tabell 1.31 Post 77.13 Tilskudd til rådgivning, NLR

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring 2019–2020
Tilskudd til NLR	93,5	93,5	4,5
Justert bevilgningsbehov			0,0
Sum	93,5	93,5	4,5

Tabell 1.32 Post 77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak. Mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring 2019–2020
Utvikling av plantemateriale, nordisk.	2,4	2,4	0,0
Utvikling av plantemateriale, oppformering	12,5	12,5	0,0
Utvikling av plantemateriale, Graminor	25,0	25,0	0,0
Kvalitetstiltak settepotetavl	9,5	9,5	0,0
Justert bevilgningsbehov			0,0
Sum	49,4	49,4	0,0

Tabell 1.33 Post 77.15 Tilskudd til fruktlager

	Volum siste 3 år, tonn	Sats 2019, kr / kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Sum	9 171,7	1,53	0,11	1,64	1,00

Tabell 1.34 Post 78.11 Tilskudd for avløsning til ferie og fritid

	Antall bruk/dyr	Kr per bruk/dyr	Endring, kr/bruk/dyr	Ny sats, kr/bruk/dyr	Endring, mill. kr
Tilskudd per foretak	8 902	78 700	4 700	83 400	41,8
Melkekyr	216 803	3 771	225	3 996	
Ammekyr	91 644	1 041	62	1 103	
Andre storfe	563 409	628	38	666	
Melkegeit og melkesau	35 417	869	52	921	
Sau, ammegeit	944 491	432	26	458	
Avlsgris	45 967	1 243	74	1 317	
Slaktegris	1 503 458	43	3	45	
Verpehøner, -ender, -kalkuner, -gjess	4 245 048	10,9	0,7	11,6	
Hester	25 050	1 243	74	1 317	
Avlskaniner	1 038	309	18	328	
Gjess, ender, kalkuner, livkylling	3 293 391	3,80	0,23	4,03	
Slaktekylling	60 269 968	0,47	0,03	0,50	
Økologisk slaktekylling	154 281	1,81	0,11	1,92	
Revetisper	25 705	342	20	362	
Minktisper	129 783	100	6	106	
Hjort	7 193	423	25	448	
Utslag av satsendringer	Prognose mill. kr	Endring, pst.	Endring, mill. kr	Utslag av tak mill. kr	
	1 110,0	5,97 %	66,3	-41,8	24,4
Justert bevilgningsbehov					-18,6
Sum tilskudd til avløsning for ferie og fritid					47,7

Tabell 1.35 Post 78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv

	Antall dager	Sats, kr/dag	Endring, kr/dag	Endring, mill. kr
Antall avløsningsdager	171 302	1 670		
Gjennomsnittsberegning	171 302	817		0,0
Fedrekvote				1,5
Justert bevilgningsbehov				-11,2
Sum				-9,7

Tabell 1.36 Post 78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen

	Antall årsverk	Sats, kr/å.v.	Endring, kr/å.v.	Endring, mill. kr
Tilskudd per vikar	233	282 400	1 500	0,3
Endring	7		283 900	2,0
Justert bevilgningsbehov				0,0
Sum				2,3

Tabell 1.37 Post 78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning

	Antall	Sats, kr/pers.	Endring, kr/pers	Endring, mill. kr
Enbruker	565	100 000		0,0
Tobruker	88	160 000		0,0
Justering endret avkorting mot NAV				0,0
Justert bevilgningsbehov				0,0
Sum	741			0,0

Tabell 1.38 Kap. 4150 Jordbruksavtalen, inntekter

	1 000 tonn	Målpris, kr/kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Post 85, Prisutjevningsbeløp kraftfôrråvarer					
Sildemel	2 500		0,00		0,0
Soyamel	230 000	3,933	0,000		0,0
Andre fôrstoffer	50		0,25		0,0
Post 85	232 550				0,0
Sum kap. 4150					0,0

Vedlegg 2**Forslag om heving av jordbruksfradraget
ifm. statsbudsjettet for 2020**

**DET KONGELIGE
FINANSDEPARTEMENT***Finansministeren*

Landbruks- og matministeren

Unntatt etter offentleglova Offl. §
14 første ledd

Deres ref

Vår ref
19/1563 -Dato
16.05.2019**Forslag om heving av jordbruksfradraget ifm. statsbudsjettet for 2020**

Jeg tar sikte på å foreslå økning av jordbruksfradraget innenfor en provenyramme på 90 mill. kroner i budsjettet for 2020.

Finansdepartementet vil komme tilbake til den endelige utformingen av jordbruksfradraget i forbindelse med statsbudsjettet til høsten. Endringene i vil imidlertid inneholde følgende elementer:

- En økning av det generelle fradraget fra 63 500 kroner til om lag 90 000 kroner.
- En økning i det maksimale fradraget fra 166 400 kroner til om lag 190 000 kroner.

Som følge av at forhandlingene om jordbruksoppgjøret pågår, bør forslaget gjøres kjent slik at det kan være en del av rammebetingelsene i forbindelse med forhandlingene.

Med hilsen

Siv Jensen

Postadresse: Postboks 8008 Dep, 0030 Oslo
Kontoradresse: Akersg. 40 Telefon: 22 24 41 00 Telefaks: 22 24 95 14
Org. nr.: 972 417 807

Vedlegg 3

Jordbruksforhandlingene 2019

Referat fra forhandlingsmøte 16. mai, kl. 16:30

Tilstede:

Fra Jordbrukets forhandlingsutvalg: Bartnes, Hjørnegård, Gimming, Haugen, Brotke, Bergsjø, Huus, Stabbetorp, Hoff, Godli, Bergerud, Norland, Warlo.

Fra Statens forhandlingsutvalg: Forsell, Glosli, Søyland, Helgen, Orlund, Rød, Grotli, Krekling, Korssjøen, Edholm.

Forsell viste til jordbrukets krav av 29. april og til statens tilbud av 7. mai. Han viste videre til partenes gjennomgang av dokumentene i forhandlingsmøter 10.–12. mai. I perioden 13. mai til 16. mai ble det gjennomført sonderinger på lederplan. Forsell viste til at det var utvist stor vilje til å finne gode kompromisser og konstaterte at partene hadde kommet fram til enighet om sluttpro-

tokoll og fordeling av den endelige rammen på 1 240 mill. kroner. Han takket organisasjonene for en god og konstruktiv prosess.

Bartnes og Hoff takket for godt samarbeid og konstruktiv inngang for å finne en løsning. Bartnes og Hoff bekreftet videre at et samlet forhandlingsutvalg ville anbefale de respektive organisasjonenes styrer å godkjenne avtalen, og melde fra til staten om resultatet før proposisjonen om oppgjøret fremmes for Stortinget fredag 24. mai.

Partene var enige om å møtes etter Stortingets behandling for å utarbeide fullstendig avtaletekst og signerte deretter sluttprotokollen. Møtet var slutt kl. 16:50.

Bestilling av publikasjoner

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

www.publikasjoner.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på

www.regjeringen.no

Trykk: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon – 05/2019

